

૪૫૭૨

GUJARÁTI CYCLOPŒDIA.

BY

MÁNECKJI E. VÁCHHÁ

AND

ARDESHIR F. SOLÓN.

Vol. I.

સર્વ વિદ્યા-માળા

અથવા

ગુજરાતી ‘સાધકલોપીડ્યા’.

રચનારાઓ:

માણેકજી એદલજી વાછા

તે “વારતા-માળા”ના અધીપતી; તથા ‘ગોલ્ડન ગુલ’, ઇંગ્લાન્ડ કર્તા.

તથા

અરદેશર ફરામજી સોલન

તે “શુલ અક્ષાન્”ના અધીપતી; તથા “મારી જંદગીની કથા” ઇંગ્લાન્ડ ના કર્તા.

ભાગ પહેલો.

મુદ્રિત:

ચીપન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, કાલખાદેવી.

૧૮૯૧.

કીમ્મત: રૂપિયા દોહોડ.

આ પુસ્તક સને ૧૮૪૭ નાં ૨૦માં તથા ૧૮૬૭ નાં ૨૫માં ધારા મુજબ રૈયસ્તર
ઠીધું છે, અને તેને ફરીથી છપાવવાનો સર્વે હક પ્રગટ કરવારાઓ
મેસર્સ જાં જાં માસ્ત્રી અને અં કું સોલને
પોતાને સ્વાધીન રાખ્યો છે.

પ્રસ્તાવના.

ઈંગ્રેજી ભાષામાં “એન્સાઇક્લોપીડયા” અને “સાઇક્લોપીડયા” જેવાં પુસ્તકો બહાર પડેલાં છે, જે અભ્યાસીઓને તથા સામાન્ય જ્ઞાન મેલવનારને શબ્દ કોષની માફક એક અગત્ય પુરી પાડે છે. જેમ શબ્દ કોષમાંથી જોઈતા શબ્દનાં મુળ, અર્થ, વગેરે શોધી કહાડી શકાય છે, તેમ “સાઇક્લોપીડયા”માંથી જોઈતી બાબદની ઉત્પત્તિ તથા ઇતીહાસ વગેરે મલી આવે છે.

ઈંગ્રેજી ભાષાનો દુનીયામાં જે પ્રસાર થયો છે, તેના પ્રમાણમાં એ ભાષામાં નીકળતાં પુસ્તકોનો ખપ પણ બોહોલો થાય છે; અને ખપ બોહોલો હોવાના સમ્બંધી તેવાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવામાં મોટા મોટા ખર્ચો કરવાની હીમ્મત થાય છે. પણ ગુજરાતી ભાષાનો વર્ગ માત્ર થોડા વીસ્તારમાં સમાયલો હોવાથી એ ભાષામાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવાને તેવા મોટા ખર્ચો કરવાની હીમ્મત ચાલતી નથી.

તોપણ “સાઇક્લોપીડયા” જેવું ગુજરાતી પુસ્તક ગુજરાતી બોલનારી પ્રજા માટે બહાર પડેલું જોવાને ઘણીક તરફથી બાહેશ બતાવવામાં આવી હતી, અને આખરે કટલીક મેહેનતે તે બાહેશ પુરી પાડવાને અમોએ આ કાશેશ કીધી છે.

ખરું છે કે ઈંગ્રેજી “સાઇક્લોપીડયા” ની સાથ દરેક બાબદમાં તે સુકાબલ કરી શકશે નહીં; તોપણ ગુજરાતી ભાષામાં એ જાતની કાશેશ પેહેલી જ વાર થઈ છે. તપાસ કરનારને વળી માલમ પડશે કે ઘણીક બાબદો છેલ્લાંમાં છેલ્લી ખખરો અને શોધોને આધારે લખવામાં આવી છે.

વળી જુદી જુદી બાબદોમાં માહિતગારી ધરાવનારા ગ્રંથસંયોગો પાસે જુદી જુદી બાબદો લખાવવામાં આવી છે. જેમ કે હીંદુઓને લગતી બાબદો હીન્દુ લખનારાઓ પાસે, પારસીઓને લગતી બાબદ પારસી લખનારાઓ

પાસે, મેસમેરીઝમ જેવી બાબતો થીઓસોફીકલ સોસાયટીનાં મેમ્બરો પાસે, યંત્રવિદ્યાને લગતી તે વીધ્યાના અભ્યાસીઓ પાસે, સામાન્ય વીધ્યાને લગતી તેવાજ અભ્યાસીઓ પાસે લખાવવામાં આવી છે. તે ઉપરાંત આ પુસ્તક રચવામાં નીચલાં પુસ્તકોની મદદ લેવામાં આવી છે:—

Encyclopædia Britannica, *ninth edition*. 24 Vols. [mercial Products. Spon's Encyclopædia of Industrial Arts, Manufactures, and Com- Chambers's Encyclopædia.—Cassell's Encyclopædic Dictionary. Blackie's Modern Cyclopædia.—Cassell's Concise Cyclopædia. Cooley's Cyclopædia of Practical Receipts—Telephone, by Dolbear, &c. Dick's Encyclopædia of Practical Receipts.

Knight's Practical Dictionary of Mechanics.

Works on Cotton, Spinning and Weaving, by Nasmith, E. Leigh, Ashen- hurst, Scott, Brooks, Monie, Walmsley, Marsden, Hyde, Thompson, Baird, &c.—Ure's Dictionary of Art, Manufactures, and Mines.

Steam Engineering Works, by Bourne, Edward, Fanning, Hutton, Rankine, Bergen, Alban, Weisbach, Seaton, Raper, Upland, &c.

Works on Electricity, by Urquhart, Sayyer, Maxwell, Ferguson, Prescott, Wigan, Thomson, Lockwood, &c.

Works on Medicine, by Edis, Abercrombie, Aitkin, Flint, Husband, Maclean, Porter, Roberts, Quacin, &c., and also Cassell's Family Physician.—Dyeing and Dyeing Receipts, by Napier, Bird, &c.

Veterinary, by Armatage, Dun, Haye, Maythew, Strangeway, Williams, &c.—Works on Cricket, by Lillywhite, Routeledge, &c.

Works on Photography, by Abney, Burton, Marion, Robinson, Thom- son, &c.—Cassell's Dictionary of Cookery ; Domestic Dictionary.

Telegraphy, by Lynd, Preece, Sivewright, &c.

Works, by Max Muller, Ferguson, Rawlinson, &c.

Hunter's Imperial Gazetteer of India.—Gardening, by Woodrow, &c.

Dictionary of English Literature by Adam ; Outdoor Sports, & indoor Amusements ; Beeton's Dictionary of Science, Art and Literature.

Natural Philosophy by Deschanel, Ganot, &c.

આટલું છતાં, અલખત, મોટી મોટી ઇંગ્લેજ “સાઇકલોપીડયાની” સાથે મુકાબલો કરતાં, કદાચ આ પુસ્તક અધુરું જણાશે. તોપણ અમારી આ

પેહેલી કોશેશને સંપૂર્ણ કરવા માટે જ્યો વધારે શક્તિવાન હોય તેજ્યો
જો બાહાર આવી તે પાર ઉતારશે, તો અમે વધારે ખુશી થઈશું.

સર્વને સમજ પડે, માટે અમોજ્ય એમાં ઘણી સહેલી ભાષા વાપરીછે.

આ પુસ્તક ઓછામાં ઓછા ચાર ભાગોમાં પુરું કરવામાં આવશે.

આ ટકે આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં અમોને જ જી ગ્રહસ્થોએ મ-
૬૬ આપી છે, તેમનો સામટો આભાર માનવામાં આવે છે.

એપ્રિલ ૧૮૯૧.

માં એં વાછા તથા અં ફં સોલન,
રચનારાઓ.

વીક્ટોરીયા જીબીલી ટેકનીકલ કોલેજના સિધ્ધ પદાર્થ વિજ્ઞાનના

પ્રોફેસર ડોક્ટર હોરમસજી કું તવરીયા, બી. એસસી., એલ.

એમ. એન્ડ એસ. તું “ગુજરાતી સાઘકલોપીડ્યા” માટે મત.

I have read with pleasure the proofs of a “Guzerati Cyclopaedia” sent to me by Mr. M. E. Vatcha. The articles of Physical Science are intelligently written, in a very easy and popular style. The writers evince a careful study of the subjects they handle, and their articles are sure to evince a general interest in the subjects they treat of. Mr. Vatcha and his co-adjutors are to be congratulated on their happy idea of issuing a useful and an interesting work, in which the subjects are distributed among different writers. I have no doubt that an appreciative public will amply reward the editors for this departure from the kind of reading usually provided by the native press.

H. K. TAVARIA, B. Sc., L. M. & S.

Physical Laboratory,

Victoria Jubilee Technical Institute.

ડીક્ષનરીઓના તથા નાટકોના જાણીતા કર્તા મી० ન્હાનાભાઈ રૂસ્તમજી રાણીનાનું
આ “ ગુજરાતી સાહકલોપિડિયા ” માટે મત.

મીસીઅરસ માં એં વાછા તથા અં ૬૦ સોલને ખનાવેલી “ સર્વ વિદ્યામાલા ”
અથવા “ ગુજરાતી સાહકલોપિડિયા ” નામની ઓપડી મારાં મત માટે મોકલવામાં આવી
છે, તે હું હુંકમાં નીચે જણાઉં છું.

હાલ આપણા કેલવણીના ધારા તથા વાંચનના સુધરેલા શોખ છતાં ગુજરાતી સાહિત્ય
માત્ર ત્રીજા નંબરના ઇંગ્રેજ નાણેના તરજુમાથી ઉભાઈ જાય છે, તેવે સમે જોઈતી સંભાલથી
રચાયેલું સાહકલોપિડિયા જેવું કોઈ પુસ્તક એક જરૂરી છુટ પુરી પાડે અને વાંચનારી આ-
લમનો એક આવકારદાયક ભોમીઓ થઈ પડે, એ વીશે ખે મત હોયજ નહી. પેહરવા ઓઠ-
વામાં અને ફરવા હરવામાં ઇંગ્રેજીની રાહ રસમ અને રીતભાતની નકલ કરવા કરતાં તેઓ-
ના વિદ્યા હુનર અને કેલવણીના શોખની અને તે શોખ તેઓ કઈ રીતે પુરો પાડે છે તેની
જો આપણા લોકો નકલ કરવા પડે, તો તેથી ખેશક મોઘે ફાયદો થાય; અને આ સાહક-
લોપિડિયાના ખનાવનારાઓએ તેવા શોખની નકલ કરવાની એક ન્હાની જેવી તજવીજ
કરી દેશીઓની એક અગત્યની સેવા ખજવવાનું ખીકટ કામ માયે લીધું છે. ઇંગ્રેજીમાં
સાહકલોપિડિયા એક નહી પણ અનેક છે અને તે દરેકની એક નહી પણ અનેક આવૃત્તી
દર વરસે ખહાર પડે છે, અને એવી જાતની ઇંગ્રેજ સાહકલોપિડિયાના ધોરણે હાલની
ગુજરાતી “ સર્વ વિદ્યામાલા ” પણ રચવાની કોશેસ થયેલી જણાય છે. ખનાવનારાઓએ
આ પુસ્તક રચવામાં કઈ કઈ ઓપડીઓની મદદ લીધી છે તેની એક લંખાણુ દીપ પ્રસ્તા-
વનામાં જોવામાં આવે છે, અને પેહલી નજરે જોતાં તેઓની વિદ્યામાલા ગોયા કોઈ ઇ-
ંગ્રેજ સાહકલોપિડિયાનો તરજુમા હોય એમ લાગે છે. જો તેઓએ એટલીજ મહેનત લી-
ધી હોત તો તેટલું પણ સ્તુતિપાત્ર ગણાતે, પણ આ સર્વ વિદ્યામાલા તેવી નથી.—એમાં ઇ-
ંગ્રેજ વીશયો ઉપરાંત ઘણીક દેશી અને સ્થાનીક ખાખદોની વધતી ઓછી ખખરનો પણ સારો
સંગ્રહ કરવાની ખનાવનારાઓએ ઠીક ઉદ્વટ દેખાડી છે, અને તેથી એ પુસ્તકના ઉપયોગીપણા-
માં કેટલેક દરજ્જેનો વધારો થયો છે.

આ પુસ્તક માટેની ખાખદોનો સંગ્રહ કરવા પાછલ તેના કરતાઓએ અતી ઘણી મહેનત
લીધી છે. * * * * સાહકલોપિડિયાના ખનાવનારાઓથી આ પેહલીજ કોશેસ હોવાથી
એમાં દેખાતી કેટલીક નાની મોટી ખામીઓ વીશે અતરે વધુ વિવેચન ન કરતાં હું
એટલુંજ જણાઉં છું કે જેમ જેમ કામ આગલ વધે તેમ તેમ વધુ ચોકસાઈ રાખી વધારે
ખાકટ અનુભવથી કામ લેવામાં આવશે, તો આ વિદ્યામાલા એક અગત્યનો ને કીમતી ભંડાર
થઈ પડશે.

સેવક, ન્હાનાભાઈ રૂસ્તમજી રાણીના.

“ પારસી પ્રકાશ ” ઇં પુસ્તકોના જાણીતા કર્તા મીં બમનજી બેરામજી પટેલનું
આ “ ગુજરાતી સાઇકલોપીડયા ” માટે મત.

મુંબઇ, તાં ૩ જી એપ્રિલ ૧૮૯૧.

મેહરબાન ભાઈજી અરદેસર ફરામજી સોલન જિગ :—

જત તમેએ મોકલેલું સર્વ વિદ્યામાળાનું પુસ્તક મેં ધીઆનથી વાંચ્યું છે. એ
એક ઘણું અગતનું અને સર્વે બાબદોની બખરોના સંગ્રહથી ભરપુર તથા વાંચવા લાયક પુ-
સ્તક છે. એ સંગ્રહ કરતાં તમે ભાઈજીને તથા તમારા સાથીને કેટલી મેહનત પડી હશે
તેનો ખ્યાલ મને તો સંપુરણ રીતે આવવોજ જોઈએ અને આભાર છે, તે જાણું.
આ કામમાં તમે ભાઈજીને ફતેહ ઇછું છું. હાલ એજ અરજ.

હું, રોવક,

લાં બહુમનજી બેહરાંમજી પટેલ

ની સલામ સાથે.

બીજા ગ્રંથસ્થોનાં મતો હવે પછીના ભાગોમાં પ્રગટ થશે.

સુચના.

જે બાબદ વીધે જોયું હોય, તે બાબદનું મઠાલું જો નહી મળે તો તે
બાબદ જે બીજે નામે ઓલખાય, તે નામે જોયું.

હિન્દુસ્થાનના શેહેરો, ગામો, ઉદયોગ, વસ્તી, વગેરે માટે ‘હિન્દુસ્થાન’ના
મઠાલાં હેઠલની બાબદ વાંચવી.

પારસી, હિન્દુ તથા મુસલમીનાને લગતી વલગતી બાબદ, જેવી કે, તેમના ધર્મ-
ની ફીલસુફી, તેમના પ્રખ્યાત માણસોના જન્મ ચરિત્રો, વગેરે માટે ‘પારસી’, હિ-
ન્દુ’, તથા ‘મુસલમીન’ ના મઠાલાં હેઠલની બાબદો વાંચવી. આ ભાગમાં “ દાવર,
કાવસજી નાનાભાઈ ” સીવાય જે ગ્રંથસ્થો વીધે અહીં તહીં ઇસારાઓ કીધા છે, તે ગ્રંથ
કર્તાઓ તરીકે કીધા છે.

જે ૧૨૪માં પાનાની ૧ લી કોલમમાં “હિન્દુ “બેરામજી.....ની લાચ” ને બદલે ડચુક એવ જોડ-
કરડની લાચ ૧૮૯૧ માં” વાંચવું.

૧૨૮—૧૨૯ માં પાના પર “દાવર”ની બાબદ હેઠલ જ્યાં જ્યાં “ માણિકજી ” છાપ્યું છે, તેને બદલે
“ નાનાભાઈ ” વાંચવું.

૧૪૫ માં પાનાની બીજી કોલમની પાંચમી લીટીમાં “૧૮૯૦-૯૧” છાપ્યું છે, તેને બદલે
“ ૧૮૯૯-૧૮૯૦ ” વાંચવું.

આ પુસ્તક (૧ લા ભાગ)માં જે જે લંબાન પાપદો આવી છે, તેનું

સાંકટ્યું :—

પાનું.

અરેખ્યન નાઈલસ	૨—૪
આંખ.	૧૫—૧૭
કોસેરા.	૪૧—૪૨
કીકેટ.	૪૩—૬૪
ગોલાખ.	૭૨—૭૪
ગોપડીઓ (ધંત્રેજી) સૌથી સરસના નામો.	૮૩—૮૪
ટાઈપ રાઈટર.	૯૭—૯૮
તુકારામ.	૯૮—૯૯
ટેલીફોન.	૯૯—૧૦૪
ટેલીગ્રાફ.	૧૦૪—૧૧૦
ડંગ.	૧૧૧—૧૧૨
થરમોમીટર.	૧૧૨—૧૧૪
થીઓસોફી.	૧૧૫—૧૨૦
દમ અથવા હાંફાણ.	૧૨૨—૧૨૩
દહન યા દાગ યા દાહ.	૧૨૩—૧૨૭
દાવર, કાવસજી નાનામાઈ.....	૧૨૮—૧૨૯
દેશી (ચુજરાતી) સાહિત્ય.....	૧૩૩—૧૩૯
ધારવાર રૂ.	૧૪૨—૧૪૫

“રાસ્ત ગોફતાર તથા સત્ય પ્રકાશ” તથા “સ્ત્રી બોધ”ના અધીપતી તથા વાર્તાઓ
અને નાટકોના જાણીતા કર્તા મીં કેપુશરો નવરોજી કાબરાજીનું આ
“ગુજરાતી સાહકલોપીડ્યા” માટે મત.

મુંબઈ, તાં ૨૭ મી એપ્રિલ ૧૮૯૧.

બાઈજી સાહેબ અરદેશર,

જત તમારા “સર્વ વિદ્યા માલા” અથવા “ગુજરાતી સાહકલોપીડ્યા”ના ભાગ
૧ ની એક નકલ મને મલી છે. આ પુસ્તકથી ગુજરાતી વાંચનારાઓની એક મોટી ખુટ
પૂરી પાડવાનો હેતુ હું પીછાણું છું, અને તમારી એ શુભ ધારણા તથા એ અગત્યની કોરોશની
હું ફતેહ ઇત્દુ છું. પેહલા ભાગ ઉપરથી આખા ગ્રંથ વિષે મત આપવું મુશ્કેલ છે, પણ
શરૂઆત દાખલ તમારી કોરોશ ધણી સારી દીસે છે અને ગુજરાતીમાં એક પેહલી કોરોશ
દાખલ એ ભાગ સારો દેખાવ આપે છે. વિષયોની પસંદગી (selection) એક સાહકલો-
પીડ્યાને માટે વધારે વિસ્તીર્ણ જોઈએ, અને વિદ્યા તથા હુન્નરોના વિષયો વધારે અને
લંખાણથી જોવાની એક સાહકલોપીડ્યાનો વાંચનાર વડી રાખી શકે. તેથી, વધારે અહતી
ઉમેદની નજરે જોતાં આ ગ્રંથમાં જે નુસ્કાઓ અને હલાજત વધારે આપ્યા છે તે ઉપરથી
તે એક સાહકલોપીડ્યાના કરતાં નુસકા સંગ્રહ જેવું વધારે લાગે છે, પણ ખીજા અગ-
તના વિષયો વધારતાં પુસ્તકનું કદ અને તેને લીધે તેનો ભાવ વધી જવાની તથા
ગુજરાતીમાં મોઢાં પુસ્તકોનું મુલ નહીં ધોરાયાની અને એવીજ ખીજા મુશ્કેલીઓનો
ખ્યાલ કરતાં હું ધારું કે, પેહલી કોરોશ દાખલ તેમાં જોટલું સમાવ્યું છે તેટલુંજ
સમાવવાના તમારી પાસે મજબૂત કારણો હશે, અને આ ગ્રંથને જો કે “સાહકલો-
પીડ્યા”નું નામ આપ્યું છે તોપણ તેને આણું મુખતેસરમાં કાઢાડવા તથા નુસ્કાઓ
અને હલાજત વગેરેનો વિશેષ સમાવેશ કરવામાં તમે તમારા વાંચનારાઓની મનશક્તિ અને
મનની વલાણ મુજબની તાકીદની જરૂરિયાતો તરફ વધારે નજર રાખી હશે. આ પુસ્તક
છપાયા છતાં એક ખરેખરી ગુજરાતી સાહકલોપીડ્યાની ખુટ તો અલખતાં જતરી રૈહવીજ
જોઈએ, પણ તે ખુટ પુરવાને આ તમારા ગ્રંથથી રસ્તો મલશે તથા આ તમારી પેહલી
કોરોશ ફતેહ પામ્યાથી એજ કોરોશ વધારે સાગ પાયા ઉપર ઉઠાવી લેવાને તમે સામર્થ્યવાન
થશો, એટલીજ આશા ખતાવીને હું સમાપ્ત કરું છું.

લાં હુવાગો સેવક,

કેપુશરો નવરોજી કાબરાજી.

ખુલાસો.

અમોએ આ “સર્વ વિધ્યામાળા અથવા ગુજરાતી સાઘકલોપીડ્યા” પેહેલાં તદ્દન ઈંગ્રેજી ધોરણે (જે પ્રમાણે મેસર્સ કાપરાજ, તથા રાણીના કહે છે તે પ્રમાણે) રચી હતી, પણ પાંચત્રી છપાયા અગાડી હાલના ગુજરાતી વાંચનાર વર્ગ તરફ ખારીકીથી નજર દોડાવતાં અને તે ધોરણે રચાયલાં પુસ્તકોના ઉઠાવ માટે વાજખી ચીંતા લાગવાથી, અમોએ આ પેહેલી આવૃત્તી દેશીઓના જણાયલા શોખને અનુસરીને હાલના ધોરણે (યાને તદ્દન નહીં પણ લગભગ સાઘકલોપીડ્યાના ધોરણે) કાઢવા વાજખી વીચાર્યું છે. જે આ પેહેલી આવૃત્તીનો ઉઠાવ થશે તો ખીજી આવૃત્તી ઈંગ્રેજી મોટી સાઘકલોપીડ્યાઓના ધોરણે બહાર પાડવા શકતીવાન થઈશું.

વાછા અને સોલન.

રચનારાઓ.

૧ પેહેલા પાંચમાં પાનાની ચઢેલી લીટીમાં articles of ને બદલે articles on તથા તેજ પાનાની સતરમી લીટીમાં evince ને બદલે “promote” વાંચવું.

૨ પેહેલા આઠમાં પાનાપર “૧૪૨—૧૪૫” છાપ્યું છે, તેને બદલે “૧૪૨—૧૫૨” વાંચવું.

૩ ૨૨ માં પાના પર “ઉડ, મીસીસ હેનરી”ની બાબતમાં “રોનાલ્ડ યેર્ક (ભિખી ભરભરિયો, અથવા કાળો હાકુસ), તથા સેન્ટ માર્ટીન્સ ઇવ (ગોલ્ડનચલ), તથા લોર્ડ એકબરન્સ ડાઉસ (ઓ મારી બેહેન !)” ઉમેરવું.

૪ ૩૩ માં પાનાની પહેલી કોલમમાં ૩૫ મી લીટીમાં “૧૮૪૭” ને ઉકાળે ૧૮૪૨ વાંચવું.

૫ “કબજઅત” તથા “કેડનો સંધીવા” તથા “કમરમાં સંધીવાથી થતા દુખારો” તથા “ખાંસી” તથા અકડી ગયલા સાંધાઓની આરટીકલોમાં જે જે ઉપાયો સૂચવેલા છે, તે ઉપાયોમાં “સીકવાહની દવાએ સફા (Sequah’s Cure) તથા સીકવાહનું બનાવેલું તેલ (Sequah’s Oil) દરેક સીસી સાથે વીંટાલેલાં કાગળમાં જણાવેલી સૂચના પ્રમાણે વાપડવું.” આ પ્રમાણે શબ્દો ઉમેરવા. “તનુરોસતી નલવવા વ્યકી સીકવામે ભોમીઓ” (Sequah’s Guide To Health) માં જણાવેલી રીતે એ દવાઓ વાપરવાથી થેણા જણને ફાયદો થયેલો અમોએ જોયો છે. તેજ પચપચવું અને મજબૂત હાથે ઘસડીને લગાડે છે, તોજ તે ફાયદો કરે છે.

૬ ૧૨૪ માં પાનાની પહેલી કોલમમાં “૧૮૯૧ ના મારચની આખેરીએ મી. પેરતનજ રતનજ કોલાહ નામના પારસીની લાથ મરનારની ઇચ્છા મુજબ વેડીંગ ખાતે બાલવામાં આવો હતો.” કરી વાંચવું.

સર્વ વિદ્યા-માળા

અથવા

ગુજરાતી ‘સાઘકલોપીડ્યા’.

ભાગ પહેલો.

અ—જુઓ ‘રાગ વીધ્યા.’

અકબર—હીંદુસ્તાન (જુઓ ‘હીન્દુસ્થાન.’)માં અદલ ઇનસાફ અને ધર્મની શીલસુદ્ધીના શીખ માટે જાણીતો થયેલો ઇસલામ શાહન-શાહ, તા. ૧૪ મી અક્ટોબર ૧૫૪૨ (ઈ. સ. ૧૫૬૦) માં જન્મ્યો હતો. એ જાત-ન્યાતનો તફાવત રાખતો ન હતો, અને ઉદાર દીલથી સર્વે ધર્મોનાં શીલસુદ્ધીને આશરો આપતો હતો. એ બાઈઓ ફાઇઝી અને અબુલ ફાઝલ પાસે સંસ્કૃત શાસ્ત્રોનાં ફારસીમાં તરજુમા કરાવ્યા હતા, તેઓમાં વેદ અને મહાભારત તથા રામાયણના તરજુમા મુખ્ય ગણાય છે. અબુલ ફાઝલે “અકબર નામા”નું પુસ્તક લખ્યું હતું, જેના ત્રીજા વાલ્કમ (આખરે અકબરી)નો ગ્લાડવીને ઇંગ્લેન્ડમાં તરજુમા કીધેલો છે. અકબરે પોતાના રાજ્યમાંથી કેટલાક અઘટીત કરી કહાડી નાખ્યા હતા, અને રહ્યતના સુખ માટે ખરેખર કાલજ

ધરાવતો હોવાથી તેને રહ્યત ખુદ ચાહતી હતી. તેની ઉલટથી ઇલાહી (જુઓ ‘થીઓસોફી.’*) ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. પણ કમન-સીખથી તેના પાછલા દીવસો, તેના ત્રણ દીકરાઓએ તેની સાથે ખલવા ઉઠાવવાથી, સારા ગયા નહીં. આ ખનાવો સાથે તેના કેટલાક

* ‘થીઓસોફીકલ’ સોસાયટીના સ્થાપનારાં કરનલ હેન્રી એસ. આલકટ તથા મેડમ ખલાવાટસ્કી હતાં. કરનલ આલકટ અમેરીકન મા ખાપને પેટે જન્મ્યો હતો, અને કાયદાનો અભ્યાસ કરી લશકરી ખાતામાં કરનલની પદવી સુધી ચઢડ્યો હતો. પણ પાછલથી એણે પોતાના સર્વ લાભો એક કોરે મુક્યા, અને માણસ જાતમાં નીતિના કાનુનો વધારે જોયા ધોરણ ઉપર ચલાવવા ઉપલી મંડલી સ્થાપી. પૂર્વે જપાન અને પશ્ચિમે આટલાં-ટીક અને પેસીફીક મહાસાગરોના કોસ્ટાઓપર પોતાના છટાદાર બાખાણીથી થીઓસોફીનો ફેલાવો કીધો.—(જુઓ “થીઓસોફી.”) N.

ગુજરાતી 'સાઇકલોપીડ્યા.'

વીશ્વાસુ મીત્રો પણ મરણ પામ્યા: તેથી ગમ-ખારીમાં તે પોતાની ૬૪ વરચની ઉમ્મરે મરણ પામ્યો. તેને માટે એવું કહેવાય છે કે રાતે તે થોડીજ વાર ઉંઘતો હતો; ખાફીનો વખત શીલસુફો સાથ વાતચીતમાં ગુજરતો હતો; અને તેઓમાં તે જરથોસ્તી (જુઓ 'પારસી') શીલસુફીને વધારે ચાહતો હતો.

N.

અખરોતના લાકડાંના હાથા ચાને દાંડા માટે વારનીશ—Hickary Handles માટે નીચે પ્રમાણે વારનીશ અને છે:—

૧ આંઉસ સીડ (Seed) લાખ, ૨ દ્રામ્સ ગુંદર (Gum Guaiacum), ૨ દ્રામ્સ ડ્રેગન લોહી (Dragon's Blood), ૨ દ્રામ્સ મેસ્તીક ગુંદર (Mastic Gum). એ સઘળાંને એક ખાટલીમાં નાખી તે ખાટલીમાં એક પેંટ સ્પીરીટસ ઓવ વાઈન નાખી મજબૂત છુય દેવો. જ્યાં સુધી ગુંદરો પીગણે ત્યાં સુધી તે ખાટલીને વજણસર તાપ આગલ ધરો. પછી એક ખીજ ખાટલીમાં સવા આંઉસ લીનસીડ તેલ નાખી તેમાં પેલી મેલવણી ગાલી નાખી ખાટલીને હલાવવી.

અખો ભક્ત—શ્રીમાદી શોની કવી. ઇસ્વી સન ૧૬૪૮ માં એણે રચેલો 'અક્ષય ગીતા' નામનો ગ્રંથ પહેલો હતો; છેલ્લો ગ્રંથ ઇસવી સન ૧૭૧૯ સુધીના વરસનો જણાયલો છે. ૭૫૦ છપ્પા લખ્યા ઉપરાંત એણે 'પંચી-કરણ' તથા 'ખલમ લીલા' તથા 'કેવલગીતા' તથા 'શુદ્ધીપ્રય સંવાદ' ઇત્યાદી અસરકારક ગ્રંથો રચ્યા છે. 'હુન્ના છલખાજીથી ભરપુર છે' એ એનો મુદ્રાલેખ (Motto) હતો.

અગ્નિ.—જરથોસ્તી ધર્મમાં અગ્નિને અહુર-મજ્દનો "પુત્ર" જણાવ્યો છે. વીંધણ પુરાણમાં "બ્રહ્માના મુખમાંથી પેદા થયેલા પુત્ર અગ્નિ"નું વર્ણન આવેલું છે. "ગમે તે આતશ હો: તેઓ સર્વ પેલા અમર અગ્નિની શાખાઓ છે."—(રૂગવેદ, ૧—૫૯. ૧.) એ અગ્નિ ગેખી નુરો

છે; પણ ખાફી આતશનો ઉપયોગ પેહેલ વેહેલાં "શાહનામામાં" જણાવ્યા પ્રમાણે, જમશીદ પાદશાહથી થયો હતો. વલી ૧૯ મી સદીમાં સુધાં કેટલીક જંગલી પ્રજા આતશ વીરો અજાણ હતી, એવું કહેવાય છે.

N.

અગ્નિ—જુઓ 'રોશની.'

અછખડા—જુઓ 'સહીએર.'

અજીરણ—ખોરાક સારી પેઠે પચતો નથી, અને એ મુખ્ય કરી પદ્ધતિવાલાઓને થાય છે. છાતીમાં રાત દહાડો ઘણી અગ્ન ખલે છે. પેટમાં વા યદને કોઈ વેલા હોજરીમાં આંકરાં આવીને સખત વેદના થાય છે. ભુખ વધતી ઓછી લાગે છે. જીભ ઉપર સફેદ થરો રહે છે, અડગર થાય છે, મોંઢ વાસ મારે છે, માંધું દુખે છે, અને કોઈ કોઈ વેલા ઉલટી થાય છે. એને Dyspepsia અથવા Indigestion કહે છે. **અજીરણના ઇલાજો**—(૧) ખાધાની અગાડી અને દહાડામાં ચાર વખત એકેક ચમચી આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની લેવી. આ ઉપાય જ્યારે જીભ લાલ હોય અને હોજરીમાં દાય ચાને અગ્ન ખલે ત્યારે કામે લગાડવો. (૨) ખાધાની અડધો કલાક અગાઉ ૧૫ ગ્રેન્સ બાઈકાર્બોનેટ ઓવ સોડા (Bicarbonate of Soda) પાણીમાં પીવું. (૩) ખાધા પછી અડધો કલાક રહીને જેન્સન એન્ડ સોડા મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના બળે ચમચા પીવા. (૪) ખાધા પછી બે યા ચાર કલાક રહી જો દુખાવો થાય અને તે ઘણા કલાક સુધી ચાલુ રહે તો (ક) ચોડાં પાણીમાં ૧૫ થી ૨૦ ટીપાં સાલ વોલેતાઇલ (Sal Volatile) નાખી પીવું, અથવા તો (ખ) ખીંડમુક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ૨ ચમચા ભરી પીવી; અથવા તો (ગ) ૨ ચમચા જેન્સન એન્ડ સોડા મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના લેવા. (૫) જો ખાધા પછી તરતજ ઝાડો થતો હોય અને પાછી ભુખ લાગતી હોય તો (ક) ખાધાની થોડી મીનીટ અગાડી સેજ પાણીમાં (Laudanum) અર્શી-

મના અરકના ૨ થી ૫ ટીપાં બેલી પીવાં. જો અરીમના અરકથી કાંઈ ફાયદો થતો નહીં જણાય તો (ખ) જમવાની તરતજ અગાડી અકે-ક ચમચી આરસેનીક મીક્ષર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. (૬) દહાડામાં એક યા બે વખત ખાધાની અડધો કલાક અગાડી અકેક ગોલી દીનર પીલસ (જુઓ નુસખો) ની લેવી. (૭) જો ભારી ખોરાક લીધાથી ખદ-હજમીયત થઈ હોય તો નક્ક વોમીકા મીક્ષર તે નામના નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે પીવું. (૮) જો ચરબીદાર ખોરાકથી અજરણ થયું હોય તો પલસેનીલા મીક્ષર તે નામના નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે પીવું.

ખાધાનું પચે નહીં, જીખ ઝોછી લાગે, નખલાઈ થાય, આડો કખજ રહે, અને પેટમાં વા થાય તો (૯) ૩૦ ટ્રેન્સ પીપલ, ૧૫ ટ્રેન્સ હીંગ, ૮ ટ્રેન્સ સુંઠ, ૨ દ્રામ્સ હીમજ, અને ૧ દ્રામ હરડે લઈ તેના ખારીક લુકો કરી, સારી પેટે એક બીજ સાથે એકરસ કરી તેમાંથી ૧૫ ટ્રેન્સ જેટલો લઈ દહાડામાં ૩ વાર ફાકવો. (૧૦) થોડાં મધમાં ૨ દ્રામ્સ અજમો, ૨ દ્રામ્સ સુકકો ફુદનો અને ૧૧૧ દ્રામ્સ ખાદીયાનને મેલવી તેની ૪ ગોલીઓ ખનાવવી. અકેકી ગોલી દર ૩ કલાકે પાણી સાથે ગળવી. (૧૧) જુઓ 'ખદહજમીયત' વાલી ખાખદ (૧૨) અજરણ થવાથી આડો ઘણો થયા કરતો હોય તો ૧૦ આંકુંસ પાણીમાં ૮ દ્રામ્સ પતંગનાં લાકડાંનો લુકો અને ૧ દ્રામ તજના લુકાને નાખી કલાકેક સુધી તે ઉકાળવું. પછી થંડું પડે કે તેને ગાલી કાઢી તેમાંથી આસરે ૧૧૧ આંકુંસ મોટી ઉમ્મરના સખસે દહાડામાં ૪ વાર પીવું, અને ખચ્ચાને ૧૧૧ ચમચી ભરી દહાડામાં ૪ વાર પાવું.

અજરણ ઘોડાને થવું—ઘોડો યાતો ઘણો ખોરાક ખાવા માંગે છે, અથવા તો ખાવા ના પાડે છે. કોઈ કોઈ વંલા તે જીંત ચાટવા મંડે છે, અથવા તો મરોડું ખાય છે. મ્હોંમાંથી ખાટી દુરગંધ નીકળે છે. ઘોડો વધારે અને વધારે નખાતો જાય છે, અને આડો ત્રણચાર

દીવસ એકદમ છુટી જાય, અથવા તો ખંધ થઈ જાય છે. એનો ઉપાય એકે ખોરાક સાથે દર વખત ખખે આંકુંસ સાધારણ નીમક એકરસ કરવું. પાંચ પાંચ દીવસે એક પેંત અલસીનું તેલ પાવું. જો નખલાઈ ઘણી થાય તો ૧ પેંત પાણીમાં ૪ આંકુંસ રમ યા ખેવડો, યા ફેની દારૂ તથા ૨ દ્રામ્સ કરીયાતાંનો લુકો મેલવી તે દવા પાવી.

અટકડીના ઇલાજો—(૧) સાકરના ગાંગડા પર થોડાં ટીપાં મીઠું સ્પીરીટ ઓવ નાઈતર (Sweet Spirits of Nitre) ના નાખી ચુસવું. (૨) દસ દસ મીનીટે અથવા પા પા કલાકે ત્રણથી ચચાર ટીપાં નરમ સલફ્યુરીક એસીડ (Dilute Sulphuric Acid) ના સેજ પાણીમાં બેલી પીવું. (૩) હીસ્તીચાવાલી સ્ત્રીઓએ નીચડી દવા પીવી:—

એક ચમચી સ્પીરીટ ઓવ એમોન્યા (Spirit of Ammonia), એક ચમચો ચુનાનું પાણી (Lime Water) અને એક ચમચો પેપરમીંટ વોતર (Peppermint Water) લઈ સઘલાંને મીશ્ર કરવું. (૪) છાકડોએ દર કલાકે સેજ પાણીમાં પાંચ પાંચ ટીપાં તીંકચર ઓવ નક્ક વોમીકા (Tinc. Nux Vomica) ના બેલી પીવું; આ દવા ત્રણ ચાર, યા વધુ કલાકવેર પીવી. (૫) છાકડોએ ૧૦ મીનીમસ તીંકચર ઓવ કેપ્સીકમ (Tinc. of Capsicum) ના પાણીમાં બેલી પીવું. જુઓ 'અડગરી'

અટકડીના દેશી ઇલાજો—Hiccup ને માટે નીચડા દેશી ઇલાજો છે:—(૧) ગલાંની પાસેના બે હાડકાં (હાંતડી)ને ગલાંની નીચે અંગોઠાથી થોડી મીનીટ સુધી મજબુત દાખવું. (૨) નાક ખંધ કરી હલવે હલવે પાણી પીવું.

અતર, સોજી, પારખવાની રીત—(Ottar or Fragrant Essence). એક સફેદ કાગળનો કટકો લઈ તેનીપર અતરનું એકાદ ટીપું નાખી તે કાગલ ખળતાં આગલ ધરવું; જો અતર ઉડી જાય તો સખજું કે તે સોજું છે.

અતીસાર (અતેસાર) માટે ઇલાજો—
Disentry (૧) પોણી ખાટલી ખલખલતું પાણી, જા દ્રામ્સ સાખર-સીંગનો લુકો, ૬ દ્રામ્સ સાકર અને ૪૫ દ્રામ્સ શુદ્ધરને ચુલા ઉપર ગરમ કરવું; અને આસરે ૧૦૫ ખાટલી જેટલું રહે કે ચુલા ઉપરથી ઉતારી પાડી થંડું પડે કે તેના ૪ ભાગ કરવા. દરેક ભાગ થોડા થોડા કલાકને આંતરે આપવા, જેથી મરડો મટી જશે. (૨) ૧ દ્રામ ઇસખગોલનાં ખીયાને પાં-છીમાં ભીંજવી નરમ કરી તેમાં થોડું ગોલાખતું પાણી નામી દહાડામાં ત્રણ વાર પીવું.

અડગરીનો સાદો ઇલાજ—થોડો થોડો અજમો, જરૂં, પીપલ, હીંગ, સુંઠ, અને કુંદનો લઘ પાણીમાં ઉકાલી થોડું થોડું પીવાથી અટકડી યા હેડકી યા અડગરી ખંધ પડશે. જુઓ 'અટકડી'

અડદીયા પથ્થર પરનો કાટ—જુઓ 'કવીન્સી ઐનાઈત પથ્થર પરથી કાટ કાઢવાની' ખાખદ.

અપર-કેસ—જુઓ 'પ્રીન્ટીંગ.'

અફલાતુન યાને પ્લેટો (Plato)
—(૪૦ સં પુર્વે ૪૨૯-૩૪૮). પ્રખ્યાત યુનાની શીલસુક. એનું ખરૂં નામ એરીસ્ટોકલીસ હતું; પણ તેના ખભાંની પોહોલાઈ અસાધારણ હોવાથી તેને "પ્લેટો" કહેવામાં આવતો હતો. એની શીલસુકી વેદ અને અવસ્તાને મલતી આવે છે. એના પુસ્તકોમાં "શીપબ્લીક", "પારમેનાઈડસ", "શ્રીડો" વગેરે છે.

અમદાવાદ—જુઓ 'હીન્દુસ્થાન' વાલી લંખાન ખાખદ.

અમરસોહ (અમરદેવ)—આ સંસ્કૃત કવીએ ઘણા ગ્રંથો રચેલા હતા, પણ હાલ 'અમર કોશ' હાઈયાત છે.

અમેરીકન કનેક્ટીંગ રોડસ—એ સાધારણ 'મેરીન રોડ' (Marine Rod) થી જુદી જાતના છે. ખન્ને ખોલો (boxes) સમાય એટલી મજબૂતીનું એનું મોંહ (Jaws) રાખવામાં આવે છે. જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

અમેરીકન ટુક પેસ્ત—જુઓ 'દાંતનું મંજન, અમેરીકન.'

અરક, એલચીનો—૨ ખાટલી રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ્સમાં એક રતલ એલચીના દાણા ભરડી એક પખવાડયું રહેવા દો. પછી ગાલી કાઢી વાપડો.

અરક, અંખરનો—૩ આંઈસ અંખરને ૧ ગ્યાલન એલકોહોલમાં કેટલાક દીવસ સુધી રાખી મુકીને પછી ગાલી કાઢી વાપડો.

અરક, કસતુરીનો—૨ આંઈસ કસતુરીને એક ગ્યાલન એલકોહોલમાં ૧૫ થી ૨૦ એલકોહોલ કસતુરીનો સઘલો કસ ચુસ્તી લે ત્યાં સુધી આસરે પખવાડયું વેર રહેવા દેવો; પછી ગાલીને વાપડો.

અરક, ટોનકવીનબીનનો—૧ રતલ ટોનકવીનબીન (Tonquinbeans) ને ૧ ગ્યાલન એલકોહોલમાં ૧ પખવાડયું વેર ભીંજવી મુકી પછી ગાલી કાઢો.

અરક, લવીંગનો—૧ પાઈટ ૫૩ સ્પીરીટ્સમાં ૪ આંઈસ લવીંગને છુંદીને નાખો; ૧ અડવાડયું વેર રહેવા દઈ ગાલી કાઢો.

અરક, વેનીલાનો—૧ ગ્યાલન એલકોહોલમાં ૮ આંઈસ વેનીલા રાખી 'અરક કસતુરી'ના નુસખામાં આપેલી રીત પ્રમાણે કરો.

અરજેન્તા મીટર—'ખાથ'માં કેટલા ઓન્સ 'સીલ્વર' (Silver) છે, તે તપાસનારૂં હથી-આર. જુઓ 'ફોટોગ્રાફી.'

અર્ધાગવાયુ—(Paralysis). જુઓ 'લકવો.'

અરેખીયન નાઇટ્સ—'૧૦૦૧ રાત' નામની વાર્તાઓ, જેને આપણે સાધારણ રીતે 'અરેખ્યન નાઇટ્સ' દાખલ એલખ્યે છીએ તે, યુરોપમાં પેહેલ વેહેલાં એન્ટોઈન ગલેન્ડ (Antoine Galland) નામના એક ફ્રેન્ચે ૪૦ સં ૧૭૦૪-૧૨ સુધીમાં ૧૨ પુસ્તકોમાં પ્રસિધ્ધ કરી નહરમાં આણી હતી. તેણે તે વેલા જણાવ્યું હતું કે એ અરેખીક યાને અ-

જે 'અરેખ્યન નાઈટ્સ' ચાલુ.

રખસ્તાનની વાર્તાઓનો તરજુમો છે, કે જે વાર્તાઓ અરખસ્તાનમાં ઉત્પન્ન થવા ઉપરાંત ત્યાં તે હજુ પણ પ્રસરેલી છે. મજકુર ગેલેન્ડનાં જેવુંજ મત સાધારણ રીતે યુરોપ્યનો અને આપણુ દેશીઓ ધરાવ્યે છીએ. પણ કેટલાક યુરોપ્યન વીદ્વાનોએ કીધેલી શોધ ખોલ પરથી જણાય છે કે 'અરેખ્યન નાઈટ્સ'ની ઉત્પત્તિ અરખસ્તાનમાં નહી, પણ ઈરાનમાં હતી. ૧૮૨૭ના 'જરનલ એસીયાટીક' નામના ચોપાન્યાના ૨૫૩માં પાનામાં વોન હેમ્મર (Von Hammer) નામના એક વીદ્વાને ધ્યાન ખેંચ્યું કે 'હઝાર અફશાન' (યાને ૧,૦૦૦ વાર્તાઓ) નામના એક ફારસી પુસ્તકનો જે તરજુમો મસૂદીએ અરેખીકમાં કીધો છે, તેમાંની કેટલીક વાર્તાઓ એને મલતી આવે છે. મુખ્ય કરી શાહજી શહરઝાદ અને તેણીની દાસી દીનાઝાદ એ બન્ને પુસ્તકોમાં જે ભાગ ખત્તવે છે, તે લગભગ એક સરખા છે. એ ઉપરાંત ખીજા ખાખદો પર ધ્યાન ખેંચી વોન હેમ્મરે પોતાનું મત જાહેર કીધું કે 'અરેખ્યન નાઈટ્સ'ની ઉત્પત્તિ અરખસ્તાનમાં થઈ નથી. એ મત સામે ૧૮૩૩માં ડી સાસી (De Sacy) એ વાંધો લઈ જણાવ્યું કે અરેખ્યન નાઈટ્સ અરેખરી અરખસ્તાની છે. એના જવાબમાં વોન હેમ્મરે સને ૯૮૭માં લખેલા 'શીહરીસ્ત' પુસ્તકમાંથી એક ફકરો ૧૮૩૯નાં 'જરનલ એસીયાટીક'ના ૧૭૫માં પાના પર ટાંકી ખતાવી પોતાનું મત ખરું હતું, કરી જણાવ્યું. આ ફકરાની મતલબ નીચે પ્રમાણે છે:—

વાર્તાઓ બેડી કહાડી તેના પુસ્તકો લખવામાં અસલી ઈરાનીઓ પેહેલા હતા: જેમાંની કેટલીક વાર્તાઓ તેઓ જાણુ જનવરો ખોલતાં હોય, તેવી ઢપે લખતા. ઈરાની ત્રીજા પાદશાહત અશધાન્યાનના વખતમાં પાદશાહો, અને ત્યાર પછી સાસાન્યાન પાદશાહો એવી વાર્તાઓના ઘણા શોખીન હોવાથી જોડતા યા જોડાવતા. જેનો તરજુમો યા તેને મલતી આવતી વાર્તાઓ પાછલથી આરખ લોકો લખતા

હતા. પારસી પાદશાહતોનાં વખતમાં અસલી રચાયલાં પુસ્તકોમાં 'હજર અફશાન' યાને 'એક હજર વાર્તાઓ' એક હતું. આ વાર્તાઓનું મુળ નીચે મુજબ છે:—એક ચોક્કસ ઈરાની પાદશાહને પોતાની પરજીતરની ખેવકાદને લીધે ઝોરત જત વીધે ઘણા હલકો વીચાર ખેટો, અને તેથી તેણે દરરોજ અકેકી ખાયડી પરણી ખીજે દીને સહવારના તેણીને કતલ કરવાનો રેવાજ પાડ્યો. એ પ્રમાણે ઘણા વખત સુધી ચાલ્યા કીધું. પણ આખરે તે શહરઝાદ (શહેરીયારબદી!) નામની હુસ્ચાર શાહબદી સાથે પરણ્યો, જેણીએ લગ્નની આખી રાત એક વાત કહેવામાં શુભચી. પણ પરીઢયું પડતાં એ વાત ઘણી રસ પર ચઢી. હમેસના રેવાજ પ્રમાણે કતલ કરવાનો વખત આવી પુગ્યો. પણ પાદશાહ તે વાર્તાનો છેડો શો આવરો, તે જાણુવા ઘણા અધીરો થયો. તેણે તે દીવસે પોતાની પરજીતરનો પ્રાણ ખંચાવ્યો. ખીજા રાતે પણ તેમજ થયું. એક હજર રાત્રી એ રવેસે પસાર થઈ. એ વખતે શહરઝાદને પેટે એક છોકરો અવતર્યો, અને તેણીએ ઝોરત જત વીધે પાદશાહનો ધીકકાર કેટલો જીલ ભરેલો હતો તે દેખાડવા આ ચુકતી રચી હતી કરી જણાવ્યું. પાદશાહે તેણીની અક્કલ અને હીમ્મત પર આક્રીન કીધી, તેણીને ખરા પ્યારથી ચાહવા લાગ્યો, અને તેણીની જીંદગી ખંચાવી. શહરઝાદે રચેલી ચુકતીમાં પાદશાહના મેહેલની કારભારણુ દીનાઝાદે (દીનારબદી!) ઘણી મદદ કીધી હતી. ત્યાર પછી આ વાર્તાઓનો સંગ્રહ કરી પાદશાહ ખહમનની ખેટી શાહબદી હોમાય માટે લખવામાં આવી હતી. . . . એમાં સઘળી મળી આસરે ખસો વાર્તાઓનો સમાવેશ કીધેલો છે, જેમાંની અકેક વાર્તા ઘણી વાર કેટલીક રાત્રીઓ સુધી ચાલતી હતી.

જે સાસાન્યાન પારસી પાદશાહત માટે એમાં ઈસારો કરવામાં આવ્યો છે, તે ૬૦ સં ૨૨૬ થી ૬૫૧ સુધી ઈરાનમાં રાજ કરી ગઈ હતી; એને માટે 'પારસી' વાલી ખાખદ જુઓ. મસૂ-

અરેબ્યન નાઇટ્સ' (ચાલુ).

દીના જણાવવા પ્રમાણે શહરઝાદ હોમાયની મા હતી. પણ એ વાત પડતી મુંઝી લેન (Lane) વગેરે ગ્રંથકર્તાઓની દલીલો રજૂ કરી જે ઠરાવ પર ફેટલાક વીદ્વાનો આગ્ય છે, તેની મતલબ અહીં તાંકી, આ વીષય સમાપ્ત કરીએ છીએ. તેમના મત મુજબ ઈરાની 'હન્તર અફશાન' ના પુસ્તક પરથી હાલની 'અરેબ્યન નાઇટ્સ'નો પાયો રચવામાં આગ્ય છે, એમાં તો કમો શક નથી. એટલું ખરું છે કે અરેબ્યન નાઇટ્સ તદ્દન મુસલમાન પનાવત હોય, એમ તેમાં વરણુ-વેલાં પ્યાનો પરથી જણાય છે, પણ તરજુમા કરનારા મુસલમાનોએ એવો ફેરફાર કીધો હોય તો, તેમાં કશી નવાઈ નથી. વળી રફતે રફતે તેમાંની થોડીક વાર્તાઓને ઠેકાણું બીજી વાર્તાઓ પણ મુંઝી હોય, તો તેમાં પણ અચરત થવા જેવું કહું નથી.

એવું કહેવાય છે કે 'અરેબ્યન નાઇટ્સ' (The Arabian Nights' Entertainments અથવા The Thousand & One Nights) નો તરજુમા દુન્યાના દરેક સુધરેલા અને અર્ધ-સુધરેલા ભાગોની ભાષામાં કરવામાં આગ્ય છે. ઇંગ્લેન્ડમાં એ પુસ્તકનો તરજુમા ૧૮૦૨માં ફોસ્તરે, ૧૮૧૦ માં બોમોન્ડે, ૧૮૧૧ માં સ્કોતે, અને ૧૮૨૬ માં લેખે કીધો હતો ત્યારથી તે હમણા (માર્ચ ૧૮૯૧) સુધી એના ઘણા ઇંગ્લેન્ડ તરજુમાઓ પ્રસિદ્ધ થયા છે. પણ એ સઘલાઓમાં ૧૮૫૯માં લેન નામના ગ્રહસ્થે ટીકા અને નોંધો સાથના જે ત્રણ પુસ્તકો સુધારીને છપાયાં તે સહથી સરસ છે. લેને પેહેલાં ૧૮૪૦ માં પોતાના પુસ્તકની પેહેલી આવૃત્તી ખાહેર પાડી હતી. તોપણ 'અરેબ્યન નાઇટ્સ' નો સંપુરણ તરજુમા હજી કોઈએ જાહેરમાં મુક્યો નથી. સરખરટન અને એક બીજા ગ્રહસ્થે તેવી કાંઈ કોરોશ કીધી છે, પણ તેમના અસલ પુસ્તકો ખાનગી મંડળ માટે કીધેલાં છે. ગુજરાતીમાં પણ 'અરેબ્યન નાઇટ્સ' ના પુસ્તકો છે, જેમાં મીં છઠ્ઠામ સું દેશાઈ

કૃત (લેન વાલી) સહથી સરસ છે. એ ઉપરાંત 'ત્રણ પારસી વીધ્યારથીઓ' અને મીં બીં એસં માડનવાલી પણ છે. સસતી મીં જે-હાંગીર બેં કરાણીવાલી છે. જુઓ 'દેશી (ગુજરાતી) સાહિત્ય' વાલી ખાખદ.

અલખ ખુલાખી—અમદાવાદનો સાહોદરો નાગર કવી. એણે પદ, ગરબી, ધોલ વગેરે રચેલાં છે.

અબુખડાં—(Potatoes યાને ખટાટા) જુઓ 'ખાગાયત'.

અલેકઝાંડર ધી ગ્રેટ—(ઈ. સ. પુર્વે ૩૫૬-૩૨૩.) એને સીંકદર તરીકે પણ ઓલખવામાં આવે છે. દુન્યાની લગભગ દરેક સુધરેલી પ્રજાને એણે જીતી હતી. વધુ માટે જુઓ 'પારસી' વાલી લંખાન ખાખદ.

અસ્ત્રા (Razor) સારૂ સોજી લાહી—લે-વીગેતેડ ઓક્ષાઈડ ઓવ તીન, ૧ આંડંસ સોન્ને લાંબીનો લુકો (Prepared Putty Powder), ૦૧ આંડંસ પાઉદરડ ઓકઝાલીક એસીડ અને ૨૦ એન્સ શુદ્ધરનો લુકો લખ તેમાં વજણસર પાણી નાખી લાહી જેવો પદાર્થ કરો, અને તે પાતડો અને સરખો ચામડાના સ્નાપ પર પાંથરો. તેનીપર સેજ ફેરવ્યાથી અસ્ત્રાની ઘણી સરસ ધાર નીકલશે. જો તેમાં બોળ-શો તો વધારે સરસ થશે.

અથ રીતલા, ઘોડાને થતા—ઘોડાને પેહેલાં એક હલકો જુલાખ આપી તેને લીલા ઘાસ ચારા પર રાખવો. જો તાવ વધારે હોયતો સવાર સાંજ ૨ દ્રામ્સ સુરોખાર પાણી સાથે મેલવી તે પાણી પાવું. જો મોઢોડાં પર વધારે સોન્ને ચહ-ડેલો જણાય તો ટંકણુખાર અથવા તો ફટકીના પાણીથી મોહડાંનો અંદરનો ભાગ ધોવો જોઈએ.

આગ હોલવનારી સીસીઓ—જુઓ 'ફાયર એનેડ'.

આગરા—જુઓ 'હિન્દુસ્થાન'વાલી ખાખદ.

અપામાર્ગ—(Achyranth Esaspera) એક જાતનો રોપો. જુઓ 'ખાગાયત'વાલી લંખાન ખાખદ.

આઉટ ઓવ રેજીસ્ટર—જ્યારે દરેક સફે તેની ખરાબર પીઠ પાછલ પોંદટે પોંદટ છપાયલો ન હોય ત્યારે. જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

આગ હોત્રવનાર પાણી—સલફેટ ઓવ સોડા(Sulphate of Soda) અથવા ફટકી (Alum) અથવા ખીજી જતના ખારોને પાણી-માં પીગલાવી તે પાણી ઉપયોગમાં લેવું.

આગનો ફેટોગ્રાફ—ખલતાં ઘરો, ઇત્યાદીનો ફેટોગ્રાફ લેવો હોયતો રાખી પાડનારે ખનતાં તુલીક આગમી છેક નજદીક રહી સખી પાડવી. આસરે ૫૦ ફીટ દુર રહી પાડયાથી ઘણું સરસ દેખાવ પડે છે.

આગરૂ, ઘોડાનું—ઘોડાના હોઠો હલવે હલવે સુજવા માંડેછે, અને મોહડાંની અંદરના ભાગો અને જીભપર સોજી ચઢતો જણાય છે. ઘોડો વલી સુસ્ત બનીને ખોરાક લેવા ના પાડે છે. જીભ મોટી, ગરમ અને લાલ થાય છે, તેની પર તથા મોહડાંની અંદરના ભાગોપર જીળી ફુલ્લીઓ થતી જણાય છે. એ સઘલાંનો ઉપાય એ કે ૧ ગ્યાલન પાણીમાં ૧ રતલ ગોળ અને ૦૧ રતલ તંકણખાર પીગલાવી, તે મેલવળી-માંથી અરથીએક પેંત લઈ જનાવરનાં મોહમાં રેડીને તેનું મોહ જરાવાર ઢંચું રાખી પછી નીચું કરી નાખવું, કે સઘલી મેલવળી પાછી ખાદેર પડી જશે. આ પ્રમાણે અરધે અરધે કલાકે કરવું.

આતશખાજી ખનાવતી વેસા ધ્યાનમાં રાખવા જોગ બાબતો—(૧) સઘલી ચીજી એકરસ કરવા પેહલાં તેમનો લુકો કરી છુટી છુટી રહેવા દેવી. (૨) એકરસ કરતી વેલા હલવે હલવે લાકડાંની યા હાથીદાંતની ચીપથી કાગ-જના કટકાપર મુકી પછી તેમ કરવું. (૩) એક-રસ કરતી વેલા સેજ પણુ ઘસારો થવો નહી જોઈએ. (૪) જે ચીજનો લુકો કરવો હોય તે ચીજને વજન કરવા પેહલાં લોખંડની કહડાઈ ઉપર મુકી જુંજવી. (૫) લુકો તદન મેદા જેવો કરવો નહીં.

(પ્રખ્યાત Ruggieri ની રીત પ્રમાણે આત-શખાજીઓ સમાવીછે.)

આતશખાજી, આતશી ધુંઆરો—સો ભાગ ખાફત યાને ખંદુકનો દારૂ (Gunpowder) અને ૩ ભાગ કોલસો. આ ખનેને એકરસ કરી કોઠીઓમાં ભરો. યાદ રાખવું કે દરેક ચીજ સુકી હાલતમાં જોઈએ.

આતશખાજી, ચીનાઈ અથવા ચંબેલીની-
(૧) પોણાઈ અના કરતાં ઓછા ઘેરાવા માટે:— ખાફત ૧૬ ભાગ, સુરોખાર ૮ ભાગ, કોલ-સાનો ખારીક લુકો ૩ ભાગ, ગંધક ૩ ભાગ અને લોખંડનો છુંડેલો લુકો ૧૦ ભાગ (૨) નલીના પોણાઈ અના કરતાં વધારે ઘેરાવા માટે:— ૧૬ ભાગ ખાફત, ૧૨ ભાગ સુરોખાર, ૩ ભાગ કોલસાનો લુકો, ૩ ભાગ ગંધક અને ૧૨ ભાગ લોખંડનો લુકો.

આતશખાજી, ઝમકદાર ચકકર—(૧) પોણા ઇંચ કરતાં ઓછા નલીના ઘેરાવા માટે:— ૧૬ ભાગ ખાફત અને ૩ ભાગ સ્તીલનો ખારીક લુકો. (૨) પોણા ઇંચ કરતાં વધારે ઘેરાવા માટે:— ૧૬ ભાગ ખાફત, અને ૪ ભાગ સ્તીલનો ખારીક લુકો (Steel filings)

આતશખાજી, સ્થોર તેજદાર—પોણા ઇંચ કરતાં ઓછા ઘેરાવા (નલીના) માટે:— (૧) ૧૬ ભાગ ખાફત અને ૪ ભાગ સ્તીલનો લુકો. (૨) ૧૬ ભાગ ખાફત અને ૬ ભાગ લોખંડનો લુકો.

આમન્ડ સાબુ—અઠાવીશ રતલ કઠણુ સફેદ સાબુની કાતરીઓ કરી તેમાં સેજ ગરમ પાણી નાખી પીગલાવો, અને હલાવ્યા કરીને રફતે રફતે ૪૫ આઉન્સ જેટલું બદામનું તેલ (Essential Oil of Almond) ઉમેરવું.

આમન્ડ સોપ—બદામનો માણુ(Almond Soap) ખનાવવો હોયતો વીંડસર-કેસલ સોપ (જુઓ નુસખો) ખનાવી મોહડોમાં નાખ્યા અગાઉ તેમાં ૧૧ રતલ બદામનું અત્તાર (Otto of Almonds) ઉમેરી, એકરસ કરો.

આયરન એન્ડ એલોઝ પોન્સ—૪૮ ટ્રેન્સ સલફેટ ઓવ આયરન લઈને ૨૪ ટ્રેન વોતરી એ-ક્ષેક્ટ ઓવ એલોઝ(Aloes)સાથે ભેલી. તેની ૨૪ ગોલીઓ ખનાવો. ૪ દહાડા સુધી દર દીવએ ૩ વખત ઉમરે પુગેલાંઓએ અકેકી લેવી, ત્યાર

પછી ખીજ ૪ દહાગ સુધી દર દીવસે ખખે વખત એકેકી લેવી, અને ત્યાર પછીના ૪ દીવસોએ દહાગમાં એકેકી લેવી.

આયરન એન્ડ ક્વાસ્યા મીક્ષચર— ટીકચર ઓવ પરકલોરાઈડ ઓવ આયરન ૦૧ આંડિંસ, કલોરોક ૬૬૨ ૪૦ મીનીમ્સ (ટીપાં), ઈનકુબીયન ઓવ ક્વાસ્યા ૮ આંડિંસ. સઘલાંને મીશ્ર કરો. દહાગમાં ૩ વખત ઉમરે પુગેલાં-ઓએ ખખે ચમચા લેવા.

આયરન એન્ડ દીજનેલીસ મીક્ષચર— ૧ દ્રામ ટીકચર ઓવ પરકલોરાઈડ ઓવ આયરન, ૦૧ આંડિંસ ઈનકુબીયન ઓવ દીજનેલીસ અને ૧ દ્રામ રાઈલુટ ફોસફોરાઈડ એસીડ લઈને ૮ આંડિંસ પાણીમાં તે સઘલાંને પીગલાવી નાખો. દહાગમાં ત્રણ વખત ઉમરે પુગેલાં-ઓએ ખખે ચમચા લેવા.

આયરન પાઉદર્સ— ૭૨ ઓન્સ રીડ્યુસ્ડ આયરન (Reduced Iron)ને ૧ દ્રામ સફેદ આંડમાં ભેલી નાખો. આ ભુકાના એક સરખા ૧૨ ભાગ કરો. ઉમરે પુગેલાંઓએ દહાગમાં ૩ વખત એકેક ભાગ લેવા.

આયરન મીક્ષચર ખનાવવાની રીત— ટીકચર ઓવ પરકલોરાઈડ ઓવ આયરન ૨ દ્રામ, કલોરોક ૬૬૨ ૧ દ્રામ, ગ્લીસરાઈન ૧ દ્રામ, પાણી ૮ આંડિંસ. એ સઘલાંને ભેલી નાખો. ઉમરે પુગેલાંઓએ દહાગમાં ખખે ચમચા ૩ વખત લેવા.

આયર્સ હેર વીગર— ૧૨ આંડિંસ ગ્લીસરાઈન, ૮ આંડિંસ ગોલાખતું પાણી, ૪ દ્રામ્સ ઓઈલ ઓવ પરગેમોન અને ૨ દ્રામ્સ શુગર-લેડને એકરસ કરો.

આયોડાઇડ કોલોડીયોન— લુઓ 'ફોટોગ્રાફી માટે આયોડ'.

આયોડાઇન ઇનહેલેશન— એક પાંદટ ગરમ પાણીમાં ટીકચર ઓવ આયોડાઇન (Tincture of Iodine) ના ૧૦ ટીપાં નાખો; અને તુસખામાં ફરમાવ્યા પ્રમાણે એનો ઉપયોગ કરો.

આયોડાઇન સોપ—(Iodine Soap) નામનો સાબુ ખનાવવો હોયતો ૩ ભાગ પાણીમાં ૧ ભાગ આયોડાઇનને એકરસ કરી તેમાં ૧૬ ભાગ કેસ્ટીલ સાબુ (Castile Soap) નો છુંદો નાખવો. પછી ચુલા પર એક મોટું વાસણ પાણીથી ભરી ઉકાલવા મુકી તેમાં કોડી-તું એક વાગણ મુકી, તેમાં પેલી મેલવણી મુકવી, અને સઘલું પીગલે ત્યાં સુધી રાખવું. ખખલતું પાણી પેલાં કોડીના વાસણમાં નહીં જાય તેની સંભાલ રાખવી.

આયોડાઇડ ઓવ આયરન મીક્ષચર— ૦૧ આંડિંસ સીરપ ઓવ આયોડાઇડ ઓવ આયરન અને ૨ આંડિંસ સીરપ ઓવ ફોસફેટ ઓવ આયરન લઈને ૮ આંડિંસ પાણી સાથે ભેલી નાખો.

આયોડાઇડ ઓવ પોતાસીયમ મીક્ષચર— ૦૧ દ્રામ આયોડાઇડ ઓવ પોતાસીયમ અને ૧ આંડિંસ સીરપ ઓવ ગ્રોર્ડેન્-પીલ લઈને ૮ આંડિંસ પાણીમાં ભેલો. દહાગમાં ૩ વખત ખખે ચમચા ભરી ઉમરે પુગેલાંઓએ પીવી.

આરગોલ— વાઈન દારૂનાં પીપપર ખાઈતા-રચેટ ઓવ પોતાશ (Bitartrate of potash) નામનો જે ઠરો ખંવાય છે, તેને આરગોલ (Argol) કહે છે.

X આરગેન્ટાઇન પ્લેટ— ૬૦ ભાગ ત્રાંજુ, ૧૭ ભાગ જસત અને ૨૩૧ ભાગ નીકલ ધાતુ લઈ મુસમાં નાખી પીગલાવ્યાથી Argentine Plate બનશે.

આરગેન્ટેન— ૦૧ ભાગ ત્રાંજુ, ૦૧ ભાગ જસત, અને ૦૧ ભાગ નીકલ (Nickel) નામની ધાતુ લઈને મુસમાં નાખી પીગલાવો, જેથી Argentane બનશે.

આરનીકા મીક્ષચર— ૦૧ દ્રામ ટીકચર ઓવ આરનીકા (Arnica) ને ૪ આંડિંસ પાણીમાં ભેલી નાખો. પેટેલે કલાકે દર દશ દશ મીનીટે ઉમરે પુગેલાંઓએ એકેક ચમચી લેવી, અને ત્યાર પછી દર એકેક કલાકે.

આલ્યુનાઇડ પેપર— લુઓ 'ફોટોગ્રાફી'.

આરનોલ્ડ, એડવીન—(Edwin Arnold) કવી અને પરચુતન લખનાર. ૧૮૩૨માં જન્મ્યો હતો. 'લાઈટ ઓવ એસીયા' (Light of Asia) નું પુસ્તક વખાણવા બેગ છે.

આરનીકા લોશન—અડધાં કપ પાણીમાં ૨૦ ટીપાં ટીકચર ઓવ આરનીકા (Tincture of Arnica) ના નાખો.

આરનોલ્ડ, હેક્ટર—હિસ્ટોરી ઓવ રોમ (History of Rome) નામની એ રચનારની ઇંગ્લેન્ડ યોપડી ઘણી વખાણાય છે. પાંચ ભાગ વાલી જુની આઠવી હાલ મલી ચકતી નથી.

આરનોલ્ડ, મેઠીયુ—ઈંગ્લેન્ડ કવી અને ગ્રંથ વીવેચન કરનાર. ૧૮૨૨માં જન્મ્યો. પુસ્તકલ ગ્રંથો રચ્યા, જેમાં 'પોએમ્સ' (Poems) ઘણી વખાણાય છે.

આરસેનીક મીક્ષચર—૧૨ મીનીમ્સ લીકર આરસેનીકેલીસ (Liquor arsenicalis) લઈને ૨ આઉન્સ પાણીમાં ભેલો. દર ૩ અથવા ૪ કલાકે ઉમરે પુગેલાંઆએ એકેક ચમચી ભરી પીવી.

આલખ્યન નોઝગેનું ચતર—૧ પેંત યુલાખનો ચરક, ૧ પેંત એનફ્થ્યુરેન્સ રોઝ, ૦૧ પેંત ટીકચર ઓરીશ (Orris), ૦૧ પેંત ટીકચર વેનીલા, $\frac{૧}{૨}$ પેંત કસ્તુરી ચરક, $\frac{૧}{૨}$ પેંત ટીકચર કેસનોર, અને ૦૧૧ આઉન્સ પેરનો ચરક (Essence of Bergamot). એ સઘલા-ને એકરસ કરો, એટલે Albion Nosegay થશે.

આલ્બુમેન માટે સેનસીટીવ રીએજન્ટ—૧ ભાગ ક્રીસ્ટેલાઈઝ ફેનીક એસીડ (Crystalline Phenic Acid) માં ૧ ભાગ એસે-ટીક એસીડ અને ૨ ભાગ પાણી ઉમેરી એકરસ કરો.

આલુનો રંગ—જુઓ 'ચેરી રંગ'; 'લાક-ડાંને આલુનો રંગ.'

આસમાની રંગના રેશમી કપડાં રંગવાં—૧ પેંત સલફેટ ઓવ ઇંડીગો (જુઓ નુસખો) માં ૨ થી ૩ ગ્યાલન્સ ખલખલતું પાણી નાખી તેમાં ઉનનું લુંગડું ૧ દહાડો સુધી બોલી રાખો.

ખાહેર કાહાડી યંડા પાણીના વાતણમાં તે ધોવો. જો આસમાની રંગનું રેશમી કપડું રંગવા માંગતા હોવો તો ઘણું જ ખલખલતું પાણી લઈ તેમાં થોડીક મીનીટ સુધી પેલું ઉનનું કપડું બોલી રાખી, અંદરજ નીચોવવું. એટલે પાણી ખુરુ રંગનું થશે, જેથી રેશમી કપડું રંગારો. ઉપલા રંગના પાણીમાં ૧ આઉન્સ ફટકીવાલું પાણી ઉમેરો, અને તેમાં ૫ રતલ રેશમી કપડું ૨૦ મીનીટ સુધી બોલી રાખી નીચોવીને સુકવો.

એકવીનાસ, સેન્ટ થોમ્સ—(St. Thomas Aquinas) ની પ્રખ્યાત ઇંગ્લેન્ડ યોપડીઆ 'હોમીલીસ' (Homilies) અને 'સાક્રમેન્ટ ઓવ ધી એલ્ટર' (Sacrament of the Altar) હાલ નથી મલી ચકતી નથી.

એકવેફેરેટીસ—Aqua fortis એ નાઈ-ટ્રીક એસીડ (Nitric acid) નું ખીલું નામ છે.

એકવે-રીજાઆ—(Aqua-regia) ૨ ભાગ હાઈડ્રાક્લોરીક એસીડ (Hydrochloric Acid) અને ૧ ભાગ નાઈટ્રીક એસીડ (Nitric Acid) મીઝ કરવાથી બને છે.

એકોનાઇટ મીક્ષચર—૧૫ મીનીમ્સ ટીક-ચર ઓવ એકોનાઇટ (Aconite) લઈને ૨ આઉન્સ પાણીમાં ભેલો. ઉમરે પુગેલાંઆએ પેહલા કલાકમાં દર દસ દસ મીનીટે એકેકી ચમચી પીવી, અને ત્યાર પછીના વખતે દર કલાકે લેવી. ૬ થી ૮ કલાક અથવા તેથી વધુ કલાક સુધી એ લેવી.

ઘણી દવા જો કે તદન સ્વાદ વગરની છે, તો પણ તે ઘણી ઝડપમાં અસર કરે છે, તેથી જેટલી ફરમાવવામાં આવે તેટલીજ લેવી. વધુ લેવી નહીં.

એકઝેસ્ટ ઓપનર એન્ડ લેપ મેશીન—આ સંચાની મદદથી રૂમાંના કચરાનો મોટો ભાગ નીકલી ન્ય છે, રૂના રેશાને છુટા પાડી રૂને ખીલવંછે, અને સ્કચર પર મુકવા માટે ગોલ વીંટાલીને ખંદલ કરે છે. વધુ વીગત માટે જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન.'

એગ્યુ—જુઓ 'તાવ, આંતરીયો યા રોજીદો યા ચોથીયો.'

એનકોસ્ટીક પેસ્ટ—૫૦૦ ભાગ સોઝું
મીન, ૧૦ ભાગ એલમી ગુંદર (Gum elemi)
૨૦૦ ભાગ બેનઝોલ (Benzole), ૩૦૦ ભાગ
એસ-સ એવ લવંડર, અને ૧૫ ભાગ ઓઈલ
એવ સ્પાઈક (Spike). એ સઘલાને એકરસ
કરો.

એનજીન—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

**એનજીન પરના કાલાં થયલાં અથવા
ડાઘા પડેલાં પીતલકામને સાફ કરવાની
રીત**—ત્રીપોલી (Tripoli) નામની ધાતુ સાથે
ઑક્સેલીક (Oxalic) એસીડ એકરસ કરો.
પછી તે ઉનના કપડાં વાટે લઈ તે કપડાંથી પીત-
લ કામને ઘસવું.

**એનજીના પેક્ટોરીસ થાને છાતીમાં દરદ
ઉભરી આવી ધુંધલાયે તે**—(Angina
Pectoris) નું નેશ એકદમ ઉભરી આવે છે.
તે વખતે છાતીમાં ઘણાજ દુખારો થાય છે.
ઘણામાં ઘણું નેશ ૧ કલાક સુધી રહે છે. આ
દરદ કોઈથી વખતે ઉભરી આવે છે. એ વખતે
દરદી શુંગલાઈને મરણ પામતો હોય એમ
જણાય છે. થોડા ઘણા હુમલા પછી માઠાં ભા-
યગે તેમજ પાનું; જેમ જેમ દરદનું નેશ
વધતું જાય છે, તેમ તેમ દરદીનો ચેહરો શીકાસ
મારતો જાય છે, પણ કોઈ વખતે લાલ પણ
પાને છે, નાડ ધીમી ધીમી ચાલતી જણાય છે.
આ દરદ ઘણું ખડું મરદોને થાય છે. સ્ત્રીઓને
કોઈજ વેલા પૈસાદારોમાં એ દરદ વધારે નેવા-
માં આવે છે; એવું ધારવામાં આવે છે કે તંબા-
કુનો ઘણાજ ઉપયોગ કરવાથી પણ આ દરદ
થાય છે; સંધીવાથી પીડાતા દરદીઓમાં પણ એ
ઘણું ખડું નેવામાં આવે છે. આ દરદથી પીડા-
તા સખસે વસીયત-નામું જેમ પાને તેમ તરતજ
કરી નાખવું નિષ્કર્ષ.

તેના ઉપાયો—(૧) દર ચચાર કલાકે એકેક
ચમચી નાઈત્રો ગ્લોસરાઈન મીક્ષચર (જુઓ નુ-
સખો)ની લેવી. દરદ ઉભરી આવવાની નીશાણ
જણાય કે તરતજ ૧ વધુ ચમચી ઉપલાં મીક્ષચરની
લેવી. આ દવા જો જરૂર જણાય તો એક ચમચા
જેટલી લેવી. આથી જો કે જરા માથું દુખતું

જણારો. દરદીએ ઉપલી દવાની સીસીના ભાગે
કાહાડીને તેપર વલગાવી હુમેશાં પોતાની પાસેને
પાસેજ રાખવી. નાઈત્રો ગ્લોસરાઈનની ટાંકણીઓ
પણ પાને છે. દરેક ટાંકણીમાં ૧ એનના સોમાં
ભાગ જેટલું નાઈત્રો ગ્લોસરાઈન લેવું. આ ટાંકણી
એક અથવા વધુ મોંઢમાં સુસ્થા કરવી,
કે જેથી અસર તરતજ થાય. (૨) ઉપાય એકે
સણના કપડાંના ૧ કટકા પર, અથવા રૂમાલ
પર અથવા હાથની હથેલીમાં નાઈત્રાઈટ
એવ એમીલ (Nitrite of Amyl) ના
થોડાંક ટીપાં નાખવાં, અને તેની ઝેલેન નાકમાં
જાય તેમ ધરવું. દમમાં એની ઝેલેન જવાથી
તરતજ દરદ નરમ પડે છે. દરદીને એ દવાનો
જરૂર કેટલો માફક આવે છે, તે તપાસવા
સલાહ રાખવી. નાઈત્રાઈટ એવ એમીલની
સીસી, દરદીઓએ પોતાના ગળવામાં હુમેશાં
રાખી રૂવું હરવું. ઉપાય—છાતીપર રાઈ મુકવી,
ટરપેન હાઈનનો સેક કરવા, અને ૧ થી ૨ ટ્રાન્સ
ગંધકના ફુલ મધમાં મેલવી સવાર સાંજ
ચટારવાં.

નેશ એકદમ ઉભરી આવે તેનો ઉપાય—
જો નાઈત્રાઈટ એવ એમીલ નજદીક ન
હોય તો સઉથી સરસ ઉપાય એ છે જે ૧ વાઈ-
ન ગ્લાસ પાણીમાં ૧ ચમચી સાલ વોલેતાઈલ
(Sal Volatile) અથવા ૦.૫ ચમચી કલો-
રીક હાઈડ્રાઈડ નાખીને તેની અંદર થોડો ખાઈકાર-
ખોનેટ એવ પોતાશ અથવા સોડા ઉમેરી પાવું.
દરદીના હાથ પગો જો ઠંડા અથવા શીકા થયા
હોય તો ઝરપથી તેને તમારા હાથે ઘસવા.

એનતી-એન્ટીશન પેસ્ટ—(Anti-attri-
tion Paste) માટે ૨૫ રતલ હુકકરની ચરબી,
૧ આઉન્સ કપુર અને ૦.૫ રતલ કાલું સીસું.
એક ખાંડણીમાં કપુર નાખી, સેજ ચરબી ઉમેરી,
ધુંટીને લાહી જેવું બનાવવું, પછી તેમાં ખાડીની
ચરબી અને સીસું ઉમેરી સઘલાને એકરસ
કરવું.

એનફુલ્યુરેજ એસેનસ એવ એકેસીયા—
૧ ગ્યાલન ૧૦ દીગરી ઓવર ૫૪ વાલા
રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટમાં ૧ રતલ હુડેલી એકે-
સીયા (Acacia) એકરસ કરો.

એનતી ક્રીકશન ગ્રીક—જુઓ 'ચરખી એનતી ક્રી.'

એનડરસેન—Andersen, Hans Christian એક પ્રખ્યાત ડેનીસ લખનાર હતા (૧૮૦૫-૧૮૭૫), જેના પુસ્તકોનો ઇંગ્લેન્ડમાં તરજુમો કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં 'ફેયરી તેલ્સ' (Fairy Tales) મુખ્ય છે.

એનફલ્યુરેજ એસેન્સ ઓવ ઓરેન્જ —૮ રતલ નારંગી અથવા ઓરેન્જના ફુલોને છુંદીને ૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પૃફવાલા રૈકતીફાઈડ સ્પીરીટમાં મીઝ કરો.

એનફલ્યુરેજ એસેન્સ ઓવ જરમીન —૭ રતલ અંબેલી અથવા જુહા છુંદીને ૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પૃફવાલા રૈકતીફાઈડ સ્પીરીટ સાથે એકરસ કરો.

એનફલ્યુરેજ એસેન્સ ઓવ જોનકવીલ —૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પૃફવાલા રૈકતીફાઈડ સ્પીરીટમાં ૭ રતલ જોનકવીલ (Jonnquil)ને છુંદીને નાખો.

એનફલ્યુરેજ એસેન્સ ઓવ ત્યુપ્પ રોઝ —૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પૃફવાલા રૈકતીફાઈડ સ્પીરીટમાં ૭ રતલ ચુલછડી છુંદીને નાખો.

એનફલ્યુરેજ એસેન્સ ઓવ રોઝ —૮ રતલ ચુલાખના તેલને ૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પૃફ રૈકતીફાઈડ સ્પીરીટ સાથે મીઝ કરો; એટલે Enflourage Essence of Rose ખનશે.

એનફલ્યુરેજ એસેન્સ ઓવ વાયોલેટ —૭ રતલ વાયોલેટ (Violet) ના ફુલોને છુંદીને ૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પૃફવાલા રૈકતીફાઈડ સ્પીરીટમાં નાખો.

એનલારન્ડ નેગેટીવ માટે વારનીશ —૧૫ આંઈસ સુફેડ કઠણ વારનીશ અને ૨૫ આંઈસ મેથિલેટેડ આલકોહોલ (Methylated Alcohol).

એનલારન્ડ ગ કેમેરા—જુઓ 'ફિટોગ્રાફી.'

એનસ્ટેડ—Ansted નું પ્રખ્યાત 'જ્યો-લોજી' (Geology) યાને જુસ્તર વીધ્યાછે.

એનસેમ—આ પ્રખ્યાત લખનાર (St. Anselm)ની કર ડીયસ હોમો (Cur Deus Homo) ૧૮૧૩માં ફરીથી છપાઈ હતી.

એનીલાઇન બ્લુ રંગના રેશમી કપડાં રંગવાં—ખખલતાં પાણીમાં ૨ આંઈસ ૪ 'B' વાલો નીકલસન્સ બ્લુ (Nicholson's Blue-B B B B) રંગ અગાડીથી થોડાં ખખલતાં પાણીમાં પીગલાવી ઉમેરવો. પછી તેમાં ૫ રતલ રેશમી કપડાં ૨૦ મીનીટ સુધી ખોળી રાખવાં, પણ આ રંગનું પાણી ૧૦૦ દીગરી જેટલું ગરમ જોઈએ. પછી કપડાં બાહર કાઢાડી થંડાં પાણીથી ધોવાં અને સલ્ફ્યુરિક એસીડ (Sulphuric acid) વાલાં પાણીમાં ધોઈ, નીચોવી, સુકવવાં.

એનેયુરીઝમ યાને ઘોરી નસને ગુકશાન થયાથી બંધાતી ગાંઠનો ઉપાય—એનેયુરીઝમ (Aneurism) વાલા સખસને છાટીના હાડકાં પછવાડે અથવા નીચે હૃદયમાં ઢુખારો થાય છે. તેવા સખસોએ કસ્ટુંપણ કામકાજ કરવું નહીં, અને ઘણા ખોરાક પણ લેવો નહીં. તેઓએ ખીછાણા પર અઠીંગી પડી રહેવું. કેટલીક વેલા લાગત મહીનાઓ સુધી એમ કરવું પડે છે. વાતચીત ઘંત્યાદી કરવી. તેને ગમેતો વાંચવા પણ દેવું. ચીઠી પત્રીઓ તેના કહેવા પ્રમાણે ખીજએ લખવી. એક સરખા તફાવતે ખોરાક લેવો. દહાડામાં ૩ વખત ૫ ટ્રેન્સ આયોડાઈડ ઓવ પોતાસ્યમનો એકેક ડોઝ આપવો. આ ડોઝ રફતે રફતે વધારતા જવું, અને ૧૦, ૭, ૧૫ તથા ૨૦ ટ્રેન્સ આયોડાઈડ ઓવ પોતાસ્યમ લઈને તેના પ્રમાણમાં મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ખનાવવું. પણ આ દરદ માટે તખીખની સલાહ લેવી વધારે સારી છે. ઘણી વખત ગાંઠ છુટી જાય છે, ત્યારે કાંઈપણ ઉપાય કારગત લાગતો નથી.

એનેતો-પાણી, રંગવા માટે—૨ ગ્યાલન પાણીમાં ૧ રતલ એનેતો (Annotta, or Arnototo), ૪ આંઈસ પરલેશ ખાર (Pearlash) અને ૨ આંઈસ નરમ સાણ નાખી, ખલતું કરી જ્યાં સુધી સઘલું પીગલે ત્યાં સુધી ચુલા પર રાખવું.

એઠીનીયન હેર-વોશ—Athenian Hair-Wash ને ખનાવવું હોય તો એક ગ્યાલન રોઝમેરી વોટર (Rosemary-water), ૦૧ રતલ શાશાફ્રાઝના કટકા (Sassafras chips) અને બે આઈંસ પરલેશ (Pearlash)નો ખાર લઈને ૦૧ કલાક ચુલા પર મુકી ખખલવા દેવો. જ્યારે થંડું પડે ત્યારે ૧ પાઈટ હંગેરી વોટર અથવા સ્પીરીટ ઉમેરવું.

એડા, ફાટેલી ઘોડાની—જે દરદી ભાગ લાલ અને ગરમીવાડો હોય તો ઘોડાને આરામ આપી જલેલાખ આપવો, પછી તેના પગપર પોલ્ટીસ કરવી. જ્યારે લાલાશ નાછૂદ થાય અને સોજાની નીશાનીઓ જતી રહી તે ભાગ ઠંડો જણાય ત્યારે ઓક્ષાઈડ ઓવ ઝીક ઓઈનટ-મેન્ટ સેજ મીઠાં તેલ સાથે નરમ કરી તે ભાગપર લગાડો, જે ચામડીમાંથી ઘણી ખોલ નીકલતી જણાય તો નીચલી મેલવણી વાપડો:—૪ આઈંસ વાસીલીન સાથે ૨ ટ્રાન્સ કાર્બોલીક એસીડને અને ૨ ટ્રાન્સ કપુરને એકરસ કરો.

એડીશન—ઈંગ્લેન્ડ કવી અને રેસાલાઓ લખનાર (૧૬૭૨-૧૭૧૯). ૧૭૦૪માં કેમ્બ્રિજ, ૧૭૭૭માં પ્રેઝન્ટ સ્તેત ઓવ ધી વોર, ૧૭૧૨, ૧૭૧૬ તથા ૧૭૨૮માં કવીતાઓ, ૧૭૧૩માં કેતો, ૧૭૩૦માં દીસફોરસીસ ઓન એનસ્યન્ટ એન્ડ મોડરન લરનીંગ, વગેરે. એ વતરોગે સ્પેક્ટેટર નામના ન્યુસપેપરમાં એના પ્રખ્યાત નીખંધો છપાયા છે. સર રોજર ડી કોવરલી નામની પ્રખ્યાત યોપડી એડીસનેજ લખી હતી.

એડેલ ગ્રીન રંગના ઉત્તના કપડાં રંગવાં—૧ આઈંસ કોમ અને ૧ આઈંસ ફટકીવાલા ખખલતાં પાણીમાં ૦૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ ઉત્તના કપડાં ખોલી રાખવાં. પછી થંડાં પાણીથી ધોઈને ૨ રતલ ફસ્તીક (Fustic) અને ૦૧ રતલ પતંગના લાકઢાં (Logwood) વાણાં ખીજાં ખખલતાં પાણીમાં કપડાંને ૦૧ કલાક વેર ખોલવાં. પછી થંડાં પાણીથી ધોઈ સુકવવાં.

એપ્સમ સોલ્ટસ—Epsom Salts ને સલફેટ ઓવ મેગનીસ્યા (Sulphate of Magnesia) કહે છે.

એપેતાઈટ—૪૨ ફૂટ ભાગ ફોસ્ફોરિક એસીડ (Phosphoric acid), ૫૦ ભાગ ચુનો, અને ૩ ફૂટ ભાગ ફ્લુઓરાઈન (Fluorine) આ મેલવણીથી (Apatite) બને છે.

એપેરીએટ આયરન મીક્ષચર—૧ આઈંસ સલફેટ ઓવ મેગનીસ્યા, ૦૧ ટ્રામ સલફેટ ઓવ આયરન, અને ૧૧ ટ્રામ ડાઈલ્યુટ સલફ્યુરિક એસીડ લઈને ૮ આઈંસ પેપરમીન્ટ વોટરમાં ભેલી નાખો. દહાડામાં ૩ વખત ઉમરે પુગેલાંઓએ ખખે ચમચા ભરી પીવી.

એપેરીએટ પીલ—૨ ઓન કમપાઈંડ ડોલોસી-થ પીલ, ૧૧ ઓન પ્લુ પીલ, અને ૧ ઓન એકલનેકટ ઓવ હેનબેન (Henbane) લઈને ૧ ઓન પાઉદર ઈપીકેક્યુએનહે (Ipecacuanha) સાથે મેલવી નાખો. સુતી વખતે ૧ ગોલી ઉમરે પુગેલાંઓએ લેવી. ૧ દજન કરવી.

એપોપ્લેક્સી મગજ લોહી ચઢી જવાના રોગનો નોશાણીઓ—જ્યારે ડોઈ એકદમ પડી જાય છે, અને જરા પણ હાલચાલ વગર જ્યાંનો ત્યાંજ પડી રહે છે, ત્યારે તેને એપોપ્લેક્સી (Apoplexy) થયું કરી કહીયે છીએ. જોકે તેની નાડ ચાલે છે અને તે દમ લઈ શકે છે, તોપણ તે ખેચાય હોય છે. તેને મગજે લોહી ચઢવાથી એમ બને છે. એ રોગ વંસથી ઉતરતો આવે છે. આલસપણે જાંદગી ગુજરનારાંઓમાં એનો ફેલાવો વધારે જણાય છે. જ્યારે ઉભરી આવવાની અગાડી એની ખખર મલે છે. માથું દુખવાથી અને મુખ્ય કરી વાકું વલવાથી ફેર આવતા જણાયાથી, માથાંમાં ભાર જેવું જણાયાથી, કાનમાં ઘોઘાટ જેવું સંભલાયાથી, આંખ ઝાંખી પડયાથી અથવા ખખે આકારે જણાયાથી નાક વાટે લોહી જવાથી, ચાદાસ્ત શકતી જતી રહેવાથી, પેટમાં ટાંચણી અથવા સોય જેવું ભોકાયા જેવું લાગવાથી, વાત કરવામાં ભલતા શખ્દો ખોલાયાથી, ગુસ્સાવાલા અને ચીડાઈ થવાથી, એ રોગ જણાઈ આવે છે. પણ આ ઉપર જણાવેલી નીશાણીઓ છુટી છુટી જણાય તો તેથી એજ રોગ છે એમ માનવું નહીં ઘણી વખત છાકટાઓ પણ એમ પડી જાય છે,

પણ તેની સાથે એપોસ્તોલીને ભેલી નાખવું ન જોઈએ. તમે તેનું મોંઘું સુંઘવાથી દારૂનો વાસ તરત જણાઈ આવશે.

માનવજાત—જેવો હુમલો થાયકે તરતજ દાકતરને તેડવા મોકલો. ત્યાર પછી તેની આગ-લના કપડાં યાને નેકતાઈ, કોલર, ઇંજે હોય તેને કાઢાડી નાખો. ખાશીઓ ખુલ્લી ઢંઢાડવી. દરદીને ઇંજેર પર અઢેળાવીને મુકો, અથવા જમીન યા ખીછાણા પર તેને સુવાડો, પણ તેનું માથું ઉંચે રાખી મુકવું. થંડાં પાણીથી તેનું માથું ધોયા કરવું, અને આદાસ મંગાવવું. જો ખાલ લાખાં હોય તો તેને કાપીને ટુંકા કરવા, અને પછી ખરફને એક ડોયલીમાં યા કટકામાં નાખી માથાં પર મુકવું. દરદી કાંઈ પણ આ-પેલું ગળી શકશે નહીં, પણ જીભની જમણી તરફના પાછળી ખાલુના ભાગ તરફ કાટોન ઓ-ધલ (જમાલ ગોટાના રેચક તેલ) ના ત્રણ ટીપાં મુકશે તો તે સહેલાઈથી ગળી શકશે. જો તેમ તમારાથી ન ખને તો એક પેન અથવા નાના ખરાના છેડેના ભાગની મદદથી તેનું મોંઘું ઢંઢાડી શકશો. પગોની એડી અથવા પીણીઓ પર રાઈની પોટીસ મુકવી. દરદીને જરા પણ હાલ ચાલ કરવા અથવા ખોલવા દેવું નહીં. એટલું કયા પછી તખીખ આળ્યા વગર કસું કરવું નહીં. આ ટકે ફરીથી જણાવવું જોઈએ કે દરદી એપો-સ્તોલીથીજ હરાન છે કે નહીં તેની પુરતી ચોક-સાઈ કરીનેજ ઉપલી માવજત કરવી. અશીણી અથવા છાકટ પર એ ઉપાયો અજમાવ્યાથી કોઈ વખત ઘણાં માઠાં પરીણામે નીપજેછે.

ખીજો હુમલો ન થાય તેને લગતાં ધૌડીક સુચનાઓ—(૧) માથાંની ખોપરી પરની ચા-મડી પર અને ખોચીના પાછળા ભાગપર ખલી-સ્તરો મારવાં નહીં. (૨) પેંડેલો હુમલો થયા પછી પીસાખ નહીં આવી હોય તો તે આવવા માટે ઉપાયો લેવા. (૩) ઘણી મેહેનત લેવી નહીં. ફાકર ચોતા કરવી નહીં, જીખ જેટલુંજ અને હલકું ખાવું પીવું. ઘણી ઠંડીમાં ફરવું નહીં, તેમ સખત તડકામાં પણ નહીં. લાંખો વખત વેર વાંકા વળી રહેવું નહીં; ઘણા ગરમ

પાણીએ નાહવું નહીં, અને નેકટાઈ યા કોલર ખાંધવાં નહીં. દારૂ જરાએ પીવો વહીં. સાડદી પર માથું ઉંચે રહે તેમ સુવું. ઓરડો થંડક-વાલો અને પુરતી હવા આવજીવ થઈ શકે એવો હોવો જોઈએ. ચોવીસ કલાકમાં આઠથી વધારે કલાક સુઈ રહેવું નહીં. (૪) ખુલ્લી હવામાં કસરત કરવી, પણ છેક ઠાકી જાય તેમ ન કર-વી. (૫) ઝાડો ખરાખર આવે તેની સંભાળ રાખવી; અને દર સવારના થંડાં પાણીએ માથું ધોવું.

એપોસ્તોલીક ફાઈર્સ—Apostolic Fathers ની વેક્સ કલેક્શન (Wako's Collection) હાલ મલી શકતી નથી.

એફ્રેવેસીંગ આયરન મીક્ષચર—૧ દ્રામ સીટ્રેટ ઓવ આયરન એન્ડ ક્વીનાઈન, ૮ ગ્રેન સલફેટ ઓવ ક્વીનાઈન, અને ૮૦ ગ્રેન સીટ્રીક (Citric) એસીડ લઈને ૮ આઉન્સ પાણીમાં ભેલો. પછી આ દવા દર ચચાર કલાકે ઉમરે પુગે-લાંઝાએ ખખે ચમચા ભરી નીચલી મેલવણી સાથે પીવી:—૮૦ ગ્રેન ખાઈકારખોનેટને ૪ આ-ઉન્સ પાણીમાં પીગલાવો.

એફ્રેવેસીંગ એમેન્યા મીક્ષચર—૨ દ્રામ કારખોનેટ ઓવ એમેન્યાને ૮ આઉન્સ પાણી-માં પીગલાવો. પછી ઉમરે પુગેલાંઝાએ દર ચચાર કલાકે ઉપલી દવાના ખખેચમચા નીચલી દવાના એક ચમચા સાથે ભેલી પીવી:—૧૩૬ ગ્રેન્સ સીટ્રીક એસીડ (Citric Acid) ને ૪ આઉન્સ પાણીમાં ભેલો.

એફ્રેઝીયા અથવા ખોલવાની શક્તી ખોઈ દેવાનું દરદ—જે માણસને Aphasia થાય છે, તેઓ પોતાની ખોલવાની શક્તી એકદમ ખોઈ દે છે. આ ભેજાંને લગતું એક દરદ છે, અને તેનાં ગલાં યા ઘાંટી સાથે તેને કસું ભાગતું વસ-ગતું નથી. ઘણુંખરું લકવાને લગતું એ દરદ છે, અને મુખ્ય કરી જમણા પગ અથવા હાથ વાપડવાની શક્તી દરદી ખોઈ દે છે. ખોલવાની શક્તી ઢાખી ગમના ભેજાં સાથે સંખંધ ધરાવેછું, અને તેથી ભેજાંની જે ગમ દરદ અથવા ઇજા થઈ હોય તેની ઉલટીજ ગમના શરીરના ભાગ

ખર લકવો ઉભરી આવે છે. એકેઝીમાના દર-દીઓ ધણીમાં ધણું 'હા' 'ના' 'માય' 'ખાપ' એટલાજ શબ્દો ખોલી શકે છે, જોકે તેઓ સઘળું ખરાખર સમજે છે, તોપણ તેમનાથી ખરાખર જવાબ દઈ શકાતા નથી. કોઈ કોઈ વેળા તે દરદી ચીરડાઈ જાય, તો સમ ખાય છે, અથવા ગાલો પણ દે છે ; પણ ખીજ વેળા તેનેથી તેમ કરી શકાતું નથી. જો કે તેઓ ખોલી શકતા નથી, તોપણ ખીજઓને તેઓ ધણી સરસ રીતે છેતરી શકે છે. પાના, સોટકાં, સેતરંજ ઇત્યાદી રમતો તેઓ ધણી ખખરદારીથી ચુપચુપ રમે છે. કેટલાક ધોંગીઓ એ દરદને મસે લોકોને ખુતે છે. એક વેળા એક દાકતરને એવાજ એક ધોંગી વીધે શકે પેહો. દાકતરે પેલાને ચોક્કસ ખોલો ખોલવા કહ્યા, અને જણાવ્યું કે એ ખોલો એ દરદથી પીડાતા શખ્સો હમેસાં ખોલે છે. પેલાએ આ ખરૂં માન્યું, અને તેથી તે પેલા શખ્સો ખોલ્યો. દાકતરે ખોચી ખજવાલી અને જણાવ્યું 'ઠીક ! મારા મીત્ર ! જ્યારે તું આ શખ્સો ખોલી શકે છે, ત્યારે તો તું કોઈપણ શખ્સો ખોલી શકે, માટે હાલતો સાહેબજી !'

એકેઝયાથી પીડાતાં દરદીઓ કોઈ વખત ચોડા કલાકમાં સારાં થાય છે, તો કોઈને સારાં થતાં મહીનાઓ લાગે છે. આ દરદને માટે ફક્ત દાકતરની તરતજ સલાહ લેવી અગત્યની હોવાથી વધુ ખ્યાન કરવું ફોકટ છે.

એન્સ—બે 'એન્સ' નો એક 'એમ' થાય છે. જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

એમ. એ. લોઝેનઝીસ—ખલેક કરંટ પેસ્ટ સાથે બે એન્સ કલોરાઈડ ઑવ અમોન્યમને મીઠા કરો, અને તેની એક ટાંકણી કરો. દર ૩ કલાકે યા વારેઘડીએ એક યા બે લેવો. તેની પર M. A. ની નીશાણી કરો.

એમેચ્યોર ખેલાડીઓ—જુઓ 'નાટકીઓ.'

એમોન્યા એન્ડ બાર્ક મીક્ષચર—૪૦ એન્સ કારબોનેટ ઑવ એમોન્યા, ૧ આઉન્સ લીક-વીડ એક્સ્ટ્રેક્ટ ઑવ બાર્ક, ૮૦ મીનીમ્સ કલોરિક ઇઠર, ૧ આઉન્સ સીરપ ઑવ આરેંજ પીક્

અને ૮ આઉન્સ પ્રીકોકશન ઑવ બાર્ક લઈને સઘળાંને ભેલી નાખો. દર ચચાર કલાકે ઉમરે પુગેલાંઓએ બપોં ચમચા ભરી આ ઓસડ પીવું.

એમોન્યા એન્ડ સેનેગા મીક્ષચર—૦૧ દ્રામ કારબોનેટ ઑવ એમોન્યા અને ૧૧૧ દ્રામ સ્પીરીટ ઑવ ક્સોરીફોરમ લઈને ૮ આઉન્સ ઇનફ્યુઝન ઑવ સેનેગા (senega) માં રેડો. દર ચચાર કલાકે ઉમરે પુગેલાંઓએ બપોં ચમચા ભરી લેવી.

એર-પમ્પસ—જુઓ 'વરાળ ચંત્ર.'

એરીઓસ્તો—આ પ્રખ્યાત (Ariosto) લખનારની ઓરલેન્ડો ફ્યુરીઓસો (Orlando Furioso) નામના પુસ્તકનો ઇંગ્રેજી તરજુમો ૧૫૯૧માં હેરીંગતને, ૧૭૫૫માં કોકરે, ૧૭૮૩ માં હુલે અને ૧૮૨૫માં સ્ત્યુઅર્ત રોઝે કીધા હતા.

એરીસોતોલ—આ પ્રખ્યાત શીલસ્ટ્રફના નીચલાં લખાણોનો તરજુમો ઇંગ્રેજીમાં થયો છે. 'એથીકસ' તથા 'એના ફેલેસીસ' તથા 'ઓન ગવર્નમેન્ટ' તથા 'પોએટીકસ' તથા 'રેહેતોરીક' ઇત્યાદી.

એરીસ્ટો ફેનીસ—પ્રખ્યાત યુનાની રમુજ લખનાર Aristophanes ના નીચલાં પુસ્તકોનો ઇંગ્રેજીમાં તરજુમો થયો છે :—૧૮૨૨ માં મેચેલે 'કોમેડીઝ' (Comedies), ૧૮૨૪ માં કેરીએ 'ધી ખર્ડસ,' ૧૯૮૭માં સ્ટેનલીએ, 'ધી કલાઉડસ,' ૧૮૧૨માં ડનસ્ટરે 'ધી ફ્રોગ્સ,' ઇત્યાદી.

એરીંગતનની ધાતુ—૩ ભાગ કલાઈ અને ૨ ભાગ રૂપું લેવો.

એલકેલાઇન લોશન—૧ ચમચી કારબોનેટ ઑવ સોડાને ૧ પાઈન્ટ પાણીમાં પીગલાવો.

એલન્સ હેર રીસ્ટોરર—૨ આઉન્સ ગલી-શરીન, ૧ આઉન્સ ટીક્યર કેનપ્રીદીસ, ૮ દ્રામ્સ ઑઈલ ઑવ ખરગેમોન્ટ, ૪ દ્રામ્સ મીલ્ક ઑવ હુગર અને ૪ દ્રામ હુગરલેડને ૨ ખાટલી સ્વચ્છ પાણી સાથે એકરસ કરો. આ રીસ્ટોરરથી ખાદ્ય કાલા અને સાફ થાય છે. વળી તેથી ખાદ્ય વધે છે.

એલ્યુમ ગારગલ—૨૥ દ્રામ્સ એલ્યુમ (Alum) અને ૧ આઉન્સ હની (મધ) લઈને ૧ પાઈટ રૉઝ વોટર (ચુલાખનું પાણી) સાથે ભેલો. ઉમરે પુગેલાંઓએ દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વખત એ વાપડવું. મોઢાડાંમાં આસરે જે ચમચા જેટલી દવા લઈ તેના કોગળા કરવા. દર વખતે ચાર વખત એ પ્રમાણે મોઢાંમાં લઈ ગગલાવવું.

એવલીન, જોન—વીધ્યા હુનરની અને પરચુતન પાખદો લખનાર ઈંગ્લેન્ડ (૧૬૨૦-૧૭૦૬). પોહન સીરીઝની 'ડાએરી ઝાંવ એવલીન' વાંચો.

એસીટેટ ઓવ મીક્ષચર—૪૦ ગ્રેન એસીટેટ (Acetate) ઓવ લેડ અને ૪ દ્રામ ડાઈલ્યુટ એસીટીક એસીડ લઈને ૮ આઉન્સ સેનેમોન વાટરમાં ભેલી નાખો. દર ચચાર કલાકે બપે ચમચા ઉમરે પુગેલાંઓએ લેવી.

એસીડ ષ્ટ્રફ, કાંચુ—ધાતુઓ ગાળવાની એક મોટી મુસ લઈ તેમાં ૧૫ ભાગ લાંબુ, ૨૧^૩/_૪ ભાગ જસત, ૧૩^૩/_૪ ભાગ સીસું, અને ૧ ભાગ સુરમો (Antimony) નાખી તપાવી ગાળી કાઢો, એટલે Acid-proof Bronze થશે.

એસીડ ચા જસતની સામે ટકી રહે એવી શાઈ—સોલું કાલું એશફેલટમ વારનીશ (Asphaltum Varnish) વાપડવું.

એસીડની સીસીઓપર લેખલો—જુઓ 'શુદર, એસીડની પાટલી.'

એસીઆટીક દેનતીફરીસ—જુઓ 'દાંતનું મંજન, એસીડ.'

એસ્થ્રીનજન્ટ મીક્ષચર—૨ દ્રામ ગેલીક એસીડ અને ૨ દ્રામ ડાઈલ્યુટ સલફ્યુરીક એસીડ લઈને ૮ આઉન્સ પાણીમાં ભેલો. દર ચચાર કલાકે ઉમરે પુગેલાંઓએ બપે ચમચા ભરી લેવી.

એસેન્સ ઓવ જીરેન્યમ્સ—૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર ષ્ટ્રફ વાલા આલકોહોલમાં ૬ આઉન્સ જીરેનીમ્સનું તેલ (Oil of Geranium) ઉમેરો.

એસેન્સ ઓવ પેટશૉલી—૩ આઉન્સ

પેટશૉલી (Patchaoli) નું તેલ લઈ ૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર ષ્ટ્રફ વાલા આલકોહોલમાં મીશ્ર કરો.

એસેન્સ ઓવ રૉઝીસ—૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર ષ્ટ્રફ વાલા આલકોહોલમાં ૩ આઉન્સ સોલું ચુલાખનું અત્તર નાખી એકરસ કરો.

એસેન્સ ઓવ વીતીવર્ત—૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર ષ્ટ્રફ વાલા આલકોહોલમાં ૨ આઉન્સ વીતીવર્ત (Vitiver) નું તેલ એકરસ કરો.

એસેન્સ ઓવ સેનતલ—૮ આઉન્સ સેનતલ (Santal) નાં અત્તર સાથે ૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર ષ્ટ્રફ વાલા આલકોહોલને એકરસ કરો.

એસેન્સ ઓવ સેલેરી—૧ પાઈટ બ્રેંડી (Brandy) માં અડધો આઉન્સ સેલેરી (Celery) ના ખીયાં ૧ પખવાડયું સુધી પોળી રાખો. તે મુદત પછી ગાળી કાઢો.

એક્ષ્પ્લોઝન, બાઇલર્સ—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

એક્સેલસીયાર પરફ્યુમ—Excelsior Perfume કરવું હોયતો નીચલી રીતે એકરસ કરો :—૧ પેંત એનફલ્યુરેજ ઓરેન્જ, ૧ પેંત એનફલ્યુરેજ જેસમીન, ૧ પેંત એસેન્સ ઓવ રૉઝીસ, અડધી પેંત ટીકચર વેનીલા, ૦૧ પેંત ટીકચર સીવેટ (Civet), અને ૦૧ દ્રામ પદાર્થનું તેલ તથા ૧ પેંત એનફલ્યુરેજ એકેસીયા.

ઓઇલ ઓવ વીતીઅલ—Oil of Vitriol તે સલ્ફ્યુરીક એસીડ (Sulphuric Acid) છે.

ઓક ગ્રીન રંગનાં ઉત્તનાં કપડાં રંગવાં—જુઓ 'એપલ ગ્રીન રંગના ઉત્તના કપડાં રંગવાં.'

ઓકઝીમ્યુરીએટ ઓવ તીન—Oxymuriate of tin તે પરકલોરાઇડ ઓવ ટીન (Perchloride of tin) છે.

ઓકઝીમ્યુરીએટ ઓવ પોતાશ—Oxymuriate of Potash તે ક્લોરેટ ઓવ

પોતાય (Chlorate of Potash) છે.

ઑક્ઝીમ્યુરીએટીક ઓસીડ—Oxymuriatic acid તે ક્લોરાઈન (Chlorine) સમજવું.

ઑગસ્ટાઇન, સેંત—'કનફેશન્સ' તથા 'ધી સીતી ઓવ ગોડ' ઇત્યાદી પુસ્તકોનો કર્તા.

ઑનો રોઝ સોપ—અગાડીથી હીંગલા રંગ સાથે મીશ્ર કરેલો ૭ રતલ કર્ડ સોપ (Curd Soap), ૧ આઉંસ શુલાખનું અત્તર, ૦૧ આઉંસ હીંદી જીરેન્યમ, અને ૦૧ આઉંસ ઇન્ડિયન સેનતલ (Indian Santal) એ સઘળાંને એકરસ કરો, એટલે Otto Rose Soap (શુલાખી અત્તરનો સાખુ) બનશે.

ઑથર્સે પદ્મ—કમપોઝીટરે કીધેલી જુલો છુધારીયા પછી જે સોજા અને જુલ વગરના 'પદ્મ' નો કાગલ છપાવનારને આપવામાં આવે છે તે છેલ્લી નજરચુકથી રહી ગયેલી જુલો ફક્ત આ 'પદ્મ' માં સુધારવી જોઈએ. જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

ઑપીએટ ટુથ પેસ્ટ—Opiate Tooth Paste નીચલી મેલવણીઓ એકરસ કીધાથી બને છે :—૦૧ રતલ મધ, ૦૧ રતલ સોજા ચાકનો બુકો, ૦૧ રતલ ઓરીસ પાઉદર (Orris Powder), ૦૧ આઉંસ અશ્મિનો અરક, ૦૧ આઉંસ હીરાખોળનો અરક (Tincture of Myrrh), ૦૧ દ્રામ લવંગનું અત્તર (Essence of Cloves), ૦૧ દ્રામ જાંબુફળનો અરક (Nutmeg Essence), અને ૦૧ દ્રામ શુલાખનો અરક. આ પેસ્ટથી દાંત મજબુત થાય છે.

ઑરગેનીફાયર્સ—જુઓ 'ધોયા વગરનાં ઇમલશન માટે ઓરો'; 'ત્રાન્સપેરેનસીસ માટે ઓરો.'

ઑરગેની ફાયર્સ, લેન્ડસ્કેપ માટે—૩૦૦ ગ્રેન્સ આવળ-ખાવળની છાલનુ સત (Tannin) અને ૨૦ આઉંસ પાણી.

ઑરડામાંથી ઉડતા રોગને કાઢી નાખવો—ગંધકનો તેજાબ (Bisulphide of Carbon) વાપડવો.

ઑરપીમેંત—Orpiment ને પરસલ-

ફાઇડ ઓવ આરસેનીક (Persulphide of Arsenic) કહે છે.

ઑર્મ, રોપર્મ—તવારીખ લખનાર ઇંગ્રેજ (૧૭૨૮-૧૮૦૧). એણે રચેલાં બીજાં પુસ્તકોમાં 'હીસ્ટોરી ઓવ હીંદુસ્તાન' ધણું વખણાય છે.

ઑર મોલુ—જુઓ 'મોગ્રાઈક ગોલ્ડ.'

ઑરેજ ફલાવર સોપ—૭ રતલ કર્ડ સોપ (Curd soap) સાથે બે આઉંસ નીરોલીનું તેલ, ૨ આઉંસ એસેનસીયલ ઓઇલ ઓવ ઓરેજ અને ૦૧ આઉંસ પેટી ગ્રેન (Petit grain) છુંદીને એકરસ કરો.

ઑરેજ રંગનાં રેશમી કપડાં રંગવાં—પેટેલાં 'પીંક યાને ભભકાદાર રાતા રંગ' (જુઓ નુસખો) થી ૫ રતલ રેશમી કપડાં રંગવાં. પછી થંડાં પાણીથી સાફ કરી તે રંગને ૨ આઉંસ પીકરિક એસીડ (Picric Acid) માં પીગલાવેલા નારંગી (Orange) રંગના પાણીથી ઢાંકી નાખો. પછી નીચોવીને સુકવો.

ઑરેલીયસ, મારકસ—આ પ્રખ્યાત રોમન સેહેનસાહેના પુસ્તકોના ઇંગ્રેજમાં તરજુમા થયા છે, જેમાં 'મેડીટેશન્સ' તથા 'તાઈકનીટ્ઝ (Tauchnitz) સારાં છે.

ઑલીવ રંગનાં ઉનનાં કપડાં રંગવાં—૧૦ આઉંસ ફસ્ટીક (Fustic), ૮ આઉંસ પતંગ (Logwood), ૪ આઉંસ મઝક (Madder) અને ૨ આઉંસ પીચવુડ (Peachwood) પીગલાવેલાં ગરમ પાણીમાં ૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ ઉનનાં કપડાં ખોળી રાખવાં, પછી કપડાં ઢંચકી ઉપલાંજ પાણીમાં ૦૧ રતલ હીરાકશી પીગલાવેલું પાણી ઉમેરી તેમાં ૦૧ કલાક સુધી પેલાં કપડાં પાછાં ખોળો, અને પછી ખાઉર કાઢાડી સુકવો.

ઑસ્ટીન, જેન—ઇંગ્રેજ વાર્તા-લખનારી. (૧૭૭૫-૧૮૧૭). 'એમા,' તથા 'પ્રાઇડ એન્ડ પ્રેજુડીસ' તથા 'મેનસ્પીલ્ડ પાર્ક' ધણા સારાં પુસ્તકો છે. 'કેસલ્સ રેડ લાઇબ્રેરી એડીસન' ખરીદવા ભલામણ કરીએ છીએ.

ઑક્ષાઇડ ઓવ ઝીંક પીલ્સ—૨૧ ગ્રેન

આશાઈડ એવ ગ્રીકને એક્સત્રેક્ટ એવ લીકરીસ (Extract of Liquorice)ના પુરતા જૂઠામાં મસલવી. તેની ૧ ગોળી કરવી. ઉમરે પુગેલાંઓએ દર રાતે સુતી વેલા એકેક યા ખખે લેવી. ૧ દજન ખનાવી મુકવી.

ઝૌરખંક, ખરથોલડ—એક જર્મન વાર્તા-લખનાર. ઘણાકોના તરજુમા ઇંગ્રેજમાં કરવામાં આવ્યા છે, જેમાં 'વીલેજ સ્ટોરીઝ' (Village Stories) ઘણી વખણાય છે.

અંધાપો, ઘોડાને થતો—ગોળ અને ચલ-સીના આઠા સાથે ત્રીશ ગ્રેન્સ આથોદાઈદ એવ આચરન મીશ્ર કરી ૧ ગોલી વાલવી, અને તે દરરોજ આપવી. આ ગોલી સોજના પરીણામ તરીકે અંધાપો આવ્યો હોય તે પર કામ લાગેછે.

આધરાઈટીસ—જુઓ 'આંખમાં થતા આઈ-રાઈટીસ' વાલી ખાખદ.

આંકડાં, ઘોડાના પેટના પરદામાં થતાં—ઘોડો જર્મન પર પછડાઈ પડે છે; દમ ઘણોજ નેશથી ચાલે છે, અને તે લેતાં ઘણી મુસકેલી પડતી હોય એમ જણાય છે. આખું શરીર પાણી પાણી થઈ જાય છે; નાડી ઘણીજ ઝડપથી દોડતી પણ નેશ વગરની જણાય છે. ઘોડાનું આખું શરીર થરથર ધુલ્યા કરે છે. એનો ઉપાય એ છે કે શરીર પરથી સઘસો સામાન એક-દમ ઉતારી નાંખી, તેના ખદન પર તરતજ ગરમ જીહુલ નાખી તેને આરામ આપવો. આરામ પુરતો મલેસો જણાયકે હલવે હલવે તપેલામાં લઈ જઈ દર કલાકે નીચલી દવા પાવી. જો બે ત્રણ વખત પાવાથી ફરક માલમ પડેતો દવા દર ત્રણ ત્રણ કલાકે પાવી. પેટેલી વંખત દવા પાછકે તરતજ તેના ચારે પગો સારીપેઠે કટકાથી નુજી નાખી તેમની ઉપર ગરમ કપડાંના પાટાઓ વીંટાલવા, અને આખાં શરીરને નુજી નાખવું. દવા નીચે પ્રમાણે ખને છે :—૧ પેંત પાણીમા ૧ આંઈસ અશીમનો અરક, ૧ આંઈસ સલફ્યુરીક ઇથર અને ૨ દ્રામ્સ સ્પીરીટ એવ કેમફરને પીગલાવવું.

આંકરું, આંતરડાંમાં અથવા હોજરીમાં આવે—આંતરડાંમાં અથવા પીપડી આગલ

જાણે કોઈ વલ દેતું હોય, અથવા ખેંચતું હોય એવી રીતે ખમી નહીં શકાય એવો ચુકો વારં-વાર થઈ આવે છે.

આંખ આવવી—Canjunctiva or Cold in the Eye જ્યારે થાય છે, ત્યારે આંખોમાં કાંકરો થઈ ઘણું દરદ થઈને તે રાતી થાય છે, સુજ આવે છે, અને તેઓમાંથી પાણી ગળ્યા કરે છે. એનો ઉપાય એકે (૧) ૦૦ રતલ આમળા, ૦૦ રતલ ખેડેડાં, અને ૦૦ રતલ હરડાં લઈ સઘળાંને છુંદવું, અને તે ચોરાંક પાણીમાં એક રાત ભીંજવી મુકી, સહવારના તે મેળવણીને ગાળી કાહડવી, તે વડે આંખોમાં ફટકા મારવા, અને તેજ મેળવણીમાં કટકો ખોળી આંખો પર મુકવો. (૨) ૨૦ નંગ આલુ, ૭ દ્રામ્સ સાથરા. ૬ દ્રામ્સ હરડે, અને ૩ દ્રામ્સ માયા લઈ સઘળાંને છુંદી અરથી ખાટલી જેટલાં પાણીમાં ૬ આંઈસ જેટલું ખાકી રહે ત્યાં સુધી ઉકાલવું, પછી થંડું પાડીને ત્રણેક આંઈસ જેટલું પીવું.

આંખ ઉપર વાગે તેના ઇલાજે—(૧) ઇ-ડ્યા રખરની અથવા ઓઈલ-સીલ્ક (Oiled-silk) ની કોથલીમાં ખરફના કટકા મુકી આંખ ઉપર મુકવી. (૨) ઉંટના વાલની પીંછીને ટીંક-ચર એવ આરનીકા (Tinc. Arnica) મા ખોળી આંખની આસપાસ લગાડવી. (૩) સાત ભાગ થંડા પાણીમાં એક ભાગ ટીંકચર એવ આરનીકા મેલવી નાખી તેમાં ઝીણું અને નરમ કપડાંનો કટકો ખોળી કાલા ડાઘા વાસો ભાગ થોવો, અને તેમાંજ કપડું ખોળી આંખ ઉપર મુકી પાટો ખાંધવો. (૪) છ ભાગ પાણીમાં એક ભાગ ટીંકચર એવ હેમેમેલીસ Tinc. of Hamamelis) ભેળી તેમાં ઝીણું અને નરમ કપડાંનો કટકો ખોળી આંખ ઉપર મુકી પાટો ખાંધવો.

આંખમાં કચરો જાય—(૧) ઘુળ, જુકો ઇત્યાદી રજકણો જો આંખમાં પેંચસ થઈ હોય તો જે આંખ સાજી હોય તે આંખ ખુબ ચોલવી, પણ જેમાં કચરો ગયો હોય તેને જરા પણ હાથ લગાડવો નહીં. (૨) આંખનાં પાંપણા ઉઘાડી તેમાં પાણીના ફટકા મારવા, અથવા આંખને

સારીપેડે ધાવી. (૩) જે ડામર, તાવેલી ચરખી, - ટલ્યાદીના છાંટા આંખમાં ગયા હોય તો આંખોમાં ખદામના તેલના થોડાં ટીપાં નાખ્યાં કરવાં. (૪) જે લોખંડની રજકણા ગઈ હોયતો પાંપણા ઉંઘાડી તેની આગળ લોહચુંબક (Magnet) નો કટકો ધરવો, એટલે રજકણા આંખમાંથી નીકળી પેલા કટકા પર પોતાની મેલે જઈ પડશે. પછી આંખોને થંડા પાણીથી ધોવી.

આંખ આંખી—૩૩૫ ગ્રેન્સ મોરચુ અને ૧ ગ્રેન કપુર લઈ ખનેને ૧ આઉન્સ ખખલતાં પાણીમાં પીગલાવી તે થંડું પડે કે ખધું મલી ૧ ખાટલી જેટલું થાય તેટલું બીજું થંડું પાણી ઉમેરવું ; પછી તે ગાળી કાઢી તે પાણીથી સહવાર સાંજ આંખો ધોવી.

આંખ ફટકો મારવાથી સુજે—(૧) મુક્કી, ફટકો વગેરે જે પડે તો તરતજ સાલીડ તેલ અથવા તાનું માખણ આંખની આસપાસ લગાડ્યા કરવું. (૨) જે આંખ આસપાસ કાળો ડાઘ પડ્યો હોય તો સાત ભાગ પાણીમાં એક ભાગ ટીંકચર ઓવ આરનીકા (Tinc. of Arnicæ) ભેલી તે દવામાં ઝીણા, નરમ કપડાંનો કટકો બોળી તે ભાગ ધોયા કરવો. ઘણા વખત એ પ્રમાણે કંઈ પછી તેજ દવામાં એક કપડું બોળીને તે વડે આંખ પર પાટો ખાધવો.

આંખમાં થતા 'આઈરાઈટીસ'—જ્યારે Iritis થાય છે, ત્યારે બીલકુલ નેવાઈ શકાતું નથી. કીકીના કુંડાળાનો રંગ ખદલાઈ જાય છે, જેમકે જે અસલ કાલો હોય તો રાતો થાય છે, અથવા ખુલ્લો હોય તો લીલો થાય છે. આંખોમાંથી ઘણું પાણી ગળ્યા કરે છે. કીકી સંકોચાય છે, અથવા તદન ખંધ થાય છે, તથા તેના કુંદાળાની કોર આંખના બીલોરી પદાર્થ સાથે વલગી જઈને તેમાં ગાંઠો થાય છે, અને તેથી ગાંઠો જ્યારે ફટે છે ત્યારે આંખ પડે છે.

એનો ઇલાજ—૬ આઉન્સ પાણીમાં ૬ ડ્રામ્સ ખાલસમ ઓવ કોપેબા (Balsam of Copayva or Copaiba) અને ૪ ડ્રામ્સ શુદ્ધરનો ભુકો પીગલાવી, તેમાંથી પોણું પોણું વાઈન ગ્લાસ લઈ ત્રણ ત્રણ કલાકે પીવું.

આંખ બચ્ચાંને આવે—૧ આઉન્સ પાણીમાં ૬ ગ્રેન્સ ફટકી યાને ફટકડી પીગલાવી, તે પાણી પીચકારી વડે આંખો ઉંઘાડી તેમાં મારવું, અને રાત્રે સુતી વેળા થોડો સપેતીનો મલમ પાંપણોને લગાડવો.

આંખનો વરમ—(૧) રાતના સુતી વેળા એપેરીયંત પીલ (જુઓ નુસખો) ની ૧ ગોળી લેવી, અને સહવારના બે ચમચા સેલાઈન ઓર પરગેટીવ બહાઈત મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના લેવા. પછી ૧ આઉન્સ ગાળેલાં પાણીમાં ૬ ગ્રેન્સ ફટકી નાખી તે પાણીથી ૨ થા ૩ કલાક સુધી આંખો ધોયા કરવી. વચમાં વચમાં કુક્કાં પાણીએ પણ ધોવી. રાતના સુતી વેળા પોપચાંની કીનારી પર ખકરાંની ગરમ ચરખી લગાડવી. (ક) જે તાવ હોય તો એકોનાઈટ મીક્ચર તેનાં મઠાલાં હેઠલ જણાવ્યા પ્રમાણે લેવી. (ખ) જે નખલાઈ હોય તો દહાડામાં ૩ વખત અને ખાધાની ૧૦ કલાક અગાઉ ખખે ચમચા તોનીક કવીનાઈન મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા અને ખાધા પછી અકેક ચમચી મગરના તેલ (Cod-liver oil) ની પાણીમાં થા દુધમાં પીવી. (૨) જે લાંબા વખતનો વરમ હોય તો ૧ આઉન્સ પાણીમાં ૩ ગ્રેન્સ ફટકી અને ૧ ગ્રેન સલફેટ ઓવ ઝીંક (Sulphate of Zinc) પીગલાવી તેમાં ઝીણા અને નરમ કપડાંનો કટકો બોળી આંખપર મુકવો, અને કાનપટ્ટી પર રાઈનું પાંડદું ભીંજવી મુકવું. (૩) જે આંખ લાલ થઈ હોય તો દર ત્રણ થા ચચાર કલાકે અકેક ચમચી આરસેનીક મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી.

આંખ સુજી આવીને પાણી ઝરફે—Blear Eye માં આંખોનાં પોપચાં સુજી આવીને, આંખોના બન્ને જુણાઓ રાતાં થાય છે. એનો ઉપાય એકે ૨ મોટા ચમચા જેટલાં પાણીમાં ૫ ગ્રેન્સ સલફેટ ઓવ ઝીંક (Sulphate of Zinc) પીગલાવી, તેમાં કપડાંનો એક કટકો બોળી તે વડે વારંવાર આંખ ભીંજવેલી રાખવી.

આંખ સુજીને તેમાંથી પાણી ઝરફે—(૨) ૧૦ પેંત પાણીમાં ૧ ડ્રામ ફટકી નાખી, તેમાં

નરમ કપડાંને કટકે ખોળી આંખ પર મુકવો, અને નીચલી દવાઓમાંથી એક વાપડવી :—

(ક) મગરના તેલ સાથે દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચી કવીનાઈન એન્ડ આયરન મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા. (ખ) દર કલાકે એકે ચમચી આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. (ગ) દર કલાકે એકે ચમચી પલસેતીલા મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી.

આંખ, સુજેલીને ઇલાજ—મારામારી કરવાથી અથવા પડી જવાથી આંખની આસપાસની જગ્યા સુજ આવી કાળી (Black Eye) થાય છે; એનો ઇલાજ એકે ગરમ પાણીથી તે જગ્યા પર વારંવાર સેક કરવો.

આંખો નખડાઇથી આવે, પાણી ગળીયા કરે અને જોવાય નહીં તેના ઇલાજે—(૧) જ્યારે નાડી ઝડપથી આવે, ચામડી સુકાઈ હોય, અને પાણીની તરસ ઘણી લાગે ત્યારે 'એકોનાઈટ મીક્ષચર' ના નુખસામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં એજ દવા લેવી. (૨) જો જોવાય નહીં, અને આંખની ખાલુ આગળ ઘણું દુખ થાય તો 'ખેટ્રેડોના મીક્ષચર' ના નુસખામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં એજ દવાનો ઉપયોગ કરવો. (૩) ડોળામાં ઘણુંજ ખમાય નહીં એવો દુખારો થાય અને આંખમાં અગ્ન ખળે તો દર ચાર કલાકે એકે ચમચી આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. (૪) જો કાંઈ હથીયાર ભોકાયાથી એ પ્રમાણે ખન્યું હોય તો 'આરનીકા મીક્ષચર' ના નુસખામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં એજ દવા લેવી. (૫) જો આંખના પાંપણો વલગી જતાં હોય અને ઘણું પાણી ગળે તો 'પલસેતીલા મીક્ષચર' ના નુસખામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં તે દવા વાપડવી. (૬) જો સાધારણ ઉપાયોથી કાંઈ ફાયદો નહીં જણાય તો દર ચાર કલાકે ફોસફરસ સોલ્યુશન (જુઓ નુસખો) નો 'ડોઝ' લેવો.

આંચકી—દરદીને બીછાણા પર સુવાડી મુકી ત્યાં જરાપણ બીજાંઓએ ખપરાત યા હાલચાલ કરવી નહીં જોઈએ. જરા પણ હાથ લાગવાથી, થંડો પવન લાગવાથી અથવા દુરનું ખા-

રાણું અફડાવાથી હુમલો એકદમ ઉભરી નીકલે છે. દવા તરીકે 'જેલસીમીનમ મીક્ષચર' ના મઠાલાં હેઠલ જણાવેલા નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે તે દવા પાવી.

આંચકી માટે ઇલાજ—Tetanus યાને ધનુશવા માટે નીચલો ઇલાજ છે:—ખરડાનાં કાંઠામાં વેદના થાય તો ત્યાં જળો મુકાવવી, અથવા ગાયના ફુક્કામાં ખરફ ભરીને રાત દહાડો ત્યાં રાખવું જેવો દુખારો નરમ પડે કે તે કાહાડી નાખી, ગાંઠનાં ફુલ તથા ખીયાં, પાણીમાં નાખી ખુબ મસલીને, એક ફુક્કામાં યાને ગુરગુરીમાં મુકવાં, અને તે સલગાવી તેનો ધુઓ દરદી પાસે ખેંચાવવો. જેવી તેને ઉંઘ આવવા માંડે કે વધારે આપવા નહીં; જો થોડો વખત પછી પાછી ખેંચતાણુ થાય તો ફરીથી ધુઓ ખેંચાવવો. આ પ્રમાણે વારંવાર કરવાથી આંચકી નરમ પડે કે પછી કુવીનાઈન, દારૂમાં ભેલી, દરદીને પાતું.

આંજણી—જ્યારે Hordeolum અથવા Sty થાય છે, ત્યારે આંખોના પાંપણોના થડમાં ઝીણી ફેલ્લી થઈ દુખારો સાથે અગ્ન ખલે છે. એના ઇલાજે (૧) 'પલસેતીલા મીક્ષચર' તે નામના નુસખામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં પીવી. (૨) ઉમરે પુગેલાંને વારાફરતી અને દર કલાકે એકે ચમચી એકોનાઈટ મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની અને પલસેતીલા મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની આપવી. (૩) દીવસના ગરમ પાણીથી આંખો ધોયા કરવી, અને રાતના 'ઓઈલ-સ્ટીક' ના કપડાંથી વીંટાલેલી પાંઠની પોલ્ટીસ કરવી. મગરના તેલનો ઉપયોગ કરવો ચાલુ રાખવો. (૪) સીંદુરનો મલમ આંજણી પર લગાડવો. જો આંજણી સફેદ થઈને તેમાંથી ખીયો ખાહાર નહીં નીકલે તો સંભાલભી સોય અથવા એવાંજ બીજાં ઝીણા હથીયારની અણીથી હલવે હલવે કોતરીને તે ખાહર કાઢો.

આંટણના ઉપાયો—(૧) નવસાગરનું જલદ અને ઘાડું પાણી ખનાવી, તેમાં કપડું ખોળી આંટણ પર મુકવું; અને તે બીણુંને બીણુંજ રાખવું. (૨) ખાલેલું મીઠું તેલ દર રાતરે આંટણ પર લગાડવું.

આંટરીયા અથવા ટાઢીયા તાવ વાલો—

(૧) જ્યારે ૬૨૬ પોતાના પુર જોસમાં હોય ત્યારે કસોબી ઉપાય કામે લાગતો નથી. (૨) જોસ નરમ પડે કે ટાઢીયા તાવના ઉપાયવાલા નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ઉપાયો કરવા. (૩) જેમ ખને તેમ દુધ, ખીંક, ચાહે, અને થોડો થોડો દાડ લેવો. (૪) ચાંદરાત પર એનું જોસ વંધારે હોય છે, તેથી તે દીવસની થોડા દીવસ અગાડીથી ઉપાયો અજમાવવા પાછા ચાલુ કરવા.

તાઢીયા તાવના નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ૬૨૬ની સારવાર કરવી, પણ જો એ ઉપાય કારગત ન લાગે તો ઉપર જણાવેલા પ્રમાણમાંજ સ્ત્રેંગ કવીનાઈનમાં ૧૦ મીનીમ્સ ટીકચર એવ જેલસીમીનમ (Gelseminum) ઉમેરવું.

જો ઝાડો ખંધ થયો હોય તો રાતના સુતી વેળા કેસોમેલ પીલ (જુઓ નુસખો) ની એક ગોળી આપવી. જો કે દરેકને એ અગત્યની નથી.

આંખાકળીયો—(૧) ગાંધાર શેર જણા કાંદા બધ સમારવા, અને પાંચેક કાચી ચા પાકી (જુઓ કે સાખાની નહી હોય) કેરી લઈ, છાલ છોલી તેની ચીર કરી પાણીમાં બીજવવી. પછી એક તપીલીમાં નવટાંક જેટલું પી નાખી, ચુલાપર મુકી, પીગલાવી, તેમાં ૧ શેર સોજ ગોળ નાખવો, અને ગોળ તદન પીગડી રહે કે તેમાં ગાંધાર શીયો પાણી નાખી ચમચથી એકરસ કરી તેમાં પેલા કાંદા નાખવા, અને ચમચ કરી ઢાંકણ વાળવું. કાંદા અરધા ચરે કે તેમાં કેરીની પેલી કાતરીઓ ઉમેરવી, અને સઘલું એકરસ કરી, ઢાંકણ ઢાંકવું. થોડું પાણી ખજે કે તપીલીને ઘગાર પર મુકવી, અને પાણી ખળી જાય કે નીચે ઉતારી પાડવી; (૨) જો ગોસ્તનો ખનાવવો હોય તો જે વખતે ગોળના પાણીમાં કેરીની કાતરીઓ ભેળો તે વખતે 'આડ ગોસ્ત' પણ સાથે ભેળવું, અને ચમચ કરી, આંખાકળીયાની રીત પ્રમાણે કરે.

ધ

ધનજન—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

ધનોઝ ફૂટ સોલત—૧ આંઈસ પોતાય ખાઈતારનાઝ, ૧ આંઈસ સોડા ખાઈકારખોના-

ઝ, ૧ આંઈસ તારતરીક એસીડ, ૧ આંઈસ સીતરેટ એવ મેગનીશીઆ, ગાંધાર આંઈસ મીકું (જેલાખનુ), અને ૧ આંઈસ મેદા ખાંડ, લઈ સઘલાંને એકરસ કરવું. આ સઘલી ચીજો તદન સુકકી જોઈએ.

ધનરમીજયેટ ફરેમ—'સ્લપીંગ ફ્રેમ' માંથી નીકડેલો સ્લીવર વધારે પાતલો અને વધારે વલદાર આ સાંચામાં થાય છે, જેથી આગલ કરતાં જરા મજબુત પણ થાય છે. વધુ વર્ણન માટે જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન'.

ધન્ટે-સીકાઈગિ સોલ્યુશન—જુઓ 'કોલોડીયોન ઇમલશન માટે ઇન્ટેન'.

ઇન્ટે-સીકાયર, મોન્કહોવનનું—(અ) ૧૦ ઐન ખ્રામાઈડ એવ પોતાસ્યમ અને ૧૦ ઐન ખાઈકલોરાઈડ એવ મરક્યુરી (Bichloride of mercury) ને ૧ આંઈસ પાણી સાથે ભેલી નાખો. (ક) ૧૦ ઐન સોલ્યું સાઈ-એનાઈડ એવ પોતાસ્યમ (Cyanide of Potassium) અને ૧૦ ઐન નાઈટ્રેટ એવ સીલવરને ૧ આંઈસ પાણીમાં પીગલાવો. પછી નેગેટીવ જ્યાં સુધી સફેદ રંગ પડે ત્યાં સુધી અ મેલવણીમાં રહેવા દેવો; પછી વીછલીને ક સોલ્યુશનમાં ધોવો.

ઇન્ટે-સીકેસન, નેગેટીવ માટે—જુઓ 'નેગેટીવ માટે સેલેલું ઇન્ટેન'.

ઇન્ડયન ઇંક—માયાને સરસના પાણીમાં પીગલાવી લાહી જેવું ખનાવો. આ લાહીને થોડાંક ગરમ કીધેલાં પાણીમાં ઘોઈ નાખી ખીજાં સોજાં સરસના પાણીમાં પીગલાવી, ગાળી નાખો, અને તેની અંદર પુરતો જઠેરો કાજલ યાને મેસનો ઉમેરી સારી પેટે કાલવો; પછી તેમાં સેજ કપુર નાખી, એક પે દીવસ રાખી મુકી, ગાળી કાઢી ચાપડો.

ઇન્ડયન હેમ્પ પીલ્સ—ગાંધાર એક્સ્ટ્રેક્ટ એવ ઇન્ડયન હેમ્પ (Extract of Indian Hemp)ની એક ગોલી કરવી. ઉમરે પુગેલાં-આંખે હાડામાં તણ વખત અકેકી લેવી.

ઇનટેન્ટ—જુઓ 'મીટીંગ.'

ઇનટેન્શન—જુઓ 'મીટીંગ.'

ઇન્ફન્ટ્સ વાયોલેટ પાઉદર—Infant's Violet-Powder માટે નીચલી ચીજો લેવો:—૧૪ રતલ ઘર્દનું કુષ (Starch of Wheat), ૩ રતલ ઓરિસ-રૂત (Orris-root) નો અથવા નયફલનો ભુકો, ૦૧ આઉંસ ઇસેન્સીયલ ઓઇલ ઓવ પરગેમોટ અને ૦૧ ડ્રામ ઇસેન્સીયલ ઓઇલ ઓવ આમન્ડ.

ઇનહેલેશન ઓવ ઓઇલ ઓવ જુનિપર—૨૦ મીનીમ્સ ઇંગ્લીશ ઓઇલ ઓવ જુનિપર (Juniper) અને ૧૦ ઓન્સ લાઇટ કાર્બોનેટ ઓવ મેગ્નેસીયા (Light Carbonate of Magnesia) લઇને તેમને ૧ આઉંસ પાણીમાં એકરસ કરો.

ઇનહેલેશન ઓવ ફ્રાયર્સ બાલસમ—૧ આઉંસ કમપાઉન્ડ ટીકચર ઓવ ફ્રાયર્સ બાલસમ (Friar's Balsam)ને એક પાઉંટ ઘણા ગરમ (૧૪૦ ફેરનહીટ ટાગરી વાલાં) પાણીમાં નાખવું. ઉમરે પુગેલાંઓ દહાડામાં ૩ યા ૪ વખત ૧૦ મીનીટ સુધી સુષો. સાધારણ 'જગ' (Jug) કામે લાગી રાકશે, પણ 'ઇનહેલર' (Inhaler) થાંત્ર હોયતો વધારે ઠીક. દાખલા તરીકે મારતીન-હેલસ પોરતેખલ ઇનહેલર લેવો. એક મીનીટમાં જીથી વધુ વખત સ્વાસ લેવો નહી, અને એ ક્વાને સુધીયા પછી અડધા કલાક સુધી ખાહેર જવું નહીં.

ઇનીસ્યલ લેનર્સ—જુઓ 'પ્રીટીંગ'

ઇનેમ્લ—જુઓ 'ખાઇસીકલ માટે પ્રવાહી મીનો'.

ઇપીકેકીયુએ-હે એન્ડ સ્કવીલ મીક્ષચર—૨ ડ્રામ (Ipecacuanha) (ઇપીકકયુએનહ) વાઇન, ૧ ડ્રામ ટીકચર ઓવ સ્કવીલસ, ૦૧ ડ્રામ લોડેનમ (અશીમ), અને ૦૧ આઉંસ ત્રીકલ લઇને ૮ આઉંસ પાણીમાં પીગલાવો. ૬૨ ચચાર કલાકે ઉમરે પુગેલાંઓએ ખખે ચમચા ભરી પીવી.

ઇપીકિકયુએ-હે મીક્ષચર—૧ ડ્રામ ઇપીકેકયુએનહે (Ipecacuanha) વાઇન લઇને ૮ આઉંસ પાણીમાં ભેલો. ઉમરે પુગેલાંઓએ ૬૨ કલાકે એકેક ચમચી લેવી.

ઇમપ્રીટ—છાપનાર અથવા પ્રગટ કરનાર નું નામ પરચુતણ કામ અથવા ચોપડીઓનાં તાઇત્લ-પેજમાં છાપવામાં આવે છે તે. જુઓ 'પ્રીટીંગ'

ઇમ્પોઝીશન—એમાં 'મેકીંગ-અપ પેલ્સ' 'લોકીંગ-અપ', 'ગ્રેઇંગ-અપ' અને 'લોકીંગ-અપ ફોરમ્સ, ફોર કરેક્ટાન્સ' 'રામાફસ' અને 'મેકીંગ ધી પ્રોપર મારજન' આવે છે. જુઓ 'પ્રીટીંગ'

ઇમરસન, રાલ્ફ વાલ્ડો—પ્રખ્યાત અમેરીકન નીખંધ લખનાર (૧૮૦૩-૧૮૮૨). જોન મોરલીએ છ વોલ્યુમ્સમાં કાદેલાં 'વર્કસ ઓવ ઇમરસન' નામના પુસ્તકો વાંચો.

ઇમલ્સન, પેનક્રીએટીંગ ઓવ કોડ લીવર ઓઇલ એન્ડ હાઇપો ફોસ્ફાઇટ્સ—Pancreatic Emulsion of Cod Liver Oil and Hypophosphites નીચે પ્રમાણે ખનશે. એ પ્રમાણે ન્યુ થોર્ડની બેલ્વુ મેડીકલ કોલેજ હોસ્પિટાલમાં ખનાવે છે. ૮ આઉંસ કોડ લીવર ઓઇલ (Cod Liver Oil), ૧૫ મીનીમ્સ ઓઇલ ગોલઠીરીયા (Oil Gaultheria), અને ૧૦ મીનીમ્સ કડવી ખદામનું તેલ (Oil Bitter Almonds) લઇને ૨ આઉંસ ગમ એકેસ્યા (Gum Acacia) સાથે મીશ્ર કરો, પછી ૫ આઉંસ પાણીમાં ૯૦ પરસેંતવાળું પેનક્રીએટાઇન (Pancreatine, 90 per cent.), ૧૦ ઓન્સ પેપસીન (Pepsin, U. S.), ૧૦ ઓન્સ કાલ્સીયમ હાઇપોફોસ (Calcium Hypophos) અને ૧૦ ઓન્સ સોડીયમ (Sodium) પીગલાવી તેલો વાલાં આગલાં મીક્ષચરમાં ઉમેરીને મીશ્ર કરો, અને પછી તેમાં ૧૧ આઉંસ સ્પીરીટ ફ્રુમેન્ટી (Spirit Frumenti) ઉમેરો.

ઇમલ્સન, સીમ્પલ, ઓવ કોડ લીવર ઓઇલ—Simple Emulsion of Cod Liver Oil નીચે પ્રમાણે ખનાવો :—એક ખદામાં ૧૩ આઉંસ (તોલમાં) કોન્સેન્ટ્રેટેડ (Concentrated) ઇમલ્સન ઓવ કોડ લીવર ઓઇલ, અને ૨૪ ટીપાં (Drops) ઓઇલ

ઓવ વીન્ટરગ્રીન (Oil of Winter-green) નાખી સઘલાંને સારી પેટે વાટે. પછી છુંટતા જઈ પેટેલાં હલવે હલવે ૩ આંઈસ (માપમાં) જેટલું પાણી નાખતાં જવું, અને પછી ૧ આંઈસ (માપમાં) શીરો (Syrup) નાખી સઘલાંને ખરાખર એકરસ કરવું.

ઇમેરીક દરાફ્ટ—૨૦ ટ્રેન્સ સલફેટ ઓવ ઝીંક અને ૦૧ આંઈસ ઇપીકેકયુએનહે (Ipecacuanha) વાઈન લઈને ૧ આંઈસ પાણીમાં ભેંસો. ઉમરે પુગેલાંઓએ તરતજ આ દવા પી જવી. ગરમ પાણી પીધાથી એ દવાનું જરે વધુ પાય.

ઇયુ દી જેવેલ, ડ્રમ પરથી હાઇપો કાઢવા માટે—૨ આંઈસ સુકાં કલોરાઈડ ઓવ લાઈમ (Dry Chloride of Lime) સાથે ૩૦ આંઈસ પાણી ભેંસો પછી બીજા ૧૦ આંઈસ પાણીમાં ૪ આંઈસ કારબોનેટ ઓવ પોતાશ પીગલાવો, અને ખન્ને પ્રવાહીને એકરસ કરી ઢકાલીને પછી ગાલી કાઢો.

ઇર્વીંગ, વોર્સિંગ્ટન—પરચુતન ખાખદો લખનાર એક અમેરીકન (૧૭૮૩-૧૮૫૯). 'ધી સ્કેચ બુક' ઘણી રસીલી છે. ખોલન સીરીઝની 'વર્કસ ઓવ વોર્સિંગ્ટન ઇર્વીંગ' વાંચો.

ઇલ્યત, જ્યોર્જ—મીસીસ જ્યોર્જ હેનરી લ્યુઈસ નામની પ્રખ્યાત વારતા લખનારીએ ધારણ કીધેલો એ તખલ્લુસ છે. (૧૮૨૦-૧૮૮૦). ઓગણીસમી સદીના ઇંગ્લેન્ડ વારતા લખનારાં-ઓમાં એ પેહેલી આવે છે. એના પ્રખ્યાત નોવેલોમાં 'એડમ બીડ' તથા 'મીલ ઓન ધી ફ્લોસ' તથા 'શિમોલા' તથા 'સીન્સ ઓવ આ કલેરી-કલ લાઈફ' તથા 'સીલાસ મારનર' નામની વારતાઓ ઘણી વખણાય છે. આ પ્રખ્યાત છેલ્લી વારતાનો તરજુમો 'એદલકાકા' નામે શુજરાતીમાં, પ્યોટમાં ઘટતા ફેરફાર સાથે, થયેલો છે. જુઓ:—'વાછા, માણુકજી એદલજી.'

ઇલેક્ટ્રમ—Electrumની રૂપાં જેવી ધાતુ ખનાવવી હોય તો ૮ ભાગ ત્રાંચુ, ૪ ભાગ નીકલ (Nickel), અને ૩ ભાગ જસતને મુસમાં નાખી પીગલાવો.

ઇલેક્ટ્રમ કઠણ—૮ ભાગ ત્રાંચુ, ૧ ભાગ નીકલ, અને ૩ ભાગ જસતના લઈ મુસમાં નાખી પીગલાવો.

ઇલેક્ટ્રીકલ સીમેન્ટ—Electrical Cement વીજલીક તેમજ રસાયનને લગતાં ઓજારો સાંધવા કામે લાગે છે, અને તે નીચે પ્રમાણે ખને છે:—૫ રતલ રાળ, ૧ રતલ મીન, ૧ રતલ રાતો (Red Ochre) રંગ, અને ૨ આંઈસ પ્લાસ્ટર ઓવ પેરીસ લઈને ધીમી આંચે પીગલાવો.

'ઇલેક્ટ્રો ટાઇપ' પર કાસાંનું પક—(૧) નવસાગર, ખાંડ, અથવા સાધારણ નીમકમાં થોડા દીવસ સુધી ચાંદ અથવા આકાર ડુખાવી રાખો, પછી પાણીથી ઘોઈ કાઢી, હળવે હળવે સુકાવા દેવો. (૨) જળુસને નરમ સલફ્યુરેટ ઓવ એમોન્યા (નવસાગર) થી ઘોઈ, થોડી ગરમીથી હળવે હળવે સુકવો, પછી કઠણ 'બ્રશ' થી તેની ચલક કાઢાડો.

ઈવેપોરેટીંગ લોશન—૨૧ આંઈસ રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ (Rectified Spirit) ને ૦૧ પાઈન્ટ પાણીમાં મીઝ કરો.

ઇસ્ચીલસ—Aeschylus ના પ્રખ્યાત ગ્રીસલાં પુસ્તકોનો ઇંગ્લેન્ડમાં તરજુમો કરવામાં આવ્યો છે. ૧૭૭૭માં ટ્રેજેડીઝ (Tragedies) નો, ૧૮૨૪ માં એગેમેમનોન (Agamemnon) નો, ૧૮૫૦ માં લીરીકલ ડ્રામાસ, ૧૮૬૮ માં ઓરેસ્તીસ, ૧૮૬૬ માં પ્રોમેથીયસ વીકતસ, અને ૧૮૬૪ માં સેપ્તેમ કોનલા ડીપીસ.

ઈસપ—એની પ્રખ્યાત ખોધકારક વારતાઓની યોપડીને ઇંગ્લેન્ડમાં ઈસપ્સ ફેબલસ (Aesop's Fables) કહે છે. ૧૪૮૪ માં વીલીયમ કેસતને એનો ઇંગ્લેન્ડમાં તરજુમો પેહેલવેહેલો કીધો હતો. શુજરાતી તરજુમો 'મુંખઈ સમાચાર ઓશીસ' માંથી છપાઈ ખાહેર પડ્યો છે.

ઇસેનચલ સોલ્ટ ઓવ લેમન્સ—Essential Salt of Lemons. તે ખાઈનાકમોલેટ ઓવ પોતાશ (Binocalate of Potash) સમજવું.

ઈંગ્રેજ અને ગામઠી તોલનો કોઠો—

૧ ટ્રેન=૧ ઘઉંભાર. ૩ ટ્રાન્સ=તોલો.

૧૫ ટ્રેન=૧ માસો. ૨૧૧ તોલા=૧ આઉંસ.

૪ માસા=૧ ટ્રામ. ૪૦ તોલા=૧ રતલ.

ઈંગ્રેજ તોલ—

૨૦ ટ્રેન=૧ સ્ક્રૂપલ. ૮ ટ્રામ=૧ આઉંસ.

૩ સ્ક્રૂપલ=૧ ટ્રામ. ૧૬ આઉંસ=૧ પાઉંડ.

ઈંગ્રેજ પાણી—૭૫ ભાગ સુરોખાર,

૧૦ ભાગ ગંધક, અને ૧૫ ભાગ કાળસાનો
બુકો (Charcoal) લેવો.

ઈંગ્રેજ માપ—

૧૦ મીનીમ=૧ ટ્રામ.

૮ ટ્રામ=૧ આઉંસ.

૨૦ આઉંસ=૧ પાઉંડ (પેંટ).

૮ પાઉંડ=૧ ગ્યાલન (૪ પાઉંડી).

ઈન્-એમોલ્ડ, એસીઆએઠ—વાર્તા અને
નાટક લખનારી. (૧૭૫૩-૧૮૨૧) આ ઈંગ્રેજ
ખાનુના ગ્રંથોમાં 'નેચર એન્ડ આર્ટ' તથા
'એ સીમપ્લ સ્ટોરી' ઘણા વખણાય છે.

ઈંડાં, ચારવેલાં—એક કહારામાં મોટા ચ-
મચો સોજી ધી નાખી, ગરમ કરી તેમાં ૨ ઈંડાં
ભાંજીને નાખવાં, અને તરતજ દોહડા શરૂ કરવું,
પણ ઈંડાં નાખતી વેલાજ ચમટી જેટલું નીમક
નાખવા બુલવું નહીં. એજ ઈંડાં કઠણ થાય કે
ઉતારી પાડો.

૭

ઉતના કપડાં રંગવા પેહેલાં ધ્યાનમાં
રાખવા જોગ સુચનાઓ—(૧) કપડા અંદર
દુખે એટલું રંગોનું પાણી દર વખતે જોઈએ.
(૨) રંગવા પેહેલાં સોડા ક્ષાર (Soda No.2)
ના પાણીમાં કપડાં ધોળવાં. (૩) જો જુનો રંગ
બધી ગમતી સરખો નહી હોય તો દર ગ્યાલન
પાણીએ બે આઉંસ બાઈસલફેટ ઓવ પોતાશ
(Bisulphate of Potash) પીગલાવી,
તેમાં ઉતના કપડાં ધોલવાં. (૪) દરેક રંગનું
પાણી અખલતું જોઈએ. (૫) વાસણમાં લાક-
ડાંના પીપો વાપડવાં. (૨) ધોવાનું પાણી થંડું
જોઈએ; જ્યાં ગરમ લખતું હોય ત્યાંજ ગરમ
લેવું.

ઉતના કપડાં પર બહુ રંગ ચઢાવવાની

કળા—૧૫૦ વાર ઉતના કપડા માટે ૦૧ પેંટ
સલફ્યુરિક એસીડમાં ૧ રતલ ફટકીનું પાણી
અને ૧૧૧ આઉંસ ચુલીનો અર્ક નાખી એકરસ
કરી તેમાં કપડાંને ધોળો, અને તે રંગના પીપને
ગરમ આપો. જ્યારે પીપમાંની મેલવણી પુરતી
ગરમ થાય ત્યારે તેમાં બીજા ૧૧૧ આઉંસ ચુલી-
નો અર્ક નાખી, તે રંગીન પાણીમાં કકડા પાડો.

ઉતના કપડાં પર રાખડીયો રંગ—૭૫
વાર કપડાંને ૧ રતલ તારતાર, ૧ રતલ ફટકી,
૮ આઉંસ લોગડદ, ૪ આઉંસ ચુલીનો અર્ક,
અને ૨ આઉંસ ફસતીકની મેલવણીઓથી તૈયાર
કીધેલાં પાણીમાં ધોળો, અને રંગના પીપને
પાણીમાં કકડા આવે તેમ ગરમ કરી, ૦૧ કલાક
કકડા પડે તેમ ઉકાળી પાણીથી ધોઈ નાખો.

ઉતના કપડાં રંગવાં—જે જતનો રંગ જો-
ઈતો હોય તે રંગના અક્ષર વાલાં મથાલાં હેથલ
આપેલી રીતે જુઓ.

ઉટીયાં ટુટીયાંની નીશાણીઓ—આ
Dengue Fever નામનો એક જતનો તાવ
છે, જેનું જોશ એકએક ઉભરાઈ આવી ૨૪ યા
૪૮ કલાક રહી પછી નરમ પડે છે. તાવ આ-
વ્યા પછી ત્રીજે દહાડે ચામડી પર લાલ છાટ
પડે છે. આ તાવ વખતે માથામાં અને ડોળામાં
ઘણા રોસો લાગે છે, અને શરીરનું માંસ તથા
માંધાઓ સુષ્ક આવી ઘણા જોરમાં દુખે છે.

ઉટીયાં ટુટીયાંનો ઈલાજ—૧૫ ટ્રેન્સ એ-
ક્સ્ટ્રેક્ટ ઓવ જેનરીયન (Ext. Gentian)
સાથે ૧૧૧ ટ્રેન એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓવ બેલ્ડોના (Ext.
Belladonna) મેલવી તેની ૩ ગોળીઓ ખ-
નાવી, એકેક ગોળી ત્રણ ત્રણ કલાકે પાણી સાથે
ગલાવવી.

ઉટીયાં ટુટીયાંનો દેશી ઇલાજ—સ્વચ્છ
'પ્લેર કેરોસીન' તેલ ઓળાં ચુંદરનાં પાણી
સાથે ભેળાંને તેની એકથી બે ચમચી દર ત્રણ
ત્રણ કલાકે દરદીને પાવી, અને એજ મેલવણી
શરીર પર પણ ચોપડવી.

ઉડ, જોત જોયો—૧૮૨૭ માં જનમ્યો.
ઘણા ગ્રંથો રચેલા છે, જેમાં 'એ નેચરલ હી-
સ્ટોરી' વખણાય છે.

ઉડ, મીસીસ હેન્રી— સંસારી વાર્તાઓ લખનારી ખાનુ (૧૮૨૦-૧૮૮૭) લગભગ ૩૦ દીલપસંદ ઇંગ્લેન્ડ વાર્તાઓ એને લખી હતી, જેમાં નીચલી પ્રખ્યાત છે કેટલીકના તરજુમા ગુજરાતીમાં કરવામાં આવ્યા છે, જેના નામો કહંસમાં મુક્યાં છે. ૧૮૬૧ માં ઇસ્તલીન (દુખચારી ખચુ), ૧૮૬૩માં શેનીગ્સ(દારાશાના), ૧૮૬૨ માં મીસીસ હેલીપર્તન્સ ત્રખલ્સ (ગુમાસ્તાની શુલી ગરીબ), ૧૮૬૩ માં શેડો ઓવ એશલીડીએત, ૧૮૬૩ માં વરર્નસ પ્રાઇડ (માણુક માહાલ) અને જોહની લડ્કો, ૧૮૬૮ માં એનહીયર ફર્ડ, ૧૮૬૯માં શેલાન્ડ ચોર્ક, ૧૮૭૦ માં ખેસી રેન, ૧૮૭૨ મા વીધીન ખી મેઝ (લુલ લુલામરી), વગેરે નોવેલો આ પ્રખ્યાત લખનારી (Mrs. Henry Wood) એ લખ્યાં હતાં.

ઉદર રોગનો ઇલાજ— ૩ દ્રામ્સ હરડે, ૧ દ્રામ એળીઓ, ૧ રતલ રેવનચીનો શીરો, ૧ દ્રામ સુઠ અને વજનસર સાકરનો શીરો લઈ સઘળાંને એકરસ કરી જ્યાં સુધી ઝાડો થાય ત્યાં સુધી દર ૩ કલાકે ૫ થી ૧૦ ઓન્સ જેટલું લેવું.

ઉડસ કોલેરા મીક્ષચર— ૬ આઉંસ પાણીમાં ૧૧ આઉંસ ઓમાઇડ ઓવ એમોનીયમ (Bromide of Ammonium) પીગલાવી ખાટલીમાં ભરવું. અને તેમાંથી જરૂરની વખતે અડેક દ્રામ જેટલું લઈ પાણીમાં ભેળી કોલેરાના તખક્કામાં કોઇખી વખત દર ૧૦ ચમચા અથવા અડેક કલાકે પાવું.

ઉદેરતન— જઈન મતનો જતી કવી. 'રતન-માર' નામનો ગ્રંથ એજી રચેલો છે. આ ગ્રંથમાં આપેલાં હીંદુ વર્ષ પરથી જણાય છે કે એ ઇસવી સન ૧૬૦૬ માં હઈઆત હતો.

ઉધરસના ઇલાજે— (૧) ૩ દ્રામ્સ ગારીકુનના લુકોને ૧ દ્રામ જેઠીમધના શીરામાં મેલવી તેનો ખારીક લુકો કરવો, અને તેમાંથી ૧૦ થી ૩૦ ઓન્સનું અડેકું પડીકું કરી પેટેલું સવારના, ખીજું ખપોરના, ત્રીજું સાંજના ફાકવું. (૨) જો ઉધરસ લાંબા વખતની હોય તો ૨ રતલ મધ, ૪૦ આઉંસ પાણી, ૬ આઉંસ સુકાં અંજીરનો

લુકો, ૨ આઉંસ સુકી કાલી દરાખ, ૧ આઉંસ મીઠી ખદામનો લુકો, ૧૦ આઉંસ અનીસુનનો લુકો, ૨ દ્રામ્સ સુંઠનો લુકો અને ૧ દ્રામ સુકો જંગલી કાંદો મેલવી નાખી સઘળાંને સારીપેઠે ઉકાલવું. પછી ઘાગ શીરા જેવી દવા થાય કે ઉતારી મુકી, થંડું પડે ત્યારે ખાટલીઓમાં ભરવી. દહાડામાં ત્રણ ચાર વાર ઉપલી દવા ૧૦ થી ૧ આઉંસ જેટલી લઈ પાણીમાં મેલવી પી જવી.

ઉપલીયાના ઇલાજે— (૧) ઉપલીયું થાય તે વેલા ખચ્ચાંને ૫ થી ૧૦ મીનીટ સુધી ગરમ પાણીમાં ખેસાડ્યા પછી માથાંને કોલોન-વાટર તથા ખરફનું પાણી લગાડી, કપડાં સઘળાં ઢીલા કરી, તેને હાથમાં ચતુર્ને ચતુજ જરા હાલવવું, અને તેના મોંહ પર થંડું પાણી છાંટવું. (૨) જો નખલાઈથી ઉપલીયું થયું હોય તો પાણીમાં ખચ્ચાંને ખેસાડવું નહી, પણ જરા સરકો સંભાળથી સુંઘાડવો.

ઉરાડી મેલનારી નવી મેળવણી— નાઇટ્રેટ (Nitrate) અને સોડીયમ હાઇપોફોસ્ફાઇટ (Sodium Hypophosphite) ને સરખા ભાગે એકરસ કરો. ગરમી લાગતાંજ આ મેલવણી મોટા ધડાકા સમેત ઉડે છે.

ઉલટીના ઇલાજે— (૧) દર કલાકે અથવા દહાડામાં ત્રણ વખત અડેકી ચમચી ઇપીકાકયુએન્ડ મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પાવી. આ દવા સાથે ખીજી કાંઈખી દવા આપવી નહી. (૨) ઉમેલવાલી જીઓને જો ઓકારી થાય તો તે સવારના ઉઠે કે તરતજ ત્યાંજ એક ચમચી ઇપીકાકયુએન્ડ મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પાવી, પણ સાંજના ઘણું ખરૂં ઉપલું મીક્ષચર કારગત લાગતું નથી. (૩) દર કલાકે અડેક ચમચી નક્ષ લોમીકા મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પાવી. જો એથી પણ ફાયદો નહી જણાય તો (૪) દર ત્રણ લણ યા ચચાર કલાકે પાણીમાં વીસથી ત્રીશ લીશ ટીપાં ટીકચર ઓવ ખેલેડોના (Tinc. Belladonna) ના ભેલી દરદીને પાવું. (૫) જો નાના બાલકને થાય તો ૧ પેંટ ફુધમાં ૧૦ ચમચી ખાઈકારખોનેત ઓવ સોડા

(Bicarbonate of Soda) બેલી તે ખચ્ચાને પાવું. (૬) જ્ઞે ખચ્ચાને ઝાડા અથવા તે કપજ્જ-અત સાથે ઉલટી ચાલુ રહે અને તેથી તવાઈ જાય તે દર ખખે યા તણુ ત્રણુ કલાકે અકેક પ-ડીકું સુગર એન્ડ ઝે પાઉદરસ (જુઓ નુસખો) નું આપવું. (૭) જ્ઞે દારૂ પીવાની આદતથી ઉ-લટી થતી હોય તે દહાડામાં ચાર વખત અકેક ચમચી આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. સવારના ઉઠવાની અગાઉ ખીછાણા પરજ ખેસી ૧ ચમચી ઉપલી દવા પીવી, અને પછી ના કલાક સુધી રહી પછી ઉઠવું. (૮) જ્ઞે ખાંસી-થી પીડાતા સખસને ઉલટી થાય તે ના આંડ-સ પાણીમાં ૬ થી ૧૦ ઝેન્સ ફટકી પીગલાવી પાવું. (૯) ખાધાની ના કલાક અગાડી ખખે ચ-મચા ખીસમુઠ મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના લઈ તેમાં ત્રણુ ટીપાં નરમ કીધેલી હાઈડ્રોસાયેનીક એસીડ (Dilute Hydrocyanic Acid) ના નાખી પછી પીવું. આ દવા ખાધાની ના કલાક અગાડી (અને નહી કે પછવાડે) પીવી જ્ઞેખજ્ઞે.

ઉલટીની નીશાણી—ઉલટી થવાથી કોઈ વખતે ખાધેલું અને કોઈ વેળા ફક્ત પીત ખ-હાર પડે છે, યાતો દસેલી કાશીના રંગનું ખંધા-યલું લોહી કટકાના આકારમાં પડે છે, તેને Nausea કહે છે. અજીણું થવાથી, સ્ત્રી ગર્ભ-વંતી થવાથી, ચમક થવાથી, પેટમાં ખટાસ થવાથી, અને હોજરી નખળી પડવાથી, અને ખીજાં કારણથી ઉછડો અને ઉલટી થાય છે.

ઉલટીના ઉપાયો—(૧) મોંડ વાસ મારે તે ૧ ચમચી હાડકાંના કોયલાનો ખારીક જુકો ખાધા પછી પાણી સાથે કાકવો. (૨) જ્ઞે હોજરીમાં ખટાસ થવાથી ઉલટી થાય, અને છાતીમાં અગન ખજે તથા ઉછડો થાય તે, ૧ કીકર ગ્લાસ જેટલાં સુનાના પાણીમાં સોડા વો-ટર ભેલી દહાડામાં ૩ વાર યોડ દહાડા સુધી પીવાનું ચાલુ રાખવું. ખોરાકમાં ફક્ત દુધજ લે-વું, અને અથવાડીયાંમાં એકથી બે વાર જુલાખ લેવો.

ઊંઘ નહી આવે તેના ઇલાજો—(૧) રા-તના સુતી વખતે ૩ ચમચા ખ્રોમાઈડ એવ પો-

તાશીયમ મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા. (૨) સુવાની અગાઉ ૧ ચમચી સીરપ એવ ક્લોરલ (Syrup of Chloral) ની લેવી. (૩) સુવાની અગાડી ૨ ચમચા ખ્રોમાઈડ એવ પોતાશીયમ મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) સાથે ૧ ચમચી સીરપ એવ ક્લોરલની ભેલી પીવું. (૪) રાતના સુતી વખતે સીડેલીય દરાફત (જુઓ નુસખો) પીવો. (૫) કાંઈ પણ ખાડ યા દુધ વગરની બે ચમચા ઘણી સ્ત્રોંગ કાશીના પીવા. (૬) ૧ વાઈન ગ્લાસ પાણીમાં ૧ ચમચી સ્પીરીટસ એવ ઇંદર (જુઓ નુસખો) નાખી તે પીવું. (૭) જ્ઞે ઘણો ખોરાક લીધાથી અને અ-જરણુ થવાથી ઊંઘ નહી આવે તે દહાડામાં ૩ થી ૪ વખત વાઈન ગ્લાસ જે-લાં પાણીમાં પાંચ પાંચ ટીપાં ટીકચર એવ નક્ષ વોમીકા (Tinc. Nux Vomica) ના નાખી પીવાં.

ઊંઘ લાવવાની દવા—યોગક પાણીમાં હા-ઇપનન (Hypnone) અથવા એસેટોફેનોન (Acetophenon) ના ૨ થી ૪ ટીપાં નાખી, દરદીને પાવાથી ફેટલાક કલાક વેર તે નીરાંતે સુઈ રહે છે. ખજ અથવા ક્ષય રોગવાળા માટે આ ઉપાય વધારે અકસીર છે.

ઊંઘ લાવનારી દેશી દવા—૫ દ્રામ્સ ભાંગ, ૫ દ્રામ્સ કાકડીના છોળેલાં ખીજ, ૨ દ્રામ્સ ખસ-ખસ, ૨ દ્રામ્સ તડજીવના ખીજ, અને ૧ દ્રામ કા-ળાં મરી લઈ સઘળાંને છુટાં છુટાં છુંડી ખારીક લુકો કરવો. પછી આ લુકાને ૧૨ આંડસ પાણીમાં મેળવી નાખી કપડાંમાંથી ગાળી કાહાડો. પછી તેમાં ૪ આંડસ સાકરનો ખારીક લુકો અને ૧૦ આંડસ જેટલું દુધ ઉમેરી એકરત કરો. આ પ્રમાણે ખનેલી દવામાંથી ૬ થી ૧૨ આંડસ જેટલી લઈ એકી વેલા પાવું.

ઉંટાટીયાંની નીશાણીઓ—Hooping-Cough or Pertussis એક ઘણી ખરાખ જાતની ખાંસી છે, અજખ જેવા અવાજની વા-રંવાર ખાંસી આવે છે, અને ઉલટી થાય છે. સાદ ખેસી જાય છે. સરૂઆતમાં આસરે ૧૩-૧૪ દીવસ વેર તાવ હોય છે, પણ પછી તે જણાતો નથી. આ ખાંસી ઉડતી છે.

ઉદાટીયાના ઇલાજો—(૧) જો તાવ નહી આવતી હોય તો નાના પાણકોને દર ૩ કલાકે છ છ ટ્રેન્સ ફટકીને થોડાં પાણીમાં પીગલાવી પાવું. ને દરદી પીવાને આનાકાની કરે તો શી-ગ સાથે બેલી પાવું. (૨) જો ખાંસીથી અને તાણથી દરદી કંટાલતો હોય તો (૩) થોડાંક પાણીમાં ૧૫ ટ્રેન્સ બ્રોમાઇડ ઓવ પોતાશીયમ (Bromide of Potassium) બેલી પીવું. અથવા તો (ખ) દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમ-ચા બ્રોમાઇડ ઓવ પોતાશીયમ મીઠકર (જુઓ નુસખો) ના પીવા. (૩) જો ખાલી જોરાવર ખાં-સી થાય તો સુતી વખતે ૧૦ ટ્રેન્સ બ્રોમાઇડ ઓવ એમોન્યા (Ammonia) ને થોડાંક પા-ણીમાં પીગલાવી પાવું.

ઉદાટીયાં ચાને દાખા ખાંસીના દેશી ઇ-લાજો—(૧) ૧ આઉંસ પાણીમાં ૫ થી ૧૦ ટ્રેન્સ ફટકી ડોહોવીને પીચકારીમાં ભરી તે વડે હલવેથી મોંઘ વાટે ગળાની માંહે મારવું. (૨) ૧ આઉંસ સાલીડ તેલ, ૧૦ આઉંસ અંખર અને ૧૦ આઉંસ લવંગનું તેલ મીઠ કરી દરદીના ખરડાનાં કાંઠા પર ચોપડવું. અને દર ૩ કલાકે સેજ રમ દારૂ પાણીમાં ભેળી પાવો. (૩) રમ દારૂ અથવા ટરપીનટાઇન દરદીના ખરડાના કાં-ઠા પર ચોપડવું.

ઉંદરીના ઉપાયો—(૧) ગંધક અથવા સુ-રો ખાર પાણી સાથે બેલી, તેમાં કપડું ખોળી, તે માથાં પર મુકવું. જો અગન ઘણી ખળે તો કપડું પાછું ઢંચકી લેવું. (૨) જીણી હીમજી હ-રડે ધીમાં તળી, તેનો લુકો કરી, તે લુકો માથાં ઉપર લગાડવો.

ઉંદરીની નીશાણી—પ્રથમ પીલા રંગની જીણી છાંટો માથાં પર દીસે છે, અને તે કોઈ વેળા સહ્યે મળી જઈ ઝુમખાના આકારમાં દીસે છે, અને તેના પોપડા ખંધાય છે. આ પોપડાની પાસે અથવા નીચે પડે સાયના મોટા દાણાઓ દેખાય છે, જેમાંથી પડે તથા ચીકણું પાણી વહે છે. ખાલ વલગી જાય છે, અને જો કાંઈ ઇલાજ નહી કરીએ તો આખાં માથાંની સપાટી ઉપર ફેલાઈ જાય છે. આ ઉડતો રોગ છે. ઘણું કરી એ ખચ્ચાને થાય છે.

ઉંદરોને મારી નાખનારી લાહી—જુઓ 'ફોસફસ પેસ્ટ.'

ક

કનતેન્સ—જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

કનડેનસર્સ—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

કનડેનસીંગ એનજીન્સ—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

કનફેક્શન ઓવ સલફર એન્ડ સેના—

૧૦ ડ્રામ્સ કનફેક્શન ઓવ સેના (Senna) અને ૨ ડ્રામ્સ સખલાઈમ્સ સલફર લઈને ખેંકેને એકરસ કરો. ઉમરે પુગેલાંઓએ થોડે થોડે વારે ૧ અથવા ૨ ચમચી ભરી લેવું.

કન, રતાલુ, માં ગોસ્ત—પેટેલાં 'ખાડે' ગોસ્ત' કરી તેમાં ૧ કળશીયા જેટલું પાણી, તથા ૨ સેર છોલેલા રતાજી કનના કટકા નાખી, ચરી રહે, અને પાણી ખળી જાયને ઉતારી પા-ડવું.

કટ-ઇન લેટર—દરેક પ્રકરણની પેટેલી લી-ટીમાં અડેક અક્ષર મોટો મુકવામાં આવે છે, તેને કહે છે. કોઈ કોઈ 'ફિન્સી ટાઇપ' મુકે છે, જુઓ મુખત્તે કરી અકટોપર ૧૮૮૮ નું 'ચલ અફશાન.' જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

કટલર્સ સીમેન્ટ—Cutler's Cement નીચલી રીતે ખને છે. (૧) ૪ ભાગ રાગ, ૧ ભાગ મીન, અને ૧ ભાગ ઇટનો લુકો અથવા પ્લાસ્ટર ઓવ પેરીસ લેવો.

કટલેસ—'ખીમો ગોસ્તનો' અને 'મરઘીનો ખીમો' વાલી ખાખદોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે માંસ છુંદી, 'કખાખ, ગોસ્તના' નામના નુસખામાં જણાવેલો મસાલો બેલી માંસને આંધવું. પછી કલાકેક રહી, અડેક કખાખ જેટલું આંધેલું માંસ હાથની હથેલી પર નાખી પાતલા કરવા, અને તે પાતલા માંસના ખન્ને પડ પર પાંઉનો રવો યા ઘઉંનો આટો લગાડવો. પછી એક વાસણમાં ખે લણુ ઇંદાં ભાંજી તેને ઢોહવવાં, અને ચુલા પર પેના યા કહરાઈ મેલી તેમાં પુરવું ધી નાખી કકરા પાડવા. પછી પેલા કટલેશ એક પછી એક પેલાં ઇંદાંમાં ખોળી ધીમાં તલવા મુકવા. જેવું એક પડ લાલ થયું કે ચમચથી ઉલટાવી ખીજી પડ કરવું.

કઠણ જમીનને ફલદૃષ્ટ સાથે નરમ કર-
વાની રીત—કોલસાની ઝીણી આલેલી રાખ જ-
મીનમાં નાખવી, જેથી જમીન નરમ થશે, એટ-
લું જ નહીં પણ ઘણી ફલદૃષ્ટ પણ થશે. કેટ-
લાંકે રેતીનો ઉપયોગ કરે છે, પણ તેના કરતાં
આ રાખ વધારે અકસીર છે.

કથા, કલ્પીત, (ઈંગ્લેન્ડ) પુસ્તકોના ના-
મો; સતરમી સદી વેરના—એનસાઈક્લોપી-
ડ્યાની નવમી આવૃત્તીના 'Romance' ના
મથાલાં હેથલ આલેલી લાંબી આરતીકલમાંથી
પ્રખ્યાત ઈંગ્લેન્ડ કલ્પીત વાતોના પુસ્તકોના ના-
મો નીચે આપ્યે છીએ:—

સેવન વાઈઝ માસ્ટર્સ (Seven Wise
Masters).

ઈસપ્સ ફેબલ્સ (Æsop's Fables).

હિસ્ટોરી ઓવ ટ્રોય (History of Troy
by Dares).

શાહ નામાહ (Shah-Namah by Fir-
dousi).

લેનસેલોટ (Lancelot).

ત્રીસ્ટન (Tristan).

હુઓ ઓવ બોરડો (Huon of Bor-
deaux).

એમેડીસ ઓવ ગોલ (Robert Sou-
they's Amadis of Goul).

પાલમેરીન (Munday's Palmerin).

રોબીન હુડ (Robin Hood).

અલ ઇંગલીશ પ્રોઝ રોમેન્સીસ (W. J.
Thomas's Early English Prose Ro-
mances).

રોઝાલિંદ (Lodge's Rosalynde).

ગાય ઓવ વોરિક (Guy of Warwick)

ગ્રીસેલ્ડીસ (Griseldis).

કેન્ટરબરી તેલ્સ (Chaucer's Canter-
bury Tales).

સેવન ચેમ્પીયન્સ ઓવ ક્રીસ્ટેનદમ (Se-
ven Champions of Christendom).

આરકેડીઆ (Sir Sidney's Arcadia).

રેનાર્ડ ધી ફોક્સ (Reynard the Fox,
or Romance of the Fox).

રોબર્ટ ધી ડેવીલ (Robert the Devil).
વીનતર્સ ટેલ (Shakespear's Win-
ter's Tale).

યુફીઝ (Lyly's Euphues).

પેગીસ્મસ (Parismus)

ફ્રીએન્ડર (Roberts's Pheander).

આરજેનીસ (Barclay's Argenis).

પેલેસ ઓવ પ્લેઝર (Palace of Plea-
sure).

પાર્થેનીસા (Boyle's Parthenissa).

કદા ભુસાય નહીં એવી શાહ—૨૦ ગ્રેન્સ
નાઈગ્રોસાઈન (Nigrosine) અને ૪ ગ્રેન્સ
ગેલેટીન (Gelatine) લઈને તેમને ૧૫ આ-
ઉંસ પાણીમાં પલાવવાં. પછી એક બીજાં વાસ-
ણમાં ૪ ગ્રેન્સ બાઈક્રોમેટ ઓવ પોતાસીયમ
(Bichromate of Potassium) લઈને
૦૫ આઉંસ બીજાં પાણીમાં પલાવવું. પછી બન્ને
પ્રવાહીઓ મીશ્ર કરવી. આ શાહ એસીડથી
પણ ભુસાતી નથી

કપડાં રંગવાં—જે જાતનો રંગ હોય તે રં-
ગના અક્ષરવાળાં મથાલાં હેથલ આપેલી રીતે
જાણો.

કપડાં રંગવા માટે ફીરમંજ રંગ—૨
ગ્રામ્સ સ્વચ્છ મ્યુરીએટીક એસીડમાં ૧૮ ગ્રેન્સ
મલાક્કા કદલાઈ પીગલાવો.

કફ મીક્ષચર—૧૬૦ મીનીમ્સ પેરેગોરીક
એલીક્સર (Paregoric elixer), ૮૦ મીની-
મ્સ ક્લોરીક ઇથર (Chloric Ether), ૪
ગ્રામ્સ ઓક્સિમેલ ઓવ સ્કવીલ (Oxymel
of Squill) અને ૮ આઉંસ ઇનફ્યુઝન ઓવ
કાસ્કેરિલા (Infusion of Cascarella)
લઈ સઘલાને મીશ્ર કરવું. ચચાર કલાકે બેખે ચ-
મચા પીવા.

કબજાબંત, ઘોડાની—જ્યારે કબજાબંત
ઘોડાને થાય છે, ત્યારે લીદ સુકી થતી જણાય
છે. ઉપાય :—લીડું ઘાસ અને ગાજર ઇત્યાદી
કંદમુલો ખવાડવાં, અને ખોરાકમાં ૧ આઉંસ
કરીઆતાનો લુકો અને ૦૫ ગ્રામ નક્ષ વોમીકા
(Nux Vomica) નો લુકો મેલી યોગ દહા-

૧ સુધી આપવો. જો એથી સારી અસર થતી જણાય તો ઉપલી દવા દર સવારના તથા સાંજના આપવી. જો એથી પણ કાયદો ન જણાય તો ગોળ સાથે ૨ દ્રામ્સ એક્ત્રેક્ટ એવ પેડેદોના મેલવી નરમ ગોટી ખનાવી ઘોડાની દાદો વચ્ચે મેલવી.

કબજીઅત, આડાની—આડો, ઘણું દહાડે તથા ઘણુંજ કબજ થાય છે, કોઈ દેલા આડો દુષ્ણિને આવે છે, અને તે કઠણ જેવો થાય છે. એને Constipation યાને ખંધ-કોષ કહે છે. **દલાન્ત :—**(૧) નક્ષ વામીદા મીક્ષચરના નુસખામાં (જુઓ નુસખો) જણાવ્યા પ્રમાણે એ મીક્ષચર લેવું. આ ઉપાય ઘણો દારૂ, તંબાકુ અથવા દણી દારૂ પીધાથી થતી કબજીઅત પર અકસીર છે. (૨) ૧ ઓનના છઠા ભાગ જેટલો પેડેદોનાનો લુકો (Powdered Belladonna) લઈ તેની અકેક ગોલી ખનાવવી. પછી સવારના અપવાસ કરી લુપે પેટે દર રોજ અકેક ગોળી લેવી. પે લા ૫, ૬ દીવસમાં દહાડામાં એક પરથી વધારી પે લેવી. પણ ૨૪ દલાકમાં ૪ થી વધુ લેવી નહી. વળી તે સાથેજ લેવી જિન્કઝે. (૩) વારંવાર અકેક ચમચી કનફેક્શન એવ સલ્ફર એન્ડ સેના જુઓ નુસખો ની પીવા. જો દેશી દલાન્તે માંગતા હોવો તે :—(૧) પાણીમાં ખરફ નાખી પીવું, અને થંડા પાણીમાં વાદળું ખોળીને શરૂરની ચામડી ઉપર ફેરવવું. (૨) પરોઢયામાં ઉઠી ખાંધા વગર ગરમ પાણીના ૩-૪ ગેટ પીવા. (૩) ૧ પ્યાલું ભરી થંડા પાણીમાં ૧ ચમચો સાધારણ નીમક દોહવીને દર-રોજ સહવારના વીસેક દાવસો સુધી પીયા કરવું. (૪) ૩ દ્રામ્સ હરડે, ૨ દ્રામ્સ નીસોતર, અને ૧ દ્રામ ખનફસાને લઈ એકરસ કરી ૧૦ થી ૨૦ ઓન્સ જેટલું દર ૩ દલાકે દરદીને ખવાડવું.

કબજીઅત પીનનો ઇલાજ—રાતના સુતી વેળા એપેરીયંત પીલ (જુઓ તે નામનો નુસખો) ની ૧ ગોલી ગળવી.

કબાખ, કોલમીના—'કબાખ, ગોસ્તના' પ્રમાણે કરવું. ફરક એતરોજ કે હુદલાં ગોસ્તને ખદકે કોલમીના જોલતાં કાઢી નાખી, તેને છુંદી, તે આંચવો.

કબાખ, ગોસ્તના—૧ રતલ ગોસ્ત લઈ તેમાંથી હાડકાં, છીછરાં કાઢી નાખી, તે નક્કી ગોસ્તને લાકડાંના ધીમરાં પર છુંદવું. ઘણુંજ ખારીક થાય કે, ધીમરાં પરથી કાણાડી લઈ, ૧ ઢાંકણ યા રકાખીમાં મુકી તેની સાથે છુંદેલું આદુ લશણ, ચોરાં દરેલાં મરી, ૧-૨ કોથેમરીની જુરી, ૩-૪ પીસેલાં મરચાં ગા તોલો નીમક, અને સેજ હલદ એકરસ કરી, પે કલાક સુધી અંથાવા મુકો. પછી ૧ નાની તપીલીમાં પાણી નાખી, ચુલાપર મુકી ખખલ વો, અને તેની અંદર ૨ ખટાટા મુકી ખાઈ કાઢો. પછી તે ખટાટા પરની છાલ જોડી કાઢી ખાંદનીમાં નાખી પીસો, અને તેને પેલાં આંથેલાં માસ સાથે હાથથી એકરસ કરો. પછી કહરાઈ અથવા પેનામાં દુરતું ધી નાખી, ચુલા પર મુકવું. ધી ખખલે કે આપણે હાથ થંડાં પાણીમાં ખોળી પેલાં આંથેલાં ગોસ્તના નાના ગોળ દડા કરવા, અને તે દડા યાને કબાખ પેલાં ધીમાં તળવા મુકવા. નીચેનું ૫૩ થાય કે ચમચા યા તવાયાથી ફેરવી, ઉપરનું ૫૩ નીચે લાવીને તળવું.

કમપાંઉન્ડની આસપાસ ભરી લીધેલા તારો અને સલાયાઓ માટે વાંચનીશ—સધારણ દમરનો તાર (Coal tar) માં થોડીક ચરખી પીગડાવી, એકરસ કરી વાપડો. ખીચરીત એજે દમરના તારમાં ગરમ કાંચેલું લીનસેદ તેલ (Linseed oil) ભેલી નાખી વાપડો.

કમપાંઉન્ડ એનજીન્સ—જુઓ 'વગળ થંત્ર.'

કમપાંઉન્ડ જેલેપ એન્ડ બાઈતાર્ત્રેટ એવ પોતશ પાઉદમે—૨૦ ઓન્સ કમપાંઉન્ડ જેલેપ પાઉદર Compound Jalap Powder ને ૧૦ ઓન્સ બાઈતાર્ત્રેટ એવ પોતાશ (Bitartrate of Potash) માં એકરસ કરો, અને તેની લુકી ખનાવો. આંતરે આંતરે સવારના અકેક લેવું. ૩ ખનાવવાં.

કમપાંઉન્ડ મેરીન એનજીન્સ—જુઓ 'વગળ થંત્ર.'

કમપોઝીંગ—તાઈપો છાપવા માટે ગોઠવવા ત. 'જુઓ પ્રીટીંગ.'

કમરમાં સંધીવાથો થતો હુખારો—તીક્ષણ સંધીવાના મુખ્ય કરી ૨ વર્ગ છે, એકનું નામ Lumbago, અને બીજાનું નામ Crick in the Neck અથવા Torticollis છે. કમરમાં થતા સખત હુખારને 'લમ્બેગો' કહે છે. એની નીચાણી એ છે જે એકાએક કમરમાં હુખારો થઈ આવે છે, જરાપણ વાંકા વલતાં, ઉભાં થતાં, ખેસતાં અથવા વજનદાર ખોળે ઉંચકતાં દરદીને હુખારો થાય છે. દલાળે :—(૧) દરદીએ કમર પરનું લુંગડું ઉંચે કરી સીધું તટાર ઉભું રહેવું. પછી એક બીજા શખસે પોતાના હાથમાં સોજાં લોખંડની અને વારદાર સોય (Shawl-pin) મજબુત પકડી દરદીના હુખાવાવાલા ભાગની ઉપર ૧-૨ હથેલી તક્કાવતે ભોકી દેવા. આથી એકદમ, પણ સેજ વખત, હુખાવો થશે. થોડીક મીનીટ સોય અંદરજ રાખી પછી પાછી ખેંચી લેવી. જો ખેડ ખાતુની કમર દુખે તો ખન્ને ખા-જીએ ભોકવી. (૨) એજામાં આજી વા દલાક ગરમ રાહ એલી નંડી લીનસીડની પોસ્તીસ (Linseed poultice) ખનાવી, હુખાવાવા લા ભાગપર ગરમ ગરમ મુકવી. જટકો ભાગ હુખાવો હોય તેટલો ભાગ આ પોસ્તીસ ધોંકી નાખવા જોઈએ. જો પેહલો વખત ફાયદો નહીં જણાય તો ત્રણેક કલાક અમજ કરી દરજું. પછી તેભાગ ફરનાલનાં કપડાંથી ધોંકવા, અને ફરનેલના કપડાં પર ઓઈલ-મીલ્ક (Oil-milk) મુકવું. (૩) ૨ ભાગ ખરફતા જુકા સાથે ૧ ભાગ સાંધારણ નીમક એકર ૧ દરી તેમને ગાજના કપડાંની કા-થળામાં નાખી, જ્યાં સુધી હુખ નરમ પડે ત્યાં સુધી શરીરના તે ભાગ પર રાખી મુકો. ૫ થી ૬ થુ માનીટ સુધી રાખી મુકવું નહીં. (૪) દર ચ-ચાર દલાકે એકેક ચમચી આરસેનીક મીક્સર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. (૫) જો દેશી દલા-જો જોઈએ તો Lumbago માટે નીચલા દેશી ઉપાયો છે :— ૧ ૨ થી ૪ ટ્રેન્સ લોખાનના કુડ ૩ વાર પાણી સાથે ફાકવાં, તથા ૧ ચમચી કેરોલીન તેલ હુધમાં ભેલી દર ૩ દલાકે પીવું (૨) ૬ આઉંસ પાણીમાં ૪ દ્રામ્સ ચુંદરના જુકા અને ૨ દ્રામ્સ ટરપીનટાઇન પીગલાવી, પોણું વાઇન ગ્લાસ ભરી દર ૩-૩ કલાકે દરદીને પાવું.

કમળો—Icterus or Jaundice થયો હોય તો શરીરની ચામડી, આંખો, દંત્યાદીના ભાગો પીળા થયલા જણાય છે. જો કલેજામાં પથ્થરી ખંધાય છે તો દુખે છે, ઉલટી આવે છે, અને આડાનો રંગ તદન ઉજળો રહે છે. નીચલા ઉપાયો અજમાવો :—(૧) જો તાવ પણ આવતી હોય તો ખોરાક જેમ અને તેમ હલકો લેવો. અને તે હુધનો લેવો. સોડા-વોટર-તમખલરને અડધું હુધથી ભરી, તેમાં થોડાક કટકા આદાસના ના-ખી, ખાડીનો ભાગ સોડા વોટરથી ભરો, અને પછી પી નવો. આ પ્રવાહી ખોરાક દર ખખે ત્રણ ત્રણ દલાકે લેવો. દવા તરીકે (૧) ખે તણુ દલાડા સુધી દર ચચાર દલાકે એકેક પડીકું 'જુગર એન્ડ ટ્રે પાઉદ્રી' (જુઓ નુસખો) નું લેવું. જો એથી કાંઈ ફાયદો ન થયલો જણાય તો (૨) દર ચચાર દલાકે વીસ વીસ ટ્રેન્સ ક્લોરાઇડ ઓવ એમોન્યમ (Chloride of Ammonium) પાણી સાથે ભેળા પીવું. પી-સાખનો રંગ ફાકડો થતા જાય તો જાણવું કે તમે સુધરતા જાવો છો. જો 'જુગર એન્ડ ટ્રે પાઉદ્રી' વાપરવાથી આડાને અરચણ થાય તો દર સ-વારના ઉઠવાને વાર વા તમખલર ભરી ફ્રાઇ-દ્રીકશાલ વોટર (Friedrichshall Water) અથવા તો પુલના વોટર (Pulna Water) પીવું. (૩) જો કમળો કમળો થયો હોય તો દર ચચાર દલાકે એકેક ફ્રાઇડ્રીક કેપ્સ્યુલ (જુ-ઓ નુસખો) લેવી. એના દેશી દલાળે :—(૧) ૫ આઉંસ કાળા દરાખ સાથે વા આઉંસ હરડે મેલવા નાખી ફ્રાઇડ્રીક. (૨) ૨ તેલા એલ્ડો, ૧ તેલો કેસ્ટલ સ્ટોપ, ૧ તેલો હોરાખોલ, અને ૧ તેલા કેસર લઈ સઘળાંને એકરસ કરા ખે માસા જેટલી ગળાવવી.

કમળા સાથે આંખો તાવ આંખે તેના ઇલાજો—(૧) ૧૦ આઉંસ ખખલતાં પા-ણીમાં ૧ આઉંસ અન્નતામલનો જુકો અને ૧ દ્રામ નવસાગર નાખી સઘળાંને ઉકાળવું. પછી ૧ કલાક સુધી વાસણમાં ઢાંકી રાખી થંડું પડે કે સવાર, ખપોર તથા સાંજના ૧ થી ૨ આઉંસ દવા લઈ પીવી. (૨) ૩ દ્રામ્સ ખાદીયાન, ૩

દ્રામ્સ અનીસુન, અને ૧૫ દ્રામ્સ સાયરાનાં પાંદડા લઈ, સઘળાંનો ખારીક લુકો કરી, તે લુકો ૧૬ આંઈસ જેટલાં પાણીમાં નાખી આસરે ૬ આંઈસ જેટલું રહે ત્યાંસુધી ઉકાલવું. પછી થંડું પડે કે તેમાંથી અકેક આંઈસ જેટલું લઈ દહાડામાં ૩ વાર પીવાડવું. (૩) ૬ આંઈસ પાણીમાં ૧૫ દ્રામ્ જાવેરાના મુલ્યાંનો લુકો અને ૦૫ દ્રામ્ ગાવજીપાન નાખી, સઘળાંનો ઉકાળો કરી, તેના ૩ ભાગ કરવા. સવાર, ખપોર તથા સાંજના અકેકો ભાગ લેવો.

કમાન વાયોલીનની—લુઓ 'વાયોલીનની ખો સાફ કરવાની રીત.'

કમોદીયા કનમાં ગોસ્ત—'સકર કનમાં ગોસ્ત' છે, તે પ્રમાણે કરવું, ફરક એટલોજ કે સકરકનના કટકાને બદલે કમોદીયા કનના કટકા લેવા.

કરમ—*Ascaris Lumbricoides* or the Round Worm થાય છે, ત્યારે પેટ કુલીને મોટું થાય છે, અને તેમાં હુખ પેદા થાય છે. દરદી પોતાનું નાક ટુંપ્યા કરે છે, લુખ ચાતો ઘણીજ લાગે છે, ચાતો તદન લાગતી નથી. પીસાખની જગ્યાએ કીડ થાય છે, ખચ્ચું દરરોજ તવાનું જતું માલમ પડે છે, તેનો દ્વાસ વાસ મારે છે. આડો કોઈ દહાડો કખજ હોય તો કોઈ દીવસ એકદમ છુટી જાય છે, અને આડામાં લાંબો, મોટો ગોલ કરમ પડેલો જણાય છે. એનો ઉપાય એ છે જે :—૨ આંઈસ પાણીમાં ૨૦ ગ્રેન્સ ચુંદરનો લુકો અને ૪૦ મીનીમ્સ ટરપીન-ટાઈન પીગડાવી, તેમાંથી દર ૩ કલ કે ૨ ચમચી જેટલું ઉમર પ્રમાણે પાવું દરદીને સકર, ખચ્ચર ઇત્યાદી મીઠાસવાડો ખારીક ખાવા આપવા નહી, અને દરરોજ ખાણ સાથે સાયરણ નીમક આપવું, રમને બે આડો વારંવાર છુટી જતો હોય તો, તથા પેટમાં ખટાસ હોય તો ૧ થી ૧૫ ચમચી જેટલું ચુનાનું પાણી સવાર સાંજ પાવું.

કરમ, થોડાના આંતરકમાં થતા—અલ-સીના આટા અને ગોળ સાથે ૨ દ્રામ્સ નીમક, ૨ દ્રામ્સ હીરાકસી, અને ૨ દ્રામ્સ કરીઆતાનો લુકો મેલવી, ૧ ગોટી ખનાવી કેટલાક દહાડા સુધી તે આપ્યા કરવી.

કરમ, ચપટા—*Toenia* or Tape-worm ધણું કરી મોટી ઉમરનાં માણસોને થાય છે. આ જતના કરમ ચપટા અને ઘણા લાંબા હોય છે. કોઈ કોઈ વાર ૫ થી ૧૫ વાર જેટલા લાંબા હોય છે. દરદીના પેટમાં ચુંકો થઈ હુખ થાય છે, કપાલમાં ઘેંકો મારે છે. કોઈ વાર તાણ, ફેફસ અને ચમક થાય છે. પેટ કુલીને મોટું થાય છે. કોઈ વેલા ઘણી તો કોઈ વેલા અતીસ્ય થોડી લુખ લાગે છે. આડો કોઈ વેલા કખજ તો કોઈ વખત પાતળો આવે છે. એકાદ ચપટો કરમ અથવા તેનો એક ભાગ આડા સાથે ખાઉર આવે છે, એના દલાલે એકે :—(૧) અખરોટ અથવા કાકડીના મગજ ખાવાં. (૨) ૧૦ આંઈસ પાણીમાં કુસુના કુલ ઉકાળીને પીવાં. (૩) ૦૫ થી ૧ આંઈસ કોલેગાનાં સુક્કાં ખીજ છોલીને ખાવાં. ખચ્ચું જો નહી ખાય તો સરખે ભાગે સાકર નાખી ખવાડવાં. (૪) ૩ દ્રામ્સ કાસનીનાં ખીજ, ૩ દ્રામ્સ ધાણા, ૨ દ્રામ્સ કુલકાનાં ખીજ, અને ૨ દ્રામ્સ દાડેમની દાલ લઈ સઘળાને છુંદી ૩ આંઈસ થંડાં પાણીમાં ભજવવાં. પછી ગાળી કાઢી ઉમરે પુગેલા માણસે ૧૫ આંઈસ જેટલું ખાવું. ખચ્ચાને ૧૫ દ્રામ્ જેટલું ખવાડવું.

કરમદાનું અચાર—૫ શેર કરમદાને સારી પેહે ધોઈ સાફ કરીને પાણી સેર નીમકમાં પોળી કાઢી 'કેશના અચાર (પાણીના)' ની રીત પ્રમાણે ભરવાં.

કરમ, પાટળા—દોરા જેવા પાટલા કરમો ધણું ખડું ખચ્ચાંઆને થાય છે. નાક તથા સફરામાં ઘણી કીડ લાગવાને લીધે તે આંગળાંથી ઢંખીઆ કરે છે, ઢંખું હુંવે છે, અને પાણી જેવો અથવા ખીર જેવા પાતલો રાતો રંગનો આડો કરે છે, જે તરતજ ખારીકથી તપાસ્યાથી તેમાં ઝીણા દોરા જેવા જનવરો હાલતાં જણાય છે. તાવ આવે છે, ઢંધમા દાંતો કચકચાવે છે, તથા પાણીની તરસ ઘણી લાગે છે; પેટ પણ ચઢી આવે છે. એ જતના કરમને *Ascaris Vermicularis* કહે છે. ઉપાયો નીચે મુજબ છે :—(૧) દહાડામાં ૩ વાર ૫ થી ૧૦ ગ્રેન્સ ગંધકના કુલો મધમાં ચટાડવાં. (૨) દહાડામાં ૩ વાર

ફ્રાન્સ પાપડો પાણીમાં ઘસી પાવો. (૩) ૩ દ્રાન્સ સાકરનો લુકો, ૧ દ્રામ કરમાની અજમાનો લુકો, અને ૧ દ્રામ વાયવરંજનો લુકો લઈ સ-ધ્યાને મીઠા કરવો. મોટી ઉમરવાલા સખસે ૬૨ ૩ કલાકે હડી હડી દ્રાન્સ જેટલો ફાકવો, અને ૫ થી ૧૦ ગ્રેન્સ જેટલો દર ૩ કલાકે ખચ્ચાને ફાકાડવો. (૪) દાડેમની છાલ અથવા દાડેમની કળી પાણીમાં ઉકાલી, તે પાણી થોડું થોડું ફા-ડામાં ૩ થી ૪ વાર પાવું. આ પ્રમાણે થોડા દી-વસ કરીયા જવું.

ફરસનદાસ મુલજી—એક હીંદુ લખનાર. 'હાંગ્લાંડમાં પ્રવાસ' તથા 'ગુજરાતી-ઈંગ્રેજી ડિક્શનરી' હત્યાદી પુસ્તકો એ ગ્રંથસ્થે લખ્યાં છે. હીંદુઓના મોટા સુધારક એ ગ્રંથસ્થ હતા.

ફરાકા, ડોસાભાઈ ફરામજી—'હીસ્તો-રીસ ઓવ ધી પારસીસ' અને 'ગ્રેટ બ્રીટનમાં મુસ્લાફરી' નામના ૨ પુસ્તકો લખીને પ્રતીધ કરનાર. જનમ ૧૮૨૮માં.

ફરેકટ—જ્યારે 'ફરેકટર' પૃક્ષ વાંચી તેમાં થયેલી ભૂલો સુધારે, અને કમ્પોઝીટર પૃક્ષમાં ફરેકટરે નીચાણી કાઢેલી ભૂલો ફોરમના ટાઈપ-માં, સુધારે ત્યારે તેને કહે છે. 'લુઓ પ્રીટીંગ.'

ફલાઈના દાખ્ખા પર ચીઠઝો વત્રગવવા માટે નીમંટ—(૧) ગરમ કાઝનાં થોડુંક વે-નીય તરપેનટાઈન (Venice Turpentine) નાખીને તે ગ્લાસમાં તરકી વાપડવું. (૨) અરકાને ચુલાપર મુકી તેમાં સારી જતનો પાણીમાં પીગ-લવેલો સરખ નાખવો, અને તેમને ઉકાલવું. થોડી વારે તેમાં ઘડનો ખારક દ્રવ્યો આપો ના-ખીને સવળાં મેલણી લાડાં જેવી ઘટ કરી ઉ-તારી પાડી ઉપયોગમાં લેવા.

કળા મેશન—સીંગમાંથી કપાસના રેસાને છુટો પાડનારા એક નવી જતના સાંચાનું ખીન્તું નામ 'પોડ-ઓપનર' કરીને છે. વણુંન માટે 'સ્પીનીંગ, કોટન' વાળી ખાખદ.

કલાકે ખટ્ટડ મોક્ષચર—૪ દ્રાન્સ કોરોક ઇકર, ૧૪ ગ્રેન્સ આથોદાઈડ ઓવ પોતાશ, અને ૩૦ મીનીમ્સ લીકર પોતાશને જા આઈંસ પા-ણીમાં પીગલાવી, તે દવાના ૮ ભાગ કરવા, અને

તે દર ચચાર કલાકે લેવી. ખગડેલું લોહી સુધા-રવા માટે એ વપડાય છે.

કલોયરીંગ સોલ્યુશન, જીલેટીન નેગે-ટીવ માટે—૨ આઈંસ ફટકી, અને ૧ આઈંસ સીત્રીક એસીડ (Citric Acid) ને ૧૦ આ-ઈંસ પાણીમાં પીગલાવો. પછી બેન્ઝોડીયા (fix-ing) પછી સ્નેજ ઘોઘને નેગેટીવને ઉપલી મેલ-વણીમાં ખોળી કાઢો.

કલીન-પ્રુક્ષ—જ્યારે એકાદ પૃક્ષમાં ઘણી થો-ડી ભૂલો હોય, ત્યારે તેને એમ કહે છે ; અને જ્યારે છપાવનારને ત્યાં પૃક્ષો મોકલવાના હોય છે, ત્યારે 'પ્રેસમેન' ને 'કલીન પૃક્ષ' યાને સો-ને પૃક્ષ કાઢાડવા કહેવામાં આવે છે. 'લુઓ પ્રીટીંગ.'

કલોપ્સ, અમેરીકન—'ખાય' માં તઈ-આર કરેલાં કાગલ સુકાવવા માટે એ કામમાં આવે છે. લુઓ 'ફોટોગ્રાફી.'

ફલીમેનીસ ઝાડ—એની પર ખડુ, સફેદ અને ટીરમજી રંગના ફુલો થાય છે. થોડાંક ખાત-રની જમીન, છોડની જ્યારે વધે હોય ત્યારે ઘાયું પાણી, અને છાંડ લુનો થાય ત્યારે ઘાયું થોડું પાણી, આ ઝાડને જઈએ. એ કલમ ખાં-ધવાથી (લુઓ 'ગોલાખના ઝાડે') ઉગે છે. 'મોર ચાલ' છોડ સાથે કલમ ખાંધો.

ફોલેરેનડન, અર્લ ઓવ—હત્યાચીક પુસ્ત-કો લખનાર ઈંગ્રેજ. (૧૬૦૮-૧૬૭૪). ઘણા પુસ્તકો રચ્યાં છે, જેમાં 'રુબેલીયન'ના ૭ પુ-સ્તકો મુખ્ય કરી વખણાય છે.

ફોરેટ રંગનાં ઉનનાં કપડાં—ઉનનાં કપડાં પર ફોરેટ (Claret) રંગ ચા-ડાવવા હોય તો ૫ આઈંસ કેમડેદ (Cam-wood) વાલાં અખલતાં પાણીમાં ૧૦ રતલ ઉ-નનાં કપડાં ખોળી રાખવાં. પછી જ્યાંસુધી કપડાં-માંથી પાણી નીપાઈ જાય અને કપડું થંડું પડે ત્યાં સુધી કપડાંને ઉંચકી રાખવાં, અને તેટલા વખતમાં પેલાં વાસણુમાના પાણીમાં ૧૦ રતલ હીરાકશી, ૨ આઈંસ ફટકી, અને ૧૦ રતલ પતંગ (Logwood) ઉમેરવું. પછી પેલાં થંડાં પડેલાં કપડાંને ૧૦ કલાક સુધી આ અખળતાં

પાણીમાં ખોળી રાખવાં. પછી બાહરે કાઢી, થાંડાં પાણીથી ધોઈને સુકવવાં.

કસોડા મેનર—ઘણું ધીમો ધીમો છાપેલું હોય, અને ઘણી સ્પેસો અથવા લેડો નાખવામાં નહીં આવેલી હોય, તેવાં છપાયલાંને કહે છે. જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

કસોડાઈડ ઓવ ગોલ્ડ સોલ્યુશન—એ જુલ્લાં મોહડાંની બાટલીમાં અથવા નલીમાં પીગડી જાય છે. ખંપ નલી યા પાણીમાં રાખવાથી રહી શકશે. એ ઘણું કીમતી છે, માટે કામમાં લેતી વેલાજ નલીને ફોડી કામમાં લેવું; જે ૧૪ ગ્રેન્સ સોલ્યુશન હોય તો ૧૪ ગ્રામ્સ પાણીમાં નાખવું. 'જુઓ ફોટોગ્રાફી.'

ફોરોસાઈડ પેન્ટ મારે હાઇદ્રો કવીનોન ફોરોસાઈડ પરસ—૨ ગ્રેન્સ હાઇદ્રો કવીનોના (Hydroquinone), ૧૦ ગ્રેન્સ સલ્ફાઈડ (Sulphite) ઓવ સોડા, ૧૦ ગ્રેન્સ કાર્બોનેટ ઓવ એમોનિયા, અને ૬૬ ઓંકેસ ગ્રેન્સ પ્રોપાઈડ ઓવ પોપાનીયમ લઈને ૧ ઓંકેસ પાણીમાં એકરસ કરો.

ક્લોરેટ ઓવ પોપાશ સોલ્યુશન—બ્લેક કરેન્ટ પેસ્ટ (Black Current Paste) સાથે ૩ ગ્રેન્સ ક્લોરેટ ઓવ પોપાશ (Chlorate of Potash) મેલવા, અને તેની ૧ ટાંકણી કરી તેની પર P. નીચાણુ કરો. થોડે થોડે વારે અંકેક યા બંધે ઉમરે પુગેલાં ઓએ લેવી.

ક્લોરેટ કમપેસ્ટ તેમજેન્સ ઓવ ક્લોરેટ ઓવ પોપાશ ઘણી સરખા હોય છે.

ક્લોરોફોર્મ માસ્ટર—'એથાઈમાં ગોસ્ટ' પ્રમાણે કરવું, ફરક એટલો કે 'આઈ' ગોસ્ટ' ફાટવા આવે કે તેમાં બા શર બહુ કાપેલા કાંદા અને ક્લોરોફોર્મના ઘણુ, એથાઈને બદલે નાખવા.

ક્લોરેટ—જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

ક્વીન-વુડ—Queen-wood તે બ્રેઝીલ-વુડ (Brazil-wood) સમજવું.

ક્વીનાઈન આયરન મોક્સાયર—૮ ગ્રેન્સ સલફેટ ઓવ કવીનાઈન, ૧૬ ગ્રેન્સ સલફેટ

ઓવ આયરન, અને ૮ મીનીમ્સ ડાઈલ્યુટ સલ્ફ્યુરિક એસીડ લઈ સઘળાંને ૮ ઓંકેસ પાણીમાં પીગલાવો. દહાડામાં ૩ વખત ઉમરે પુગેલાં-ઓએ બંધે ચમચા ભરી પીવી.

ક્વીનાઈન ટુક પાઉદર—જુઓ 'ફાંતનું મંજન, કવીન'

ક્વીન્સ મેટલ નામની ધાતુ—Queen's Metal એક રૂપાં જેવી ધાતુ છે, અને તે બનાવવા માટે (૧) ૧૦૦ રતલ કલાઈ, ૮ રતલ રેગ્યુલસ ઓવ એન્ટીમની (કુરમો), ૧ રતલ બીસમથ, અને ૪ રતલ ત્રાંચું લેવું જોઈએ. (૨) નીચલી ચીજોને ગરમ કાંધેલા મુસમાં પીગલાવી એકરસ કરો :—૮ ભાગ કલાઈ, ૧ ભાગ કુરમાની ધાતુ, ૧ ભાગ બીસમથ, અને ૧ ભાગ સીસું. જે કઠણુ જોઈતી હોય તો ૧૦૦ ભાગ ફ્રેન્ચ પેવર (French Pewter), ૫ ભાગ કુરમો અને ૫ ભાગ પીતળ.

ક્વીન્સ ગ્રેનાઈટ (અડદીઓ) પથ્થર પરની કાટ—જલ્લદ લાઈ (Lye) વાપરવાથી Quincy Granite સાફ થાય છે. બીજી રીત અંકે ૧ ગ્યાલન પાણીમાં ૩ રતલ સાધારણ ધોવા માટે વપરાતો સોડા ક્ષાર નાખી તેમને ઉકાલવું. પછી ૧ પીછી પેલા પથ્થર પર લગાડો.

ક્વીન્સી, થોમાસ ડી—પરચુટન બાબદો લખનાર ઈંગ્લેન્ડ. (૧૭૮૫-૧૮૫૬). 'કનફેસન્સ ઓવ એન ઈંગ્લીશ ઓપીયમ ઈટર' ઘણી વખણાય છે. આ પ્રખ્યાત લખનારના લખાણો ૧૪ વાંચકોમાં છપાયેલાં છે.

ક્વી, મોરલાલ બનેરાવર—'વાલમીકી રામાયન' નો ગુજરાતીમાં કવીતારૂપી તરજુમો કરનાર.

ક્વીલ પેન, નરમ, ને કઠણુ કરવી—ક્વીલ પેનને થોડા કલાક ફટકીના જલદ પાણીમાં ખોળી રાખવી, એટલે તદન કઠણુ જેવી બનશે.

કુટોલાંની વાણી—'કારેલાંની વાણી' વાલી રીત પ્રમાણે કરવું, ફરક એટલોજ કે કારેલાંને બદલે ૧ શેર કંદોલાં લેવાં.

કુળ્લુરામ—ભદ્ર મેવાડો બ્રાહ્મણ કવી. ઇ-

સર્વી સન ૧૮૩૬ માં રૈયાત હતો. એણે 'રૂક-મણી હરણુ' અને જુદા જુદા રાગના ૫૬ તથા ગરબીઓ રચેલાં છે, પણ સઘળાંમાં 'કળી કાળ-નું વર્ણન' અચ્ચીત વાંચવા લાયક છે.

કાઉપર, વીલીયમ—એક ઇંગ્લેન્ડ કવી (૧૭૩૧-૧૮૦૦) આલસાઈન એડીશન તથા ગ્લોબ એડીશનની આદતીઓમાં નીકલેલાં 'વર્કસ ઓવ વીલીયમ કાઉપર' વાંચો.

કાઉડોન—જ્યારે 'ખાથ' નો રંગ લાલ થઈ જાય છે, ત્યારે તેમાં ૧ થી ૨ આઉંસ 'કાઉલીન' નાખી રાખવું. પછી તેને ઘણું હલાવીને એકરસ કરવું. પછી ઠરવા મુકવું, એટલે 'કાઉલીન' સાથે પેડો લાલ રંગ પણ નીચે ખેંચી જશે. જુઓ 'ફેરિયાશી.'

કાકડોનાં ફરેંચ અચાર—ગરમ પાણીના પેનામાં કાકડીઓ (Gherkins) ને નાખી, ૧ માનીટ સુધી ઉકાડો, અને પછી કાકડીને ગરમ ગરમ ખાદેર કાઢાડી એકદમ થંડાં પાણીનાં વાસણમાં નાખો; એક યા બે વખત થંડું પાણી ખદસો, અને જ્યારે થંડી પડે ત્યારે ચાલણમાં પાંચરી સુકવો. પછી ડોડીના ૧ મોટાં વાસણમાં કાકડીઓને સુકાં તે હદે તેમ ગરમ કાઢેલો સરડો નામો, અને ૨૪ કલાક વેર રહેવા દેવો. ઉપલી રીત પ્રમાણે ૩ દીવસ સુધી કરો કરો. છેલ્લી વખત જ્યારે સરડો નામો, ત્યારે પેડેલાં ૧૧ ખાટલી સરકામાં ૨૧ તોલા નીમક, ૧૧ તોલો મરી, જવંત્રીનું મોટું તણખલું, અને ૪ લારલના પાંદડાં (Bay-leaves) નાખી ઉકાલવું. આ ખખલતા સરકામાં કાકડીઓને ૨ માનીટ સુધી રહેવા દેવો, અને પછી મોટાં મોંહાંની સીસીઓમાં કાકડીઓને નાખી, તે દુબે ત્યાં સુધી પેડો સરડો નામવો. પછી ખાટલીને મજ્જત હ્રય મારી રહેવા દો. જોઈએ તો ખીજે સરડો ઉમેરવો.

કાકડોનાં વેલાતો અચાર—પેડેલાં કાકડી (Cucumbers) ને પાણીથી સારી પેટે ધોઈ સાફ કરવી. જો નાની હોય તો આખીજ રહેવા દો, પણ જો મોટી હોય તો તેની જડી કાતરીઓ કરી તેની પર નીમક છાંટી ૨૪ કલાક સુધી રહેવા

દેવો. પછી કાકડીઓ કાઢાડી લઈ કપડાંના કટકામાં નાખી સુકવો, અને તેની પર નીચે પ્રમાણે તૈયાર કાઢેલો ગરમ ગરમ સરડો નામો. ૧૧ ખાટલી સરકામાં ૧૧ તોલો દલેલી રાઈ, ૨૧ તોલા નીમક, ૨૧ તોલા તીખાં મરી, ૦૧ ખમણું જાયફલ, અને ૧ ચમટી જેટલાં દલેલાં તુરાં મરી ને નાખી ઉકાલીને પેલી ખાટલીઓમાં કાકડી દુબે ત્યાં સુધી ગરમ ગરમ નામવો, અને ખાટલીને મજ્જત હ્રય દેવો. ખીજે દીને પેડો સરડો પાછો ફાટી, પાછો ગરમ કરી તરતજ કાકડીઓ પર નાખી ખાટલીને હ્રય દેવો. એ પ્રમાણે ૪ દહાડા સુધી કવા કરવું. પછી ખાટલીઓને મજ્જત હ્રયો મારી ખાવા માટે તૈયાર રાખવી. કાકડી છલાછલ સરકાથી ડુબેલીજ રાખવી.

કાકા કાહાણુ—એક પાગસી લખનારનો તખલ્લુસ. એવણના લખાણે 'જામે જમશેદ' માં પ્રસીધ થાય છે, અને તે વાંચનારાંઓ—મુખ્ય કરી ખાનુઓ—માં વખણાય છે. એવણના ખીજ તખલ્લુસો પણ છે. મીઠું ૬૦ દાઠું પાંડે.

કાગળ પરથી ઘી, તેલ, ચરબી છંચાદીના દાઘ કાઢનાની મેનવણી—વોળી મગડી (Pipe-Clay) નો ભેડો લઈ તેમાં થોડું પાણી ઉમેરી એકરસ કરી મલાઈા જેવો પદારથ કરો. આ પદારથ કેટલાક ફલાક સુધી કાગળ પર રહેવા દઈ પછી સાફ કરી નાખો.

કાનખતુરાના ડંખના ઇલાજો—(૧) પ્રાંડીમાં નીમક ડોહવીને તે ડંખવાળા ભાગ પર લગાડવું (૨) ક્લોરોફોર્મ (Chloroform) માં નીમક ડોહવી ડંખવાલા ભાગ પર લગાડવું.

કાન દુખે તેના ઇલાજો—૧ ભાગ એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓવ બેલ્ડોના (Extract of Belladonna) સાથે ૧ ભાગ ગ્લીસરીન (Glycerine) નો મંત્ર કરી, તે દાનની આસપાસ સઘળે ઘસવું. (૨) જો દરદમાં લોહી નહી હોવાથી ચેલરો ફાકડો થાય તો (ક) દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા આધરન મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા, અથવા તો (ખ) દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા આધરન એન્ડ કવાસ્યા મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના લેવા, અથવા તો

(ગ) દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા સીતરેત ઝોવ આયરન મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા, અથવાતો (ધ) દહાડામાં ૩ વખત સલ-ફેત ઝોવ આયરન પીલ્સ (જુઓ નુસખો) ની અકેફી ગોળી લેવી. (૩) કેટલાક દીવસ સુધી દરરોજ ચચાર કલાકે ૧ આઉંસ પાણીમાં ૫ એન્સ ક્રોતોન-કલોરલ-હાઇડ્રેત (Croton-chloral-hydrate) પીગલાવી પીવું. જ્યારે કાનના અંદરના ભાગમાં દુખારો (Ear-Ache) થાય ત્યારે નીચલા ઇલાન્તેમાંનો એકુ અજમાવવો. (૧) પેહેલાં જુલાખ લઈ પછી મઠાં તેલમાં ૩ બોળી તેનું પુમકું કાનમાં મુકવું. (૨) જુલાખ લઈ કાન ઉપર ખસખસના પોસનો ગરમ ગરમ સેક કરવો. (૩) જો કાન સુકકો હોય, અને અંદરથી ચમક મારે તો ગળગોટાના લીલાં પાંદરાંના રસના સેજ ગરમ દીપાં કાનમાં નામવાં.

કાન પોકેલા—કાન અંદરથી પાકીને તેમાં વવલાત, તથા ચસકા મારતા હોય, અને રસી જતી હોય તો તાજાં ઈંડાંનું તેલ કાઢી તેના થોડાંક દીપાં કાનમાં નામવાં, અને દરરોજ સાણ પાણીથી પીચકારીઓ મારવાની સંભાલ રાખવી.

કાનમાં જીવજંતુ જાય તેના ઉપાયો—
(૧) સાણનું પાણી પીચકારી કાનમાં મારવું. (૨) ગતના ગ્લીસરીનના દીપાં નામી, રૂના પુમકાથી કાન ખંધ કરી, સવારના સાણ પાણીની પીચકારીથી કાનને સાફ કરવો. (૩) જો કાંઈ પથ્થર, ઢાણાં ઇત્યાદી વસ્તુ પેવસ થઈ હોય તો ૧ ચીપીયા વડે તે ખેંચી કાઢાવું.

કાનમાંથી પડે નીકલે તેના ઇલાન્તે—

(૧) જો કાનમાં દુખારો ઘણા થાય અને તાવ આવે તો એકોનાઈટ મીક્ષચરના નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે તે દવાનો ઉપયોગ કરવો. (૨) જો ઘણું દહાડા થયા છતાં ખંધ નહીં પડતું હોય તો ગ્લીસરીન ઝોવ તેનીન (Glycerine of Tennyin) થી કાનમાંનો પડે ઝરફવાનો રસ્તો પુરવો, અને ઉપર રૂતું પોરીયું મુકવું. જો પેહેલીજ વખતે સાફ થયલું નહીં જણાય, અથવા થોડા દહાડા રહી પાછું પડે નીકલે તો ખીજ વખત ઉપલી દવાથી કાન ભરવો. (૩)

ચુનાના પાણીની પીચકારી કાનમાં મારવી. (૪) ૧ પેંત પાણીમાં ૧ ટ્રામ ફટકી પીગલાવી તેની પીચકારી કાનમાં મારવી (૫) ૪ આઉંસ પાણીમાં ૧ થી ૨ ટ્રામ્સ તીંકચર ઝોવ પલસેતીલા (Tincture of Pulsatilla) ના બેલી તેની પીચકારી મારી કાન ધોવો.

કાચ કાપવાની રીત—૧ વાસણમાં કોઈખી જાતનું તેલ ભરી, જે ભાગ કાપવાનો હોય તેજ ભાગ બોળવો. પછી ૧ લોખંડનો તપાવેલો લાલ ચોલ મલ્ચો લઈ હલવે હલવે પેલાં તેલમાં બોળવો, એટલે કાચ તેલની સપાટી ગમથી ભાંગી જશે.

કાચ ક્રોતરનારી પ્રવાહી—૧ રકાખી લઈ તેમાં ૩ આઉંસ બેરિયમ સલફેટ (Barium Sulphate) અને ૧ આઉંસ એમોનીયમ ફ્લુરાઈડ (Ammonium Flouride) નાખી ખન્ને મેલવણીને એકરસ કરો. પછી પાટલી લાઢી જેવું કરવા માટે તેમાં પુરતી સલફ્યુરિક એસીડ ઉમેરો. પછી ઉંટના ખાલની એકાદ પીછીથી અથવા ક્વીલ પેનથી ઉપલી પ્રવાહી વાપડો. આ પ્રવાહી ગતાપરચાની સીસીમાં રાખવી જોઈએ.

કાચ ચીનારવા માટે કાળો રંગ—હુહાર-સોનીનો દુકાનમાં લોખંડનો જે પાતલા પોપડા આવે છે તે ૧૪૫ આઉંસ લઈને તેને ૨ આઉંસ પીલોરી સફેદ કાચના લુકા સાથે એકરસ કરો. પછી તેમાં ૧ આઉંસ સુરમો અને ૧૦ આઉંસ મેનગેનીઝ (Manganese) ઉમેરી સઘળાંને ખાંડણીમાં છુંડી જલ્લદ સરકાથી એકરસ કરો.

કાચ ચીનારવા માટે પીળો રંગ—ક્રો-રાઈડ ઝોવ સીલવર, એક્સાઈડ ઝોવ ઝીંક, સફેદ ચીકણી માટી, અને લોખંડનો કાટ લઈ સઘળાંને ખારીક વાટી એકરસ કરો, અને જલ્લદ સરકામાં પલાડો.

કાચ ચીનારવા માટે રાતો રંગ—૧ આઉંસ લાલ ચાકનો ખારીક લુકો, ૨ આઉંસ સફેદ કણ્ણ મીનાકારીનો લુકો, અને સેજ પેરોક્સાઈડ ઝોવ કોપર લઈ સઘળાંને એકરસ કરી જલ્લદ સરકામાં પલાડો.

કામનો ભુલો કરવાની સેહેલી રીત—કા-
મને જુલામાં મુકી લાલ તપાલીને એકદમ થંડાં
પાણીમાં ખેલી દેવો, એટલે ભુલો થઈ જશે.
પછી તે ભુલને ગાળી કાઢી સુકવો. આ ભુલો
પાલીસના કાગલ ખનાવનામાં, વારનીસ ગાળ-
વામાં, અને ખીજાં કામોમાં વપરાય છે.

કાચ સાથે ધાતુ વલગાવવી—જુઓ 'ધાતુ
સાથે કાચ વલગાવનારી મેલવણી.'

કાચ સાંધનારી મેલવણી—'આઈસીંગ-
ગ્લાસ' તદ્દન નરમ થાય તેટલો વખત પાણીમાં
ભીંજવી રાખો, પછી પાણી કાઢી નાખી પેલો
પોચો આઈસીંગગ્લાસ પીગણે એટલો તેમાં ૫૬
સ્પીરીટ નાખો. પીગણી રહ્યા પછી તેમાં થોડુંક
સાલતું વારનીસ ઉમેરો.

કાટ, રચ્યા લોખંડપરનો—જુઓ 'રચ્યા
લોખંડપરનો કાટ વગેરે.'

કાટ, લોખંડપર અદતો અટકાવવાની ની-
ત—થોડી મીનીટ સુધી સોલ્યુશન એવ કાર-
બોનેટ એવ પોતાશમાં અથવા સોલ્યુશન એવ
સોડામાં ખોળવું.

કાપવાના હથિયારો માટે ઓંચ ધાતુ—
૧૦૦ ભાગ ત્રાંચું અને ૧૪ ભાગ કહલાઈના
લેસો.

કાખરાજી, કેખસર, નવરોજી—સંસારી
વાર્તાઓનો એકડો લખનાર. 'દુખ્યારી ખચુ'
ઓથી સરસ પારસી સંસારી વાર્તા ગણાય છે.
એનો પાંચો East Lynne પરથી લીધેલો છે
ખીજી સંસારી વાર્તાઓ, જેવીકે 'શુઆસ્તાની
જુલી ગરીબ' (Mrs. Haliburton's
Troubles), 'દારાશાના' (Chennings)
ઈત્યાદી સ્ત્રી ખોધ નામના ઓપન-ચાંમાં પ્રગટ
થયેલી છે. નાટકોમાં 'નીંદાખાંતું', તથા 'જમ-
રોહ' તથા 'ફરેહુન' તથા 'વીનાશકાળે વીપ-
રીત સુધ્ધી' તથા 'રૂસ્તમ અને સોહરાખ' ઇ-
ત્યાદી વખણાય છે. ૧૮૪૭ માં જન્મ્યા.

કાખરાજી, ખમનજી નવરોજી—સર્તા-
ઓ તથા નાટકો લખનાર. 'વાર્તાઓમાં 'હેલ-
જંગ હલેર' તથા 'સીપાહ ખચ્ચાની સજ્જની'
તથા 'ક્ષત્રવાની કાહાણી' વગેરે. નાટકોમાં

૫

'ખુશરો અને પસીએહેર' તથા 'જફા ૧૨ વફા'
વખણાય છે. ૧૮૬૩ માં જન્મ્યા.

કારડીંગ-એનજીન્સ—સ્ક્રેટર મેશીનમાં
સાફ કાપેલા રૂમાં રહી ગયેલો કચરો 'કારડીંગ'
દુર કરે છે, દરેક રેપાને સીધા અને સરખા રાખે
છે, અને પછી તેને 'સ્લીવર' માં મુકે છે. જેને
આપણે સાધારણ રીતે 'સંચાનો કાપુસ' કહી-
એ છીએ. જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન.'

કારબોન—જુઓ 'ઝીક કારબોન ખેટેચી
માટે કારબોન.'

કારબોન તીરચુ માટે સોલ્યુશન—જુઓ
'સેનસીટાઈઝીંગ સોલ્યુશન કારબોન'

કારબોન પ્રીટ માટે વેક્સીંગ સોલ્યુશન-
જુઓ 'વેક્સીંગ સોલ્યુશન.'

કારબોન પેસ્ટ—જુઓ 'દાંતતું મંજન,
કારબોન'

કારબોનેટ એમોનિયા મીક્ષચર—૪૦ ગ્રે-
ન્સ કારબોનેટ એવ એમોનિયા, ૨૫ ટ્રાન્સ ક્લો-
રીક એસીડ, અને ૨ આઉન્સ મ્યુસીલેજ એવ
એકેસાધને ૮ આઉન્સ પાણીમાં પીગલાવો. દર
ચચાર ટલાકે ઉમરે પુગેલાઓએ ખખે ચમચ
ભરી પીવી.

કારબોનેટ એવ પેતાશ—૬૮.૬૬ ભાગ
પેતાશ, અને ૩૧.૬૬ ભાગ કારબોનીક (Car-
bonic) એસીડ મેલગ્યાથી Carbonate of
Potash, અથવા સોલ્ટ એવ તારતર, અથવા
પરલાશીસ ખને છે.

કારમીનેટીવ મીક્ષચર—૪૦ ગ્રેન્સ પાઉ-
ડર રીયુખરખ, ૪૦ ગ્રેન્સ પાઉડરડ હનજર,
૮૦ ગ્રેન્સ ખાઈકારબોનેટ એવ સોડા અને ૨૫
ટ્રાન્સ એરેમેટીક સ્પીરીટસ એવ એમોનિયા લ-
ઈને ૮ આઉન્સ સીનેમોન વોતરમાં પીગલાવતું.
ઉમરે પુગેલાઓએ દર ચચાર ટલાકે ખખે ચમ-
ચા પીવી.

કારલાઇલ, થોમસ—ઈત્યાસીક વર્તાત,
નીખંધ અને પરચુતન ખાખદ પર ઇંગ્રેઇ લખ-
નાર ૧૭૬૫ માં જન્મ્યો. ૩૮ સોલ્યુશનમાં એ
લખનારના પુસ્તકો ઇંગ્રેઇમાં 'પીપલ્સ એડીસન'
નામની આવૃત્તીમાં નીકળ્યાં છે, જે છુટાં છુટાં મળે છે.

કારી માછલીની—‘ગોસ્તની કારી’ પ્રમાણે જ કરો. ફરક એટલોજ કે ખાંડ ગોસ્ત લેવાને બદલે માછલીને કાપી યા કોલમી હાથ તો તેના કોટલાં કાઢી નાખી તેમાં નીમક નાખી હાથથી મેલવીને ૦૦ કલાક રહેવા દેવું. પછી ૪-૫ વખત માછલીને ધોઈ કાઢાડો, અને પેલા મસાલામાં નાખો.

કારેલાંની વાણી—૩-૪ કારેલાં લઈ તેને સમારી ખમ્બે ઉભી ચીરો કરી, ખીયાં કાઢાડી નાખી, તે ચીરોમાં સેજ નીમક ભરવું. જરા વાર રહી દરેક ચીર હાથથી દાખવી, જેથી રસ નીકળી જાય; પછી તેના નાના કટકા કરી પાણીમાં નાખી એક ખાલુ મુકવા. પછી ૧ તપીલીમાં ૦૧શેર જેટલું ધી નાખી ૩-૪ કાંદા કાપી તળવા મુકવા; કાંદા લાલ થવા આવે કે તેમાં સેજ નીમક, સેજ દસેલાં મરી, હલધ તથા કારેલાંના પેલા કટકા નાખી ચમચે કરી ઉકલ પાડલ કરવી, અને તેમાં ૧ કળશીયા જેટલું પાણી નાખી ચરવા મુકવાં. ચરી રહે કે ઉતારવાં. (૨) કેટલાકો કારેલાં ચરી રહેવા આવે કે તેમાં ૦૦ શેર ગોળ પણ નાખે છે.

કાળાં લેમ્પ ચેડસને અંદરથી રંગવાની રીત—આલકોહોલીક સોલ્યુશન ઓવ શેલેક (Alcoholic Solution of Shellac) નું પડ આપી તે પર સુફેદ (Zinc White) રંગનો હાથ મારો.

કાળાં ભમર રંગનાં કપડાં રંગવાં—‘કાળા રંગનાં રૂના કપડાં રંગવા’ પ્રમાણે સઘળું કરો; પણ પતંગ સાથે ૧ રતલ કુસ્તીક (Fragrant) નામનું રંગવાનું લાકડું ઉમેરવું, અને પછી ‘કાળાં રંગના રૂના કપડાં રંગવાં’ પ્રમાણે સઘળું કરવું.

કાળા રંગના ઉતના કપડાં રંગવાં—૦૦ રતલ કેમ્બ્રિ (Camwood) પીગલાંવેલાં ગરમ પાણીમાં ૨૦ મીનીટ સુધી ૧૦ રતલ ઉતના કપડાં ધોળી રાખવાં. પછી કપડાં ડ્રેસીને પેલાં પાણીમાં ૦૦ રતલ હીરાકશી ઉમેરવી, અને ૨૦ મીનીટ સુધી પાછાં કપડાં ધોળવાં. પછી ખલતું કાઢી લઈને પેલાં કપડાં આખી રાત તેમાંજ રાખી મુકવાં. સવારના થંડાં પાણીથી કપડાં ધોવાં;

પછી ૧ બીજાં ગરમ પાણીના વાસણમાં ૫ રતલ પતંગનો ખારીક જુકો (Logwood) અને ૧ પેંત મુતર કોહોવી તેમાં ૧ કલાક સુધી પેલાં કપડાં ધોળવાં. પછી કપડાં પાછાં ખાઉંર ડ્રેસીને પેલાં પાણીમાં ૦૦ રતલ હીરાકશી ઉમેરીને તેમાં બીજા ૦૦ કલાક વેર પેલાં કપડાં પાછાં ધોળી રાખવાં. પછી થંડાં પાણીથી ધોઈ સુકવો.

કાળા રંગના રૂના કપડાં રંગવાં—‘રસેત રંગના કપડાં રંગવાં’ (જુઓ નુસખો) પ્રમાણે સઘળું કરો. પણ હીરાકશીવાલાં સોલ્યુશનમાં ૦૦ કલાક રાખ્યા પછી, કપડાંને નીચેવવાં, અને પછી ચુનાના પાણી (જુઓ નુસખો) માં ૧૦ મીનીટ રહેવા દઈ ૩ રતલ પતંગ (Logwood) વાલાં ઉકાલેલાં પાણીમાં (જુઓ પતંગનો ઉકાલો) ૦૦ પેંત મુતરની ઉમેરી તેમાં પેલું ૧૦ રતલ કપડું ૦૦ કલાક વેર રાખી ઉકાલો પછી તેમાં ૨ આંઈસ હીરાકશી નાખી બીજા ૧૦ મીનીટ કપડાં રહેવા દઈ, થંડાં પાણીથી ધોઈ નાખો.

કાળા રંગના રેશમી કપડાં રંગવાં—૦૦ રતલ હીરાકશીવાલાં પાણીમાં ૫ રતલ વજણના રેશમી કપડાં ૧ કલાક સુધી ધોળો, પછી તેને થંડાં પાણીથી ધોવો. પછી ૪ રતલ પતંગના લાકડાં વાલા ઉકાલા (જુઓ પતંગ અથવા લોગવુડનો ઉકાલો) માં ૦૦ પેંત મુતરની નાખી તેમાં ૧ કલાક સુધી કપડાં ધોળવાં. પછી કપડાં ખાઉંર કાઢાડી પેલાં પાણીમાં ૨ આંઈસ હીરાકશીનું પાણી ઉમેરી તેમાં કપડાં પાછાં ધોળો. ૧૫ મીનીટ રહીને, થંડાં પાણીથી ધોઈ, સુકવો.

કાળી કોસમેટીક—કોસમેટીક બનાવવાની રીતવાલા નુસખામાં લખ્યા પ્રમાણે કરો. ફરક એટલોજ કે ચરખી સાથે મીન પીગલાવ્યા પછી ૨ ભાગ આઈવરી પ્લેક (કાલા) રંગને તેની સાથે ઘુટો.

કાલીદાસ—સંસ્કૃત કવીતા અને નાટક ૨-ચનાર મહાન હીંદુ. મખ્યાત ‘શાકુન્તલ નાટક’ એણે કીધું હતું. એ ઉપરાંત ‘રઘુવંશ’ તથા ‘કુમાર સંભવ’ તથા ‘વીરમાર્વશી નાટક’

તથા 'શૂંગાર' તથા 'મેઘકુત કાવ્ય' ઇત્યાદી કવીતા અને નાટકો એના હાથે લખાયલા છે. ગુજરાતીમાં 'શાકુન્તલ નાટક' નો તરજુમો મીં જવેરીલાલ ઉચ્યાસંકર યાજ્ઞીકે, તથા મીં દલપતરામ પ્રાણજીવન ખખર તથા બીજાઓએ કીધા છે.

કાળીદાસ—વડનગરો નાગર પ્રાહમણુ કવી. ઇસવી સન ૧૭૬૧ માં એ હૈયાત હતો. એણે 'ધ્રુવાખ્યાન' તથા 'ધૈશ્વર વીવાહ' તથા 'પ્રલહાદાખ્યાન' તથા 'સીતા સ્વયંવર' વગેરે રચેલાં છે.

કાલી-ફલાવરના વેલાતી અચાર—સફેદ ફુલના મોટા અને સોજ કાલી ફલાવર (Cauliflower) ના દડા લઈ ૬૩ અને પાંદડાં કાઢી નાખો. પછી પેલાં ફુલને ૫ મીનીટ સુધી ખખલતાં પાણીમાં રાખી મુકો, પણ તેને ઉકાલવાં નહી. સઘણું પાણી નીચેવી નાખી પસંદ પડતા ઘેરાવાના કટકા કાપી કાઢી સુકવવા માટે તેમને ચાલણીમાં નાખો. પછી ૧ ખરણી લઈ અડધી અડધ પેલા કટકાથી ભરી તેની પર ખરણી ભરાય ત્યાંસુધી આગલથી મસાલામાં ઉકાળેલો પણ થંડો સરકો નામવો. મસાલાનો સરકો નીચે પ્રમાણે ખનાવો :—(૧) ૧ા ખાટલી સરકામાં ૨ આંઉંસ તીખાં મરી, ૧ દ્રામ તુરાં મરી, ૧ આંઉંસ છોસેલું આદુ, અને ૦ા આંઉંસ જલવંત્રી નાખી ઉકાલો.

કાલી-ફલાવરમાં ગોસ્ત—'ખાડ્ ગોસ્ત' ખનાવી, તેમાં કાલી-ફલાવરના ફુલવાલાં ફુમલાં હાંખલાં કાપી નાખવાં, અને તેની અંદર કાંદાનો દાઘ તથા ૧ નાળીએર ખમનીને તેનું દુધ નામવું, અને કાલી-ફલાવર ચરી રહે અને પાણી ખળી જાય કે નીચે ઉતારવું.

કાળી શાહ, ઝાંખી ન પડે તેવી—૧ વાસણમાં ૪ રતલ માથાનો જુકો નાખી તેમાં ૪૦ ખાટલી પાણી નાખી આસરે ૧ મહીનો રહેવા દો. દરરોજ તેને હલાવ્યાની યાદ રાખવી. પછી તેમાં ૧ રતલ ચુંદર, ૧ રતલ પતંગનો જુકો, અને રતલ હીરાકસી નાખી પીગલાવો, અને તેમાં ૮ આંઉંસ ખરાન્દી નાખો.

કાળું સ્ટેનસીલ બ્લેકીંગ—(Black Stencil Blacking) ખીખાં વગેરેથી ચીતા-રવાનું બ્લેકીંગ ખનાવવું હોય તો ૧ ભાગ સોજ મેશ ચાને કાજળ અને ૨ ભાગ ઘોડાંક ગ્લીસરીન સાથેનો પ્રચ્ચન ખજુ લઈને તેમનો ઘણાજ ખારીક જુકો કરી તેમાં ૩ ભાગ ચુંદર (Gum Arabic) ઉમેરીને જોઈતાં ઘટપણા માટે પુરતી ગ્લીસરીન (Glycerine) નાખો.

કાસ્ત-અપ આ વર્ડ—જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

કાશમીર ચટણી—૧ શેર શુકું છોસેલું લશણ, ૦ા શેર પીસેલી રાઈ, અને ૧ શેર સુકાં મરચાંની જુકીને પાટા પર નાખી પીશવું. પછી ૧ વાસણમાં ૩ ખાટલી સરકો, ૧ શેર આદુની સલેશ, ૨ શેર કીચમીશ દરાખ, અને ૨ા શેર ગોળ, તથા પેલો પીસેલો મસાલો નાખી એકરસ કરવું, અને તે ખરણી ચા ખાટલીઓમાં ભરી પેક કરવું. પછી તે પંદરૈક દીવસ તડકામાં મુકવી.

કાંજ, મીસોમાં વપડાતી—'સાઈઝ, આપણા દેશની મીસો કરે છે તે,' 'સાઈઝ ખનાવવાની રીત,' તથા 'સાઈઝ ખનાવવાની વેલાતી મેલવણીઓ' ના મકાલાં હેથલની ખાખદો વાંચો.

કાંટા, છરી, ઇત્યાદી અળકાતવાલા—જુઓ 'છરી, કાંટા, ઇત્યાદીને ચલકતા કરવા' વાલી ખાખદ.

કાંતાવાલા, હરગોવન દારકાંદાસ—એક વાર્તા લખનાર. 'અંધેરી નગરનો ગર્વશેન' વાંચો.

કાંદાનું વેલાતી અચાર—સફેદ કાંદાની જાલ છોલી તેમને સરકાથી અડધાં ભરેલાં કોડીના વાસણમાં અકેક પછી ળોળી કાઢો. પછી પેલા સરકામાં દર ૧ા ખાટલીએ ૧ આંઉંસ આખાં મરી, ૧ ચમચો નીમક અને સેજ અઢુ નાખી, તેને ૫ મીનીટ સુધી હલવે હલવે ગરમ કરી થંડું પાડો, અને તે મેલવણીમાં પેલા કાંદા ભેલી, પાછું સઘણું ૨ મીનીટ સુધી ઉકાળી સેજ થંડું પડે કે ખરણી ચા ખાટલીઓમાં ભરવા. એટલી સંભાલ લેવી કે કાંદા પેલા સરકામાં તદન ડુખી ગયલા હોવા જોઈએ.

કાંદાનાં રૂપેનોશ અચાર—ધોડકાં કાંદા લઈ, છાલ છોલી, તેના ખારીક કટકા કરવા. પછી ઈંદું મુક્યાથી ઉપર તરે એવું મીઠાંનું જલ્લદ ખાડું પાણી ખનાવી, તેમાં પેલા કટકા ૨૪ કલાક સુધી ભીંજવી રાખવા. પછી પાણી નીપારી કાઢી પોહોલાં મોહડાંની ખરણીમાં તે કટકાને નાખવા, અને તેની અંદર દર ૩ કાંકાએ ૧ કા-પેચું લવંગુનું મરચું, ૪ લવીંગની કળીઓ, અને ૨૫ તોલા આખાં મરી નાખવાં. પછી ખરણી ઉપરવેર ભરાય તેટલો સરકો નાખી, તેની ઉપર ઢાંકણુ દેવું. પછી એક મોટા વાસણમાં થંડું પાણી નાખી, તેમાં પેલી અચારથી ભરેલી ખરણી યા ખાટલીઓ મુકી, જ્યાં સુધી કાંદા નરમ થાય ત્યા સુધી ધીમી આંચે ખાકવા જ્ઞે થટું દીસે તે થોડોક વધારે સરકો નાખવો. પછી ખરણી-ઓના ઢાંકણા મજબુતીથી ઢાકી દઈ, તેમને થંડી પાણુ સુકી જગામાં મુકવી.

કાંદી ખનાવવી—જુઓ (૧) લ્યુસીફર મે-ચીસ માટે મેલવણી (૨) સેફ્ટી મેચીસ ખનાવવાની જુદી જુદી રીતો.

કાંસાનું પડ—જુઓ 'ચલકાત આપે એવું કાંસાનું પડ' વાલી ખાખદ.

કાંસાનું પડ આપવાની રીત—પાતળાં વારનીશમાં કાંસાનો કુડો (Bronze Powder) નાખી તેમાં જે ચીજને પડ આપવું હોય તે ચીજને ખોળી કાઢો.

કાંસું, એસીડ પ્લૂફ—જુઓ 'એસીડ પ્લૂફ કાંસું ખનાવવાની રીત.'

કાંસું, ચાંદ માટે—(૧) ૮૯ ભાગ ત્રાંજું, ૮ ભાગ કહલાઈ, અને ૩ ભાગ જસત (૨) ૬૫ ભાગ ત્રાંજું અને ૫ ભાગ કહલાઈ.

કાંસું, પ્રવાહી—૧ પાંદત જલ્લદ સરકામાં ૧ આંઉંસ નવસાગર, ૦૫ આંઉંસ ફટકી, અને ૦૧ આંઉંસ સોમલ (Arsenic) નાખી પીગલાવો. પછી કામમાં લેવો.

કીઆસ, કાવનજી દીમશાહુ—એક લખનાર. 'શેખશાહીનું યુલેસ્તાન' તથા 'ખેડેરામ ગોર અને ખાનુ હોસંગનો કીસ્સો' ઇત્યાદીના કતાં.

કીત્સ જોન—એક ઈંગ્લેન્ડ કવી, (૧૭૬૬-૧૮૨૧). 'પ્રોએમ્સ ઓવ જોન કીત્સ' લાંચો.

કીડ—(૧) સુખડનાં તેલને લીંબુનાં રસમાં ભેલી કીડવાલા ભાગપર લગાડો. (૨) ગરમ પાણીમાં ગંધક નાખી તેમાં કીડવાલો ભાગ ખોળી રાખવો. (૩) કપુર, કહલાઈ, સફેદો, કાથો, ગંધક અને મુરડાર સીંગ. દરેક અંકેકે તોલા જેટલી લઈ, મીઠાં તેલ સાથે મેલવી કીડવાલા ભાગપર લગાડો.

કીડીઓને મારી નાખવાનો ઉપાય—૧ વાદલાં (Sponge) ના કટકા ઉપર ખાંડ ભભરાવી તે કટકાને કીડીના દર આગલ મુકવો. જેવી કીડીઓ વાદલાં પર ચહોડે કે તે કટકાને ઉકળતાં પાણીમાં નાખી પાછું ખાદેર કાઢો.

કીડ તથા ખુજલી ધોડાને થતાં—ધોડાના ખદન પરના સગળાં કપડાંઓને અને સામાનને ખખલતાં પાણીથી ધોઈ કહાડવાં, અને સઘળાં સામાનને તરપેનટાઈન તેલ લગાદવું આખો ત-ખેજો, કટેરા, ભીંત, ઇત્યાદી સઘણું ગરમ પાણી અને સાબુથી મારીપેડે ધોઈ નાખી તે સઘળી જગાપર ફેનાઈલનું પાણી છાંટવું. પછી ધોડાને એક હલકો જિલાખ આપદા, અને ૧ અડવાડયાં સુધી ૧ આંઉંસ લાઈકર આરસેનીડેલીસ આપવું. ખીજા અડવાડયાંથી ૧ દ્રામ એમેતીક તાર-તાર આપવું. એ રીતે જ્યાં સુધી ધોડાની તંદ-રોસ્તી સુધરે ત્યાં સુધી અવારનવાર આપ્યા જવું. ધોડાને ગરમ પાણી અને નરમ સબુ (Soft Soap) થી ધોવો, અને જે પોપડા ખંધાયા હોય તે કાહડી નાખવા. નહવાડયા પછી કેરોલીન તેલ ખુજલીવાલા ભાગો પર લગાડી તડકામાં જનવરને ઉભું રાખી તેને સુકવી નાખવું. કેટલાકો ઘાસલાઈટ તેલને ખદકે નીચલી મેલવણી ખુજલીવાલા ભાગોપર લગાડે છે :— ૧ પેત પાણીમાં ૨ દ્રામ્સ ષ્ટીક એસીડ અને ૧ દ્રામ રસકપુરને પીગલાવવો. આ ઉપાયો ૧૫ મહીના સુધી અજમાવવા.

કીરમજી રંગના ઉત્તનાં કપડાં રંગવાં—૧ રતલ તારતર (Tartar) ૨ આંઉંસ સુકો કોચીનીયલ (Dry Cochenil), ૦૫ રતલ

સુમચ (Sumach) અને બા રતલ ફ્લેટીક (Fleatich) માં અખલતા પાણીમાં ૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ ઉનમાં કપડાં યોળી રાખી: પછી થંડાં પાણીથી ધોઈને સૂકવો.

કીરમજી રંગનાં રેશની કપડાં રંગવાં—
૧ રતલ વજણના રેશમી કપડાંને એનોતા-પાણી (નુમખો નુમખો)માં ઉકાલીને થંડાં પાણીથી ધોઈ નાખો. પછી પથ્થર ચા ત્રાંખાના ૧ વાસણમાં પી-ચવટ પ્લમ્બ લીકર (Peachwood Plumb liquor) માં ૧૦ કલાક યોળી રાખી, બાહરે કાઢાડી, થંડાં પાણીથી ધોઈને પછી સૂકવો.

કીંગ્સ યલો—King's Yellow નું બીજું નામ સલ્ફ્યુરેટ ઓવ આરસેનીક (Sulphuret of Arsenic) છે.

કીંગ્સ યે, ચાર્લસ—કવીતા, વાર્તા, અને નીચંધ લખનાર ઇંગ્લેન્ડ. (૧૮૧૯-૧૮૭૫). એના રચેલાં પુસ્તકોમાં 'વેસ્ટવર્ડ હો !' તથા 'હીપેસીયા' તથા 'આલ્તન લોક' તથા 'હીયર-વર્ડ ધી વેક' નામના ઘણાં વખણાય છે.

કીંગ્સ વેક, એલેક્ઝાન્ડર વોલ્ચેમ—૫૨-સુટન ખાખદો લખનાર ઇંગ્લેન્ડ. ૧૮૦૬ માં જન્મ્યા; એનું રચેલું 'ઇએપન' નામનું પુસ્તક વખણાય છે.

ક્રીએસોટ મીક્ષચર વીઠ ઓપીયમ—ક્રીએસોટ (Creasote) ૮ મીનીમ્સ, ૧૬ મીનીમ્સ ટીકચર ઓવ ઓપીયમ, ૨ ટ્રામ્સ સ્પીરીટ ઓવ ક્લારોફોરમ, અને ૧ આઉંસ ગ્લીસરીન લઈને ૮ આઉંસ પાણીમાં પીગલાવો દર ચચાર કલાકે ઉમરે પુગેલાંઓએ બધે ચમચા જેટલી મીવી.

ક્રીએસોટ લી-ક્રસ—૪ મીનીમ્સ ક્રીએસોટ ('Creasote) ને ૧૦ આઉંસ ગ્લીસરીન (Glycerine) લઈને ૪ આઉંસ પાણીમાં બે-બે જ્યારે કફ અથવા ક્રીસો ઘણાજ સખત હોય ત્યારે અઠ્ઠેક ચમચી લેવી.

ક્રીમ ઓવ તારતર—Cream of Tartar ને સ્વચ્છ ખાઈતારત્રેટ ઓવ પોતાશ (Bitartrate of Potash, purified) ધારડું. પીપનો પાસાંઓમાં બંધાઈને ચ્હોટી રહેલા કાચ-કાચના ખાટા પોપડાંને 'તારતર' કહે છે.

ક્રીશના—એની સંસ્કૃતમાં, વધેલી 'હીતા-પદેશ' એ એનસને રચેલા ઇંગ્લેન્ડમાં તરણુમાં વાંચો. સુન્દરાતીમાં ધણુ તરણુમાં પ્રસીધ્ધ છે.

ક્રીસ્ટલ્સ ઓવ ટીન—Crystals of tin ને ક્લોરાઇડ ઓવ ટીન (Chloride of tin) ધણુ કહે છે.

ક્રીસ્ટલઇઝડ ઓઇલ, બાલ માટે—૧ રતલ કોઇબી જતના એનફલ્યુરેજ (નુમખા ઓ જુઓ) ઓઇલમાં ૨ આઉંસ મગર-મજ્જની ચરબી (Spermaceti) પીગલાવી, હલવે હલવે થંડું ૫૨વા દેઓ : આથી Crystallised Oil બનશે.

ક્રીસી, સર એડવર્ડ શેફર્ડ—એક તવારીખ લખનાર ઇંગ્લેન્ડ. (૧૮૧૨-૧૮૭૮). એનું 'ધી ડીસાઇસીવ પેલ્સ ઓવ ધી વર્લ્ડ' નામનું પુસ્તક ઘણું વખણુવા જોગ છે.

ક્રુકડીયા ખાંસી—Croup માં ખાંસી સાથે તાવ હોય છે, સાદા પેસી જાય છે, શ્વાસ મુશ-કેલીથી લેવાય છે. ખાસતી વેલા ક્રુકડાંના જેવો અવાજ નીકલે છે. કોઇ કોઇ વેલા ઉપલીયું પણ થાય છે. આ દરદ ઘણુંખરું દશ વરસની અંદરના બચ્ચાઓને થાય છે. ઉપાય એ કે—૧ ચમચી ઇપીકેક્યુએનહે વાઈન (Ipecacuanha Wine) ની પાવી ; ગળાંપર પોલ્ટીસ મુકવી, અને ગરમ પાણીનો ખાક લેવો. ઘણા પુસ્તકીકારક ખોરાક આપવા અગત્યનું છે.

કુપર, જેમ્સ ફ્રેન્કલિન્ડ—અમેરીકન વાંતા લખનાર (૧૭૮૯-૧૮૫૧). 'પાઇલ્ટ' તથા 'લાસ્ટ ઓવ ધી મોહીકન્સ' તથા 'પાય-ફાઇન્ડર' તથા 'ડીઅર-સ્લેઅર' નામની વાર્તાઓ મુખ્ય કરી વખણાય છે.

કેપ્સેન પેપર ગારગલ—૧૦૦ મીનીમ્સ ટી-કચર ઓવ કેપ્સીકમ (Capsicum) અને ૫૦ મીનીમ્સ નરમ એસેટીક એસીડ (Dilute Acetic Acid) લઈને ૧૦ પાઈટ પાણીમાં નાખો, અને સઘળાંને હલાવો. ઉમરે પુગેલાંઓએ કહાડામાં ૨ અથવા ૩ વાર વાપરડું.

કેન—એની રચેલી 'આકંટીક એલ્બી-રેશન' વાંચો.

કેનઠેરીડીઝ મીક્ષચર—૧૫ મીનીમ્સ ટીક-ચર ઓવ કેનઠેરીડીઝ (Cantherides) ને ૨ આંકેસ પાણીમાં ભેલો. દર ખખે અથવા ત્રણ ત્રણ કલાકે અઠેક ચમચી હમરે પુગેલાંઓએ પીવી.

કેડનો સંધીવા—(૧) દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા આયોદાઈડ ઓવ પોતાસીયમ મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) પીવા, અને સંધીવાના ભાગ પર લીનસીડ-પોલ્ટીસ ગરમ ગરમ મુકવી. આ પોલ્ટીસ ઘણી ગરમ જોઈએ; તે ૦ા કલાક સુધી ગરમ રહે માટે કપડાંમાં તેનું જહું પડ કરવું જોઈએ. વહી આ પોલ્ટીસ સંધીવાનો આ-ખો ભાગ ધંકાય એટલી માટી જોઈએ. જો પેહેલી વખતે કાંઈ ફાયદો ન જણાય તો ૩ અથવા વધુ કલાકવેર એ મુકવી જોઈએ, અને ત્યાર પછી તેની પર ફેલેનેલનું કપડું વીંટાલી લેવું, અને તેની પર ઓઈલ-સીલ્કનો પાટો ખાંધવો. (૨) જો ઉપલા નુસખાથી કાંઈ ફાયદો નહી જણાય તો દર ચચાર કલાકે ત્રીશ ત્રીશ ઁન્સ કલોરાઈડ ઓવ એમોન્યમ (Chloride of Ammonium) થોડાં પાણી અથવા દુધ સાથે પીવું, અને સંધીવાના ભાગપર ૧ ખરાની મદદથી એકોનાઈટ લીનીમેંટ (Aconite liniment) અથવા ટીકચર ઓવ એકોનાઈટ (Tinc. of Aconite) લગાડવું. જો એકોનાઈટ લીનીમેંટ અને કલોરોફોર્મ (Chloroform) લીનીમેંટના સરખા ભાગ લઈ એકરસ કરી લગાડશો તો વધારે સારું. પણ ઉપલી દવાઓ ચોપડતી વેલા સંભાલ લેવી કે શરીરમાં કાંઈ ધા હોય નહી, અને દવા કદી પણ આંખ અથવા હોઠ સાથે અડકવી નહી જોઈએ. (૩) દહાડામાં ૩ વખત થોડાં થોડાં દુધ સાથે ૨૦-૨૦ ટીપાં તરપેનતાઈન ભેલી પીવું. કેટલાક દાકતરો દર રાતે અઠેક ચમચો તરપેનતાઈનનો દુધ સાથે પીવા આપે છે, અને એ ઉપાય એક અથવા વધુ અડવાડયાં વેર સાલ્ય રાખે છે.

કેડનો સંધીવા થાને 'સાએટીકા.'—ધણું-ખરૂં Sciatica ધંડીથી ઉતપન થાય છે: મુખ્ય કરી તેથી જાંગના થાપાઓમાં ફુખારો થાય છે.

કોઈ કોઈ વેલા એ મરજના દરદીને સારા થવાની આસા રહેતી પણ નથી. આ જાતનો સંધીવા પગ સુધી નીચે ઉતરે છે. (૧) અગરજો તાજ ઘણો જોરમાં હોય તો ફુખાતા ભાગ ઉપર થોડી જળો મુકાવવી, અને ખસખસનાં પોસનો ગરમ સેક કરવો, તથા દરદીને જીલાખ આપવો તથા તેને પાણીના તખમાં સુવાડવો. (૨) ૨ દ્રામ્સ ગંધકના કુલ, ૧ દ્રામ ગમ શુએકમનો જુકો, તથા ૦ા દ્રામ સુંઠનો જુકો એકપીજાં સાથે એકરસ કરી તેના છ પડીકાં કરવાં. અઠેકું પડીકું દહાડામાં ૩ વખત પાણી સાથે ફકાડવું.

કેદરીલ, પાનાની રમત—Quadrille: આ એક પાણીની રમત છે. ૧ પાણીનો કાર્દલઈ તેમાંથી ૪ દસ્તી, ૪ નંબા, અને ૪ અઢી કાહાડી નાખવી, અને ખાકી રહેલાં ૪૦ પાણીથી ૪ રમનારાઓએ ખેલવું. આ ઘણી શુચ્ચણ ભરેલી રમત છે, અને તેથી હાલના વખતમાં કોઈ કદાચજ એ રમત રમે છે. કેદરીલની રમત વીધે લંખાનથી ખેલવું પડતું હોવાથી હાલના આ પુસ્તકમાં તેની રીત દાખલ થઈ શકતી નથી, તેથી દલગીર છીએ. ખીજી રમતો જેવીકે-ખેઝીક, ઇત્યાદી રમતો અમો વીસતારી લખી ગયા છે, તે પર વાંચનારે ધ્યાન દોડાવવું.

કેડેન્સ દેનતીફરીસ—જુઓ 'દાંતનું મંજન, કેડેન્સ'

કેબ્લ, જોન-ઈ'જી કવી. (૧૭૯૨-૧૮૧૬). 'ધી ક્રીસ્ટીયન ઇયર' વાંચો.

કેમ્પીસ, થોમસ એ—એનું ખીજું નામ થોમસ હેમરકેન ઓવ કેમ્પેન છે. (૧૩૮૦-૧૪૭૧). 'ઇમિતેશન' નામે અસલ એની રમેલી ચોપડીનો ઇ'જીમાં તરજુમો વાંચો.

કેમ્પેલ, થોમ્સ—ઈ'જી કવી અને પરચુતન લખનાર. (૧૭૭૭-૧૮૪૪). 'પોએમ્સ ઓવ કેમ્પેલ' વાંચો.

કેમીક, અથવા કેમીક બ્લુ—Chemic or Chemic blue તે સલફેટ ઓવ ઇન્ડીગો (Sulphate of Indigo) સમજવું.

કેમીકલ સીમેંટ—Chemical Cement માટે જુઓ 'ઇલેક્ટ્રીકલ સીમેંટ' ખનાવવાનો નુસખો.

કેમેરા, ફોટોગ્રાફીક—જુઓ 'ફોટોગ્રાફી.'
કેમેરા સ્ટેન્ડ, ફોટોગ્રાફીક—જુઓ 'ફોટો
ગ્રાફી.'

કેરીના અભ્યાર—ફાટકુટ વગરની ૩૦૦ નંગ
કાચી કેરી લઈ ત્રણેક વખત સોજાં પાણીથી
સાફ કરી, પાચલી જેટલા નીમકમાં ખરમોટીને
૧ લખોટેલી સોજા ખરણીમાં ભરવાં. પેહેલાં ખર-
ણીમાં નીમકનું પડ કરવું, પછી તેની પર થોડી
પેલી ખરમોટેલી કેરી મુકવી, પાછું નીમકનું પડ
કરવું, પાછી કેરીઓ મુકવી, એ પ્રમાણે દાખી
દાખીને ખરણીના મોહવેર ભરવું, અને તેની પર
કાંઈ વજણ મુકવો. ત્રણેક દીવસ પછી પેલી ખ-
રણી ઉમેડી જતું, અને જે ઉપર ઉપરથી નરમ
થઈ હોય તે કાઢાડી નાખવી. પણ દર વખત
ખરણીનું મોહ ઉઘાડતી વેલા સંભાળ લેવી કે
તેમાં મચ્છર ઇત્યાદી જીવજંતુ અંદર દાખલ
થાય નહી. પેલી નરમ કેરી કાઢાડી નાખી તેની
જગાએ ખીજા ખરમોટેલી કેરી દાખીને ભરવી.
જે ચારેક દીવસમાં મોહડાંવેર નીમકનું પાણી
થયું નહી હોય તો થોડું નીમકનું પાણી કરી
તેમાં નાખવું.

કેલન્ડ્યુલા લોશન—૦૧ કપ પાણીથી
ભરી તેમાં ૧ ચમચી ટીંકચર ઓવ કેલેન્ડ્યુલા
(Tinc. of Calendula) નાખવું.

કેળાં, આસ પામેલાં—૬ કેળાંને છોલી
તેની ગોલ કાતરીઓ કરવી. પછી ૧ તપીલીમાં
થોડું ધી નાખી, તેમાં કકરા પડેકે તેની અંદર
૦૧૧ શેર સોજા ગોળ નાખવો; જરા વાર ચમચે
હલ પાડલ કરી તેમાં ૦૧૧ કળશીયા જેટલું પા-
ણી નાખી, કકરા પાડો; પછી ઉપર તરી આવેલા
મેળને કાઢાડી નાખી, પેલા ગોળના શીરામાં પેલી
કેરાંની કાતરીઓ નાખો. લાલ થાયને ઉતારો.

કેળાં તળેલાં—૬ કેળાં લઈ, તેને છોલીને
તેની કાતરીઓ કરવી. પછી ૧ કહરાઈમાં ૦૧
શેર ધી નાખી કકરા પડેને તેમાં પેલી કાતરીઓ
નાખવી. વારંવાર ચમચથી તળે ઉપર કર્યા કર-
વું; કાતરીઓ જેવી લાલ થવા આવે કે તેમાં
સેજ ગોળ નાખવો, અને તળે ઉપર કર્યા કરવું.
કાતરીઓ તદ્દન લાલ થાયને ઉતારી પાડવું.

કેળાંમાં ગોસ્ત—'સકર-કનમાં ગોસ્ત' ની
રીત પ્રમાણે કરવું; ફરક એટલોજ કે ગોસ્ત ચર
રહેવા આવે, અને તેમાં ૧ કાંસીયા જેટલો રથ
હોય કે છોલેલાં કેળાંની ગોળ કાતરીઓ કરી
તેમાં નાખવી. પછી પાણી ખળી જાય કે તપીલી
સુલા પરથી ઉતારી પાડવી.

કેલોમેલ—Calomel નું ખીજું નામ
પ્રોટો-ક્લોરાઇડ ઓવ મરક્યુરી (Proto-chlo-
ride of Mercury) છે.

કેલોમેલ એન્ડ સુગર પાઉદર્સ—૨ એન્સ
કેલોમેલને, ૧ દ્રામ સુગર (ખાંડ) સાથે મેલી
નાખો. આ જુકાના ૧૨ ભાગ કરો. ઉમરે પુગેલાં-
ઓએ દર ભાગ ૩-૩ અથવા ૪-૪ કલાકે લેવો.

કેલોમેલ પીલ—૩ એન્સ કેલોમેલ (Ca-
lomel) ને જીંદતાં પ્રમાણમાં એક્સત્રેક્ટ ઓવ
હેનપેન સાથે મેલવો, અને તેની ૧ ગોળી કરો.
સુતી વખતે ઉમરે પુગેલાંઓએ આ ગોળી ગળવી.

કેસીસ—ખારાખડીના છુટા છુટા અક્ષરોના
તાઈપો મુકવા સાફ જે ખાંચા ખાંચા વાલી શુ-
દ્ધી પેટી હોય છે તે. જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

કેક જ્યોર્જ—(૧૭૯૯-૧૮૧૬). ધણા
પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કૃષિ છે, પણ તેમાં 'એ હી-
સ્ટોરી ઓવ ઇંગ્લીશ લીતરેચર' નું પુસ્તક ધ-
ણું વખણાય છે.

કેબ, જ્યોર્જ—૧ ઇંગ્લેન્ડ કવી. (૧૭૫૪-
૧૮૩૨) મરે તથા ચેમપર્સ પ્રગટ કરનારાઓએ
પ્રસિદ્ધ કૃષિલાં 'પોયોમ્સ ઓવ કેબ' ના
ગ્રંથો વાંચો.

કોકમના કદી—૦૧ શેર કોકમને થંડાં પા-
ણીથી સારીપેટે ધોઈ, તેમાં ૧ કળસીયા ગરમ
પાણીનો નાખી ૦૧ કલાક ભીંજવવી, અને પછી
કોકમને હાથે ચોળીને છુંછો કાઢી નાખવો; પછી
'છાશની કદી' ખનાવવાના નુસખા પ્રમાણે ક-
રવું. ફરક એટલોજ કે છાશને પદલે પેહું કોક-
મનું પાણી અને ૦૧ ગોળ નાખવો.

કોક મેટલ—Cock Metal માટે નીચલી
મેલવણી લેવો :—૨૦ રતલ ત્રાંચું, ૮ રતલ
સીંદું, ૧ આઉન્સ 'લીઠાર્જ' (Litharge),
અને ૦૧ રતલ સુરમાની ધાતુ.

કોકા-દાઝ—લુઓ 'વાઈન એવ કોકા.'

કૌતેશન—લુઓ 'પ્રીટીંગ.'

કોટો, સ્તીકસનો—

૧ વાર શોત સ્તીક=૩૬ ઇંચ.

૧ વાર લોંગ સ્તીક=૩૭ ઇંચ.

૨૦ વાર સોર્ત સ્તીક=૧૮૬ વાર લોંગ સ્તીક.

કોડી કામ સાંધવા માટે ઘણી-સરસ અને સેહેલા રીત—પ્રાઈસીસ (Price's) બ્લીશરીન સાથે મુરદાર સોંગ (Litharge) સારીપેઠે કણેક યાને ગુદેલા લોટ જેવું થાય ત્યાં કુધી ઘસવું. પછી ચીનાઈ કોડી-કામની જે પાલુઓ બાંગી મઠ હોય તે કીનારીઓપર બ્લીશરીન લામાડી તેની પર ઉપર પ્રમાણે કાંધેલું સીમેન્ટ લામાડી, અને કટકાઓને મજબૂતીથી ખેસાડી દેવા. ૧ દીવન કુધી તેને હાથ લગાડવો નહીં, પણ કુકાવા માટે રહેવા દેવું.

કોડીના બાંગેલાં વાંમણો જોડનાર—લુઓ 'લ્યુટ ડી' એન.'

કોપર પવટ માટે શાધઓ—ચરબીને તાવી કાંધેલાં તેલ સાથે (૧) Frankfort Black (કાળો) રંગ ખુબ ધુટો, એટલે કાલી શાઈ થશે. (૨) એ રાતી જોઈએ તો ૫ આંઈસ Mineral Orange Red અને ૩ આંઈસ ચીનાઈ લલ રંગ ધુટો. (૩) આસમાની જોઈતી હોય તો ૨ આંઈસ સીલેસ્ચીયલ જલુ અને ૩ આંઈસ મરીન જલુ સાથે ધુટો.

કોપ રીલ—તાંતણાને આ સાંચા પર મુકે છે, અને તેનું ચક્કર ફરે છે, એટલે તાંતણા ભાકરાંની અક્ષી પર વીંટલાઈ જાય છે, અને તે જ્યાં કુધી ૮૪૦ વારનો થાય ત્યાં કુધી વીંટલાય છે. વધુ વલ્લન માટે લુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન.' કોપીઈંગ ઇન્ક—૧ આંઈસ બ્લીશરીનને ૧૨ આંઈસ સાધારણ શાકીમાં મીઠા કરો.

કોપીઈંગ કેમેરા—એની પેટી સાધારણ કેમેરા કરતાં લાંબી હોય છે, અથવા તો કોનસ્ટેલીના, એકોરડીયન ઇત્યાદીની પેઠે લાંબી થઈ શકે એવી હોય છે. લુઓ 'એક્સોઝ કેમેરા.'

કોફી (ખુફલા) રંગનાં રૂના કપડાં રંગવાં—૧૦ રતલ રૂના કપડાંને 'જુથ રંગના રૂના ક-

પડાં રંગવા' ની રીતમાં જણાવેલી રીત પ્રમાણે ખેરસાલના પાણીમાં ઉકાળી ચા બોળી સખીને નીચેવી કહાડવાં. પછી ખખલતાં પાણીમાં ૨ આંઈસ એસીટેટ ઓફ લેડ (Acetate of Lead) પીગલાવી તે પાણીમાં પેલાં કપડાં નાખી ૧૫ મીનીટ કુધી હલાવ્યાં કરવાં. પછી કપડાંને થંડાં પાણીમાં ધોઈ, સુકવવાં.

કોબીજના અચાર—કોબીજના ૩ મોટા દડા લઈ, તેની ૭ણી ૭ણી કટકીઓ કરી, ૨ શેર નીમકમાં આંધવાં; પછી ચાલણમાં ચા નાકાંની ટોપલીમાં નાખી સઘણું પાણી ગાળી કાઢો; અને પછી કોબીજને સાદડી પર નાખી ૩-૪ દહાડા કુધી તડકામાં સુકવો. પછી ખરણીમાં એ સુકાવેલી કોબીજ નાખી તે હુળે ત્યાં કુધી થંડો મસાલાનો સરકો નામવો મસાલાનો સરકો ખનાવવો હોય તો સરકામાં મરચાંની ભૂકી, થોડાક તજના કટકા, થોડાક મરી, થોડાક લવંગ, અને થોડાક આખી એલચી નાખી ચુહલા પર મુકી ઉકાસો થંડુ પડે કે કામમાં લેવો.

કોબીજનાં લાતી અચાર—સારી મોટી પાકત કોબીજ લઈ જે મ અને તેમ દણુ જ ખાંચીક કટકા કરી તે કટકાઓને ૧ મોટા હાલકી કોડીની રકાખી પર પાંચરો, અને તેના પર નીમકનું ૫૨ કરી ૨૪ કલાક કુધી રહેવા દેવો. પછી દાખીને સઘણો રસ ઠાઠી નાખી અકેક ખોખો જેટલી ખાટલીમાં ચા ખરણીમાં નાખતા જવું, અને તેની પર થોડાંક કાલાં વાટેલાં મરી અને છુદેલું આદુ ઉમેરતા જવું. પછી સરકાને ઉકાલી થંડો પાડી તેનેથી પેલી ખાટલીએ ભરવી, જેથી અંદરની કોબીજ સગાથી પચપચતી રહે. પછી ખાટલી પર મજબૂત છત્ર મારવો.

કોબીજમાં ગોસ્ત—ગાંધીમાં ૨ કાંદાતળી, કાંદાની કાતરીઓ લાલ થાય કે તેમાં થોડું છુદેલું આદુ લસણ, તથા ૩-૪ વખત વોઈને સાફ કીધેલા ગોસ્તના કટકા નાખી ચમચ કરવી. ગોસ્તનું ૫.૯ણી બલી જાય કે તેમાં દર રતલ ગોસ્તે ૨૦ કુજરીયા પાણી નાખી તેમાં ૧ તોલો નીમક નાખવું, અને ચમચે સઘણું દોહવું. પછી ૧-૨ ક-કરા પડે ને કોબીજના અંદર કુચામાં પાંદડાંને

કાંપી જીવો કટકીઓ કરી તેમાં નાખવાં. કોપીજ ચરી રહેવા આવે કે તેમાં ૧ નાળીએરને ખમણી, તેનું દુધ કાઢી અંદર નાખવું. પાણી ખળી રહેવા આવે કે જાડી તપીલીને ઇંચાર પર રાખવી.

કોસ્મીન-મેશીન—ઉંચી ભતના અને જીરૂ તાંતણાં માટે એ વપરાય છે. વધુ વર્ણન માટે જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન.'

કોરનીશ બોર્ધાર—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

કોરેલ પેસ્ટ—જુઓ 'કાંતનું મંજન, કોરેલ પેસ્ટ.'

કોરોસીવ સબ્લીમેટ-Corrosive sublimate નું ખીલું નામ બાઇક્લોરાઇડ ઓવ મરક્યુરી (Bichloride of mercury) છે.

કોરોસીવ મીક્ષચર—૦૧ ગ્રેન કોરોસીવ સબ્લીમેટ (Corrosive sublimate) ને ૬ આઉંસ પાણીમાં ભેલો. ૩૨ કલાકે ઉંમરે પુગેલાં-ઓએ અકેક ચમચી લેવી.

કોલ્ડ ક્રીમ—૧ રતલ ખદામનું તેલ (Almond Oil) ને ૪ આઉંસ સુકેદ બીનમાં એકરસ કરી, એકાઠ માટીના વાસણમાં નાખી પીગલાવો. જ્યારે પ્રવાહી થંડી પડે ત્યારે તેમાં હલાવતાં હલાવતાં ૧૨ આઉંસ શુદ્ધાખનું પાણી હલાવે હલાવે ઉમેરવું, એટલે Cold Cream થશે. (૨) ઉપલા નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે કરો, પણ તેમાં નીચલી ચીજો લેવી:—૦૧ આઉંસ સુકેદ મીણ, ૦૧ આઉંસ મગરમચ્છની ચરખી (Spermaceti), ૪ આઉંસ ખદામનું તેલ, અને ૨ આઉંસ લીંબુના ફુલનું પાણી (Orange-flower water).

કોલ્ડ ક્રીમ, શુદ્ધાખનું—એક રતલ ખદામના તેલમાં ૧ આઉંસ મીણ, અને ૧ આઉંસ મગરમચ્છની ચરખી (Spermaceti) પીગલાવો, અને હલાવે હલાવે ૧ રતલ શુદ્ધાખનું પાણી ઉમેરતા જઈ, છેક છેલ્લાં ૦૧ દ્રામ શુદ્ધાખનું અન્તર ઉમેરો, એટલે Cold Cream of Roses થશે.

કોલર, કંઈ ઇંચાદીને કઠણ કરનારી કાંજ—પેડાક ઇંદર (Gum Arabio) ને ખળ અને કાંજ (Starch) પીગલાવી તેકાંજ વાપડવી

કોલ્સીકમ મીક્ષચર—૧ દ્રામ આર્કિકા-બોનેટ ઓવ સોડા અને ૩ દ્રામ્સ કોલ્સીકમ (Colchicum) વાઈન લઈને ૮ આઉંસ પાણીમાં પીગલાવો. હણામાં ૩ વખત ખખે ચખા આ ઉંમરે પુગેલાંઓએ લેવા.

કોલીન્સ, વીલ્કી—(૧૮૨૪-૧૮૮૬). પ્રખ્યાત વાર્તા અને નાટક લખનાર. 'ઉપન ઇન બ્લાઈટ' : 'મુનસ્ટોન' તથા 'આરમાટેલ' ઇત્યાદી ઘણી રસીક વાર્તાઓ લખી છે, નાટકોમાં 'લાઈટ હાઉસ' તથા 'ફ્રોઝન ડીપ' ઇત્યાદી છે.

કોલીન્સ, વીલીયમ—એક પ્રખ્યાત ઇંગ્લેન્ડ કવી. (૧૭૨૧-૧૭૫૭) 'આલ્ફાઈન એડીસન' નામની આજીવનું એનું 'પોએમ્સ ઓવ કોલીન્સ' વાંચો.

કોલેરા, ઇંગ્લીશ—૧૦ ટીપાં ઓઈલ ઓવ પેપરમીન્ટ, ૧ દ્રામ કમપાઈન્ડ ટીકચર ઓવ કેમફર, ૧ દ્રામ સ્પીરીટ ઓવ ટરપેન-ટાઈન, અને ૧ આઉંસ ટીકચર ઓવ ઓપીયમ લઈને સઘળાંને એકરસ કરો, અને ૧ ચમચી ભરી, ખાંડી તથા પાણીમાં ભેળી, પાવો. જો આડાનું ત્તર વધારે હોય તો ચમચીને બદલે ૧ ચમચો ભરી પાવી.

કોલેરા, એશીયાટીક—Asiatic Cholera ને આપણા દેશમાં જે થાય છે તેને કહે છે. જે દરદીને આ નાશકારક રોગ લાગ્યું પડે છે તેનો આડો તદ્દન નીતરાં પાણી જેવો હોય છે. વળી ઉલટી પણ ઘણી થયા કરે છે, અને તેનો રંગ પણ આડાના જેવો જ હોય છે. ઘણી વેળા પેસાખ તદ્દન ખંધ થઈ જાય છે. જો પાછલથી પણ આડો તદ્દન ખંધ નથી થતો તો દરદીની નાડી ઘણી ધીમી ચાલે છે, તેનું શરીર થંડું થતું જાય છે, ઉલટી અને આડો વારંવાર પુસ્કળ આવે છે. ખેંચેની તથા શરીરમાં તાણુતોડ અને આંકરાં ઘણા થાય છે. યોડા કલાકના અરસામાં આંખોમાં ખાડા પડે છે, અને મોઢાંડું તથા આંખું શરીર તદ્દન ગળી જાય છે. હવે દરદી છેક જ નખલો થતો જાય છે. તાણુતોડ, આંકરાં, ઉલટી, આડો વગેરે પુસ્કળ વધે છે, અને ખીમાર ઘણું-

ખડું ખેશુધ્ય થયું પ્રાણુ છોડી દે છે. એના ઉપા-
ચો નીચે પ્રમાણુ છે. જેમાંથી જે તે ૧ નો ઉપયોગ
કરવો :—(૧) જેવો પેહેલો હુમલો થાય કે એક-
હમ ઠાકતરને ખોલાવવો, અને તરતજ (ક) ૧
કલાક સુધી દર દશ દશ મીનીટે કપુરના જલદ
અરક (Strong Essence of Camphor)
ના ચમાર ટીપાં અકેક ચમચી દુધમાં ભેલી
આપવાં. જે દુધ તરત નણી મલે તો પ્રાંડી
(Brandy) સાથે આપવાં. (ખ) જે એસેન્સ
ઓવ કેમફર નહી હોય તો સાધારણ કપુર જેમ
ખને તેમ ખવાડું. (ગ) કપુરની ગોળીઓ
(Camphor Pilules) આપવી. (ક) પેહેલો
ઉપાય ૧ કલાક સુધી ચાલુ રાખી પછી દર ક-
લાકે કલાકે અકેક ચમચી દુધ યા પ્રાંડીમાં ચમાર
પાંચ પાંચ ટીપાં ભેલી દરદી સાંજે થાય ત્યાં
સુધી આપવાં. (૨) જે ઘણો વખત ઇલાજ ક-
રીયા વગર પસાર થયો હોય તો પેહેલા ૧ કલાક
સુધી દશ દશ મીનીટે અડધી અડધી ચમચી
આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પાવી.
પછી ૬ કલાક સુધી અથવા તો કોલેરાની નીશાણુ
નાણુક થાય ત્યાં સુધી દર કલાકે કલાકે ૧
ચમચી આરસેનીક મીક્ષચરની આપવી. (૩)
દર ખપે કલાકે અકેક લીકર ગ્લાસ ભરી 'કોલેરા
મીક્ષચર, ડોકતર લીચસ' (જુઓ નુસખો) પાવું.
(૪) 'ઉડસ કોલેરા મીક્ષચર' (જુઓ નુસખો)
અકેક દ્રામ જેટલું લઈ પાણીમાં ભેલી કોઠાખી
વખતે દર અરધાથી અકેક કલાકે પાવું. કોલેરાના
દેશી ઇલાજ નીચે મુજબ :—(૧) ૩ એન્સ
હીંગ, ૨ એન્સ કાળાં મરી, અને ૧ એન અણ્ણ
લઈ મેલવી નાખી તેની ૧ ગોળી ખનાવીને દર-
દીને ગળાવવી, અને દર ખપે કલાકે તેવીજ
ગોળીઓ આપવી ચાલુ રાખવી. (૨) સરખે
ભાગે સુકાં મરચાં તથા નીમક લઈ પાણીમાં
ઢાળી, તેમાં કપુર નાખી, વાઘન ગ્લાસ ભરી તે
દવા દર ૧૦ કલાકે પાવી. (૩) ૭ એન્સ કાળા
ધતુરાનાં સુકાં ફુલનો જુકો અને કાળાં મરીને
લઈ તે સઘળાંને મધમા મેલવી કલાકમાં ૩ થી
૪ વાર, જ્યાં સુધી પેટ ખંધ થાય ત્યાં સુધી,
દરદીને આપવું.

કોલેરા મીક્ષચર, ડોકતર લીચસ—૨ આં-
ઈંસ પ્રાંડી, ૨ આંઈંસ પીપરમીટ વોટર, ૧૦
મીનીચસ લાઈકર એમોની ફોરસીયર, ૧ દ્રામ
ટીંકચર ઓવ ઓપીયમ, અને ૧ દ્રામ ટીંકચર
ઓવ કેપસીકમ લઈ સઘળાંને એકરસ કરવું.
કોલેરાવાલા દરદીને દર ખપે કલાકે અકેક લીકર
ગ્લાસ ભરી પાવી. જે દરદીને કેફ ચટ્ટેલી જ-
ણાય તો આ દવા ફરીથી કઢી પાવી નહી. (૧)
'કોલેરા, મોરબસ'ના મઠાલાં હેઠલ જણાવેલો
ઉપાય કરો. (૨) ૧૨ એન્સ શુગર લેડ (Su-
gar-lead) સાથે ૪ એન્સ અપીમ (Opium)
મેલવી નાખી તેની ૪ ગોળીઓ કરવી, અને
અકેક ગોળી દર એક યા ખપે કલાકે પાણી સાથે
ગળાવવી (૩) દરદીને પ્રવાહી અને થંડો ખો-
રાક આપવો. ૧ તંબલર ભરી દુધ લઈ તેમાં ૧
ચમચો સોજો ખરાંડી તથા ઘોડા કટકા ખરફના
નાખી, સઘળાંને કાલની, ફક્ત અકેક ચમચી
ઘોડી ઘોડી વારે દરદીને આપવી. જે પેહેલેથી
વધારે આપશે તો દરદીને ઓકારી યા હવામણુ
જરૂર થશે ; અને તેનો જીવ સુંકારો. જ્યારે
જણાય કે દરદી અકેક ચમચી સેહેલાઈથી પ-
ચાવે છે, ત્યારે હલવે હલવે જઠ્ઠો વધારે આપ-
વો. દરદીને ખોરાક આપવાની કસ્ટી અગત્ય
નથી.

કોલેરા, મોરબસ યા સ્પોરેડીક—Eng-
lish યા Morbus યા Sporadic Cho-
lera ની નીશાણુઓ એ છે જે પીતની સાથે
લીલા રંગનો ઘણો ઝાડો થાય છે, અને તે સાથે
પીત સાથની ઘણાજ લીલા રંગની ઉભટી થાય
છે. પેટમાં જરમાં દુખે છે, હાથ પગ થંડા થઈ
જાય છે, અને તેઓમાં આંકરાં આવે છે.

કોલેરીજ, સેમ્યુઅલ ટેલર—ઈંગ્લેન્ડ કવી
અને પરચુટણુ લખાણુ કરનાર. (૧૭૭૨-૧૮૩૪).
ખોહન સીરીઝમાં 'વર્કસ ઓવ કોલેરીજ'
અને મેકમીલન સીરીઝનું 'દ્રામાસ ઓવ કોલે-
રીજ' ના પુસ્તકો વાંચો.

કોલોન વોટર—૧૦ ગ્યાલન ૫૦ દીઝરી
ઓવર ૫૬વાલા આલકોહોલ સાથે ૫ આંઈંસ
ઓઈલ ઓવ લેમન (લીંછનું તેલ) અને ૫

આંઈલ ઓઈલ ઓવ પરગેમોટ ભેળી, શીલતર-
થી ગાળી કાઢી તેમાં ૫ આંઈસ ઓઈલ ઓવ
પેટીટ-ઝેન ઓરેન્જ અને ૪ આંઈસ ઓઈલ
ઓવ રોઝમેરી ઉમેરો; વધારે સોહોરમ માટે ૧૦
દ્રામ્સ એસેટીક ઇઠર ઉમેરો.

ફોલોનવોટર રંગના રેશમી કપડાં રંગવાં
— આપણા હાથ ધોળી શક્યે એટલાં ગરમ પા-
ણીમાં થોડો સફેદ સાબુ શીણુ પુરતો નીકલે એ-
ટલો પીગલાવો; પછી તેમાં ૧૦ પેંત આરચીલ
લીકર (Archil liquor) મેલવી નાખીને ૫
રતલ રેશમી કપડાં ૧૫ મીનીટ સુધી ધોળી રાખો,
પછી ખાહરે કાઢાડી નીચેવાંને સુકવો.

ફોલોનવોટર, સઉથી સરસ જાતનું—
Eau de Cologne—best quality નીચે
પ્રમાણે અને છે :—૧૦ ગ્યાલ-સ ૧૦ ફીગરી
ઓવર પૂફવાલાં રૈક્ટીફાઈડ આલકોહોલમાં ૧૯
આંઈસ ઇસેનસીયલ ઓઈલ ઓવ ઓરેન્જ
ઝેસ્ટ અને ૩ આંઈસ ઇસેનસીયલ પરગેમોટ
ઝેકરસ કરો, અને પછી શીલતરથી ગાળી કાઢી
તેમાં ૭ આંઈસ ઓઈલ ઓવ નીરોલી ઓવ
ઓરેન્જ અને ૩ આંઈસ ઇસેનસીયલ ઓઈલ
ઓવ રોઝમેરી ઉમેરો. જો સોહુરમ ખરાખર નહીં
નીકળે તો ૧૦ દ્રામ્સ એસેટીક ઇઠર અંદર નાખો.

ફોલોનવોટર, સોણું, પારખવાની રીત—
ફોલનવોટર ભરેલી સીસી છુપ જોરમાં હલાવી
અંદરનું પાણી જુઓ. જો પરપોટા થઈને તરતજ
પાણી જેવું થઈ જાય તો, તે સોણું છે એમ
ધારકું, પણ જો પરપોટાને કુટી જતાં જરા વાર
લાગે તો તે ખરાખ છે, કરી ધારકું.

ફોલોડીયોન ઇમલ્શન માટે ઇન્ટેન્સી-
ફાઈંગ સોલ્યુશન—૧૦ ઝેન્સ નાઈત્રેટ ઓવ
સીલવર, ૩૦ ઝેન્સ સીતરીક (Citric) એસી-
ડ, ૩૦ મીનીમ્સ નાઈત્રીક એસીડ, એ સધળાંને
૨ આંઈસ પાણીમાં એકરસ કરો. પછી ઉપલી
મેલવાણીના ઢર ૨ યા ૩ મીનીમ્સ ધ્રો-ઝેન્સ સો-
લ્યુશન ઓવ પાઈરોગેલીક એસીડના ૨ દ્રામ્સ
ઉમેરો, અને જ્યાં સુધી પુરતી જડાઈ આવે ત્યાં
સુધી લગાડો.

ફોલોડીયોન ત્રાનસફર્સ માટે દીવેલોપર

—૫ ઝેન્સ પાઈરોગેલીક (Pyrogallic) એ-
સીડ, ૩ ઝેન્સ સીતરીક (Citric) એસીડ,
૪૫ મીનીમ્સ એસેટીક (Acetic) એસીડ, ૧
આંઈસ પાણી અને પુરતો જડો આલકોહોલ
(Alcohol) નો લેવો.

ફોલોડીયોન ફમને કાચ (પલેટ) પરથી
છુટું કરવાની રીત—સલફ્યુરીક એસીડમાં
પાણી ભેલી તે પાણીમાં પેલી ફમ (Film) વાલી
પલેટ યાને કાચ મુકો, એટલે ફમ તરતજ પલે-
ટથી છુટી થઈને તરી આવશે.

ફોલોડીયોન, સખીના કાચપર—જુઓ
'ફોટોગ્રાફી.'

ફોલોડીયો-ઝોમાઇડ માટે પાઈરોક્ષી-
લાઈન—૨ આંઈસ નાઈત્રીક એસીડ, ૪ આં-
ઈસ સલફ્યુરીક એસીડ, ૧ આંઈસ પાણી અને
૧૦૦ ઝેન્સ સાફ ક્રીધેસો ડ્ર. તે વેળા ૧૫૦ ફી-
ગરી ફેરનહીતવાળી ગરમી જોઈએ. ૧૦ મીનીટ
સુધી ધોળી રાખો.

ફોલોફોની—Colophony તે કાલી રાહ
(Black Resin) સમજવી.

ફોલોમેલ ઓઈલમેંટ—૧ દ્રામ ફોલોમેલ
(Colomel) ને ૧ આંઈસ હુકકરની ચરખી
(Lard) માં મીશ કરો.

ફોસ્મેટીક—૫ ભાગ હુકકરની ચરખીને ૨
ભાગ મીણુ (અથવા ૭ ભાગ કઠણ પોમેટમ)
માં પીગલાવો, પછી તેને ટીનના મોલ્ડમાં રેડો;
કઠણ થયા પછી મોલ્ડમાંથી કાઢાડી ફોસ્મેટીક
પર કાગલ વીંટાલો.

ફોહોરાંમાં ગોસ્ત—'દોધીમાં ગોસ્ત' પ્ર-
માણે કરો: ફરક એટલોજ કે દોધીના ગરના ક-
ટકાને ખદસે રાતાં ફોહોરાંનાં ગરના કટકા નાખો.
(૨) જો મસાલાનું કરવું હોય તો કટકા નાખ્યા
અગાડી ગોસ્તમાં ૧ કોથમીરની જુરી, ૦.૦૧૧ તોલો
દડેલાં મરી અને સેજ હલદ નાખી એકરસ કરી
પછી રાતાં ફોહોરાંનાં કટકા નાખો.

ક્રિકેટ—એવો કયો ઇંગ્લેન્ડ યા પારસી ખ-
ચ્ચો હરો કે જેણે Cricket ની રમત જોઈ
નહી હોય અથવા રમી નહી હોય ? આ
એક લોકપ્રીય રમત છે, એમાંતો કાંઈ શક છેજ

ક્રિકેટ ચાલુ

નહી. મુખ્ય કરી એ આપણુ દેશીઓના છોકરાઓમાં અને જવાન્યાઓમાં એનો એટલો તો શોખ છે કે જો આપણા શહેરમાં એકાદ મોટી 'મેચ' હોય છે તો સ્કુલ અને કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા વીધ્યાર્થીઓ અભ્યાસ, અભ્યાસને ઠેકાણુ રાખી 'ફ્રેન્ડ-લીવ' લઈ, મેદાનમાં આપો દીવસ જોવા ઉતરી પડે છે, એટલી એ માનીતી રમત છે, માટે 'પ્રીટીંગ', 'ફોટોગ્રાફી', 'સ્પોર્ટ્સ', 'વરાળ યંત્ર', વગેરેની પેઠે અમે એ રમત વીસ્તારીને લખીએ છીએ. ક્રિકેટની શોધ કયા વરસમાં થઈ તે હજી સુધી ખરાખર જણાયું નથી, અને તે માટે હજી તકરાર ચાલુજ છે. કેટલાક સતાદારીઓનું મત એવું છે કે તે ઈસ્વી સન ૧૭૭૦ માં થઈ, જ્યારે ખીલ્ડો ૧૭૦૦ નું વરસ ખતાવે છે. પણ રેવરંડ જે. પ્રાઈફ્રોક્રોફ્ટ (Rev. J. Prycroft), જેનું મત વજ્રદ ધરાવે છે, તેના મત પ્રમાણુ એ રમત ૧૩ મી સદીથી ચાલુ થઈ હતી. પણ એ વીષે આપણને હાલ કામ નથી, માટે અમે વાંચનારને આ આરટીકલની નીચે આવેલી અને નીચલાં મકાલાં ઉઠાવની ખાખદો વાંચવા ભલામણુ કરીએ છીએ:—(૧) 'ક્રિકેટમાં વપરાતા સામાન,' (૨) 'ક્રિકેટનો ખેત્સમેન,' (૩) 'ક્રિકેટમાં બોલીંગ,' (૪) 'ક્રિકેટનો વીકેટ-કીપર,' (૫) 'ક્રિકેટ-ફીલ્ડીંગ,' (૬) 'ક્રિકેટ-ફીલ્ડીંગ પર ઉભેલાઓ અને તેમની ફરજ,' (૭) 'ક્રિકેટના કાયદા,' (૮) 'ક્રિકેટની સરત ખકવાના કાયદા,' (૯) 'ક્રિકેટના સોંગ્સ-વીકેટના કાયદા,' (૧૦) 'ક્રિકેટ-મેચ રમવાની ગોઠવણુ,' આ એ મુખ્ય મકાલાં ઉઠાવની ખાખદોમાં જે જે નામો વપરાય છે, તે અને ચીજોનું વર્ણન અમે વર્ણુકમ પ્રમાણુ ગોઠવી મ્યા છીએ. ઈંગ્લેન્ડમાં ક્રિકેટની રમત પર પ્રુસ્કળ ચોપડીઓ લખાઈ છે, જેઓમાં Felix on the Bat, The Cricket Field, અને Hand-book of Cricket નામની ૩ ચોપડીઓ વધારે વખણાય છે. હેલ્લી વખણાવવા હાયક સાથે ધણી સસ્તી છે. એ ઉપરાંત દર વરસે Lillywhite's Cricketer's Annual

નામની એક શીલી મની કીમ્મતથી ચોપડી તૈયાર છે, જે પણ ક્રિકેટરોને જોયોગી છે. પેહલાં અમે

ક્રિકેટમાં વપરાતા સામાન—વીષે લખીએ છીએ. અનુક્રમ પ્રમાણુ સામાનમાં પેહલાં કેટેપલ્ટા (Catapult) નામનું હથિઆર આવે છે. આ પેહલે વેહેલું ક્રિકેટની રમતમાં કાપલ કરવાનું માન મી. ફેલીક્સ (Felix) ને ધટે છે. એક નાનું છોકરું પણ એનો ઉપયોગ કરી એકાદ દડા (Ball) ને ફુર, નજીક, ઝડપથી, આસ્તેથી અથવા કાંઈપી દીશા ભણી મોકલી શકે છે. પણ એથી કાંઈ સારો ફાયદો થતો નથી, અને એક સારા ધંધાદાર બોલર (Bowler) ની સામે ટકી શકાતું નથી. હવે આપણુ ગાર્ડ્સ (Guards) અથવા પેડ્સ (Pads) વીષે બોલ્યો. જ્યાં સુધી રાઉન્ડ-હાન્ડ બોલીંગ (Round hand Bowling) નો ક્રિકેટમાં ઉપયોગ નહીં થયો, ત્યાં સુધી એ ગાર્ડ્સ યાને પેડ્સ વપરાતાં નહીં હતાં, પણ હવે તો એના વગર રમવું જોખમ ભરેલું કામ ગણાય છે. એવો કયો રમનાર છે જે લેગ-ગાર્ડ્સ (Leg-guards) થી અનજાણુ હોય ? રમતી વખતે બોલ પગ પર લાગેતો તેનો ખચાવ કરવા માટે એ ખનાવેલાં હોય છે. ઘણું ખરું એ ત્રણ જતના આવે છે. એક જતના ત્રણ પાટીયાને ટેપ (Tape) ના ખનાવેલાં હોય છે, પણ તે ખરાખર પગ પર ખાંધતાં ઘણા વખત નીકળી જાય છે; અને જો એકાદ ટેપ ભાંગી જાય છે તો કેટલોક વખત નકામું જેવું થાય છે. ખીજી જતનામાં કમાનની ખાસ્ત્યત (elastic) ના ત્રણ કટકા આવે છે, અને વળી એવી ગોઠવણુ કરવામાં આવે છે કે જેથી તરતજ પહેરાઈ શકાય છે, પણ વખત જતાં તેનું સ્થિતીસ્થાપકપણું ખોવાઈ જાય છે, જેથી તે પગમાં ધીલાંધમ જેવાં લાગીને ઉલટી અગવડ કરે છે. પણ જે ત્રીજી જતના આવે છે તે અમારા મત પ્રમાણુ વધારે સારાં છે. એને ચામડાના પટાઓની ખેજો હોય છે, જેમાં સેજ તફાવતે કાણુઓ પાડેલાં હોય છે. આ (Bat) વીષે બોલ્યો. ફેલીક્સ (Felix) ના મત

ક્રિકેટ શબ્દ

જાતના ગાર્ડસ યાને પેકસ રમનાર પોતાની મરજી પડે એટલાં ખેંચી મળજીત પાંચી થકે છે અને તેખી વળી ભાંગી જવાની અથવા ઢીલાં થઈ જવાની ખીક વગર. એ સીવાય એલ્બો-ગાર્ડસ (Elbow-guard), પ્રાઇવેટ (Private) ગાર્ડસ વમેરે નામના લેખ ગાર્ડસો આવે છે, પણ તે કદાચજ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. ગાર્ડસનું આટલું વર્ણન કરી હવે અમે જાળીઓ (Nets) વીચે ખોલ્યે છીએ. એ જાળીઓ ઘણીખરી મોટી કલ્બો (Clubs) માં વપરાય છે, અને તે ઉભી કરવાનો તેના દોરડાં અને લાકડીઓ સાથે આક દશ રૂપ્યા ખરચ ખેસે છે. એ જાળીઓ દરરોજની રમત રમતી વેળા વીકેટ (Wickets) ની પાછલ સેજ તક્ષવતે ઉભી કરવામાં આવે છે, જેથી લોંગ સ્ટોપીંગ (Longstopping) ની મેહેનત અને વખત ખચે છે. મેચની વખતે કેટલા રનસ (Runs) થયાં, કેટલા આઉટસ (Outs) થયા, અને છેલ્લા રમનારે કેટલા રનસ કીધા, તે સંખ્યા જણાવાને માટે આંકડા (Figures) છાપેલાં પત્રાનાં છુટાં પાટીઆં સાથનું એક ટેલીગ્રાફ બોર્ડ (A Telegraph), અને મેમ્બરો (Members) માટે એક તંબુ ચોડીક ખુરસીઓ અને એકાદ બે ટેબલ સાથે જોડાયેલ હવે અમે પોશાક (Dress) વીચે ખોલ્યે છીએ. આપણા મેદાનોમાં પારસી, હીંદુ, અને મુસલમાન કીકેટરો જાતજાતના આકારના પોશાક પહેડે છે, પણ તેમ થવું નહીં જોઈએ. સફથી લાયક પોશાક તો એકે સફેદ ફ્લેનેલ (flannel shirt) નું એક ખમીસ, એક પાતલુન, અને તડકો નહીં લાગે માટે એક મોટી, કાળી, અને ગોળ ઉનની ટોપી (felt) છે, પણ કેટલાકો ફ્લેનેલની પસંદ કરે છે. સફેદ અથવા ઢીકકા પીળા રંગના ચામડાંના શુઝ (shoes), જેના તળીયાં પર જોઈતા સ્પાઇકસ (spikes) નામના એક જાતના ખીલા જડેલા હોય છે, તે હોયતો વધારે ઠીક. આ સ્પાઇકસવાળાં અરધાં છતથી ઘાસની જમીન પર ચરી જવાનો સંભવ રહેતો નથી. ધારા

પ્રમાણે ખેટની લંબાઈ ૩૮ તરફ જોઈએ, જેમાંના ૨૫ તરફ પોહોખ ભાગ (Pole, or Blade) માં અને ખાકીના ૧૩ તરફ હાથા (Handle) માં આવે છે. આ કસ્ટાં વધારે લાંબાં ખેટ ખનાવવામાં આવતાં નથી, તોપણ રમનારની ઉંચાઈ ને મત્તક આવે એવાં નાના ખેટ ખનાવવામાં આવે છે. કોઈખી ખેટની પોહોલાઈ ૪૧ તરફથી વધારે હોવી નહીં જોઈએ. ચારથી વધારે જાતના ખેટ આવે છે, જેના નામો:—કેન-હેન્ડલ ખેટ (Cane-handle bat), ટ્રેબલ ઓલખોન (Treble whalebone) ખેટ, સીંગલ (Single) ઓલખોન ખેટ, અને પ્લેન મેચ (Plain Match) ખેટ. ઓલખોન અથવા કેન-હેન્ડલ ખેટ વાપરવાના ઘણા ફાયદા છે, પણ તે ઘણા મોઢાં હોય છે, તોપણ સાધારણ કામ માટે તો જવાન રમનારોઓએ ૩ થા ૪ રૂપ્યાનું 'પ્લેન મેચ ખેટ' વાપરવું ઠીક થશે. દરેક રમનારે પોતાની શરીર સ્કતી પ્રમાણેજ ભારી યા હલકું ખેટ વાપરવું જોઈએ. જો ખેટ ભારી યા હલકું હશે તો ખરાખર રમાશે નહીં. જો ભારી ખેટ વપરાશે તો ખેટ અડપથી ફેરવાશે નહીં. જો હલકું હશે તો ખોળ યાને દડો પોતાની તરફ આવતો જોઈ રમનાર તેને પોતાના હલકાં ખેટથી જરમાં મારવા જાય છે, જેથી ખોળ 'લોંગ-ઓન' (Long-on) ના માધ્યમ ઉપરથી પસાર થવાને બદલે 'મીડ-વીકેટ' (Mid-wicket) ભણી જાય છે, જ્યાં ઉભો રહેલો તે ખોળને ઘણી સહેલાઈથી ઝીલી લે છે. ખેટીંગ-ગ્લોવસ (Batting-Gloves) હમેસાં રમનાર યાને બેટ્સમેન (Batsman) પોતાના હાથમાં પહેરે છે, પણ કેટલાકો એ વાપરવા ભલામણ કરતા નથી. તેઓની તકસર એ છે કે જો ખોળ યાને દડો આવીને એને અડડે છે તો તે ઉછળે છે, અને રમનાર ઝીલાઈ જાય છે. આ વાત ખરી છે, તોપણ તેઓ આ ખાખદ વીસરી જાય છે કે જો દડો જોડાયેલી રમનારનાં આંગળાં પર આવીને પડે અને તે વેળા જો તેણે ખેટીંગ-ગ્લોવસ નહીં પહેર્યાં હોયતો તો તે દડાના જોડાયેલી રમનારના આંગળાં ભાંગી ગયા વગર રહે નહીં. આ ગ્લોવસ

ક્રીકેટ ચાલુ.

પર ઇન્ડિયા રખરની પટીઓ મુકવામાં આવે છે. એ બેટીંગ-ગ્લૉસ ખે જતના આવે છે, એક જમણા હાથે પેહરવાના અને બીજાં હાથે હાથે પેહરવાના. હવે અમે બોલ (Ball) યાને દડા વીધે બોલ્યે છીએ. હાલના કાયદા પ્રમાણે દડાનો ઘેરાવો ૯ તરુથી વધારે ન હોવો જોઈએ, એટલું જ નહીં પણ તેનું વજન પાં થી પાંચ આઉન્સ સુધીનું જોઈએ. સાધારણ રમત યાને 'પ્રેક્ટીસ' (practice) માટે બે સીવણના દડા (double-seamed ball) વાપરવા સારા છે, જે ૨ થી ૩ ઇંચો મળે છે; પણ મેલ્ડ રમતી વેળા વપરાતા દડાઓ (Match balls) હમેશાં ત્રણ સીવણના (treble-seamed) હોય છે. કેટલીક મોટી કલ્પો એકાદ ઝગન નાના વાવડાઓ રાખે છે. મેલ્ડની વેલા ચોક્કસ તફાવતે આ વાવડાઓ મુકીને જોઈતી જગ્યા ઘેરી લેવામાં આવે છે, જેથી તમાસગીરો અંદર ધસી આવી રમતમાં ખલલ કરે નહીં. વળી તેઓ બોલીંગનો અને પોપ્પીંગ-ક્રીસ (popping-crease) નો વીસ્તાર માપવાને એક ફ્રેમ (frame) યાને ચોકડું રાખે છે. બેટીંગ-ગ્લૉસ વીધે અમે ઉપર બોલી ગયા છીએ, માટે અમે વીકેટ-કીપીંગ ગ્લૉસ (Wicket-keeping Gloves) વીધે લખ્યે છીએ. સાધારણ હાથના મોજાંથી એ વધારે લાંબાં હોય છે, જેથી આખા પોહાંયાને એ તદન ઢાંકી નાખે છે. આ મોજાં પેહરવા વગર વીકેટ સારી રીતે રાખવાને કોશેસ કરતી, એ મુખ્યાઈ ભરેલું છે. રાખા અને જમણા હાથના મોજાં એકસરખાં આવે છે. હવે સ્ટમ્પ્સ (Stumps) વીધે બોલ્યે. એ લાકડીઓ રમતી વેળા જમીનમાં સેજ દાટીને ઢબી રાખવામાં આવે છે, અને તે ૨૨ વારને છેટે સામસામા દાટવામાં આવે છે. દરેક ખાલુએ ૩, ૩ જોઈએ, અને તે જમીનની ખહાર ૨૭ તરુ રહેવી જોઈએ, જેથી હાલ એ ૨૭ તરુની લંબાઈની ખનાવવામાં આવે છે. એને વીકેટ્સ (Wickets) પણ કહે છે. એની ઉપર બેલ્ડ (Bails) નામના વેળણના આકારના લાકડાંના

યા રખરના બે કટકા મુકવામાં આવે છે; વીકેટ્સની પોહોલાઈ ૮ તરુ જેટલી હોય છે. આ વીકેટ વચ્ચે નો તફાવત માપવાને માટે ૨૨ વાર લાંબી એક સાંકળ (chain) રાખવામાં આવે છે. સામાન વીધે અમે પુરતું બોલ્યા છીએ, માટે હવે રમનારાઓ વીધે બોલ્યે.

ક્રીકેટસનો બેટ્સમેન—Batsman યાને દાવ લેનારને રમવા પેહલાં ઘણી ખાખહો પર ધ્યાન આપવું જોઈએ. તેણે ઘણું ભારી તેમજ ઘણું હલકું બેટ લેવું નહીં, પણ પોતાથી ઈંચ-કાઠને તે સેહેલાઈથી અને જેમ ગમે તેમ ફેરવી શકે એવું લેવું જોઈએ. ઘણાખરા નીશાળીઓને માટે ૨ રતલ વજનનું બેટ પુરતું ગણાય. ભારી બેટ ઘણા દુર ફટકા મારી શકાય છે, એમ કોઈ તકરાર લાવશે, પણ તેણે આ વાત પણ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ કે એમ 'અન્ડરહેન્ડ બોલીંગ' (underhand bowling) માંજ ચાલી શકે; ખાકી હાલના વખતમાં જ્યારે ઝડપવાળી 'રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ' (Round-arm bowling) નો પુર છુટથી ઉપયોગ થાય છે, જેથી 'કટીંગ' (cutting) નું અને 'લેગ હીટીંગ' (leg-hitting) નું કામ ઘણું ચાલે છે, અને જેથી કોઈ કોઈ વેળા તે 'ફીલ્ડ ઓન' (field on) ની જગ્યા તદન કાણડી નાખવામાં આવે છે, ત્યારેતો દરેક રમનારના પોતાના લાભનું છે કે ભારી બેટ નહીં વાપરતાં પોતાની શક્તીને માફક આવે એટલાં વજનનું બેટ વાપરવું. હવે અમે 'ગાર્ડ' (guard) વીધે લખ્યે છીએ. ગાર્ડ એટલે કથે ટેકાણું 'બ્લોક' (block) લેવો તે. વીકેટસથી કેટલી વેગલાઈએ બ્લોક લેવો તે બોલનો ટપ (pace and pitch of the bowling) કયાં પડે છે, તે પર આધાર રાખે છે, પણ સક્રી સલામત ગાર્ડ જો માગતા હોવો તે તે 'પોપ્પીંગ-ક્રીસ' (popping-crease) થી આસરે ૪ તરુ અંદર લેવો. આવા ગાર્ડથી શુટર્સ (shooters) યાને પડીને સરી જતા બોલને અટકાવી શકાશે એટલું જ નહીં પણ એથી આગળ વધારે સારી રીતે રમી શકાશે; કારણકે એથી વધારે જગા રોકી શકાય છે,

બેટ્સમેન ચાલુ.

એટલુંજ નહીં પણ લાંબા ખેલોકથી પાછલ હકી રમતી વેળા વીકેટને મારવાનો સંભવ થોડો રહે છે.

ડાબો પગ વીકેટસને કાટખુણે (right angle) અને જમણા પગ વીકેટસની સમાંતરે (parallel) હોવો જોઈએ. છુટથી ફટકા મારનારાઓ (Free-hitters) ખેટના હાથા (handles) નો ઉપલો ભાગ પોતાના હાથે પકડે છે, જ્યારે સ્થીર (steady) રમનારાઓ ૩ થા ૪ તક્ક પોતાના હાથ જુદા રાખી ખેટનો હાથો પકડે છે.

બેટ્સમેને સીધો ઉભો રહી રમવાની કોશિશ કરવી. બોલર (bowler) ના હાથમાંથી દડા છુટે તેની અગાડી ખેટની આખી સપાટી બોલર તરફ રાખીને અને ઢંકાઈ શકાય એટલો વીકેટનો ભાગ ખેટથી ઢાંકી તે ઉંચકવું જોઈએ.

જે વખતે બોલર દડો નાખવા જતો હોય તે વખતે તેની તરફ ખેટ લગભગ સીધું રાખીને તે ખેટ ખેલોકમાંથી જરા ઉંચકવુંજ જોઈએ, અને દડો લગભગ ખેટ આગળ આવ્યા પછી નહીંજ. જેમ ખેને તેમ નીચા ફટકા મારવા. ૪ થા ૫ રનનો ફટકો ઉંચો હવામાં મારવા કરતાં જમીન પર ૨ રનનો ફટકો મારવો વધારે સલામત છે. ઉંચે મારવાથી બોલ 'લોંગ-ઓન' (long-on) અથવા 'લોંગ-ઓફ' (long-off) પર ઝીલાઈ જશે: એટલે રમનાર દાવ ખોરો.

દરેક રમનારે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે વીકેટ આગળ આવી જગ્યા લીધા પછી એક-દમ ફટકા મારી રન મેળવવાની ઉતાવળ કદી પણ કરવો નહીં: કારણકે પેહેલી 'ઓવર' (first over) માં રનો (runs) કરવા એનાં જેવું તુકશાનકારક કાંઈ નથી. બોલીંગ કદ જાતની છે, તે જ્યાં સુધી ખરાબર સમજી શકાય નહીં ત્યાં સુધી સ્થીર રમવું, અને પછીજ-અને તેની અગાડી નહીંજ—ફટકા મારવા. દોડતી વેળા યાને રન કરતી વેળા સામેની વીકેટ તરફ ધ્યાન રાખી દોડવું જેથી વીકેટથી દુર દોડી જવાએ નહીં, અને તેથી અમુલ્ય વખતનો

ખચાવ થાય; વળી જો વીકેટ પર ધ્યાન નહીં આપ્યું તો કેટલીક વેળા રન અધુરા થાય છે, જેથી તે ખોવાઈ જવાય છે. ધણી વેળા દોડનાર ફક્ત બોલ ભણી નજર રાખી યાદોમ દોડે છે, જેથી ખેને 'બેટ્સમેન' (batsmen) સામસામા અથડી પડે છે, જેથી ઘણી વેળા ખેમાંથી એક 'રન આઉટ' (run out) થાય છે. તેટલા માટે સજ્જી સરસ રસ્તા તો એકે જમણા હાથમાં ખેટ રાખી જે વીકેટ ભણી દોડવાનું હોય તે તરફ ધ્યાન રાખી હંમેસાં જમણી બાજુએ દોડવું.

'શુટર્સ' (shooters) યાને જે બોલ પડી સરસર નીકળી જાય અથવા જે ઉડતાં ઉડતાં સપાટા ખંધ 'બેલ' (bail) કાપી જાય તેવી જાતનો બોલ કીકેટમાં ઘણો મેહેનત આપનારો હોય છે; એથી વીકેટ પરવાનો ઘણો સંભવ રહે છે, તેથી જે વખતે બોલ સરસર કરતો આવે તેજ પળે રમનારે પછવાડે હકી જઈ સ્ટમ્પ્સ (stumps) ની નજદીક ખેટ (bat) મુકી તેવા બોલને અટકાવવો જોઈએ. ૨ થા ૩ રનના ફટકા કરતાં એક શુટરને અટકાવવો એ વધારે શાખાશી આપવા લાયક ખનાવ થઈ પડે છે, અને રમનાર અહો ખેલાડી છે, એમ જણાઈ આવે છે.

જો 'ઓફ' (off) તરફ દડો ઉછળે, અને કટ (cut) કરવો હોયતો જોઈએ તે કરતાં જલદીથી બોલને મારવો નહીં, એટલુંજ નહીં પણ આસ્તેથી પણ મારવો નહીં: કારણ કે એથી 'પોઈન્ટ' (point) અથવાતો 'કવર-પોઈન્ટ' (cover-point) ના હાથમાં દડો સેહેલાઈથી ઝીલાઈ જાય છે; વળી જો કોઈ રમનાર વખતસર દડાને મારે, પણ આડું ખેટ (horizontal bat) રાખી રમતો 'ધણીક વખત બોલ 'સ્લીપ' (slip) અથવા 'લોંગ-સ્લીપ' (long-slip) ના હાથમાં ઝીલાય છે. 'કટ' (cut) કરતી વેળાએ દાવ લેનારે, જ્યાં સુધી બોલ વીકેટ લગભગ પસાર કરી જાય ત્યાં સુધી, ચોભવું, અને પછીજ ખેટની સપાટી લગભગ જમીન ભણી રાખી દડાને મારવું. એથી

ફોર્મ ક્રિકેટ ચાલુ.

દરે નીચેનો નીચે જે બણી મોકલવા માંગીએ તે બણી જાય છે. ‘કટીંગ’ (cutting) માં ડાબો પગ ખીલા થા પુટા (pinst) ની પેટે સ્થીર રાખી જમણા પગ પછવાડે હઠાવવો. આ પરથી લાંબો બ્લોક (block) લેવાનો ક્ષયદો જણાઈ આવે છે.

‘લેગ-હીટીંગ’ (Leg-hitting) વખતે ઢાલ લેનારે ‘કટીંગ’ થી ઉલટી રીતે કરવું, ચાને જમણા પગ પુટાની પેટે સ્થીર રાખી ડાબો પગ આગળ વધારવો. દડા સાથે જેવું બેટ અડડે છે કે તે કાટખુણે અને વધારે દુર નીકળી જાય છે.

‘વાઇડ બોલ’ (Wide ball) ને મારવા જવું એ મુરખાઈ ભરેલું છે, અને એ ટેવ નીચાણી-ચાઓમાં સાધારણ જોવામાં આવે છે. વળી પુસકળ વખત બેટસ્મેન (batsman) ‘વાઇડ-ઓફ બોલ’ (Wide off-ball) ને મારવા આગળ ધસી જાય છે, અને દરે ‘પોઇન્ટ’ (point) ના અથવા ‘કવર’ (cover) ના હાથમાં ઝીલાવી દીએ છે, જેથી રમનાર પોતાની ‘ઇન્નિંગ્સ’ (Innings) યાને ખેલવાનો વારો પોઈ દીએ છે, એટલું જ નહીં પણ વળી પોતાની ટોળીને માટે એકાદ ‘રન’ (run) મેલવવાની આસા પણ પોઈ દેવાદે છે. આ ટકે અમે દરેક રમનારને ભલામણ કરીએ છીએ કે ઝડપવાળી ‘સ્વિફ્ટ બોલિંગ’ (swift bowling) વખતે જરૂર ‘ગ્લોવ્ઝ’ (Gloves) અને ‘લેગ-ગાર્ડ્સ’ (Leg-guards) પહેરવાં. જો એકાદ બોલ જોશથી આવતો હોય અને પગ પર કાંઈખી ઢાંકણ યાને ‘ગાર્ડ્સ’ નહીં હોયતો વાગ્યાની ધાસ્તીથી ઢાલ લેનાર ખતી જાય છે, પણ જો તે વેળા બોલ વાંકો થઈ અંદર ધુસે છે તો રમનાર પોતાની ‘ઓફ-સ્ટમ્પ’ (Off-stump) પોઈ દે છે.

દોડતી વેળા બેટ (bat) હમેસાં ‘પોપીંગ-ક્રીસ’ (popping-crease) પર મુકવા ધ્યાન રાખવું. વળી જે પળે બોલરના હાથમાંથી દડો છુટે તે પહે બોલરની ખાલુની વીકેટ (wicket) તરફનાએ ૧ થા ૨ વાર જેટલું

ખાલવું: કારણકે એથી મેળવવાનો સંભવ નહીં એવા ‘રન’ (runs) પણ મેળવી શકાય છે.

ઢાલ લેનારે ખનતી હાથી ખોટી ખાલુએ બોલને મારવો નહીં, અને તે આવે ત્યારે એક ખાલુ ખસવું નહીં: કારણકે એમ કીધાથી ‘લેગ’ તરફનો ખાસો ફટકો (leg-hit) યુમાઈ જાય છે, અને વખતે ‘ઓફ-સ્ટમ્પ’ (Off-stump) પણ યુમાઈ જાય છે. જરા વધારે આગળ વધીને રમવું સાફ છે, પણ તે ફતેહની ખાતરી હોય ત્યારે જ. આ પણ ધ્યાનમાં રાખવું કે બેટ દડાને મારવો, અને નહીં કે દડાએ બેટને મારવું. સીધા યાને ‘સ્ટ્રેટ-બોલ’ (straight-ball) હમેસાં લલચાવનારા હોય છે, પણ તે માટે સંભાલ રાખવી. તેને કઠી ચુકી જવા યાને ‘મીસ’ (miss) કરવા નહીં, નહીં તો ઢાલ પોઈ દેવારો. ‘બેઇલ્સ’ (bails) થી પાંચ તસુ ઉંચા જે બોલ આવે, તેને મારવા નહીં, પણ પસાર થવા દેવા.

હવે અમે ‘લેગ-હીટ્સ’ (Leg-hits) વીષે બોલીએ છીએ. ‘લેગ-હીટ્સ’ તણુ જાતના છે:— ‘ધી ડ્રો’ ‘ધી ફોરવર્ડ’ ‘ધી બેકવર્ડ લેગહીટ’.

જ્યારે દરે ‘લેગ-સ્ટમ્પ’ (leg stump) તરફ પડતો જણાય ત્યારે ‘બ્લોક’ (block) ની પેટે બેટ સીધું પકડી, જે વખતે દડો બેટને અડડે તે પળે બેટ રમનારે પોતાની તરફ ફેરવી નાખવું, એટલે બોલ રમનારના પગ અને ‘સ્ટમ્પ’ વચ્ચેથી નીકળી જશે. એને ‘ડ્રો’ (the draw) કહે છે. એ રમત રમવાને ઘણો અનુભવ જોઈએ છીએ, જેથી એની દરરોજ ‘પ્રેક્ટીસ’ (practice) કરવી સારી છે.

‘ફોરવર્ડ લેગ-હીટ’ (forward leg-hit) ની રમત નીચે પ્રમાણે ખને છે. જ્યારે દડો જરા ‘વાઇડ’ (wide) યાને ‘લેગ’ તરફ હોય તો ઢાલ લેનારે પોતાનો ડાબો પગ વીકેટ તરફ આગળ કાઢી, અરધો ગોળ ફરી જઈ, જેમ ખને તેમ જોરથી દડાને ફટકો મારવો.

‘બેકવર્ડ લેગ-હીટ’ (backward leg-hit):—જ્યારે દડો નજીકની સ્ટમ્પની અંદર આવીને પડવાનો હોય, ત્યારે રમનારે જમણા

ક્રીકેટ સાધ.

પગે પાછા હઠવું, અને સીધું ખેટ પકડી એવી રીતે ફટકો મારવો કે જેથી દડો જલદીથી 'લેમ' અને 'લોંગ-સ્ટોપ' (long-stop) વચ્ચે નીકળી જાય. આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે જેમ વધારે હતાવળથી રમનાર 'એકાદ 'લેમ-બોલ' (leg ball) ને મારશે. તેમ તે વધારે કાટખુણે નીકળી જશે.

'કટ' (cut) કરવી એ સઢથી અધરા રમત છે, અને તે જ્યારે દડો 'ઓફ-બેલ' (Off-bail) થી સેજ દુર હોય ત્યારે થઈ શકે છે. જ્યારે જણાય કે દડો 'ઓફ બેલથી' ૧ કટ દુર ઉંચો છે, ત્યારે ઢાવ લેનારે જમણે પગે પાછળ હઠી, આડું ખેટ (horizontal bat) પકડી સેજ જોરથી દડાને મારવું, એટલે દડો 'પોઇન્ટ' (point) અને 'શોર્ટ-સ્લીપ' (short-slip) ની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે.

ખીજ જે જાતના દડા રમનારને મળે છે, તેના ટેકનીકલ (technical) નામે આ પ્રમાણે છે:— ધી કુલ પીત્ચ, ધી ટાઇસ, ધી હોપ, ધી હાફ (હેફ) વોલી, ધી ગ્રાઉન્ડ-બોલ, અને ધી શુટર.

નવા રમનારને 'ફુલ પીત્ચ' (full pitch) રમવાને સેહેલું લાગે છે, પણ ખરેખરી રીતે જાતાં તેમ નથી. ઘણી વખત સારા રમનારાઓ પણ એથી પોતાની વીકેટ ખોઈ દે છે. કેટલીક વેળા એકાદ 'ફુલ પીત્ચ' બોલને ખેદરકારીથી મારતાં તે ખેખાંની એક 'લોંગ-ફીલ્ડ' (long-field) પર ઝીલાઈ જાય છે. વળી જો એકાદ 'ફુલ પીત્ચ' ને દાખી નાખવા ખેટસ્મેન તજવીજ કરે છે તો દડો ખેટને મથાળેથી લાગી વારંવાર 'લોંગ-સ્ટોપ' (long-stop) ના હાથમાં ઝીલાઈ જાય છે. સઢથી સરસ યુક્તી તો એ છે જે (અને જો રમનાર ઘણા ઉંચો હોય તો) દડો વીકેટ લે તેના કરતાં જો ઘણા ઉંચો હોય તો રમવો નહીં પણ જવા દેવો જોઈએ. પણ જો જણાય કે દડો સ્ટમ્પને જઈ અડડશે તો રમનારે યાતો તેને દાખી નાખવો, અથવા જે ખાજી 'ફીલ્ડ' (field) નહીં હોય તે ખાજી દડાને મારવો.

'ટાઇસ' (tice) લગભગ કુલ પીત્ચને મહત્તો આવે છે, પણ તે જરા નીચો હોય છે. જો રમનાર ઉંચો હોય તો તેણે આગળ વધી મારવું, પણ જો ઠીંગણો હોય તો ખેટ નીચે રાખી 'બ્લોક' (block) કરવો સારું છે: દુર ખસી કદી જવું નહીં.

'લોંગ-હોપ' (long-hop) જો સીધા હોય તો ઘણીજ સંભાલથી અને ઉભાં (upright) ખેટ રમવું. પણ એવા દડા ઘણીખરી વખત જમીનને લાગી આડા જતા રહે છે, તેથી જવાન રમનારાઓએ તેને મારવા ઘણી સંભાળ રાખવી.

'હાફ-વોલી' (half-volley) જમીન પર પડ્યા પછી સેજ વધારે ઉછળે છે. સીધા મારીયા થી વારંવાર તે ઝીલાઈ જાય છે.

'ગ્રાઉન્ડ-બોલ' (ground-ball) ને 'સ્નીક' (sneak) પણ ફેટલાકો કહે છે. તે જમીન પરથી સરીને આવે છે, અને સેજ ઉછળતો નથી. જો ઉંચે ખેટ રમે છે, તો ઘણું ખરું વીકેટ પડે છે, જેથી સરસ રસ્તો તો એકે રમનારે પોતાનું ખેટ નીચે રાખી સેજ આગળ વધી રમવું, પણ ખેટ દડાની ખગખર સીધી લીટી સખી મારવું, જેથી તે બોલર (bowler) ની આગળથી નીકળી જાય છે.

'શુટર' (shooter) રમવું ઘણીજ મુશ્કેલીયતનું કામ છે. જે પળે દડો સરસ કરતો તીરની માફક આવે તેજ પળે રમનારે પાછળ હઠી, સ્ટમ્પથી ૧ તથા દુર પોતાનું ખેટ મુકવું, અને દડાને સ્ટમ્પ પાડતો અટકાવવો, પણ તેને મારવા કદાખી યત્ન કરવી નહીં.

આટલી સુચના 'ખેટસ્મેન' (batsman) ને કરી અમે હવે 'બોલીંગ' (bowling) વીધે લખીએ છીએ.

ક્રીકેટમાં બોલીંગ-ફેલીક્ષ (Felix) જણાવે છે કે 'બોલીંગ' (bowling) ની ૫ રીત છે, અને તે સાધારણ વપરાય છે. પણ અમે અહીં વધારે જાણીતી થયેલી ૨ રીતો વીધે લખીશું. ૧ 'ગ્રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ' છે, જ્યારે બીજી 'અન્ડર-હેન્ડ બોલીંગ' છે. ક્રીકેટનો પહેલો મોટો આધાર સારી 'બોલીંગ' પર છે: માટે દરેક

ક્રીકેટ ચાલુ.

બોલર' (bowler) એ એ પર ધ્યાન આપવું જોઈએ છે.

'રાઉન્ડ-આર્મ બોલિંગ' (Round-arm bowling) કરવી હોયતો નીચલી સ્ત્રી-નાઓ પર ધ્યાન આપવું. સીવણ ઉપર આંગળાં આડાં રાખી દડો પકડવો: કારણ કે એમાં બોલ 'ત્વીસ્ટ' (twist) થઈને યાને પડયા પછી આરો જઈને રમનારને ઘણી મેહેનત આપે છે. ઘણા બોલરોથી ત્વીસ્ટ-ઓન (twist-on) શકાતું નથી, જ્યારે કેટલાકો એક કલાકની 'મેકટીસ' માં તેઓને ગમતી ખાલુએ ત્વીસ્ટ કરી શકે છે.

બોલરે હમેસાં સામી 'વીકેટ' તરફ પોતાનું શરીર રાખી ઉભા રહેવું, અને તેણે એવું નહીં ધારવું જોઈએ કે હમેસાં એકજ ઢપેની બોલીંગ કરવી જોઈએ. ઘણાઓ જે દડા સીધા નહીં હોય તેવા દડાથી પોતાની વીકેટ શુભાવે છે. જુદી જુદી ખાલુએ ટપ નાખવાની મેકટીસ કરવી: કારણકે એથી દડા વારંવાર ઝીલાઈ જાય છે. 'નાયરન' (Nyren) એક ઠેકાણે લખે છે કે ર પેટસ્મેનને વીખેરી નાખવાનું કામ મુસ્કેલ જણાયતો તેઓ જે જગે ફટકા મારતા હોય, તે જગે શીલ્ડ આપીને બોલરને ખીજી ધપની બોલીંગ કરવા શુપચુપ જણાવવું; હવે દાવ લેનાર અગાડીની પેઠે પોતાની માનીતી જગે મારવા પાછો લલચાય છે, કે તરતજ તે 'કૉટ-આઉટ' (caught-out) થાય છે. તે હમેસાં એ પ્રમાણે કરતો, અને તેનું પરીણામ એમજ આવતું.

'રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ' કરતી વેળા રમનારને વીકેટ ઉપરથી અને રાઈટ સાઈડ (right side) થી બોલીંગ કરવાનો મહાવરો પાડવા અમે ભલામણ કરીએ છીએ. કેટલાકો વીકેટની ખાઉંરથી કરે છે, જેમ થવું નહીં જોઈએ. પેહેલી રીતમાં સ્ટ્રેટ (straight) યાને સીધી બોલીંગ કરવાની જરૂર છે, જ્યારે પાછલી રીતથી દડો 'લેગ-સાઈડ' થી આવવો જોઈએ.

કેટલાક બોલરોના હાથમાં ખરાબર રકતી

ન હોવાથી બોલની ટપ ખરાબર પડતી નથી. જે બોલના ટપ ખરાબર દુર પડે છે, તેને 'બેઇલર્સ' (Bailers) કહે છે. વળી જે બોલ વીકેટની નજીકની જગ્યા પર પડે છે, તે પણ 'શૂટર્સ' (shooters) ના નામથી ઓળખાય છે. જે બોલ ટુંકો યાને વીકેટથી દુર નાખ્યો હોય તે સેહેલાઈથી રમાઈ શકાય છે.

જરથી બોલીંગ (fast bowling) કરવાની ટેવ કદી પણ પાડવી નહીં જોઈએ. એથી ખરાબર ટપ પડતી નથી, એટલુંજ નહીં પણ એથી બોલર ઘણા જલદીથી ઠાકી જાય છે. આ વાત સારી પેઠે જણાયલી છે કે જરની બોલીંગથી ખેત્સમેનો ઘણા 'આઉટ' થતા નથી. ધીમી યાને 'સ્લો' (slow) બોલીંગમાં જેટલી ખરાબર ટપ નાખી શકાય છે, તેટલી 'ફાસ્ટ બોલીંગ' માં નાખી શકાતી નથી. વળી બોલીંગ કરતી વેળા બોલરનો હાથ ખભાં પર નહીં જવો જોઈએ: કારણકે એ 'નો-બોલીંગ' (no-bowling) ગણાય છે. એટલા માટે હાથ ખભાં પર નહીં જાય તે સાફ ધખીજ. સંભાલ રાખવી જોઈએ 'રાઉન્ડ આર્મ બોલીંગ' વીધે અમે પુરતું બોલેલા હોવાથી હવે અમે 'અન્ડર-હેન્ડ બોલીંગ' યાને 'સ્લોઝ' વીધે ટુંકમાં લખીશું.

'અન્ડરહેન્ડ બોલીંગ' (underhand bowling) અથવા સ્લોઝ (slows) જો સારી હોયતો ઘણી વખત અસરકારક થઈ પડે છે. એક તરફ 'ફાસ્ટબોલર' અને ખીજી તરફ 'સ્લો બોલર' મુકવો વધારે ઠીક છે: કારણકે એથી દાવ લેનાર યાને 'ખેત્સમેન' શું ચવારામાં પડે છે, અને તેથી તે ગભરાઈ જાય છે. તોપણ જો 'સ્લો બોલીંગ' થી ઘણા રન્સ થાય તો તેવા બોલરને ખદલી નાખી 'રાઉન્ડ-આર્મ બોલર' ને તેની જગ્યાએ મુકવો. વળી બોલરે સઘળી ગમ ચંચલાઈથી જોવું જોઈએ, અને જે તરફ દડો મારવામાં આવશે એવું તે ધારે તે તરફ વારંવાર દોડી જઈ 'એક્સ્ટ્રા-ફીલ્ડ' (Extra-field) ની ગરજ સારવી જોઈએ. 'સ્લોઝ' વીધે બોલતાં અમારે જણાવવું જોઈએ કે 'લેગ' તરફથી 'ત્વીસ્ટ' (twist) કરવામાં મોટો ફાયદો છે.

ક્રીકેટ આણ.

'લેગ સ્ટમ્પ' નો ખચાવ કરવો હમેશાં જરા મુસકેલીયતનું કામ ગણાય છે, તેટલા માટે તે તરફ દડાથી હુમલો કરવો અવશ્ય છે. 'શ્રીલડ' ની જગ્યા ખોલરના અભીપ્રાય પ્રમાણે બદલ્યા કરવી જોઈએ.

'ખોલીંગ' વીષે લખી રહી હવે અમે 'વીકેટ-કીપર' માટે વરણન કરીએ.

ક્રીકેટના વીકેટ કીપર (Wicket-keeper) ની ફરજ એજે જે દડા 'બેટ્સમેન' સુકી જાય તેને અટકાવવો; અને રમનાર 'ક્રીસ' ની ખાઉર જાય તો તેને સ્ટમ્પ-આઉટ કરવો; અને 'બેટ્સમેન' દોડતી વેળા પોતાનું ખેટ 'પોપીંગ-ક્રીસ' ની અંદર મુકે તેની અગાડી દડો ઝીલી તેનેથી 'વીકેટ' પાડી નાખવી. 'ફાસ્ટ બોલીંગ' માં આ જગા ઘણી જોખમ ભરેલી હોય છે. 'વીકેટ કીપર'ે હમેશાં 'પિડસ' અને 'ગ્લૉસ' પેટુરમાં જોઈએ.

ખની શકે તો 'વીકેટ-કીપર' ને પોતાની ટોલીનો 'કેપ્ટેન' (Captain) નેમવો જોઈએ. તે હમેશાં 'બેટ્સમેન' ની પાછળ ઉભો રહે છે, તેથી તે પોતાના હાથની ઇસારતથી, અને 'બેટ્સમેન' ને માલમ ન પડે તેવી રીતે, નજદીકની યા દુરની 'શ્રીલડ' પર ઉભેલાને આગળ ચંપવા અથવા પાછળ હડવા જણાવે છે. પણ એમાં મોટી ભુલકતી યાને કળા જોઈએ: કારણ કે એથી તે ઘણાક 'રનસ' ખચાવી શકે છે, એટલુંજ નહીં પણ 'વીકેટ' પણ લીએ છે.

તેણે પોતાનો ડાબો પગ આગળ કાઢી, હાથ નજદીક તથાચાર રાખી, અને ઠેરવીને ખારીક નજર રાખી, સ્ટમ્પસ આગળ જરા વાંકો વળીને ઉભું રહેવું જોઈએ. 'લેગ-બોલ્સ' (leg-balls) લેતી વેળા તેણે પોતાની હુસ્ચારીમાં રમવું ઘટે છે, નહીં તો નજદીક જવાથી 'બેટ્સમેન' નો ફટકો તેને લાગ્યાનો સંભવ રહે છે.

'લોંગ-સ્ટોપ' (long-stop) તેની તરફ ખોળ નાખે કે તેણે જો તે વેળા 'બેટ્સમેન' દોડતા નહીં હોય તો ૨, ૩ વાર આગળ વધી, હળવેથી દડો 'ખોલર' ના હાથમાં મોકલવો જોઈએ.

જે વેળા ફટકો મારવામાં આવે, તે વેળા છેક દુર વાળી વીકેટ આગળ જઈને જ્યાંથી ખોળ નાખવામાં આવે ત્યાં સુધી, સુપ્રસુપ ઉભુ રહેવું ઘટે છે. દડો કુડાકુડ કરતો નાખવો નહીં જોઈએ, પણ એકજ ટપે (pitch) નાખવો. જેટલી ખને એટલી વાજખી ઝડપથી 'વીકેટ-કીપર' એ 'વીકેટ' પાડી નાખવા કોશેશ કરવી, પણ જો દાવ લેનાર યાને 'બેટ્સમેન' પોતાની જગ્યા ખાઉર હોયતો 'સ્ટમ્પ' પરની એકાદ 'બેલ' (bail) પાડી સંતોષ પકડવો: કારણકે એથી દાવ લેનારો 'આઉટ' થયલો ગણાય છે.

હવે અમે 'શ્રીલડીંગ' વીષે ખોલીશું.

ક્રીકેટ ફીલ્ડીંગ—Fielding જો કે 'બેટીંગ', અને 'બોલીંગ' જેટલી મનારંજક નથી, તોપણ એ જેટલી તો અગત્યની છે કે તે વીષે અમે સ્વીસ્તર ખ્યાન કરીએ છીએ, અને દરેક સારા રમનાર તરીકે થવા ઇછનારાઓને એ પર ધ્યાન આપવા જણાવે છીએ. ઘણીક 'મેચ્સ' (Match) ખરાખ 'શ્રીલડીંગ' ને લીધે સારા 'ક્રીકેટર્સ' (Cricketers) હારી જતા અમે જોયા છે, અને વાંચનારે પણ એવા દાખલાઓ જોયા હશે. સારી 'શ્રીલડીંગ' થી ઘણા 'રનસ' (runs) ખચાવી શકાય છે.

દરેક નવા રમનારે 'ક્રીકેટ' રમવાની તાલીમ 'શ્રીલડીંગ' થી શરૂ કરવી જોઈએ. જો કોઈ સારો 'બેટ્સમેન' અને 'ખોલર' હોય, પણ જો તે સારી 'શ્રીલડીંગ' કેવી રીતે રાખવી, અને ગોઠવવી, તે કલા વીષે અજ્ઞાન હોય, યાને તે ખરાખ 'શ્રીલડસમેન' હોય તો તે હમેશાં પોતાની ખાલ ખોઈ ખેસે છે: કારણકે સારી 'શ્રીલડીંગ' નું જ્ઞાન ધરાવનારાઓ એવાને સેહેલાઈથી જીતી જાય છે. 'મેચ્સ' માં તો હમેશાં સારી 'શ્રીલડીંગ' રાખનારાઓ સાથે સારા 'બેટ્સમેન' અને 'ખોલર્સ' ને પસંદ કરવા ઘણું અગત્યનું છે: કારણકે 'મેચ્સ' (match) નો સઘળો આધાર તેઓ પરજ રહે છે. સારી 'શ્રીલડીંગ' તે કોણે કહાએ તે દરેક મોટી નાની 'મેચ્સ' જોવાથી જણારો.

'ખોળ' ખરાખર અટકાવવા અને ઝીલવાને શીખ્યા પછી ખોળ કેવી રીતે નાખવો તેની તર-

ક્રીકેટ ચાલુ.

ખીયત લેવી જોઈએ. સહથી સરસ રીત એજ કે દો 'બેટ્સમેન' જેટલોજ હંમેા નાખવો. જે જમીન સખ્ત હોય તો દુરટપ પડે એવો 'બોલ' કરવો નહીં.

'બેક અપ' (back up) ખેંદરકાર પણ કરવો નહીં. સરસ ક્રીકેટરો 'ઓવર ઓઝ' (over-throws) કદીખી કરતા નથી. જે એકના હાથમાંથી દો છુટી જાય તો તેની પાછળનો ખીજે તેને અટકાવે છે. જે 'બોલર' તરફ જરથી દો આવતો હોય, અને તે પોતાના આંગળાંને ધબ કરવા નહીં માંગતો હોય તો 'બોલ' તેની આગળથી પસાર થાય છે, અને તે અટકાવવાને 'લોંગ-ઓન' (long-on) અથવા 'લોંગ-ઓફ' (long-off) જે બોલરની વીકેટની પાછળ આવવાની તજવીજ લેતા નથી તો તે દગાને 'ઓવર ઓઝ' કહે છે. 'ઓવર ઓઝ' ખીનઅનુભવની નીચાણ છે, અને તેથી તેવા બોલ તરફ હંમેાં ખીનજો હસે છે, અથવા ટીકા ચલાવે છે. તેટલા માટે દરેક કલ્પના 'કેપ્ટેન' (Captain) ની ફરજ છે કે તેણે રમનારાઓને ખરાબર 'બેક અપ' (back up) કરવા તાલીમ આપવી જોઈએ, અને જે 'વીકેટ' તરફ બોલ આવે તે વીકેટની પાછળ ૨, ૩ જણને 'બેક અપ' કરવા રાખવા જોઈએ; જ્યાં સુધી એમ નહીં હોય ત્યાં સુધી દો સલામત છે એમ ધારવું નહીં.

'બેટ્સમેન' જ્યારે દોડતા નહીં હોય ત્યારે દો 'બોલર' તરફ જરથી નાખવાને ખદલે હલવેથી નાખવો જરૂરનું છે. એજ પ્રમાણે જે દાવ લેનારા 'રન' નહીં કરતા હોય તો 'લોંગ-સ્ટોપ' એ 'વીકેટ-કીપર' ને અને 'વીકેટ-કીપર' એ જેમ ખને તેમ આસ્તેથી 'બોલરને' ને દો આપવો: કારણકે તેઓએ જણવું જોઈએ કે 'વીકેટ-કીપર' ના અને અને 'બોલર'ના આંગળાં કાંઈ લોખંડના નથી?

'બોલર' અને 'વીકેટ-કીપર' વીષે બોલતાં એક વાત યાદ આવે છે, અને તે એકે 'ફીલ્ડ'

પર ઉભેલા દરેક રમનારાઓએ તેમના હુકમ પર અમલ કરવો.

'ફીલ્ડ' માં સરવેથી અગત્યની જગ્યા 'મીડ-વીકેટ્સ' (mid-wickets), અને 'કવર-પોઇન્ટ' (cover-point) છે, જેથી જેઓ દો ખરાબર ઝીલી શકે અને ઝડપથી બોલ પાછો 'વીકેટ-કીપર' તરફ વાળી શકે એવાંજ સખસોને ત્યાં મુકવા જોઈએ. જે 'મીડ-વીકેટ' સારી હોય તો ઘણા 'બેટ્સમેન' 'રન-આઉટ' (run-out) થાય છે. એજ પ્રમાણે 'કવર-પોઇન્ટ' પણ પોતાની અગત્યતા દેખાડે છે.

કાંઈખી કારણ સર 'લોંગ-સ્ટોપ' (long-stop) એ 'વીકેટની' ઘણી નજદીક ઉભું નહીં રહેવું જોઈએ. એકાદ ચોકકસ રેકાર્ડ ઉભો રહેવાથી પોતે 'રન' અને જે 'બોલ' સ્ટમ્પના મથાંલાં ઉપરથી પસાર થયા હોય તે અટકાવી શકશે એવી તેની ખાતરી હોય તે રેકાર્ડજ ઉભા રહેવું. એવી જગ્યાએ ઉભો રહેવાથી વળી તે 'લેગ-હિટ્સ' (leg-hits) અને 'સ્લીપ બોલ્સ' (slipped-balls) અટકાવી શકશે, એટલુંજ નહીં પણ વળી 'કેચ' (catch) યાને બોલ ઝીલી લેવાની પણ તેને ટક મલશે.

'કેચીંગ' (catching) યાને દગા ઝીલવા વીષે અમારે કાંઈ ઘણું બોલવું નથી. દો ઝીલતી વેળા ખને હાથ અરધ-ઝોળાકારની પેઠે કરીને સાથેજ રાખવા, અને દો ઝીલતી વેળા દગાની સાથે હાથ પાછા સેજ ખેંચી લેવા: કારણકે એમ કીધાથી જસથી આવીને પડતાં બોલનું જર ઓછું થાય છે. સારી રીત એ છે (પણ એમાં ઘણી 'પ્રેક્ટીસ' (practice) યાને ટેવ રાખવી જોઈએ જીએ) કે દો આવે તેવોજ હાથથી જરા પાછો ઉડાવવો અને પછી ઝીલી લેવો.

જ્યારે દાવ ચાલતો હોય ત્યારે 'કેપ્ટેન' એ 'ફીલ્ડ' (field) પર ચાતો કોઈને વાત કરવા અથવા છુમ ખરાડા મારવા, અથવા મશકેરી કરવા, દેવું નહીં. જ્યારે કોઈ 'આઉટ' થાય છે, યાને 'વીકેટ' પડે છે, ત્યારે વાત કરવાનો પુરતો વખત મળે છે.

ક્રીકેટ ચાહક:

પણ કોઈ પુછશે કે 'ફીલ્ડીંગ' (Fielding)

કેવી રીતે ગોઠવવી, તો અમે ૩ રીત દેખાડનારી નીચલી આકૃતિઓ આપીએ છીએ.

આકૃતિ પેહલી.

ફાસ્ટ રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ.

બે=બેટ્સમેન

૧=બોલર

૨=વીકેટ કીપર

૩=લોંગ સ્ટોપ

૪=શોર્ટ સ્લીપ

૫=પોઇન્ટ

૬=લોંગ સ્લીપ

૭=મીડ વીકેટ મેન

૮=લોંગ બોક્સ

૯=કવર પોઇન્ટ

૧૦=થર્ડ મેન અપ

૧૧=લોંગ લેગ

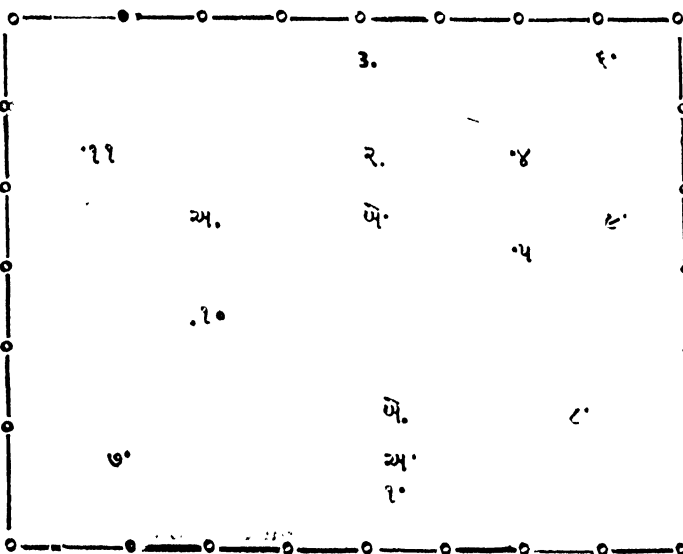
અ=અમ્પાયર

'ફાસ્ટ રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ' (Fast Round-arm Bowling) વખતે 'ફીલ્ડસમેન' (fieldsmen) એ કેવી રીતે 'ફીલ્ડીંગ' ગોઠવવી તે પેહલી આકૃતિમાં દેખાડેલું છે. એ પરથી જણાશે કે ૧૧ રમનારાઓમાંથી

૬ જણાને 'ઓફ સાઇડ' (Off Side) પર મુકવામાં આવ્યા છે એવું કારણ એ જે 'ફાસ્ટ રાઉન્ડ આર્મ' યાને ઘણી ઝડપની 'બોલીંગ' માં 'બેટ્સમેન' (બે) વારંવાર તે તરફ ફટકા મારે છે.

આકૃતિ બીજી.

મીડયમ પેસ રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ.

બે=બેટ્સમેન

૧=બોલર

૨=વીકેટ કીપર

૩=લોંગ સ્ટોપ

૪=શોર્ટ સ્લીપ

૫=પોઇન્ટ

૬=લોંગ સ્લીપ

૭=લોંગ મેન

૮=લોંગ બોક્સ

૯=કવર પોઇન્ટ

૧૦=મીડ વીકેટ મેન

૧૧=લેગ

અ=અમ્પાયર

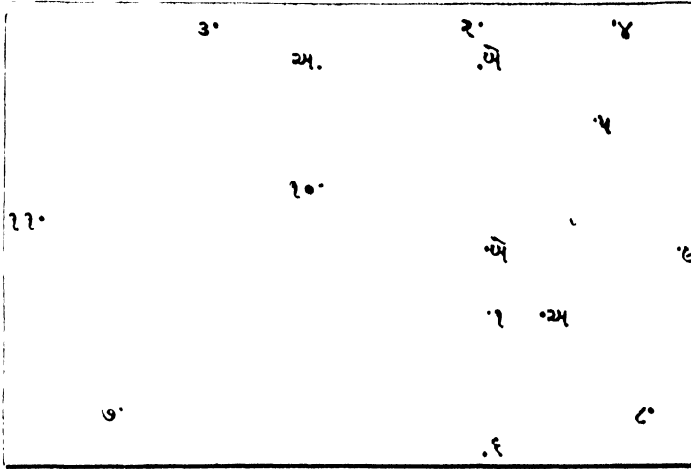
ક્રીકેટ ચાલુ.

આકૃતી ૨ જી મીડયમ પેસ રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ (Medium Pace Round-arm Bowling) વખતે 'શોર્ટ-સ્લીપ' કેમ ગોઠવવી તે દેખાડે છે. પેહેલી આકૃતીમાં અને આ બીજી

આકૃતીમાં તફાવત માલમ પડશે, અને તે એકે 'થર્ડ મેન અપ' (third man up) છે તે 'મીડવીકેટ ઓન' (mid-wicket on) પર, અને 'કવર-પોઇન્ટ' (Cover-point) વધારે નજદીક, આવે છે.

આકૃતી ત્રીજી.

સ્લો અન્ડરહેન્ડ બોલીંગ.

૧=બોલર
૨=વીકેટ કીપર
૩=લેગ
૪=શોર્ટ સ્લીપ
૫=પોઇન્ટ
૬=એક્સટ્રા લેંગ ઓન
૭=લેંગ ઓન
૮=લેંગ ઓફ
૯=મીડલ વીકેટ ઓફ
૧૦=મીડ વીકેટ ઓન
૧૧=સ્કવેર લેગ
બે=બેટસ્મેન
અ=અમ્પાયર

આકૃતી ૩ જી 'સ્લો અન્ડરહેન્ડ બોલીંગ' (Slow Underhand Bowling) ની વેળા 'શોર્ટ-સ્મેન' ને ક્યાં ઉભા રાખવા તે દેખાડે છે. આ વેળા 'સ્લો બોલીંગ' (slow bowling) થતી હોવાથી 'લેંગ-સ્ટોપ' (long-stop) ની જરૂર પડતી નથી, તેથી તેને વધારા તરીકે 'બોલર'ની પછવાડે ઉભો રાખવામાં આવે છે. 'શોર્ટ-સ્લીપ' (short-slip) 'વીકેટ' (wicket) ની છેક નજદીક ઉભો રહે છે.

એ ઉપરાંત અમે બીજી ૨ આકૃતીઓ આપીએ છીએ. આકૃતી ૪ થી અમે 'ચેમ્બર્સ-સાઇકલોપીડ્યા' (Chambers's Encyclopedia) માંથી અને આકૃતી ૫ મી 'એન્સાઇકલોપીડ્યા બ્રિટાનિકા' (Encyclopedia Britannica) ની ૬ મી આવૃત્તિવાલા ફક્તર પરથી ઉતારી આપીએ છીએ.

આકૃતી ૪ થી.

ઓફ—સાઇડ.

૫.	૭.	૮.	અ.	૯.
૧.				
૪.	બે.		બે.	
૩.	૨.		૧.	
	અ.			

૧૧

૧૦

ઓન—સાઇડ.

ક્રીકેટ ચાહુ.

બે=બેટ્સમેન

૧=બોલર

૨=વીકેટ કીપર

૩=લોંગ સ્ટોપ

૪=શોર્ટ સ્લીપ

૫=લોંગ સ્લીપ

૬=પોઇન્ટ

૭=કવર પોઇન્ટ

૮=મીડ વીકેટ

૯=લોંગ શીલ્ડ બોક્સ

૧૦=લોંગ ,, બોન

૧૧=લેંગ

અ=અરૂપાયર

આકૃતી ૫ મો.

૩.

.૧૧

.અ

૨. ૪.

.બે

.૫

.૮

૧૨.

બે

.૧

.અ

.૧૦

બે=બેટ્સમેન

અ=અરૂપાયર

૧=બોલર

૨=વીકેટ કીપર

૩=લોંગ સ્ટોપ

૪=સ્લીપ

૫=પોઇન્ટ

૬=લોંગ સ્લીપ

૭=કવર પોઇન્ટ

૮=મીડ બોન

૯=લોંગ શીલ્ડ બોક્સ

૧૦=લોંગ ,, બોન

૧૧=લેંગ

૧૨=કોઇ વખતે 'મીડ બોન' (૮) નેઆ જગા-
પર મુકે છે, ત્યારે તે 'મીડ બોક્સ' કહેવાય છે.

અમે 'શીલ્ડીંગ' વીષે પુરતું બોલી રહ્યા

છીએ માટે હવે 'શીલ્ડીંગ' પર ઉભેલાંઓની
ફરજ શું છે, તે વીષે લખ્યે છીએ.

ક્રિકેટ-શીલ્ડીંગ પર ઉભેલાંઓ અને
તેમની ફરજ-ઉપર અમે 'શીલ્ડીંગ' પર ઉભે-
લાંઓના નામો દરેક આકૃતીની નીચે લખી
ગયા છીએ, માટે હવે તે નામોવાળા 'શીલ્ડીંગ'
ની શી શી ફરજ છે, તે જણાવ્યે. 'કવર-
પોઇન્ટ' (Cover-point) 'પોઇન્ટ' ની
પછવાડે થોડે છેટે ઉભો રહી બીન્ત 'રન' થતો
અટકાવે છે. જેમ વધારે ઝડપવાળી 'બોલીંગ'
હોય તેમ વધારે સાવચેતીથી અને હુસ્તારીથી
તેને રહેવું ન્હાય. ઘણી વખત 'બોન' પડ્યા
પછી તે આડો જતો રહે છે, જેથી તે અટકા-
વવા ત્યાં કોઇ હુશીયારને રાખવો ન્હાય.
'બેકીંગ અપ' (backing up) માં પણ તેણે
ખબરદારી રાખવી ન્હાય. કારણ કે તેથી તે
ઘણા 'ઓવરથ્રો' (overthrows) અટકાવી
શકે છે. 'થર્ડ મેન અપ' (Third Man up)
જ્યારે ઘણીજ ઝડપની બોલીંગ હોય છે, ત્યારે
'લોંગ બોન' (long on) પર ઉભેલા ત્યાંથી
નીકળી જઈ એ જગ્યા લે છે. તે 'પોઇન્ટ'
(point) તથા 'શોર્ટ-સ્લીપ' (short-slip) ની
વચ્ચે અને 'બોલીંગ-ક્રેસ' (bowling-
crease) ની સીધી લીટીમાં આસરે ૧૨ વારને
છેટેઉભો રહે છે. 'પોઇન્ટ' (Point) ઝડપવાળી
'બોલીંગ'માં 'ઓફ-સાઇડ' (off side) તરફ
અને 'પોપીંગ-ક્રેસ' (popping-crease) ની
સીધી લીટીમાં ૧૨ વારને તક્ષવતે ઉભો રહે છે.
જે 'બોલીંગ' ઘણીજ ઝડપવાળી હોય તો તેણે
ઘણીજ હુશીયારીમાં રહેવું ન્હાય. ઉપર લખેલાં
છેટાંએ પેહેલાં તેણે ઉભું રહેવું, અને જેવો દાવ
લેનાર યાને 'બેટ્સમેન' દડાને મારવા જાય
તેવોજ તેણે આગળ આવવું ન્હાય. જો 'પોઇ-
ન્ટ' ઘણા હુશીયાર હોય છે તો તે વારંવાર
'કવર પોઇન્ટ' (cover point) તરફનો સખત
ફટકો અટકાવી શકે છે. ઝડપવાળી યાને
'ફાસ્ટ બોલીંગ' ની વેળા આ જગા જરા
જોખમ ભરેલી પણ ઘણી અગત્યની થઈ પડે
છે. 'સ્લો બોલીંગ' વખતે તેણે આસરે ૫ વાર

ક્રીકેટ ચાલુ.

નજદીક આવતું જોઈએ. મીડ-વીકેટ ઓન અને ઓફ (Tid-wicket on & Off) હમેસાં ઘણા લેનારની 'વીકેટ' (striker's wicket) અને 'લોંગ-ફીલ્ડ્સ' (long-fields) ની વચ્ચે ઉભા રહે છે. ફીલ્ડ્સ' ના એ ભાગ તરફ ઘણા 'કેચ' (catches) આવે છે, તેથી એઓએ ઘણી ચપલતા અને ચંચલાઈ દેખાડવી જોઈએ, અને તેમની આગળથી પસાર થતા 'બોલ' ને અટકાવવા તજવીજ કરવી જોઈએ જેટલે તકાવતે 'લોંગ-ઓન' (long-on) 'વીકેટ' થી આગળ ઉભો રહે છે, તેટલેજ તકાવતે 'લેગ' (Leg) તેની એટલે 'વીકેટ' પાછળ ઉભો રહે છે. તેની નજર ઘણી ચપલ સાથે તેન માં ઘણી સાલાકી હોવી જોઈએ. 'લેગ-હિટ્સ' (leg-hits) જમીનને લાગ્યા પછી ધારવામાં આવે તે કરતાં જુદેજ ઠેકાણે જતા રહે રહે છે: તેથી દડો જમીનને અડડે તે અગાઉ તેને સેવાની કેશો કરવી, પણ તે લેવા દોડતી વેળા સંભાળ રાખવી જોઈએ. 'લોંગ-ઓન' (Long-on) 'ઓન-સાઇડ' (on-side) તરફ દુર ઉભો રમે છે. જ્યારે 'બોલીંગ' ઘણી ઝડપ-વાળી હોય છે, ત્યારે તે 'મીડ-વીકેટ ઓન' (mid-wicket on) ની જગા પર ઉભો રહે છે. કારણ કે એવી વખતે દડાને 'ઓન' અથવા 'ઓફ' તરફ સેહેલાઈથી મારી શકાતો નથી. 'લોંગ-ઓન' હમેસાં સારો ઝીલનાર, સારો નાખનાર અને સારો દોડનાર હોવો જોઈએ. 'લોંગ-ઓન' ની પેઠેજ પણ 'વીકેટ' ની બીજી તરફ 'લોંગ-ઓફ' (Long-off) ઉભો રહી પોતાની ફરજ ખજવે છે. 'બાય' (bys) અટકાવવાને માટે 'લોંગ-સ્ટોપ' (Long-stop) 'વીકેટ-કીપર' ની પાછળ ઉભો રહે છે. જોઈએ તે કૈરતાં 'વીકેટ' ની વધારે દુર નહીં ઉજી રહેવાની તેણે સંભાળ રાખવી, નહીતર દડો તેની આગળ જઈ પડે તેની અગાડી હુશીઆર રમનારાઓ એકાદ બાય (bye) ઝડપથી કરી જાય છે. જેવો પોતાનો દડો મળ્યો કે તરતજ તેણે ઝડપથી તે ખનતાં સુધી 'બોલર' તરફ નાખવાને બદલે 'વીકેટ-કીપર' (wicket-

keeper) ના હાથમાં આપવો જોઈએ. વળી તેણે 'શોર્ટ-સ્લીપ' (short-slip) ને 'બેકીંગ-અપ' (backing up) થવામાં મદદ કરવી, અને 'લોંગ સાઇડ' ના રન થતા અટકાવવાને કોશેશ કરવી જોઈએ. 'મેચ' (match) માં જ્યારે 'સ્લો બોલ્સ' (slows) કરવામાં આવે છે, ત્યારે લોંગ-સ્ટોપ' ને હમેસાં 'બોલર' ની પછવાડે ૧૨ વાર છેટે ઉભો રહેવા મોકલવામાં આવે છે. જેમ 'બોલ-ન્ટ' ની પછવાડે 'કવર-પોષ્ટ-ન્ટ' ઉભો રહી બીજા રન થતા અટકાવે, તેજ પ્રમાણે 'લોંગ-સ્લીપ' (Long-slip) 'સ્લીપ' (slip) ની પાછળ ઉભો રહી ખનતાં સુધી 'લોંગ સ્ટોપ' ને 'બેક-અપ' કરી બીજા રન થતા અટકાવે છે. 'શોર્ટ-સ્લીપ' (Short-slip) 'ઓફ-સાઇડ' તરફ 'વીકેટ' ની પછવાડે થોડાક વાર ને છેટે ઉભો રહે છે: એ જગ્યાનું ઘણું કામ પડતું નથી, એ જગા ઘણુંખરું 'બોલર' સાચવે છે. જો દડો ઘણા જોરાથી આવતો હોય તો એ જગ્યા પર ઉભા રહેનારે સાહુચેતી વાપરી પોતાનાં મોંહને ધક્કા થતી અટકાવવી જોઈએ. 'વીકેટ-કીપર' ને 'બેક અપ' કરવાની, અને જ્યારે 'વીકેટ-કીપર' દડા પાછળ દોડે ત્યારે તેની જગા પર આવી તેનું કામ ખજવવાની ફરજ છે.

હવે અમે 'ક્રીકેટ' ના કાયદા વીષે બોલવા માંગ્યે છીએ. એ કાયદા ઇંગ્લંડની જગત પ્રસીધ મેરીલીબોન કલબ, (Marylebone Club) એ ખાહેર પાડ્યા છે, જે 'ક્રીકેટ' માં એક સત્તા ગણાતી હોવાથી દુનિયાની લગભગ દરેક નાની મોટી 'ક્રીકેટ કલબો' તે કાયદા પ્રમાણે અમલ કરે છે. આપણા શહેરમાં પણ સઘળી ક્રીકેટ કલબો એજ કાયદા પર અમલ કરે છે. એ કાયદાઓ છેલ્લાં સુધારેલા હોવાથી અમે તે સુધારેલા કાયદાઓ દાખલ કીધા છે.

ક્રીકેટના કાયદા—૧ લો. જો આગળથી ખનને ટોલીવાલાઓ વચ્ચે ગોઠવણ કીધી હોય તો તેમ, નહીતર ખનને ટોલીવાલાઓ પોતા તરફથી ૧૧, ૧૨ રમનારાઓને મેચ રમવા લાવી શકે. દરેક ખાણુએ ખપે ધનીંગ્સ (innings) વારાફરતી લેવી, પણ જો ૫૩ માં

ક્રીકેટ ચાલ.

કાયદામાં જણાવેલો ખનાવ અને તો તે કાયદા પ્રમાણે અમલ કરવો. પેહેલાં દાવ કોણે લેવો તે અમ્પાયર એકાદ સીકકો યા રૂપે ઉછાળી છાપ કે કાંટો પડ્યો છે તે જોઈ ચુકાદો આપશે. ૨ જો. જેટલારન્સ ખરાખર રીતે થયા હશે તેટલાનો હીસાખ રાખવામાં આવશે. સંપુર્ણ અને અપુર્ણ રન કોણે કેહેવો તે અમ્પાયર નીચલા ચોકકસ કાયદા પર ધ્યાન આપી કહેશે. એ રનનો હીસાખ અગાઉથી એ કામ માટે નેમેલા સ્કોર્સ (scorers) કાગળ પર (જુઓ ક્રીકેટ મેત્સ રમવાની ગોઠવણુ વાલી આરટીકલ—રમનારાઓ) માંડશે. જે ખાલુ સઘથી વધારે રન્સ કરશે, તે જીતેલી ગણાશે. ૩ જો. મેત્સ રમવાની શરૂઆતમાં દરેક ખાલુ અગાઉથી પોત પોતાનો અકેક અમ્પાયર (umpire) હેડવર્શો. ૪ થો. દો વજનમાં પાા આંઁસથી ઝોછો અથવા પાા આંઁસથી વધારે નહી હોવો જોઈએ. વળી તેનો ઘેરાવો ૯ તસુથી ઝોછો અથવા ૯ તસુથી વધારે નહી હોવો જોઈએ. દરેક ધની-ગ્ગની શરૂઆતમાં દરેક ખાલુ ગમે તો રમવા માટે નવો દો માંગી શકે. ૫ મો. સઘથી પહોળા ભાગમાં પેટ (bat) ૪૧ તસુ કરતાં વધારે નહી હોવું જોઈએ. પેટ લંબાઈમાં વધુમાં વધુ ૩૮ તસુ હોવું જોઈએ. ૬ ઠો. વીકેટ્સ 'અમ્પાયર્સ' એ ખરાખર અકેકની સામસામી ૨૨ વારને છેટે દાટવી જોઈએ. દરેક વીકેટની લંબાઈ ૮ તસુ જોઈએ, અને તે ૩ સ્ટમ્પ્સની અને ૨ પેલ્ડથી ખનેલી હોવી જોઈએ. પેલ્ડ, સ્ટમ્પ્સના મઠાલાં પર મુકવી. સ્ટમ્પ્સ એક સરખી અને પુરતી જડાઈની હોવી જોઈએ, જેથી તેમાંથી દો થસાર થઈ શકે નહી. તે ૨૭ તસુ જેટલી જમીનથી ખહાર હોવી જોઈએ. પેલ્ડ ૪, ૪ તસુ લંબાઈમાં જોઈએ. મેત્સ રમતી વેળાએ વીકેટની જગા ખદલવી નહી, પણ જે વરસાદ યા એવાંજ ખીજાં કારણથી જગા રમવાને ના લાયક જણાયતો ખને ખાલુની રાજી ખુશીથી તે ખદલવી. ૭ મો. સ્ટમ્પ્સની સાથે સીધી લીટીમાં પોલીંગ-ક્રીસ લંબાઈમાં ૨ વાર અને

૮ તસુ હોવી જોઈએ. સ્ટમ્પ્સ ખરાખર વચમાં અને પોલરની ખાલુએ કાટખુણે પોલીંગ ક્રીસને અકેક રીટર્ન (return) ક્રીસ હોવી જોઈએ. ૮ મો. વીકેટની સમાંતરે અને તેનેથી ૪ ફીટ છેટે પોલીંગ ક્રીસ હોવી જોઈએ. લંબાઈમાં ગમે જેટલી હોય, પણ તે પોલીંગ ક્રીસ કરતાં ઝોછી પાડવી જોઈએ, જેથી દો નાખવામાં આવે ત્યારે તે પેટસ્મેન દુર હોવાથી તેને લાગે નહી. ૯ મો. એક મેત્સ રમતી વખતે ખેમાંની એક ટોળીએ ખીલની સમ્મતી વગર રોળ ફેરવવું નહી, પાણી સીપાવવું નહી, મતોડું પુરાવવું નહી, ધાસ કાપવું નહી, અથવા ઠોકાને જમીનમાં ફેરફાર કરવો નહી. પણ જો જે ટોળી પેટીંગમાં હોય અને તે જો વાંધો ન કહાડે તો દરેક ધનીગ્ગની શરૂઆતમાં જમીન વાળી શકાય અથવા તે ઉપર રોલર (roller) ફેરવી શકાય. પણ આ કાયદો પેટરને રમતી વેળા પોતાની પાસેની જગા પેટથી ઠોકી સીધી કરવાને અને પોલરને જમીન ભીની હોય ત્યારે પોતાની નજીકમાંના ખાડા પુરવા અટકાવતો નથી. ૧૦ મો. દો ખરાખર 'બોલ' (ball) કરવો જોઈશે. જો તે ખાલી ફેંકેલો અથવા હડસેલો હશે તો અમ્પાયર 'નો બોલ' (No ball) કહેશે. ૧૧ મો. પોલીંગ ક્રીસની પછવાડેની અને રીટર્ન ક્રીસની અંદરની જગા ઉપર એક પગ રાખી પોલરે 'બોલ' કરવા જોઈએ, નહીતર અમ્પાયર 'નો બોલ' કરશે. ૧૨ મો. જો કોઈ પોલર વીકેટની એટલો ઢંચો અથવા એટલો આડો બોલ ફેંકે, અને તેથી જો અમ્પાયરના ધ્યાનમાં એમ આવે કે તે દડાને પેટસ્મેન મારી ન શકશે તો તે ખીજા અમ્પાયરને પુછીને અથવા પુછ્યા વગર 'વાઈડ બોલ' (Wide ball) કહેશે, જેથી જે ટોળી દાવ લેતી હોય તે ટોળીના જસમાં એક રન ઉમેરાશે. એવા ખોજો ચાર ખોજમાંનાં એક તરીકે ગણાશે નહી. પણ જો પેટસ્મેન કોઈખી રીતે તેવા ખોજની પોંઠાંચમાં જઈ શકે તો તે રન ગણાશે નહી. ૧૩ મો. દર વીકેટ ખદલ્યાની અગાડી ૪ ખોજ કરવા જોઈએ. ૪ ખોજ કર્યા પછી વીકેટ-કીપરના અથવા ખોજરના

બોલ ક્રીકેટ ચાલુ.

હાથમાં જ્યારે બોલ આવશે, ત્યારે અમ્પાયર 'ઓવર' (Over) કરીને કહેશે. 'નો બોલ' અથવા 'વાઇડ બોલ' 'ઓવર' માંના એક બોલ તરીકે ગણાશે નહીં. ૧૪ મો. એક ઇનીંગ્સમાં બોલરને ફક્ત ૨ વાર વીકેટ ખદલવા દેવામાં આવશે. ચાલુ ૨ ઓવર્સ કરતાં વધુ વખત બોલોલ કરવા દીધામાં આવશે નહીં. ૧૫ મો. જે વીકેટ તરફથી બોલર બોલોલ કરતો હોય તે વીકેટ તરફના બેટ્સમેનને, વીકેટની જે બાજુ બોલર તેને હમો રહેવા કહે તે બાજુ, હમો રહેવું જોઈએ. ૧૬ મો. જે એક બોલર 'નો બોલ' અથવા 'વાઇડ બોલ' કરેતો બેટ્સમેનથી જેટલા ૨૦ લેવાઈ શકાય તેટલા હાથ શકે, અને '૨૦ આઉટ' અથવા ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૩૦ માં કાયદાઓનો ભંગ કરીયા સીવાય બીજી કોઈબી રીતે 'આઉટ' કરી શકાય નહીં. બેટને લાગ્યા વગર 'નો બોલ' થી જે ૨૦ થયા હશે તે હમોરાઈ શકાશે, પણ જે તમ કરતાં એકબી ૨૦ નહીં થશે તો 'નો બોલ' નો ૧ ૨૦ હમોરવામાં આવશે. એજ પ્રમાણે 'વાઇડ બોલ' વીષે પણ જાણવું. ૧૭ મો. અમ્પાયરે 'વાઇડ બોલ' અથવા 'નો બોલ' નહીં કહેલો એકાદ બોલ જે દાવ લેનારના શરીરને અથવા તેના બેટને લાગ્યા વીના આડો જતો રહેશે, અને તેથી જે ૨૦ થશે, તો અમ્પાયર 'બાય' (bye) માં હમોરવા કહેશે, પણ જે બેટ અથવા હાથ સીવાય દાવ લેનારના શરીરના કોઈબી ભાગને બોલ લાગી જશે અને તેથી જે ૨૦ કરવામાં આવશે તેને અમ્પાયર 'લેગ બાય' (leg bye) કહેશે, અને તેથી તે ૨૦ 'લેગ બાય' માં હમોરાશે. ('નો બોલ' અથવા 'વાઇડ બોલ' ની ૨ અથવા વધારે બાય એકી વેળા જે બેટ્સમેન કરે છે તો તે બાય 'વાઇડ' તરીકે લખવામાં આવે છે, જેથી તમને ફક્ત એકજ ૨૦ મળે છે. માટે દોડવામાં કાંઈ ફાયદો નથી, ઉલટું ૨૦ આઉટ થવાથી ધાસ્તીમાં રમનાર આવે છે). ૧૮ મો. મેચની અને ઇનીંગ્સની શરૂઆતમાં બોલરની વીકેટ તરફનો અમ્પાયર 'પ્લે' (play)

બોલરો; તે વખતથી તે ફરેક ઇનીંગ્સની આખરી વેર કોઈ પણ બોલરને અજમાયસ તરીકે બોલ (trial ball) કરવા દીધામાં આવશે નહીં; અને જ્યારે એકાદ બેટ્સમેન આઉટ થશે, ત્યારે જ્યાં સુધી બીજા બેટ્સમેન આવશે નહીં ત્યાં સુધી બેટનો ઉપયોગ કરવા દીધામાં આવશે નહીં. ૧૯ મો. બેટ્સમેનના હાથમાંનું બેટ અથવા તેના શરીરનો કોઈ પણ ભાગ જે 'પોપીંગ ક્રીસ' ની અંદરની ભોંય પર નહીં હોય તો 'બેટ્સમેન' 'આઉટ ઓવ હીઝ ગ્રાઉન્ડ' (Out of his ground) થાય. ૨૦ મો. જો એકાદ સ્ટમ્પ જમીનમાંથી કાઢી નાખી હોય અને એક અથવા બન્ને 'બેલ્ડ' જો પડી ગઈ હોય તો 'વીકેટ' ને પાડી નાખેલી યાને 'ડાઉન' (down) તરીકે લેખવામાં આવશે. ૨૧ મો. બોલ કીધાથી જો બેમાંની એક 'બોલ્ડ' પાડી નાખવામાં આવે તો અથવા સ્ટમ્પને જમીનમાંથી હમોડી નાખવામાં આવે તો બેટ્સમેન 'બોલ્ડ આઉટ' (bowled out) થાય છે, યાને તેને દાવ છોડી દેવો જોઈએ. જો બોલ તેના બેટને અથવા શરીરના ભાગને લાગે તોબી તેમજ. ૨૨ મો. અથવા બેટના ફટકાથી અથવા હાથને (પણ હાથના પોંહાંચાને નહીં) લાગ્યાથી બોલ જો જમીનને લાગ્યા વગર ઝીલાય તો રમનાર 'કૌટ આઉટ' (caught out) થાય છે. તે બોલ જો ઝીલનારના શરીરના કોઈ પણ ભાગને લાગે તો કાંઈ શીકર નહીં. ૨૩ મો. અથવા ફટકો મારતી વેળા અથવા દડો રમતમાં ચાલુ હોય તે વખતે જો બેટ્સમેનના પગ, હાથ યા તેને પકડેલું બેટ 'પોપીંગ ક્રીસ'થી અલગ અથવા તેની બાહર હોય તો તેની વીકેટ, દડો છુટો મારીને અથવા દડો હાથમાં પકડી તે હાથથી તેની વીકેટ, પાડી નાખી હોય તો બેટ્સમેન 'સ્ટમ્પ્ડ આઉટ' (stumped out) થાય છે. ૨૪ મો. અથવા રમનાર પોતાના શરીરના કોઈ પણ ભાગથી દડો અટકાવે, જેથી બોલર તરફની વીકેટ આગળના અમ્પાયરના ધ્યાનમાં જો એમ આવે કે દડો સીધી લીટીમાં બેટ્સમેનની વીકેટ આગળ જઈ તેને લાગતે તો તે 'લેગ

❖ ક્રીકેટ સાથે.

બીફોર વીકેટ' (leg before wicket) કહે, જેથી બેટ્સમેન 'આઉટ' થયેલો કહેવાય. ૨૫ મો. અથવા ફટકો મારતી વેળા બેટ્સમેન પોતાનું બેટ વીકેટને મારે તેથી અથવા બેટ્સમેનના શરીરના કોઈ પણ ભાગથી અથવા પોશાકથી વીકેટ પડી જાય તો 'હીટ વીકેટ' (hit wicket) અમ્પાયર બોલે, જેથી બેટ્સમેન પોતાનો દાવ ખુદી દેવો જોઈએ. ૨૬ મો. અથવા કોઈબી બેટ્સમેન દોડવાના થા બીજાં હરકોઈ બાહ્યાનાથી દડો ઝીલવામાં જો અટકાવ કરે તો અમ્પાયર 'ઓબ્સ્ટ્રક્ટીંગ ધી ફીલ્ડ' (obstructing the field) બોલી તે બેટ્સમેનને 'આઉટ' કરે. ૨૭ મો. અથવા બેટ્સમેનને દડાને એક વાર ફટકો માર્યો હોય, અથવા દડો તેના શરીરના ભાગથી અટક્યો હોય, અને તે જાણી જોઈ તેને જ ફરીથી ફટકો મારે તો અમ્પાયર 'હીટ ધી બોલ ત્વાઇસ' (hit the ball twice) કરીને કહે, જેથી તે બેટ્સમેનને દાવ છોડવો. પણ જો પુરતાં જોરથી ખેંચી નહીં થયો હોય અને તેથી જો દડો અંદર ધુસ્સો હોય તો બેટ્સમેન પોતાના હાથ સીવાય બેટથી યા શરીરના બીજા કોઈબી ભાગથી તે અટકાવી શકે. ૨૮ મો. દોડતી વેળા અથવા દડો રમતમાં ચાલુ હોય, અને જો બેટ્સમેન પોર્પીંગ ક્રીસની ખાઉર હોય તો તે વેળા જો કોઈબી ફીલ્ડરમેનને અડડી બોલ વીકેટને પાડી નાખે, અથવા ફીલ્ડરમેન પોતાના હાથમાં બોલ પકડી વીકેટને પાડી નાખે તો દાવ લેનાર 'રન આઉટ' (run out) થાય છે. ૨૯ મો. અથવા દડો રમતમાં હોય તે વખતે બેટ્સમેન સામેની ટોલીની અરજ કર્યા વના જો દડાને હાથ લગાડે તો અથવા દડો હંચકે તો તે બેટ્સમેન 'હેન્ડલ્ડ ધી બોલ' (handled the ball) કીધો કરી જાણી તે 'આઉટ' થાય. ૩૦ મો. અથવા બેટ્સમેન જો જાણી જોઈને કોઈબી 'ફીલ્ડરમેન' ને અડચણ કરે તો 'ઓબ્સ્ટ્રક્ટીંગ ધી ફીલ્ડ' (obstructing the field) ના વાંક મારે તે 'આઉટ' થાય.

૩૧ મો. દોડતી વખતે જો 'બન્ને બેટ્સમેન એક બીજાને પસાર કરી ગયા હોય, અને જો વીકેટ પાડી નાખી હોય તે વીકેટ બણી જે બેટ્સમેન દોડતો હોય, તે 'રન આઉટ' (run out) થાય છે. પણ જો એક બેટ્સમેન દોડે અને બીજો જો રહે તો 'પોર્પીંગ ક્રીસ' થી જે ખાઉર નીકલેલો હોય, તે ચાને પેલો દોડનાર 'રન આઉટ' થાય છે. ૩૨ મો. દડો ઝીલ્યો હોય તે વેળાના રન ગણવામાં આવતા નથી. જો એકાદ બેટ્સમેન 'રન આઉટ' થાય તો, જે રન કરવામાં આવે તે ગણાય નહીં. ૩૩ મો. કોઈબી કારણ સર જો 'બેટ્સમેન' 'આઉટ' થયો હોય તો તે વેળા કીધેલો બોલ 'દેડ' (dead) ચાને મુએલો ગણાય. ૩૪ મો. 'બોલ' બોવાઈ ગયો અને માલમ પડતો નહીં હોય ત્યારે જો તે બાજુનો ફીલ્ડરમેન 'લોસ્ટ બોલ' (lost ball) કરીને બોલે તો તે વેળા દડો દેડ (dead) ચાને મુએલો તરીકે ગણાશે, અને 'બેટ્સમેન' ને ૧ રન મલશે; પણ જો 'લોસ્ટ બોલ' કરીને પોકાઈ આગમ્ય ૧ થી વધુ રન થયા હશે તો જેટલા રન 'બેટ્સમેન' એ કીધા હશે, તેટલા રન દડો મારનારને મળશે. ૩૫ મો. 'વીકેટ-કીપર' ના અથવા તો 'બોલર' ના હાથમાં દડો ખરાખર ઠર્યા પછી તે દડો 'દેડ' (dead) ગણાય; પણ જે વખતે 'બોલર' બોલ કરવા જતો હોય તે વખતે જો તેની વીકેટ તરફનો 'બેટ્સમેન' એવો દડો ક્યાંની અગાડી 'પોર્પીંગ ક્રીસ' ની ખહાર જાય તો બોલર તેને 'રન આઉટ' કરી શકે; પણ જો બોલર તેની વીકેટ તરફ દડો ફેંકે અને તે જો વીકેટને લાગ્યા વગર દુર જતો રહે, અને તેથી જો 'બેટ્સમેન' રન કરે તો તે 'ના બોલ' ના મકાલાં ડુંહા ગણવામાં આવે. ૩૬ મો. સામેની ટોળીની સમ્મતી વગર બીજો રમનાર અંદર રમવા આવ્યા પછી પેહેલા રમનારથી પોતાની 'વીકેટ' છોડી જઈ, પોતાનો અધુરો દાવ પુરો કરવા અવાય નહીં. ૩૭ મો. મેલ્ડ રમતી વેળા જો એકાદ રમનારને ધજા થાય અથવા તે આજરો પડે તો તેને ખદલે 'સબ્સ્ટીટ્યુટ' (substitute) તરીકે બીજા રમનારને લેવાઈ

ક્રીકેટ ચાલુ.

શકાય, પણ સામેની ટોળીની પરવાનગી સીવાય ઉપલાં કારણો સીવાય ખીજાં કોઇખી કારણ સર 'સ્પસ્તીત્યુટ' લેવાય નહી. ૩૮ મો. સામેની ટોળીની પરવાનગીથી જો કોઇ 'સ્પસ્તીત્યુટ' લેવામાં આવે તો તે ક્યાને લેવો છે તે, અને તે કઇ 'ફીલ્ડની જગા સાચવશે તે સામેની ટોળીને કહેવું જોઇએ, અને તે માટે તેમની પરવાનગી મેળવવી જોઇએ. ૩૯ મો. જો સામેની ટોળીના અનુમતથી 'સ્પસ્તીત્યુટ' ને રમવા દેવામાં આવે, અને તે વખતે તે અથવા તેનો જોડયો જો 'પોપીંગ ક્રીસ' ની ખાઉર હોય, અને તે વેળા જો દડો તેને લગતી વીકેટ પર મારે તો તે અથવા તેનો જોડયો કાયદા સર 'રન આઉટ' થયલા ગણાય. યાને દુકંમાં ખોલ્યે તો 'ક્રીકેટ' નાં સધલા કાયદા પ્રમાણે તે સ્પસ્તીત્યુટ અને તેના જોડયાએ ચાલવું જોઇએ. ૪૦ મો. જો 'સ્પસ્તીત્યુટ' કાયદાનો ભંગ કરે તો જેની પદલી તે આંચો હોય તે સખસને અને તેને પોતાને કાહાડી નાખવામાં આવે. ૪૧ મો. કોઇખી 'ફીલ્ડ' પર ઉભેલો સખસ પોતાના પોશાકથી અથવા પોતાની ટોપીથી જો દડો અટકાવે તો તે દડો 'દેડ' તરીકે લેખવામાં આવશે, અને સામેની ટોળીના રનસમાં પાંચ રનસ ઉમેરવામાં આવશે. એવી વેળા જો કોઇ રનસ કરવામાં આવ્યા હશે, તોપણ પધા મળી માત્ર ૫ રનસ મળશે. ૪૨ મો. 'વીકેટ-કીપર' એ 'વીકેટ' ની પાછળ ઉભું રહેવું જોઇએ. જો વીકેટ-કીપર દડો 'વીકેટ' પસાર કરી ખાઉર આવે તેની અગાડી જો 'સ્ટમ્પ આઉટ' કરવાને માટે દડો પકડે, અથવા જો તે પોતાની હીલચાલથી અથવા ઘોંઘાટથી 'બેટસ્મેન' ને રમવામાં અડચણ કરે, અથવા તેના શરીરનો કોઇખી ભાગ જો 'વીકેટ' ની ઉપર અથવા અંદર હશે તો 'બેટસ્મેન' ૨૬ માં, ૨૭માં, ૨૮માં, ૨૯માં અને ૩૦માં કાયદામાં જણાવેલાં કારણો સીવાય 'આઉટ' થયેલો ગણાશે નહી. ૪૩ મો. વાજખી પા ગેરવાજખી રમતનો, જમીન રમવાને લાયક છે કે નહી તેનો,

હવા કેવી છે તેનો, અને રમવા જેટલું ઉજરું છે કે નહી તેનો, અમ્પાયર્સ ચુકાદો કરનાર છે. સઘળા વાંધાનો નીવેડો તેઓ કરશે, અને જો બન્ને ચોક્કસ ખાખદ વીષે એકમત નહી થાય તો, તેની અગાડી જે બન્ધું હોય ત્યાંથી પાછું ચાલુ કરવું. ૪૪ મો. 'અમ્પાયર્સ' એ 'વીકેટ' ખરાખર દાતવી જોઇએ, હદ ભરી લેવી જોઇએ, અને પેહલાં કઇ ટોળીએ દાવ લેવો તે માટે સીકકા ઉછાળી નક્કી કરવું જોઇએ. દરેક ટોળીએ એકેક 'ઇનીંગ્સ' (innings) લીધા પછી 'અમ્પાયર્સ' એ 'વીકેટ' પદલવી જોઇએ. ૪૫ મો. એક જણ 'આઉટ' થયા પછી ખીજાને અંદર આવવાને ૨ મીનીટ, અને એક ટોળીનો દાવ પુરો થયા પછી ખીજા ટોળીને અંદર આવવાને ૧૦ મીનીટ, અમ્પાયરે આપવી જોઇએ. જ્યારે અમ્પાયર 'પ્લે' (play) કરીને ખોલે, અને જે ટોળી રમવાને ના પાડે તો તે ટોળી હારી ગયલી કહેવાય.

* * * પાછળથી એક નવો કાયદો નીકલ્યો છે, અને તે એકે જો એકાદ ટોળીના એકાદ ઇનીંગ્સમાં ઘણા રનસ થયા હોય અને હજી ખીજા રમનારાઓ તેજ ટોળીના ખાકી હોય તો મેત્યનું પરીણામ જાણવાને પેલી દાવ લેતી ટોળી પોતાનો દાવ છોડી દઇ ખીજા પોતાની સામેની ટોળીને દાવ લેવા ખોલાવે. એ છોડી દેતી વેળા પેહલીએ જેટલા રનસ કીધા હોય તેટલાજ રનસ ગણવામાં આવે. તેઓથી તે ઇનીંગ્સમાં ખાકી રહેલાઓને દાવ આપવા પાછા ખોલાવાય નહી. જો એવો બનાવ પેહલી ઇનીંગ્સમાં બને તો પેલાઓ, ગમે તો સઘળાઓ, ખીજા ઇનીંગ્સમાં ધારા સર દાવ લઇ શકે. ૪૬ મો. સામેની ટોળી જ્યાં લગી એકાદ 'બેટસ્મેન' ને ખહાર કાહાડવા જણાવે નહી, ત્યાં સુધી અમ્પાયરથી તે 'બેટસ્મેન' ને ખાઉર કહડાય નહી. ૪૭ મો. 'સ્તમ્પીંગ', 'હીટ-વીકેટ', ફટકો મારનારની વીકેટ (striker's wicket) આગળના 'રન આઉટ', અથવા ૪૨માં કાયદામાં જણાવેલા કારણોનો

ફીલ્ડ ક્રીકેટ ચાલ.

બોલર આગળની વીકેટ આગળ ઉભેલો અમ્પાયર ચુકાદો કરી શકે, અને બીજાં સઘળાં કારણો સર અને જેની તેને ખરાબર સમજ નહી પડે તેવી બાબતો માટે તે અમ્પાયર બીજા અમ્પાયરને અરજ કરે; જેના મતથી જે ચુકાદો થાય તે સામે વાંધો લઈ શકાય નહી. ૪૮ A મો. જો કોઈ બોલરનો પગ જ્યારે તે બોલ કરતો હોય ત્યારે 'બોલીંગ-ફીસ' ની પછવાડે અને 'શોર્ટ-ફીસ' ની અંદરની જમીન પર નહી હોય તો તેની વીકેટ આગળના અમ્પાયરે 'નો બોલ' કહેવું. ૪૮ B મો. દોઢ કીધો કે તરતજ અમ્પાયરે 'નો બોલ' કહેવાની સંભાળ રાખવી. વળી તેણે દોઢ જેવો મારનારની આગળથી પસાર થાય તેવોજ 'વાઈડ બોલ' કહેવું જોઈએ. ૪૯ મો. જો બે માંનો એક 'બેટ્સમેન' જાહેર્યે તે કરતાં ટુંકો રન કરશે, તો અમ્પાયરે 'વન શોર્ટ (one short) કરીને બોલવું જાહેર્યે: જેથી તે રન ગણવામાં આવશે નહી. ૫૦ મો. અમ્પાયર 'ઓવર' (over) કરીને બોલ્યો કે તે દોઢ 'દેડ' (dead) યાને મુએલો ગણાશે. પણ જો ૨ માંનો ૧ 'બેટ્સમેન' 'આઉટ' છે કે નહી તે અમ્પાયરને પુછે તો તે બીજા દોઢ કીધાની અગાડી પુછવું જાહેર્યે, નહી કે પછી. ૫૧ મો. કોઈ પણ 'અમ્પાયરે' સરત ખકવી નહી. ૫૨ મો. જો 'અમ્પાયર' ૫૧ માં કાયદાનો ભંગ કરે તો તે સીવાય બીજાં કોઈબી કારણસર ખન્ને ટોળીના અનુમત વગર 'અમ્પાયર' ને 'મેલ્ય' ની વખતે ખદલાય નહી. પણ જો 'અમ્પાયર' ૫૧ મો કાયદો તોડે તો બેમાંની એક પણ ટોળી તેને કાઢી મુકી શકે. ૫૩ મો. જો પેહેલી 'ધર્નીંગ્સ' માં ૨ માંની ૧ ટોળીએ સામેની ટોળીના કરતાં ૮૦ રન ઓછા કીધા હોય તે ટોળીએ બીજા 'ધર્નીંગ્સ' માં પેહેલાં દાવ લેવા જવું જાહેર્યે.

ફીલ્ડે મેલ્ય એક દીવસનીના કાયદાઓ:—'ફીલ્ડેના કાયદા' ઓમાંના ૨ સીવાય એને પણ લાય પડે છે, એ ૨ કાયદાઓ તે ૧૩ માંનો, પેહેલો વાકય, અને આખો ૫૩ મો

કાયદો છે. એને ખદલે નીચલા કાયદાઓ પર અમલ કરવો. ૧ લો. જો પેહેલી 'ધર્નીંગ્સ' માં ૨ માંની ૧ ટોળીએ સામેની ટોળીવાળા કરતાં ૬૦ રન ઓછા કીધા હોય તો તે ટોળીએ બીજા 'ધર્નીંગ્સ' માં પેહેલાં દાવ લેવા જવું. ૨ જો. મેલ્યનું પરીણામ પેહેલી 'ધર્નીંગ્સ' પરથી જણાશે. ૩ જો. 'મેલ્ય' રમવાની અગાડી ૫ કે ૬ 'ઓવર' પુરી કરવી તે વીધે ખન્ને ટોળીએ નક્કી કરવું.

ફેલ્ડાક જવાન રમનારાંઓને ૨૦ માંડવા છાપેલા તાવ (scoring sheets) ખરીદવા નથી ખનતા, જેથી અમે પાછલના સફા પર (જુઓ પાનું ૬૨ મું) એનો એક નમુનો આપ્યો છે, જેથી તે પ્રમાણે બીજાં કાગળો પર લીટીઓ દોરી અને લખીને ખનાવવું, પણ કાગળનું કદ મોટું લેવું જાહેર્યે. એ રીતે છાપેલા તાવો હાલ દુન્યાની લગભગ દરેક મોટી તેમજ નાની 'મેલ્ય' વખતે વપરાય છે. આ ઠેકાણે અમને જણાવવું જાહેર્યે કે અમે એ ઇંગ્લેન્ડમાં આપ્યો છે, એનું કારણ એજે સઘળે ઇંગ્લેન્ડ વપરાય છે. વળી ફેલ્ડાક અક્ષરો ટુંકમાં લખવામાં આવે છે, જે નીચે પ્રમાણે:—

કોટ (caught) માટે c.

બોલડ આઉટ (bowled) માટે b.

લેગ બીફોર વીકેટ (leg before wicket) માટે l. b. w.

સ્ટમ્પડ આઉટ (stumped) માટે st.

હીટ વીકેટ (hit wicket) માટે h. w.

બાઈઝ (byes) માટે b.

વાઈડ બોલ (wides) માટે w.

લેગ બાઈઝ (leg byes) માટે l. b.

નો બોલ્સ (no balls) માટે n. b.

ફીલ્ડેના સીંગલ વીકેટના કાયદા—Single Wicket યાને એકજ વીકેટ તરફથી દાવ લેવામાં આવે તેના કાયદાઓ નીચે મુજબ છે. 'ફીલ્ડેના કાયદા' એમાં પણ લાય પડે છે, પણ જ્યાં નીચલા કાયદાઓ હોય, ત્યાં તેને લગતા કાયદાઓ 'ફીલ્ડેના કાયદા' ઓમાંથી કાઢાડી નાખવા:—૧ લો. ૨૨ વારને તફાવતે અને

.... LINTINGS,

[illegible]

કીકેટ ચાહ.

‘બોલીંગ સ્ટમ્પ’ ની ખરાબર સામે એક ‘વીકેટ’ ઠોકવામાં આવે. બોલીંગ ક્રીસ ‘કીકેટના કાયદા’ માંના ૭ માં પ્રમાણે મુકવી જોઈએ. ૨ જો. જ્યારે એક બાલુએ ૫ થી ઓછા રમનારાંઓ હાથ ત્યારે ‘ઓફ’ અને ‘લેગ સ્ટમ્પ’ માંથી સીધી લીટીએ અને ૨૨ વારને છેટે હદ (bounds) મુકવામાં આવે. ૩ જો. ‘બેટસ્મેન’ એ ૧ રન મેળવવા માટે આ હદની અંદર દડો મારવો જોઈએ, પણ જો ‘બોલીંગ સ્ટમ્પ’ ને અથવા ‘બોલીંગ ક્રીસ’ ને પોતાનું બેટ નહીં લગાડે અને કાયદા પ્રમાણે ‘પોપીંગ-ક્રીસ’ માં જો તે પાછો નહીં આવે, એટલે કે તે જો આખા રન-સ નહીં કરે તો તે રન-સ નહીં ગણાય. ૪ થો. જ્યારે ‘બેટસ્મેન’ દડાને મારે, ત્યારે તેનો પગ ‘પોપીંગ-ક્રીસ’ ની અંદર જમીન પર હાવો જોઈએ, નહીતર અમ્પાયર ‘નો હીટ’ બોલશે, અને તેથી એકબી રન માંડવામાં આવશે નહીં. ૫ મો. જો એકેક બાલુએ ૫ કરતાં ઓછા રમનાર હશે, તો ‘ખાઈઝ’, ‘લેગ ખાઈઝ’ અથવા ‘ઓવરગ્રોઝ’ ના રન ગણવામાં આવશે નહીં, અને વળી ફટકો મારનારને ‘વીકેટ’ ની પાછળ અથવા ‘સ્ટમ્પ’ ની પાછળ દડો ઝીલવાથી ‘આઉટ’ કરવામાં આવે નહીં. ૬ ઠો. ‘શ્રીલડસ્મેન’ એ દડો એવી રીતે નાખવો જોઈએ કે તે ‘વીકેટ’ અને ‘બોલીંગ સ્ટમ્પ’ ની વચ્ચેથી અથવા તો ‘બોલીંગ સ્ટમ્પ’ની અને ઠેરવેલી હદની વચ્ચેથી પસાર થાય. જ્યાં સુધી એ રીતે દડો નહીં નાખવામાં આવે ત્યાં સુધી દડો મારનાર દોડ્યા કરે. ૭ મો. મારનારે ૧ રન કીધા પછી જો તે બીજો કરવા માંગે તો તે બીજો રન મેળવવા સાફ તેણે ‘બોલીંગ સ્ટમ્પ’ ને અથવા ‘ક્રીસ’ ને બેટ લગાડી, બોળ વચ્ચમાંથી નાખવામાં આવે તે અગાડી, પાછા ફરવું જોઈએ. ૮ મો. ખોવાયલા યાને ‘લોસ્ટ’ બોળને માટે અથવા જાણી જોઈને પોતાના પોશાક અથવા પોતાની ટોપીથી અટકાવેલા બોળને માટે ફટકો મારનારને ૩ રન-સ મળે. ૯ મો. જ્યારે દરેક બાલુએ ૪ થી વધારે રમનારા હોય ત્યારે

હદ ખંધાય નહીં. હીસ, ખાઈઝ, લેગ ખાઈઝ અને ઓવરગ્રોઝ થી મળેલા રન-સ ગણવામાં આવે. ૧૦ મો. દરેક બોળની વચ્ચે ૧ મીનીટ કરતાં વધારે વખત અપાય નહીં.

કીકેટની સરત બકવાના કાયદા (Bets)

—(૧) જ્યાં વેર આપી ‘મેત્ચ’ રમાય નહીં, અથવા હાડી ગયા છીએ એમ બોલે નહીં ત્યાં સુધી સરતના પદ્ધતિ અપાય નહીં. (૨) જે રમનારાના રનને માટે સરત જો મારવામાં આવે તો તે સરત, આગળથી તપસીલવાર કહી જણાવ્યા વગર, પેટેલી ‘ઈનીંગ્ઝ’ ના પરીણામ ઉપર આધાર રાખે. (૩) ખ-ને ‘ઈનીંગ્ઝ’ ની જ સરત બકવામાં આવી હોય અને જો એક ટોળી બીજીને ૧ ‘ઈનીંગ્ઝ’ એ હરાવે તો પેટેલી ‘ઈનીંગ્ઝ’ ના પરીણામ પ્રમાણે સરત જીતેલી ગણાય. (૪) બીજી ટોળી જો બીજી વાર દાવ લેવા જાય તો ત્યારે જેટલા રન-સ થયા હોય, તે પ્રમાણે તે સરત જીતેલી ગણાય.

આ સરત બકવાના કાયદા ‘મેરીલી-બોન કલ્પ’ ના કાયદાની ચોપડીમાં જોવામાં આવતા નથી.—લખનારાઓ.

કીકેટ મેત્ચ રમવાનો ગોઠવણો—(૧)

ઓછામાં ઓછા ઘણા સરસ ૪ બોળરો લેવા જોઈએ, જેઓની બોળ કરવાની ઢપ એક બીજીની ઉલટી હોય. (૨) વીકેટ-કીપરને ‘ક્રેપેન’ કરવો અગત્યનું છે. (૩) લોંગ-સ્ટોપ સારો જોઈએ. (૪) દરેક ‘શ્રીલડસ્મેન’ એ પોતાની જગા સાચવવા મેહેનત લેવી જોઈએ, અને ‘શ્રીલડસ’ સુધી નહીં નાખવી. (૫) પેટેલાં ૨ ‘સ્ટેડી’ (steady) રમનારાઓને અંદર રમવા મોકલવા. ગમેતો એક ‘સ્ટેડી’ રમનારને મોકલવો. (૬) થોડાક રહેલા રન પુરા કરવા માટે સરસ રમનારાઓને અંદર દાવ લેવા મોકલવા નહીં, પણ તેવા ૨, ૩ ને રાખી મુકવા. (૭) રમતની અધવચ્ચે ઘણું ખાવું નહીં જોઈએ. વળી દારૂ પીવામાંથી સંભાળ રાખવી. ‘મેત્ચ’ પુરી થયા પછી ગમે તેવું મોજણ ખાવું, પણ રમતની વેળા તો હલકું મોજન જમવું, અને જો ટેવ હોય તો સેજ દારૂ પીવો. (૮) દરેક

ક્રીકેટ પુરી.

'ફીલ્ડસ્મેન' એ પોતાના 'ક્રીકેટ' નેતાએ થયુંજ બેઠાં.

ક્રોમ—Chrome તે બાઈક્રોમેટ એવ પોતાશ (Bichromate of Potash) ધારવું.

ક્રોમ એસિડ રૂના કપડાં રંગવાં—થોડાં ગરમ પાણીમાં ૧ રતલ એસીટેટ એવ લેડ (Acetate of lead) અને ૧ રતલ નાઈટ્રેટ એવ લેડ (Nitrate of lead) ને પીગલાવી તે થડાં પાણીથી ભરેલાં એક પીપમાં ઉમેરો. પછી તેમાં ૦૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ રૂના કપડાં બોળી રાખીને નીચેવી કાઢો. પછી એક ગરમ પાણીના પીપમાં ૦૧૧ રતલ ક્રોમ (Chrome) રંગ પીગળાવી, તેમાં, પેલાં કપડાં ૧૫ મીનીટ સુધી બોળી રાખો. પછી ૦૧ કલાક સુધી ખુલ્લી હવામાં તે કપડાં રાખી પાછું પેહેલાંની પેઠેજ વારાફરતી ખન્ને પીપોમાં બોળી કાઢાડી ૧ કલાક સુધી ખુલ્લી હવામાં રાખો. પછી પાછું પેહેલાં પીપમાં બોળો, અને નીચેવી, થડાં પાણીથી ધોઈને પછી સુકવો.

ક્રોમ પ્રાઉન રંગના ઉનનાં કપડાં રંગવાં—૬ આઉંસ બાઈ ક્રોમેટ એવ પોતાશ (Bichromate of Potash) અને ૩ આઉંસ તાર-તર (Tartar) વાળાં ખખલતાં પાણીમાં ૧૦ રતલ ઉનનાં કપડાં ૧૧ કલાક સુધી બોળી રાખો. પછી બાહર કાઢાડી થડાં પાણીથી ધુવાં. પછી ૯ આઉંસ કુદબેર (Cudbear), અને ૨ રતલ ફુસ્ટીક (Fustic), વાળાં ખખલતાં પાણીમાં પેલાં કપડાં ૧ કલાક સુધી બોળી રાખો. પછી કપડાં ઉંચકી આ છેલ્લાં પાણીમાં ૦૧ રતલ હીરાકશી ઉમેરી પેલાં કપડાં ૦૧ કલાક સુધી પાછાં બોળી રાખો. બાહર કાઢાડી, થડાં પાણીથી ધોઈને સુકવવાં.

ક્રોમો-કાર્બોન પ્રીંટ્સ માટે ગ્લીશરીન-Zinc Plate પર લગાડવા માટે ગ્લીશરીનની નીચલી ખનાવત કરવામાં આવે છે, જેથી પ્લેટની સપાટી સાફ રહે છે, અને શાઈને ખારીક ભાગોમાં ખંધાઈ જતી અટકાવે છે:— ૧ આઉંસ ગ્લીશરીનને ચુંદરના પાણીમાં પીગ-

લાવી, તેમાં સેજ ચુનાવું પાણી નાખો. પછી આ મીશ્રના દર બપે આઉંસને ૧૨ આઉંસ સાધારણ પાણી સાથે એકરસ કરો.

ક્રોમોગ્રાફ મીક્ષચર—પા ઈંચ ઈંડાણની ૧ જસતની રકાળી અથવા થાળી ખનાવી તેની અંદર નીચલી ગરમ કીધેલી મેલવણી નાખો:— ૪ આઉંસ પાણી, ૨૧ આઉંસ સલફેટ એવ ખરીતા (Sulphate of Baryta), ૧ આઉંસ ખાંડ, ૧ આઉંસ સરસ (Gelatine) અને ૫ આઉંસ ગ્લીશરીન, એ સધળાંને એકરસ કરો.

ખ

ખંધ—Phthisis Pulmonalis or Consumption નાં ૩ તખકકા આવે છે. પેહેલામાં ઘણું દીવસ સુધી ખાંસી ચાલુ રહીને થોડા વખત પછી નીતરો ખલગમ પડે છે, અને પછી પડું પડે છે. (પાણીથી ભરેલાં વાસણમાં થુક નાખ્યાથી જો ખલગમ પાણીને તળીએ ખેસી જાય તો તે પડું હોય છે.) કોઈ કોઈ વખતે છાતી પરથી લોહી પણ પડે છે. ખીજ તખકકામાં ચામડી સુકકી અને ગરમ હોય છે. નાડી મીનીટની ૧૨૦ સુધી ચાલે છે. આંખો ચલકે છે. છાતી દુખે છે, અને પેટમાં ચુંધારો થાય છે. સાંજના ઈંડી લાગે છે, અને ચાતો મોડી રાત્રે ચાતો પરોઢયામાં ઘણું પરસેવો છુટે છે. ત્રીજ તખકકામાં હાથોમાં તથા પગોના તલીયાંમાં અગન ખલ્યા કરે છે. પેહેલાં આડો કખજ રહે છે, પણ પછી તે છુટી જાય છે. પરસેવો ઘણું પડે છે. આખું શરીર તવાઈ જાય છે, અને આખરે દરદી રીખી રીખીને મરણ પામે છે.

(૧) જો દર રાતના ઘણી તાવ, દાખલા તરીકે ૧૦૩ થા ૧૦૪ ડીગ્રી સુધીની, આવતી હોય તો જ્યાં સુધી તાવનો જ્વર હોય ત્યાં સુધી દર કલાકે બપે ચમચા એકરવેસીંગ એમોન્યા મીક્ષચર (લ્યુઓ નુસખો) ના પીવા. ૧૦, ૧૨ દીવસ રહીને દહાડામાં ૩ વખત કાફી ચા દુધમાં ચા ખાંડી પાણીમાં અડેક ચમચી મગરના તેલ

(Cod-liver oil) ની પીવા શરૂ કરવી. (૨) જે ખાંસી બેરબર થઈ હોય તે વારંવાર અંકેક ચમચી મોરશીયા લીંકલ્સ (જુઓ નુસખો) ની પીવી. (૩) રાત્રે ઘણા પસીનો પડતો હોય તે સુતી વેળા ૧ યા ૨ ગોળી ઓક્સાઇડ ઓવ ઓફ પીલ્સ (જુઓ નુસખો) ની ગળવી. જે એથી ફાયદો થયેલો નહીં જણાય તો લાગત ૩ યા ૪ રાત સુધી સુતી વેળા ૧૦, ૧૦ ટ્રેન્સ કમપાઉન્ડ ઇપેક્યુએન્ડ પાઉદર (Compound Ipecacuanha Powder) ને પાણીમાં પીગલાવી પીવું. (૪) જે ખંધ ઘણા લાંબા વખતની હોય તો દહાડામાં ૪ વખત અને ખાધાની સેજ અગાડી અંકેક ચમચી આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. આ ઉપાય અઠવાડયાં તો શું પણ મહીનાઓ સુધી ચાલુ રાખવો. (૫) જે છાતીમાં દુખારો થતો હોય અને બલગમ ખરાબર પડતો નહીં હોય તો અને ખાંસી થઈ હોય તો ગાંધી શેર પાણીમાં ૧૨૫ આઉન્સ સાકર, ૬૫ આઉન્સ શુંદર, અને ૬૫ આઉન્સ સાખરસીંગનો લુકો નાખી, સઘળાને ઉકાળી તેના ૬ ભાગ કરવા, અને અંકેક ભાગ સવાર, ખપોર તથા સાંજનાં ૨ દહાડા સુધી પીવો. (૬) જે નખળાઈ થઈ હોય તો (ક) ભોંય સીંગનું તેલ પાવું. (ખ) ૧ શેર લશુરા યાને મોટાં પાકાં શુંદાનો રસ કાઢી, ગરમ કરી શાકર શાયે સવારના તથા સાંજના ૫, ૫ આઉન્સ આપવો. (ગ) ૬ દ્રામ્સ ઓલિવ (Olive) તેલ અને ૧ દ્રામ જમાલગોટાનું તેલ મીચ કરી છાતી પર મસલવું. જે છાતી રાતી થાય અને તેની પર કુલ્લીઓ જેવું દીસે તો વધારે ઓપડવું નહીં. (૭) જે શ્વાસ ખરાબર ચાલતો નહીં હોય તો દરદીને વારંવાર સોમલ આપવું. (૮) જે પુસકળ ઝાડો થતો હોય અને પરસેવો પડતો હોય તો ૮ આઉન્સ પાણીમાં ૪ દ્રામ્સ અફુસાના પાંદરાં અને ૪ દ્રામ્સ ભોંયરીંગનીનાં મુળીયાનો લુકો નાખી, સઘળાને ૬ આઉન્સ જેટલું રહે ત્યાં સુધી ઉકાળી પછી થંડું પાડવું, અને તેમાંથી ૨ આઉન્સ જેટલું દહાડામાં ૩ વાર પાવું.

ખરપસું—Eczema થાય છે ત્યારે ચામડી ઉપર માછલીનાં ભીંગડાંની પેઠે પોપડા ખંધાઈ તેની નીચેથી કોઈવાર રસી વહે છે. કોઈવાર રસી વહેતી નથી, તો અંદર ઘણી કીડ થાય છે. ઘણું કરી એ શરીરના ખંધ ભાગો પર સાથેજ થાય છે, એટલે કે જે જમણા પગના ભાગ પર થાય છે, તો ડાબા પગના તેવાજ ભાગ પર પણ થાય છે. **ઇલાજો:** (૧) ૧ આઉન્સ ચુલાખના પાણીમાં ૩ દ્રામ્સ ખાવળનો શુંદર, અને ૩ દ્રામ્સ સફેદો પલાલી તેમાં કપડાંનો કટકો બોળી ખરપસાંવાળા ભાગ ઉપર મુકવો અને બીનોને બીનો રાખવાની સંભાળ લેવી. (૨) જે કીડ ઘણી લાગતી હોય તો ૪ દ્રામ્સ ચુલે અરમાની, ૨ દ્રામ્સ અકાકયા, ૨ દ્રામ્સ સફેદો, અને ૨ દ્રામ્સ સુખડ લઈ સઘળાને પથ્થર ઉપર ચુલાખના પાણીમાં ઘસી, ઘાડી લાડી જેવું થાય કે તે ખરપસાંવાળા ભાગ ઉપર લગાડવી.

ખરપસું, ઘોડાની એડીનું—એડી, ફાટેલી; ઘોડાની' વાલા નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ઉપારો લેવા, અને તે ઉપરાંત ૧ પખવાડ્યું સુધી દરરોજ અરધી પેંટ પાણીમાં ૧ આઉન્સ લાઈકર આરસેનીકલીસ પીગલાવી તે દવા પાવી. પછી વચ્ચમાં ૧ અઠવાડયાંનો ખાંચો નાખી પાછી તેજ દવા ચાલુ કરવી. જે સુકકું **ખરપસું** હોય તો ઉપલા સઘળા ઉપારો કરવા સાથે વચ્ચમાં જે ૧ અઠવાડયાંનો ખાંચો નાખવા જણાવેલું છે, તે અરસામાં દરરોજ ૧ દ્રામ એમેલીક તારતર આપવો.

ખરાબ હવાનો નાશ કરવા સાથે ઉંદરોનો પણ નાશ કરવાનો અકસીર ઉપાય—ક્લોરાઇડ ઓવ લાઇમ (Chloride of Lime) ને સેજ પાણી સાથે મેળવી બધેબધે છાંયો, એટલે ઉંદરો નાસવા માંડશે, એટલુંજ નહીં પણ તેથી ખરાબ હવા પણ સુધરશે.

ખાકી રંગના રૂના કપડાં રંગનાં—ગા રતલ સુમેક (Sumach) ને પીગલાવેલાં પાણીમાં ૧૫ મીનીટ સુધી ૧૦ રતલ વજણના કપડાં બોળી રાખો, પછી હંમકીને તે પાણીમાં ૧ આઉન્સ

ઉંસ હીરાકત્તી ઉમેરી તેમાં પેલાં કપડાં પાછાં ૧૫ મીનીટ સુધી ધોળી રાખો. પછી તેને ખાડેર કાઢી ઠંડાં પાણીથી ધોવો. પછી બીજાં પાણીમાં ૪ આઉંસ ફ્યુસ્ટીક (Fustic), ૨ આઉંસ લાઇમાવુડ (Limawood) અને ૧ આઉંસ પતંગના લાકડાંને પીગલાવી તે પાણીમાં પેલાં કપડાં ધોળો. પછી ઉંચકાને ૧ આઉંસ ફેટકી-વાલાં પાણીમાં ૧૦ મીનીટ સુધી તે કપડાં ધોળો. ખાડેર કાઢી નીચોવી ને સુકવો.

ખાન સાહેબ, અરદેશર મેરવાનજી—
'મેડેર મસ્તની મુસાફરી' ૪૦ ના કત્તા. એનો પાથો ઇંગ્લેન્ડ 'ડોન કવીઝિટ' પરથી લેવામાં આવ્યો હતો. ગુજરાતી 'ડોન કવીઝિટ' કરતાં આ 'મેડેર મસ્તની મુસાફરી' વધારે રસીલી છે.

ખાર, બાઇલરમાંનો—જુઓ 'વરાળ યંત્ર'.

ખારી મરધી—૧ મરધીને કપાચી, તેને ખલખલતાં પાણીમાં ધોળી, પીચાં દુધી કાઢાડવાં; અને સાફ કરી તેના કટકા કરવા. પછી તેને ૩ વખત સોજાં પાણીથી ધોઈ 'ખાઈ ગોસ્ત' ની ખાખદ પ્રમાણે કરવું. ફરક એટલોજ કે ગોસ્તના કટકાને બદલે મરધીના કટકા નાખવા.

ખારી માછલી—માછલીને સમારી કાપીને નીમક દેવું. પછી તપીલીમાં નવટાંક જેટલું ધી નાખી તેમાં કાંદો તળી, સેજ લાલ થવા આવે કે તેમાં કાપેલાં કોથમીર મરચાં, કાપેલાં આદુની સંત્રેષ, છુંદેલું સેજ લશણ અને જરા નીમક નાખી ચમચથી એકરસ કરવું, પછી પેલી નીમક દીધેલી માછલીના કટકાને ૪, ૫ વખત મારી પેટે ધોઈ પેલા મસાલામાં નાખવા, અને જરા પાણી નાખી, ઢાંકણ ઢાંકી દઈ, પાણી બલી રહેને નીચે ઉતારવું.

ખાઈ ગોસ્ત—૧ રતલ ગોસ્તને કાપી નાના નાના ટુકડા કરી ૩, ૪ વખત પાણીથી ધોવા. પછી ૧ તપીલીમાં ૦ શેર જેટલું ધી નાખી તેમાં કાંદો લાલ કરી આદુ લશણનો છુંડેલો મસાલો થોડો નાખી, ચમચ કરી, તેમાં પેલા ગોસ્તના કટકા નાખવા. ગોસ્તનું પાણી બળી રહે કે ચમચથી ઉચલ પાચલ કરી તેમાં ૨ કલ-શીયા પાણી તથા ૧ તોલો નીમક નાખી ચમચ

કરવી, અને ઢાંકણ ધાંકી ચરી રહે કે નીચે ઉતારી પાડવું.

ખાંસી—છાતી પરથી બલગમ સેહેલાઈથી પડતો નથી, શરીરમાં તાવ ચઢે છે. પેહેલાં સર-કમ થઈને પછી વારંવાર ખાંસી આવે છે. છાતી દુખે છે. ખાંસી સાજી થવા માંડે છે ત્યારે બલ-ગમ પીલા રંગનો થાય છે. આ સઘળી નીશા-ણીઓ Cough ની છે. ઉપાયો નીચે મુજબઃ
(૧) ચચાર કલાકે ૨ ચમચા કફ મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા. (૨) જો સુકકી ખાંસી હોય અને છાતી પરથી બલગમ નહીં પડે તો ઉમરે પુગેલાંએ ચચાર કલાકે અડેક ભાગ દ્રાઈ-કફ મીક્ચર (જુઓ નુસખો) નો પીવો. (૩) જો સુકકી, સખત, અને અગન બળે એવી ખાંસી હોય તો (ક) જ્યારે ખાંસીનું જોશ ઉભરી નીકળ્યું હોય ત્યારે વારંવાર અડેક ચમ-ચી મોરશીયા લોકતસ (જુઓ નુસખો) ની પીયા કરવી. (ખ) અડેક ગોળી લોઝેન્ઝ પીલસ (જુઓ નુસખો) ની મોંઢમાં રાખી ચુસ્ત્યા કરવી. જો તાવ સાથે ખાંસી તરતનીજ શરૂ થઈ હોય તો તરસ દણીલાયે છે, માથું દુખે છે, પીસાખ ઘણી થોડી થાય છે, અને ગળું સુકકું થાય છે. એનો ઉપાય એ કે દર કલાકે અથવા બપે કલાકે અડેક ચમચીએડોનાઈટ મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ની પાવો. (૫) જો લાંબા વખતની હોય તો દહાડામાં ૩ વખત કમપાંઉંડ એસેરીટીડ પીલ (Compound Assa-fetida Pill) ની અડેક ગોળી લેવી.

જુઓ 'બલગમી ખાંસી', 'કુકડીઆ ખાંસી', 'ઉંડાઈ' 'વરમની ખાંસી', 'ઈત્યા-દીના' હલાયો. જે દેશી હલાજે જ્વેષ્ઠતા હોય તો
(૧) ૪૮ આઉંસ પાણીમાં ૨૦ નંગ સુકકાં ઉનાખ, ૫ નંગ સુકકાં અંજર, ૧૦ દ્રામ્સ તુખમે ખતમી અને ૬ દ્રામ્સ ખનફસા નાખી આસરે ૧૬ આઉંસ જેટલું રહે ત્યાં સુધી ઉકા-ળવું. થંડું પડે કે ગાળી કાઢો તેમાંથી ૨ થી ૩ આઉંસ જેટલું, દહાડામાં ૩ વાર પીવું. (૨) ૮ આઉંસ ખખલતા પાણીમાં ૦૧ આઉંસ જેડીમધના મુળીયાંનો લુકો નાંખી વાસણનું

ઢાંકણ ઢાંકી રાખવું. પછી થંડું પડે કે ગાળી કાઢાડી તેમાં ૨ દ્રામ્સ નવસાગર ઉમેરવો. સવાર ખપોર તથા સાંજના ૧થી ૨ આંઉંસ જેટલી ઉપલી દવા લઈ પીવી.

ખાંસી, ઘોડાને થતી—સરકમની સઘળી નીચાણીઓ સાથે શરીર પરના વાળો ઉભા થાય છે. નાડી ૧ મીનીટમાં ૧૦૦ થી ૧૭૫ ધપકારા મારે છે. ઉપાય:-૧ પેંત પાણીમાં ૧ આંઉંસ અશીમનું અર્ક અને ૧ આંઉંસ સલ-ફ્યુરીક ઇઠર મેળવી આ દવા દહાડામાં ૩ વાર આપવી; જ્ઞે ફાયદો થતો જણાય તો ૨ વાર આપવી. પણ જ્ઞે ફાયદો થતો નહીં જણાય તો ૧ પેંત પાણીમાં ૦૧ દ્રામ્સ એક્સત્રેક્ટ ઓવ ખેલોદાનાને તદન પીગલાવી ૧૦ મીનીમ્સ તીકચર ઓવ એકોનાઈટ ઉમેરી દહાડામાં ૨ વાર પાવી.

ખાંસી, -યુમો-ચા—Pneumonia નામની ખાંસી જ્યારે થાય છે, ત્યારે પેહલ વેહેલાં જ્ઞેરમાં તાવ આવે છે, છાતીની ખાજુઓ દુખે છે, અવાસ ઉતાવળે આવે છે, સોહેલથી સુવાતું નથી. પેહેલાં ખાંસી જ્ઞેરમાં અને સુકી આવે છે, પછી ચીકણા ઇંતના જેવા રંગનો શીણુ-વાળો ખલગમ પડે છે. છાતી પર કાન મુકી સાંભળતાં ખરરર ખરરર અવાજ સંભળાય છે. જ્ઞે દરદી જવાન અને મજબુત ખાંધાનો હોય તો છાતીના જે ભાગ પર દુખાવો થતો હોય તે ભાગ પર ૬ થી ૧૨ જ્ઞેરો મુકાવવી, અને પછી ખખલતાં પાણીમાં થોડું ટરપીનટાઈન નાખી તેનો ખાફ દરદીને આપવો.

ખાંસી, સાધારણ; ઘોડાને થતી—૧ આંઉંસ સલફ્યુરીક ઇંધર, ૧ આંઉંસ સ્પીરીટ ઓવ કલોરોફોર્મ, ૩ દ્રામ્સ તીકચર ઓવ હાયો-સાએમ્સ, ૧ દ્રામ્સ તીકચર ઓવ કેપ્સીકમ, ૨૦ મીનીમ્સ નરમ એસ્ટીડ હાઈદ્રોસાયેનીક, અને ૧૦ મીનીમ્સ ઓઈલ ઓવ પેપરમાંતને ૧ પેંત પાણીમાં પીગલાવી, તેમાં ૨ આંઉંસ સાકરનો ઘટ શીરો નાખી, તે દવાના ૨ ભાગ કરવા. ૧ ભાગ સવારે અને ૧ સાંજે આપવો.

ખીચડી, ખદામ દરાખની—નવટાંક જેટલાં ખદામના ખીજ છાઈ, તેને ખાશી, ઉપરની છાલો છોલી નાખી તેની કાતરીઓ કરવી. પછી ધીમાં તેને તળી જરા લાલ થવા આવે કે ૦૧ શેર કીસ્મીસ દરાખને ઘોઈ તેમાં તલવા નાખવી; પછી ખદામ દરાખ તદન લાલ થાય કે ઉતારી પાંડી વધારેલી ખીચડી (જુઓ 'ખીચડી, વધારેલી') કરતી વેળા જ્યારે ચોખા ભેલો ત્યારે ઉપલી ખદામ દરાખ તથા કખાખની જણી દમો-રીઓ ભેલીને વધારેલી ખીચડી પ્રમાણે કરવું.

ખીચડો, ખાફેલી—૦૧ તીપરી તુવરની દાળ લઈ ૩ વખત સારી પેટે ઘોઈ ૧ વાસણમાં નાખવી, અને તેની અંદર આસરે ૧ કલસીયો પાણી નાખી, ચુલા પર મુકી ખળતું કરવું. દાળ ફાટે અને નરમ જેવી લાગે કે ચુલા પરથી નીચે ઉતારી મુકવી. પછી ૧૧૧ તીપરી રાંધવાના જુના ચોખા લઈ ૩, ૪ વખત પાણીથી ઘોઈ પેલી તપીલીમાં નાખી, દાળ સાથે એકરસ કરવા અને તેની અંદર સેજ હલદ અને ૦૧૧ તોલો નીમક નાખી, ચમચ ફેરવી પાછું ખલતાંવાળા ચુલા પર મુકવું. ખાફણ વાલતી વખતે ચમચ કરવી અને જોવું કે કરક છે કે નહીં, જ્ઞે હોય તો જરા પાણી છાંટવું. ૧૦ મીનીટ પછી તે ચુલા પરથી ઉતારી ખાવી.

ખીચડી, વધારેલી—'ખીચડી ખાફેલી' ની માફક તુવરની દાળને ચુલા પર મુકી, ફાટે કે ઉતારવી. પછી ૧ તપાલીમાં ધી નાખી કાંદ ની જણી કાતરીઓ કરી તલવી, અને તે લાલ થવા આવે કે તેમાં સેજ હલદ, ૦૧૧ તોલો નીમક, જરા તજ, ૨, ૪ એલચી, અને ૨, ૪ લવીંગ નાખી ચમચ કરવી, અને તેની અંદર ૩, ૪ વખત પાણીથી ઘોએલા ૧૧૧ તીપરી જેટલા ચોખા નાખી 'ખીચડી, ખાફેલી' પ્રમાણે કરી. કેટલાંકો ૦૧૧ નાલીઝરને ખમનીને તેનું દુધ કાઢી તે દુધ ચોખા ભેલતી વખતે નાખે છે, જેથી ખીચડી વધારે સ્વાદીસ્ત થાય છે. પણ એટલું કરવું કે જેટલું દુધ હોય તેટલું પાણી અગાઉથી ઓછું નાખવું.

ખીમાના ચાપ ચાને દેમકુલ—૧ તપેલી-

માં ખટાટા ર શેર નાખી તેમાં ૧૧ કલસ્થો પાણી નાખી, ચુલા પર મુકી ખાકવા. જેવા ખટાટા કાપતાં હાથને નરમ લાગે કે નીચે ઉતારી પાણી કાહાડી નાખી, છાલ છોલવી. પછી ૧ કરછીથી તે ગરમ ગરમ ખટાટા છુંડી ખારીક કરી, હથેલી પર એકેકો ગોટો લઈ, હથેલી પર થાપી તેમાં મસાલાનો ખીમો ભરવો, અને ખીમો નહીં દેખાય તેમ ખટાટાને વાળી દધ ગોળ દડા કરો; પછી તે પર પાંદના રવાનું અથવા ઘંઢના આટાનું પડ આપી, તાજાં ઇંડાંમાં ખોળી કાહાડી, ચુલા પર મુકેલી કહરાઈમાંના ધીમાં તળી કાહાડવા. એક ખાણુનું પડ થાય કે ઉથલાવવા. પેલા ખીમામાં, જે તૈયાર ચટણી આવે છે તે, સેજ સરકામાં ખોળી નાખશો તો લેહેજત વધુ વધશે.

ખીમો, ગોસ્તનો—૧ રતલ ગોસ્ત લઈ, તેમાંથી હાડકાં, છીછરાં કાહાડી નાખી, લાકડાંનાં દીમરાં પર મુકી ઘણુંજ ખારીક છુંદવું. પછી ૧ તપીલીમાં નવટાંક જેટલું ધી નાખી તેમાં ૧ કાંદાની કાતરીઓ તળી, લાલ થવા આવે કે પેલાં છુંદેલાં ગોસ્તને નાખવું, અને તેની અંદર છુંદેલું આદુલસણ, ખટાટાની જણી કાતરીઓ, તથા ૦૧ તોલો નીમક નાખી ચમચ કરવી, અને તેની અંદર ૧૧ કલસ્થો પાણી રેડી ચમચે કરી ઢાંકણ ઢાંકવું. પછી પાણી ખળી રહે કે ઉતારી પાડવું. (૨) જે મસાલો જેદતો હોય તો 'કખાખ, ગોસ્તના' ના નુસખામાં જણાવેલો મસાલો પાણી નાખતી વેળા નાખવો.

ખીસના ઇલાજો—(૧) ૧૦ થી ૧૪ ઐન્સ ગંધકના ફુલ પાણી સાથે દહાડામાં ૨ થી ૩ વાર ફાંકવાં (૨) જવનો તથા કડવા વાલનો આટો સરકામાં મેલવી ખીલ પર લગાડો. (૩) મીઠું તેલ અને ચુનાનું પાણી સરખે ભાગે લઈ એકરસ કરી તે ખીલ પર લગાડો (૪) ૧ આઈંસ ખાટાં લોંછના રસમાં ૦૧ દ્રામ સાકર અને ૧૪ ઐન્સ ટંકણુખાર ભેલી, તે ખીલ પર લગાડો.

ખીલ, મોંહ પરની—જુઓ 'મોહડાં પર થતી ખીલનો ઉપાય' વાલી આરટીકલ.

ખેરસાલનું પાણી, કપડાં રંગવા માટે—૧૫ અથવા ૧૬ ગ્યાલન પાણીમાં ૨ રતલ ખેરસાલ (catechu) નાખી જ્યાં સુધી સઘણું પીગલી જાય નહીં ત્યાં સુધી ઉકાળો; પછી તેમાં ૪ આઈંસ નાઇટ્રેટ ઓવ કોપર (Nitrate of copper) નાખી, હલાવો.

ખોડો—(૧) ૫ આઈંસ ગોલાખના પાણી સાથે ૫ આઈંસ કોલોનિનવાતર, ૦૧ દ્રામ તંકણુખાર અને ૦૧ દ્રામ તીંકચર કેનથેરાઈડીસ મેલવીને સવાર સાંજ લગાડો. (૨) ૧ ખાટલી ગરમ પાણીમાં ૧ ઇંડાની સફેદી નાખી ગરમ કરી ખાલ પર લગાડો, પછી ખાલ ગરમ પાણીએ ઘોષ નાખવા: આથી Dandruff નીકળી જશે જુઓ 'આમડીને યા ખાલને નુકશાન કર્યા વગર ખોડો કાઢવો.'

ખોરી, એદલજી જમશેદજી—એક પ્રખ્યાત લખનાર. 'ફ્રાન્સ અને જર્મની વચ્ચેની લડાઈની તવારીખ' તથા 'હજમખાદ અને ડગ-નનાજ' નામનો નાટક, તથા 'કમરેલજમાન' (નાટક) તથા, 'પ્રાણી વર્ણન' ઇત્યાદીના કર્તા.

ગ

ગજકરણનો ઇલાજ—૪ આઈંસ પાણીમાં ૨ દ્રામ્સ ટંકણુખાર પીગલાવી, તેને ગજકણનાં પાંદડાંના રસમાં મીઠ્ર કરી દરદવાળા ભાગ પર લગાડો.

ગટુલાલજી, પંડીત—જાહેર લખનાર. મુખ્ય ભાગ હીંદુ-ધરમ સંબંધી લખાયેલો છે.

ગરદન થંડીથી અકડી જાય—Crick in the Neck અથવા Torticollis ઘણો વખત કકડતી થંડીમાં રહેવાનું પરીણામ છે. એને માટે નીચલા ઇલાજો છે:—(૧) ગરદન પર જલ્લદ રાઈ મુકવી. (૨) કેરૌસીન તેલને ગરદન પર ચોપડવું. (૩) ૩ દ્રામ્સ મીઠાં તેલને ૧ દ્રામ ટરપીન્ટાઈન સાથે મીઠ્ર કરી ગરદન પર મસલવી, અને તે ઉપર સેક કરવો. (૪) ૩૬ કલાકવેર થંડાં યા ગરમ પાણીમાં ૧ જેટલાં મુઠી લવંગ્યાં મરચાંનો જુકો

રાખી મુકો. પછી સણુના રેષા તેની અંદર ખોળી, જે ભાગ અકડી ગયો હોય ત્યાં મુકી, તેની પર ગટા-પરચા અથવા ઓઇલ-સીલક વીંટાળો.

ગરધંધ યાને છાતીમાં અગન બળવા—Acidity યાને છાતીમાં થતી અગન અટકાવવાનો સહથી સેહેલો ઉપાય સાલ વોલેટાઇલ (Sal Volatile) છે. ૧ વાઇન ગ્લાસ પાણીથી ભરી તેમાં ઉપલી દવા ના ચમચી ભરી નાખો, અને હીલવીને પીવો. સાલ વોલેટાઇલનું ખીલું નામ એરેમેટીક સ્પીરીટ ઓવ એમોન્યા છે. (૨) જો આડો આવતો ખંધ હોય તો ૨૦ એન્સ મેગનેસ્યા અથવા કાર્બોનેટ ઓવ મેગનેસ્યાને પાણીમાં પીગળાવી પીવો. (૩) જો હૃદયમણુ ઘણી થતી હોય તો લાઇમ વોટર ૨ ચમચી ભરી તેટલાજ પાણી ચા ફુધમાં ભેલી પી જવું. આ ઉપાય જો કે તરતજ દુખ નરમ પાડે છે, તોપણ તેની કાંઇ જાડુક અસર રહેતી નથી. (૪) નીચલો ઉપાય ઘણો અકસીર છે:—૧ અડવાડયું સુધી ખાધાની ના કલાક અગાડી અને દહાડામાં ૩ વખત ૧ વાઇન ગ્લાસ પાણીથી ભરી તેમાં ૧૫ ટીપાં ગઇલ્યુટ હાઇડ્રોકલોરિક એસીડના નાખી ઉમરે પુગેલાંઓએ પીવી.

ગરધંધ સાથે ભુખ મરો ગઇ હોય તેનો ઉપાય—ખાધાની ના કલાક અગાડી જેનસીયન એન્ડ એસીડ મીક્સચર (નુસખો જુઓ) ના ઉમરે પુગેલાંઓએ ૨ ચમચા લેવા; દહાડામાં ૩ વખત પીવી, અને પાણી સાથે ભેળી પીવી નહી.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીની છાતીમાં અગન બલે—(૧) ખાધાની થોડીક મીનીટ અગાઉ ટીકચર ઓવ નક્ષ વોમીકા (Nux-Vomica) ના ૨ ચા ૩ ટીપાં થોડાં પાણીમાં લેવાં. (૨) જો ઉપલો ઉપાય કારગત ન લાગે તો દર ૩ કલાકે થોડાં પાણીમાં ૧ ચા ૨ ટીપાં ઇપીકેકયુએન્ડે વાઇન (Ipecacuanha wine) ના લેવાં.

ગરમીની કુલ્લીઓ માટે ઇલાજ—ગરમીના દીવસોમાં શરીર પર જે ઝીણી ઝીણી કુલ્લીઓ કુદી નીકળે છે, તેને નરમ પાડવાનો

સહથી સરસ ઉપાય દરદવાલા ભાગ પર ગોકલ્લ-ગાય ઘસવાનો છે.

ગળસુના—Scrofula or the King's Evil માં જન્મથી નખલાઇ હોવાથી મોહોડું શીકું હોય છે, આખું શરીર તવાયલું, અને હોઠો જડા અને તેઓ પર ચીરા પડેલા, જણાય છે. આંખો રાતી અને તેઓમાંથી પાણી ગળ્યા કરે છે. પાંપણા લાંબાં હોય છે. જાંગનાં કાતરાની, ગલાંની, અને કાખની ગાંઠો સુજેલી તથા કઠણ હોય છે, અને આગળ ચાલતાં તે પાકે છે, અને તેઓમાં ચાંદાં પડે છે. દાંતના પારાઓ પણ નરમ હોય છે.

ગળાનો સોળો—Quinsy થયો હોય તો ગળાના માહેલા ભાગો વરમ થયાથી દુખે છે, ખેંચાય છે, અને સુજી આવે છે. મુખ્ય કરીને વરમની જગ્યા નાની જલ, નરમ તાણુ અને જલની ખંધ ખાલુની ખન્ને ગાંઠો છે. જો ચમચાથી જલ દાખી જોઇ હોય તો એગાંઠો સુજેલી તથા ઘણી રાતી થયલી જણાય છે. કાંઇ પણ ચીજ ખાતાં અથવા પીતાં ગળાંમાં દુખાવો થાય છે. (૧) પેહેલા ૨ કલાક સુધી દર ૧૦, ૧૦ મીનીટે ૧ ચા ના ચમચી એકોનાઇટ મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ની આપવી, અને ત્યાર પછી દર કલાકે અડેક ચમચી પાવી. આ ઉપાય ઘણોજ અકસીર છે. (૨) જો આંખ ચલકતી હોય, માંથું દુખે, કાંઇખી ચીજ ગળતી વખતે દુખાવો થાય, અને દરદવાલો ભાગ લાલ સુજી આવે તો ખેલોડાના મીક્સચર (જુઓ નુસખો) પેહેલા (૧) નુસખામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં આપવું. પણ પેહેલો ઉપાય ઓછામાં ઓછો ૩૬ કલાક વેર ચાલુ રાખીને જો કસો ફાયદો નહી જણાય તોજ આ ખીજે ઉપાય કરવો. (૩) દર ખખે ચા ત્રણ ત્રણ કલાકે સુગર એન્ડ એ પાઉદર્સ (જુઓ નુસખો) નું એકેક પડીકું લેવું. (૪) પેહેલા કલાક સુધી ૫૫, કલાકે સલફાઇડ ઓવ કાલસ્યમ પીલ્યુલ્સ (જુઓ નુસખો) ની અડેક ગોળી લેવી, અને ત્યાર પછી ૫, ૬ કલાક સુધી દર કલાકે અડેકા લેવી. (૫) ટરપીનટાઇન ગળાં પર ચોપડીને પછી

ગરમ પાણીમાં વાદલાંનો કટકો બોળી, તે ની-
ચોતી નાખી, ગળાં ઉપર ખાંધવો. (૬) વાસણ-
માં ખખલતું પાણી લઈ તેમાં થોડોક સરકો
નાખી તેનો ખાફ મોંઢની અંદર લેવો.

ગ્લીશરીન જેલી, ઠંડીથી હાથ ધત્યા-
દીની આમડી ફાતી ગઈ હોય તે માટે—૨
આંઈસ સોજાં ગ્લીશરીનને ૦૦ આંઈસ 'નરમ
સફેદ સાબુમાં સારી પેટે મસલીને રફતે રફતે
અંદર ૧ રતલ ખદામનું તેલ ઉમેરતા જવું,
અને ખાંણીમાં છુંડતા જવું પછી તેમાં ૦૦
દ્રામ તાઈમ (Thyme) નું અત્તર, ૦૦ દ્રામ
લર્વીંગનું અત્તર, અને ૦૦ દ્રામ પેર
(Bergamot) નું અત્તર ઉમેરો. એટલે
Glycerine Jelly ખનશે.

ગ્લીશરીન લોશન—૧ પેંત ઓરેંજના
ફુલનું પાણી (Orange-flower water),
૧ પેંત સવચ્છ ગ્લીશરીન (Glycerine),
૧ દ્રામ ટંકણખારને સાથે મેલવી નાખો, એ-
ટલે એટલે સુધારવા માટે Glycerine
Lotion ખનશે.

ગળું, ખેસે તેના ઇલાજો— (૧) ભીંડીનાં
આડનાં પાંડાંને પાણીમાં ઉકાળી તેનો ખાફ
મોંઢમાં લેવો. (૨) સરકો ગરમ કરી તેનો ખાફ
મોંઢમાં લેવો. (૩) સુરાખારનો, કાથાનો, અથવા
જુઠનો કટકો મોહાડાંમાં રાખી તે સુસ્યા કરવો.
(૪) કાળાં મરી અને દાડેમની છાલ લઈ પાણી-
માં ઉકાળી તેના કોગળા કરવા. (૫) ૨૦ આં-
ઈસ પાણીમાં ૨ દ્રામ્સ સુકકાં લાલ મરચાંનાં
ભૂંડાંને ભેંસ આવે ત્યાં સુધી ઉકાળવાં, અને
પછી થંડું પડે કે તેમાં ૦૦ ખાટલી સરકો અને
૧ ચમચી સાધારણ નીમક ઉમેરી, ઢોહવી, તેના
કોગળા કરવા.

ગ્લેઝીયર્સ સોલ્ટ—સલફેટ ઓવ પોતાશ
(Sulphate of Potash) ને Glazier's
Salt પણ કહે છે.

ગ્લૌબર સોલ્ટસ—Glauber Salts તે
સલફેટ ઓફ સોડા (Sulphate of Soda)
સમજવું.

ગવરીશંકર ઉદેશંકર, દીવાન—જન્મ

૧૮૦૫ માં; એવણે 'સ્વરૂપનું' સન્ધાન' નામે
વધદકને લગતા વીચાર ઉપર પુસ્તક રચ્યું છે.

ગંધકનો શેક કરનારી મેળવણી—૪ આં-
ઈસ પોતાસ્યમ સલફાઈડ (Potassium
Sulphide) અને ૧ આંઈસ સલફ્યુરિક એ-
સીડ લઈને તેને ૩૦ ગ્યાલન પાણીમાં પીગલા-
વ્યાથી Sulphur Bath થાય છે.

ગાજરમાં ગોસ્ત—પેહેલાં 'ખાફ' ગોસ્ત'
રાંધવું. પછી ૨ શેર ગાજર લઈ, તેને છોલીને
૨ ઉબી ચીર કરી વચમાંનો ખીચો કાઢાડી ના-
ખવો, અને પેલી ચીરોના નાના કટકા કરવા.
પછી ૧ તપીલીમાં સેજ ધી નાખી તેમાં ૦૦૫
શેર સોજા ગોળ અને ૧૦૦ કલસ્યો પાણીનો
નાખી, ચુલા પર મુકો. કકરો પડે કે ચમચથી
ઉપર તરી આવેલો મેલ કાઢી નાખી, તેમાં પેલા
ગાજરના કટકા તથા ખાફ ગોસ્ત નાખી ચમચે
ઉથલ પાથલ કરી ચુલા પરજ રાખવું. થોડું
પાણી બલી રહેકે ઇંગાર પર મુકો.

ગાઝીપોરી અત્તર—જુઓ 'ગોલાખનુ
અત્તર, ગાઝીપોરનું.'

ગાલીયા સાફ કરવાની ઘણી સેહેલી
રીત—ચુલાંને ઘણાજ થોડાં પાણીમાં ભીંજવી
તે થુલું ગાલીયા પર એકસરખું ફરતું વેરવું.
થોડા વખત પછી ગાલીયા સાફ કરવાના ૧
પ્રયત્ન પેલા ગાલીયાને ઘસીને સાફ કરવા.

ગાર્ડેલ, મીસીસ—વાર્તા લખનારી ઇંગ્લેજ
ખાનુ (૧૮૧૧-૧૮૬૫). એના લગભગ સઘળાં
નોવેલો સારાં છે, પણ 'વાઈન્સ એન્ડ ડોટર્સ'
અધુરું છે.

ગાસ-લાઈટ તેલને તપાસવાની રીત—
પેટ્રોલિયમ તેલ (Petroleum Oil) જલદાથી
સલગી ઉઠનારું છે કે નહી, તે નીચલી રીત
પરથી તપાસી સકાય છે:—૧ ગ્લાસ તેલથી
૦૦૦ ભરવું પછી તેમાં ખલખલતું પાણી નાખી
ઉપર વેર ભરવું, પણ પાણી રેડતી વેળા ગ્લાસ
પર સળગેલી ખતી ધરવી. જો ગ્લાસમાંથી નીક-
ળતો ખાફ (Gas) તરત સળગે તો જાણવું કે
તેલ જાંખમ ભરેલું હોવાથી ખુલ્લું મુકવું નહી.

ગાંઠો; કાન, ગરદન અને જડખાં આ-

મળની મુછ આવેલી—Mumps થાય છે ત્યારે ગરદન, જડખાં અને મુખ્ય કરી કાનો આગળની યુક એકઠી કરનારી ઝીણી ગાંઠો મુછ આવે છે. ખાતી તેમજ પીતી દેખા ગળાં-માં ઘણુંજ સખ્ત દરદ થાય છે. તાવ આવે છે, માથું દુખે છે, તથા જીભ પર મેલની ઠારી બાળે છે. ઉપાય એ કે:—ખસખસનાં પોસનો અથવાતો યુલાનો ગરમ સેક કરીને તરતજ ગાંઠો ઉપર ફલાનેલનું કપડું બાંધી લેવું, અને ૧ હલકો જીલાખ લેવો. ખોરાકમાં ફક્ત કાંજ ઇત્યાદી લેવું.

ગીખન, એડવર્ડ—તવારીખ લખનાર ઇએજ (૧૭૩૭-૧૭૯૪). 'ધી હિસ્ટોરી ઓવ ધી ડીકલાઇન એન્ડ ફોલ ઓવ ધી રોમન એમ-પાયર' નામનું પુસ્તક ઘણું વખણાય છે.

ગ્યાસની નલીમાં પડેલી ઘણીજ જીણી ફાટ જાણવાની રીત—પેલેડીયમ કલોરાઇડ સોલ્યુશન (Palladium Chloride Solution) માં કાગળ ખોળી સુકવો. પછી નલીને ૧ છેડેથી ધરતાં જવું, અને જે ખાજીથી કાગળનો રંગ ખદલાતો માલમ પડે તે ભાગ આગળ થોભવું. આ ભાગમાંથી ગ્યાસ જતી ધારવી.

ગોલીટ, ચોપડીની કીનારી પર—પેલેલ કીનારીને ૧ કાચના કટકાથી સાફ કરી, કીનારી પર ઇંગ્લી રફેદી સરખે હાથે લગાડી, તરતજ તેની પર સોનેરી યા રૂપેરી વરખ યા પ્રોન્ઝ પાઉદર લગાડીને થોડાક કલાક સુકાવા દેવી. પછી સઘળાં પાના ઉઠાવી જઈ ચોપડી પાછી ખંધ કરી સીપના હાથાથી સારા પેડે ઘસી ઓપ ચઢાવવો.

ગુમડાં યાને ફોલ્લા—દરદીને ઘણો પુસ્તી-કારક ખોરાક આપવો જોઈએ. સેરંવા, મટન ચાપ, ઘણું સરખું દુધ, ઇત્યાદી વાણા ખવાડવાં. દરીએ કીનારે ફેહવા જવાથી અથવા હવા ખાવાના મઠકે વસવાત કરવાથી ઘણો સરસ ફાયદો થાય છે. ઉપાયો નીચે મુજબ:—

(૧) દર ચચાર કલાકે ૫, ૫ ઐન્સ સલ-ફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર્સ (જુઓ નુ-

સપો) નો લુકો પાણીમાં પીગળાવી પીવો. (૨) હેરોગેટ વોતર (Harrogate water) વાપરવું (૩) દર ખખે કલાકે ખખે ચમચી ખેલોડના મીક્ચર (જુઓ નુસપો) ની પીવી. (૪) કુત્યાં વગરનાં ગુમડાં પર એક પીજીથી કોલોડયોન (Collodion) લગાડવું. (૫) છોકરાં-ઓ પર Sulphide of calcium powders (સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર્સ) ઘણો અકસીર ઉપાય થઈ પડે છે. ઉમર પ્રમાણે ૦૧ ઐન્સથી ૪ ઐન્સ સુધી ઉપલો પાઉદર દર ખખે કલાકે ૪ અથવા વધુ દહાડા સુધી આપવો. જો તેથી છોકરું વોમીત કરતું હોય તો આપેલા કરતાં ૦૧, ૦૧ અથવા તે કરતાં ઓછો લુકો આપવો, પણ તે દર ખખે કલાકેજ આપવો જોઈએ. જો દુખારો ઘણો હોય તો અલસ્ટીની પોલ્ટીસ વારંવાર દરદવાળા ભાગો પર સુકવી, અને ખનતાં સુધી ૦૧ ભાગ ગ્લીસરીન અને ૦૧ ભાગ ખેલોડોના (belladonna) નું મીક્ચર કરી તે પેલા ભાગો પર દર ખખે કલાકે લગાડવું (૬) છાતી પર યા નાક પર યા ખીજ ભાગો પર ફોલ્લા ઘણા થાય છે, તેથી તેવાં-ઓએ ૫ થી ૧૦ ટીપાં ટીકચર ઓવ ખેલોડોના (જુઓ નુસપો) ના થોડાંક પાણીમાં નાખવાં અને તેટલી દવા દહાડામાં ૩ યા ૪ વખત લેવી. પોલ્ટીસનો ઉપાય ચાલુ રાખવો. (૭) ગુમડાંના ૫ માં ઉપાયમાં જણાવેલી સઘલી રીતો પ્રમાણે કરવું, પણ સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર્સ વાપરવાને ખદસે સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પીલ્સ (ગોળી) વાપરવી.

ગુમડાંના જોશથી આવતી તાવ અટકાવવી—એકાનાઈટ મીક્ચર (જુઓ નુસપો) ઘણું અકસીર જણાયું છે; પણ એ દવા સાથે વારાફરતી ખેલોડોના યા સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ વાપરવું.

ગુમડાં કુટી ગયા પછી રૂજ લાવવાનો ઉપાય—કેલેન્ડયુલા લોશન (જુઓ નુરુપો) માં કપડું ખોળી, એવાં ૨ કે ૩ ૫ડ રાણનું કરશો તો ચાલશે.

ગુરદાનાં દરદનો ઇલાજ—જો દરદ સર-

આતમાંજ હોય તો 'એકોનાઈટ મીક્ચર' (જુઓ નુસખો) ના નુસખામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં તે દવા લેવી.

ગુલકામ—મીઠાં જાંબુ પતેલનો તખ્તલસ. જુદાં જુદાં ગુજરાતી યોપાંચાંચામાં પરચુટણ બાબદો લખનાર. 'દુખાસનો વારસ' સોનારનો ગઢ' વગેરે વાંચો.

ગુલાનો અરક—એને ઇન્ડિગોમાં એક્ષત્રેક્ટ ઓવ ઇન્ડિગો (Extract of Indigo), અથવા સલફેટ (Sulphate) ઓવ ઇન્ડિગો કહે છે.

ગુંદર, એસીડની ખાટલીઓ પર લેખલ મારવા માટે—૧ આઈસ ગુંદર (Gum Arabic), અને ૧ આઈસ ગમ ટ્રેગેકાર્થ (Gum Tragacarth) ને ૨ આઈસ ગરમ પાણીમાં પીગળાવો, અને પછી તેની અંદર ૪૦ મીનીયુસ એસીડિક એસીડ (Acetic Acid) અને ૧ આઈસ ગ્લીશરીન ઉમેરો.

ગુંદર, પોસ્તની ટીકાટ માટે—જુઓ 'પોસ્તની ટીકેતોનો ગુંદર' વાલી બાબદ.

ગેજીસ, વેક્યુઅમ—જુઓ 'વરાળ યંત્ર'

ગુલાખાસી રંગનાં ઉતનાં કપડાં રંગવાં—૧ રતલ કોચીનીયલ પેસ્ટ (Cochineal paste), ૧ આઈસ સુકકો કોચીનીયલ, ૧ રતલ તારતર (Tartar). અને ૧ પેંત પ્રોતોક્લોરાઈડ ઓવ તીન (Protochloride of tin) ના ખખલતાં પાણીમાં ૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ ઉતનાં કપડાંને બોળી રાખો. પછી થંડાં પાણીથી કપડાંને ધોઈ સુકવો.

ગુલાખી રંગનાં ઉતનાં કપડાં રંગવાં—૦૧ રતલ ફટકી, ૦૧ રતલ ક્રીમ ઓવ તારતર (Cream of Tartar), ૦૧ પેંત મ્યુરીએટીક એસીડ (Muriatic Acid) માંની ૦૧ રતલ તીન ક્રીસ્ટલ્સ (Tin Crystals), અને ૦૧ પેંત કોચીનીયલ પેસ્ટ (Cochineal Paste) પીગળાવેલાં ખખલતાં પાણીમાં ૦૧ કલાક વેર ૧૦ રતલ ઉતના કપડાં બોળી રાખો. પછી બાહર કાઢી, થંડાં પાણીથી ધોઈ, સુકવો. ખુદસો યા ઘેરો રંગ જોઈતો હોય તો પ્રમાણમાં

કોચીનીયલ પેસ્ટ વાપરવો.

ગેલી—સ્તીકમાં ટાઈપો ગોઠવ્યા પછી જે લાંબા છલકા ચોકડાંમાં મુકે છે તે ચોકડું. ૫ હજાર અક્ષરોના ટાઈપો એમાં સમાય છે. જુઓ 'પ્રીટોગ.'

ગેલોચે ત્યુબ્સ—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

ગોએઠ અથવા ગોએધ—આ પ્રખ્યાત જર્મન કવી તથા વાર્તા લખનાર ના લખાણોના ઇંગ્લેન્ડમાં તરજુમા થયા છે. 'ફોસ્ત' તથા 'વીલહેમ મેઈસ્ટર' તથા 'કોનવરસેશન્સ' તથા 'હરમેન એન્ડ દોરોથીયા' નામના પુસ્તકો ઘણા વખણાય છે.

ગોળ કરમનો ઇલાજ—સવારના નાસ્તો ખાધાની અગાડી એક ચમચી એરંડયા (Castor Oil) ના તેલ સાથે ઉમર પ્રમાણે ૨ થી ૪ ઓન્સ સેન્ટોનાઈન (Santonine) ભેલી બે ત્રણ દહાડા વેર પીવું, પછી (૧) દહાડા માં ત્રણ વખત ખાધાની અગાડી બપોે ચમચા તોનીક કવીનાઈન મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા અથવા તો (૨) દહાડામાં ત્રણ વખત આથોદાઈડ ઓવ આયરન મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના બપોે ચમચા પીવા.

ગોટડસ્મીઠ, ઓલીવર—કવીતા, વાર્તા, અને નીખંધ લખનાર એક પ્રખ્યાત ઇંગ્લેન્ડ (૧૮૨૮—૧૭૭૪). એના સઘલાં લખાણો હોંસથી વંચાય છે, તેમાં મુખ્ય કરી 'વીકાર ઓવ વેકફીલ્ડ' ખચ્ચીત ઘણી સારી વાર્તા છે.

ગોલાખનાં પાંદડાંને જવાં ને તેવાં રાખવાની કળા—૧ કોડીકામની ખરણી લઈ તેમાં તલીએ થોડું નીમક નાખો, પછી તે પર થોડાંક પાંદડાંનું પડ કરો. વળી પાછું નીમક પાંચરો, અને પાછું પડ કરો. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી વાસણ ભરાય ત્યાં સુધી કર્યા કરવું. પછી પેલી ખરણીને ખનતાં લગી ઠંડી જગામાં મુકવી. જ્યારે કામ પડે ત્યારેજ પાંદડાં બાહર કાઢવાં.

ગોલાખનું અત્તર, ગાઝીપોરનું—ગુલાખના ખેતરો અથવા ખાગોમાં સાંજે પાણીથી ભરીને નાના કોડીના વાસણો લઈ જઈ ડાંખલીઓ પરથી ફુલો તોડી વાસણોમાં નાખી

આખી રાત ખાગ યાને ખેતરીમાં રહેવા દેવાં. ઠંડીના દીવસ વધારે લાયક છે. પછી સવારના સુરજ ઠંડ્યા પેહેલાં પરોઢીયાંમાં પતલી સલી-ઓપર રૂના પુમરાંઓ વીંટાલી તેનેથી પેલાં વાસણોમાં જે તીપાં તરી આવેછે તે સુતી લેવાં. પછી તે રૂને દાખીને રસ નીચોવી મજબુત છુ-મની સીસીઓમાં ભરવો.

ગોલાખનાં આડો—ગોલાખોને આઝે ધ-લાકાના ખાગખાનો મુખ્ય કરીને યા તો કલમ કરીને ઉગાડેછે, યા તો ઠડ કરીને ઉછેરેછે. ધ-ણીક ઇંચી જતોને સાધારણ (ગોલાખી) ગોલા-ખના આડોની મજબુત ડાંખલીઓપર દોરો લ-ગાડીને ઉગાડેછે.

ઘણીખરી જતના ગોલાખોના આડો કલમથી હોછે, અને તે રીતે ઉગાડેલા છોડવાંઓ કુંડા-ઓમાં ઘણી સરસ રીતે ઉછેરેછે.

ગોલાખના આડની કુમલી નહીં પણ પાકટ એક ડાંખલી લઈને તેના આસરે ચાર ચાર ઇંચ જેટલા લાંબા કટકા કરવા, પણ તે એવી રીતે કાપવા કે ઉપરથીજ તેમજ નીચેથી આંખો (જે ખાલુ પાંદડું હોય અને જેમાંથી ખીજ ડાંખલી નીકળેછે તેને આંખ કહેછે તે) આગલ-થી કાપેલી હોએ: એટલે કે ખંને છેડા ગમની આંખ કલમમાંજ હોવી જોઈએ. જે પ્રમાણે આપણે દલમ ઘડીએ તેજ પ્રમાણે તેને કાપવી, એટલે કે દોલાવ વાલી કરવી. પછી તે કલમો-ને ઘોડીક રેતી બેસેલી માટીથી ભરેલાં એક કુંડાં અથવા પેટારામાં અરધી અરધી લંબાઈ સુધી જરા વાંકી ખોસવી, અને તે કુંડાને છાં-ચડાવાલી જગામાં મુકવું, અને આંતરે આંતરે તેમાં જરા જરા પાણી સીપવું. જો ઘણી પા-કટ ડાંખલીની કલમ કાંધી હોએ તો તે કોઈ પણ રૂતમાં હગી શકેછે, પણ જરા કાચી ડાંખ-લીને માટે તો ઠંડીની મોસમ સૌથી સરસ ગ-ણાયેછે.

કેટલાકો એમ ધારેછે કે વરસાદ રૂત એને માટે સૌથી સરસ છે; પણ તે ભુલ ભરયું છે. આ લખનારાઓમાંના એકે વરસાદમાં ચોકકસ સંખ્યામાં કલમ નાખી, અને તેટલીજ સંખ્યા

અંકડોખરની આખેરીએ રીપી હતી, પણ તેડું પરીણામ પાછલા મહીનાની ધણું તરફેનમાં ઉત-ર્યું હતું.

ધર કરવાની રીત ઘણી સહેલી છે, અને તે કોઈપણ રૂતમાં, જ્યારે આડની વધ હોય ત્યારે, કરવા ખની શકેછે. લાંખી લાંખી ડાંખલીના ગોલાખનાં આડનું એક કુંડું લઈને તેની નજ-દીક તેટલીજ ઇંચાઈનું અને થોડાં ખાતર તથા લાલ માટીથી મીઠા કરીને ભરપુર કીધેલું એક ખીલું કુંડું લેવું. પેહેલાં કુંડાં ગમની એક ડાંખલી લઈને ખીલું કુંડાં સુધી વાળી નાખવી. પછી જેટલો ભાગ કુંડાના ધેરાવામાં હોએ તેટ-લા ભાગના વચમાંના ભાગપરની છાલ પર એક ચાલતી છરીથી નાના નાના કાપા મુકવા અને તે કાપાને ખીલું કુંડાંની અંદર દાટી મુકવા; પણ તે ખહાર પાછી નીકળી આવવાને જરૂર કર-શે, માટે તેની પર કાંઈ વજન, જેમ કે એક પથ્થર મુકવો, અને ખંને કુંડાંમાં આંતરે આંતરે પાણી નાખ્યા કરવું. આસરે સવા મ-હીનામાં તે ડાંખલીના મોહ આગલથી (જેટલો ભાગ ખીજ તરફ ખુલ્લો હોએછે ત્યાંથી) પીળા કુટવા માંડશે. પંદરેક દીવસ એ પ્રમાણે તેને વધવા દઈને તેની ખીજ ગમથી, એટલે પેહેલાં કુંડાંના આડ તરફની ખાલુ આગલથી, એક જ-ણા કાપ મુકવો. જે ચાર દહાડા પછી તેને જરા વધારે ઓખવવો. જો તમને જણાયે કે આથી પેલા પીળા વધતા ખંધ પડેછે, તો તેમ કરવાનું મોકુફ રાખીને થોડા દીવસ પછી જરા વધારે ઓખવવું, અને એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી મુખ્ય ડાંખલી નવીથી છુટી પડે નહીં ત્યાં સુ-ધી આમ કરવા કરવું; પણ આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે ઉતાવલ કરીને એકદમ મોટા કાપા મુ-કવા નહીં, નહીં તો મેહેનત તદન ખરબાદ જશે. જેવું મુળ ફાંટાવાલા છોડવાથી છુટું પડે કે ખે-ઉને થોડા દહાડા સુધી ત્યાંજ રહેવા દેવું, અને પછી ગમે ત્યાં મુકવું; આ પ્રમાણે એક ખીલ ગોલાખનું આડ તૈયાર થયેલું જણાશે.

ગોલાખ હીંદુસ્તાનના ગરમ ભાગોમાં ઘણી સહેલાઈથી હગી શકેછે, પણ દરીઆ તરફની

જમીન, જ્યાં વરસાદ ધણી પડે છે, ત્યાં જરા વધારે મેલેનત લેવી પડે છે. એ રૂઠુમાં મુળ આગલ પાણી ખાતી ન રહે તેની સંભાલ લેવી. પુણા અને ખીજા અંદરના ભાગોમાં અમોએ જેવા સારી ઉછરેલા ગોલાખો ભયા છે તેવા આપણા શેહેરમાં કદી પણ દીઠામાં આવ્યા નથી.

ગોલાખનાં ઝાડો સમુદ્ર તરફના ભાગોમાં ખીનાસવાની હવાને લીધે કાંઈ પણ ખાંચો નાખ્યા વગર ઉગ્યાજ કરે છે, અને તેથી પરીણામ એ આવે છે કે એ છોડવાઓ ધણી જલદીથી મરી જાય છે.

કઠણ માટી ગાય ભેંસના (ધોડાનું નહી) છાણુના જુના ખાતર સાથે ભેલી તેમાં ગોલાખોને રોપવા ભેધએ.

ગોલાખને છાંટી નાખવાને માટે ખોહોલું જ્ઞાન ભેધએ છે. જુદી જુદી તેની ખાસીયત હોવાને લીધે તરેહવાર રીત પ્રમાણે કામ કરવું પડે છે, પણ બધાંને માટે એક સોડેલો ઉપાય છે: જે એ કે વધની વખતે સધલી નાજુક જોર વગરની ડાંખલીઓને અથવા જેની ટોચ કોહી ગયલી હોય તેવી ડાંખલીઓને તેના મુળ આગલથી કાપી નાખવી, અને જે ઘણી ધીમ ડાલી-ઓ થઈ હોય તો તેને કાપીને છુલ્લી કરવી ભેધએ. દરેક ગોલાખને જાડી અથવા પાકટ ખેત્રણ ડાંખલીઓ રાખીને એમીલની આખેરી એ છટકાવી નાખવા.

ગોલાખના ભાતભાતના રંગો હોય છે, અને તેથી તેને જાત જાતના નામો યુરોપ્યનોએ આપેલાં છે. આપણુ દેશીઓ સુફેદ, પીલો, ગોલાખી, લાલ, અને લીલો એવાં પાંચ નામોથી ઓલખીએ છીએ, પણ હજીજામાં એના ખસોથી વધારે નામો જોવામાં આવે છે.

ઉપલી સંખ્યામાંથી જે ઘણાજ સરસ જાતના છે તેના નામો નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ:—

આરચી મીડ.
ધસાએલા રમનત.
અનતાઈની ઉપરોર.
એકેકાંડર દુખા.
એલીન સીસલે.

એસીલ ગોનાડ.
કસોથ ઓવ ગોલડ.
કેપેન ફીસ્તી.
કેસોલાઈન ડી સેન્સલ.
ગ્લોઅર ડી દીજન.

ગ્રીન રોઝ (લીલો પણ નાહતો છે)
આરલસ તરનર
આરલસ આદનેડ
જેનરલ જેકવીમીનોટ.
જન ગોલ્ડનેન.
જન લેમખર્ત.
મારસલ વેલીયનત.
મારસલ નેલ.
મીસીંગ આરલસ ઉદ.
મીસોસ ગીચ.
મેરમ ડી રોલ્ડમેન્ટ.
મેડમ મીની.
મેડમ જસકોરનજ.
મેડમ ડી તારતસ.
મેડમ ડી મેંટ બેસક.
મેડમ નાયલ.
મેડમ પાપાત.
મેડમ બાલ.
મેડમ ખાંચી.
મેડમ મારગોતાઈન.
મેડમ લીવેંત.
મેરી વાન હેલેત.
રોઝેન ડી પોરતુગાલ.
રીચર્ડ લાક્તન.
ઝીચીઅર ઓલીઓ.
ડચેસ ડી કેઈલસ.
ડચેસ ડી મોરની.
ડીવોનીઅનસીસ.
થામાસ મીડસ.

નીફેનાસ.
પરફેશન ડી મોન પ્લેસર
પ્રોન્સ ઓવ વેલસ.
પોલ નેરન.
પોલ વરડીયર.
ફરીનાંડ ડી લેમેપસ.
ફોન દાઇ ફોન નેઇન.
ફોન કોઇ મેરીલોન.
ફોર ડોમીસ.
ખરેનસ.
બેલ લાથોનેઝ.
મારસીયોનેસ ઓવ એન્કોતર.
રૂબન્સ.
રેન બ્લાન્સી.
લા રોન્સ.
લા રેઇન.
લેમાક.
લોર્ડ મેકોલ.
લોર્ડ રેગલન.
લીકન વરડીયર.
વીકેમટેસ-ડી-કેઝીસ.
સ્વીટ ખરાયર (એના પાંદડાંનું ગુલાબ ગુલાબ વાસ મારે છે.)
મેડવેના.
મેગેનીર-ડી-મેડમ-પરનેટ
સોલ ફેતરી.
મેલીતાયર. [મર.
મેવોનીયર-ડીયન-એમીહો

ગોવડું—Measles ધણુખડું શીયાલામાં આવે છે, અને તે ઘણુંકરી બાળકોને થાય છે. શરીર પર જીણીજીણી છાંટો દીસે છે, પણ તે દેખાવા અગાડી તાવ આવે છે, નાકમાંથી પાણી ગળે છે. કોઈ વખત સુકકી ખાંસી થાય છે, તથા ઘાંટીનો સાદ ખેતી જાય છે. લીજે યાંચો દીને ઘણુખડું સાંજે ગરદન, છાતી, તથા મોંહ ઉપર રાત્રી છાંટો દીસે છે, અને ઘણી ઝડપથી શરીરનાં ખીજા ભાગો ઉપર પંચરાઈ જાય છે. પછી રાત્રી ફોજલા એકમેક સાથે મળી જાય છે, અને તેનો રંગ પણ જાંજીરો થતો જાય છે. છાંટનાં કુંડાળાં વચ્ચેની ગોળ જગ્યાની આમડી તદ્દન ડાઘા વગરની હોય છે. છાંટ દેખાયા પછી પાંચમે દહાડે તાવનો જોર નરમ

પડે છે. દોષવેલા ખાંસી અથવા ઝાડો થઈ આવે છે. ઇલાજે નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) જો છાતી દુખતી હોય તો ગરમ પાણીનો સેક કરવો. (૨) જો ઝાડો કપજ હોય તો ફક્ત એરંડયાનાં તેલનો જીલાખ આપવો. ખર્યાને ઉંઘાડાં ઝોરડામાં ખીછાણમાં ઝુવાડે-હું રાખવું, પણ સંભાળ લેવી કે તેનાં શરીર પર જળ પવન સીધો ઝાડે નહી. ગરમ કપડાંનો કઢી ઉપરાંત કરવો નહી. ખોરાક હલકો, જેવો કે સાચોખાની અથવા 'આરા-ત'ની કાંજ, આપવો. (૩) જો પાણીની સાંસ લાગે તો લીંબુનો રસ, જાંબુનું ઉદાસેલું પાણી અને સાકર ભેલી થોડું થોડું આપવું. (૪) જો શરીરની ચામડી ગરમ અને ઝુકકી હોય, અને તેમાં ચટકા મારે તો, ગરમ પાણીમાં થોડો સરકો નાખી તેમાં કપડું બોળી, ચામડીપર લગાડવું, અને ધીમેથી તરત નુછી નાખવું. (૫) જો ખાંસી હોય તો મોટાં એકાદ વાસણમાં પાણી ઉકાળીને તેનો ખાકુ આપવો.

ગોવારની સીંગનું જે રુ—'ખાડું ગોસ્ત' રાંધી તેમાં થોડો કાંદાનો રાસ, સેજ ધાનાજરાનો મસાલો, કાપેલાં ડોયમીર મરચાં, દરેલાં થોડાં મરી, સેજ હલધ, અને થોડું નીમક નાખી ચમચથી ગોસ્ત સાથે ઉકલ પાડલ કરવી, અને તેમાં કુમળી ગોવારની સીંગ સમારી નાંખવી, અને સીંગ ચરે માટે એક કળશીયા જેટલું પાણી અંદર નાખવું. ખટાસ માટે આમલીનું પાણી નાખો.

ગોસ્તની કારી—'ખાડું ગોસ્ત' ખનાવીને જીંદું મુકવું. પછી એક તપીલીમાં ૦ શેર ધી નાંખી તેમાં એક જીનો કાપેલો કાંદો તળવો, જે જરા લાલ થવા આવે કે ઉતારી પાડવો. પછી એક તોલો દળેલાં મરી, બે દોહોડયાંના છોડેલા ચના, એક દોહોડયાંની ખસખસ, જરા હલધ, એક કાપેલો કાચો કાંદો, એક આદુનો કટકો, લણ ચાર લસણની કળી, પંદર વીસ ઝુકકાં લાલ મરચાં, અને એક ઝુરી કોથમીરની લઈ, ખાંધાને પથરનાં પાટા પર ઘણું જ ખારીક પીસવું, અને તેનો ગોળો વાલી તેને પેલા લાલ કીધેલા

કાંદાની તપીલીમાં નાંખી, ચુલાપર મુકી ચમચ કરી ભુંજવો, અને તેમાં પેલું ખાડું ગોસ્ત નાંખી ચમચ કરવી. પછી તેમાં એક નાલીઝેરનું એક ચા દોઢ કલસ્યા જેટલું દુધ, ચાર લીંબુનો રસ અથવા થોડો સરકો, ખાફેલાં ત્રણેક ઇંદાંની કાતરીઓ અને ખટાટાના કટકા નાખી ચુલાપર મુકો. ખટાટા ચરી રહે કે ઉતારો. જો ઘટ થાય અને ખટાટા ચરીયા નહી હોય તો થોડું ખીજું પાણી ઉમેરવું.

ગોસ્તનો પાટીયો—એક રતલ ગોસ્તને કાપી તેના કટકા કરી પાણીથી ત્રણ ચાર વખત સાફ કરવા. પછી એક તપીલીમાં ૦ શેર ધી નાખી તેમાં કાંદાની જીણી કટકાઓ નાખી તળવી. કાંદો જરા લાલાશ પર આવે કે તેમાં થોડું છુંદેલું આદુ લશન, સેજ ધાનાજરાનો મસાલો, ચાર કાપેલાં મરચાં, કાપેલી એક કોથમરીની જીરી, અરધો તોલો દરેલાં મરચાં, અને સેજ હલધ નાખી ચમચ ફેરવવી; પછી તેમાં પેલા ગોસ્તના કટકા નાખી ત્રણ ચાર ચમચ ફેરવી, તેમાં બે એક કલશીયા પાણી અને સવા તોલો નીમક નાખી ગોસ્તને ચેરવવું. જેવું ચરી રહે કે તેમાં બે ત્રણ ચમચા સરકો ઉમેરી ચમચ કરી ખાકીનું પાણી ખાલી નાખવું.

ગોસ્તનો ખાફેલો સેરવો—ગોસ્ત એક રતલ લઈ, તેના નાના કટકા કરી, ત્રણ ચાર વખત પાણીથી ધોવા. પછી એક તપીલીમાં થોડું ધી નાખી, ચુલા પર ધી તવાઈ રહે કે તેમાં કાંદાનો વધાર તથા પેલા ગોસ્તના કટકા નાખવા, અને ચમચ ફેરવી તેમાં પોણા તોલો નીમક, સેજ આદુના કટકા અને અઢી કળશીયા પાણી નાખી ચેરવીને તપીલીમાં બે એક કાંશીયા જેટલો રસ રહે કે ઉતારી પાડવું. જો ગોસ્ત ચરીયું નહી હોય તો તપીલીમાં થોડું ખીજું પાણી નાખી ચેરવવું, અને બે કાંસ્યા જેટલું રહે કે ઉતારી પાડવું.

ગોસ્તનો વધારેલો સેરવો—'ગોસ્તનો ખાફેલો સેરવો' ખનાવવાની રીત પ્રમાણે સઘલું કરવું, પણ તેની અંદર કાંદાનો વધુ દાથ, સેજ ધાનાજરાનો મસાલો, અંધો તોલો દરેલાં મરી,

સેજ હલધ, એક જુરી કોથમરીની, થોડા ખટાડા-ના કટકા અને એક બે મરચાં કાપી નાખવાં.

ગોસ્તનો સોસ—'ખાર' ગોસ્ત' ખનાવી ભુગભગ સઘળો રસ ખાળી નાખી તેમાં ૬, ૭ કાપેલાં મરચાં અને ૩, ૪ કાપેલી કોથમરીની જુરી નાખી ચમચ કરવી. પછી ૧ પ્યાલામાં થોડો સરકો નાખી, તેમાં સેજ ચોખ્ખાનો આરો અને ૧ ચા ૨ ઇંડાં ભાંજી નાખવાં; અને તેને સારી પેટે ડોહાવી પેલાં ગોસ્તમાં નાખવું, અને તે સાથે થોડો કાંદાનો વધાર નાખવો. જે ચટણી હોય તો તે પણ થોડી નાખવાથી લેહેજત ઘણી સરસ થશે. પછી સુલા પર મુકી, જરા વારમાં ફેંતારી મુકવો.

શીત, જોન રીઝર્ડ—તવારીખ લખનાર ઇન્જી (૧૮૩૭-૧૮૮૩). 'શીત હિસ્તોરી ઓવ ઇંગ્લંડ' તથા 'એ હિસ્તોરી ઓવ ધી ઇંગ્લીશ પીપલ' નામના ગ્રંથો વખણાય છે.

ગ્રીન વીત્રીઅલ—Green Vitriol તે કૌરાકશી (Copperas) અથવા સલફેટ ઓવ આયરન (Sulphate of Iron) છે.

ગ્રીમ—એના 'ત્યુતોનીક માઇથોલોજી' તથા 'ફોક એન્ડ ફેએરી તેલ્સ' નામના પુસ્તકો ઘણાં વખણાય છે.

ગ્રે પાઉદર એન્ડ રયુખાર્બ—૩ ગ્રેન્સ ગ્રે પાઉદરને ૬ ગ્રેન્સ રીયુખારબ (Rhubarb) ઇન પાઉદર સાથે ભેળી નાખો. સુતી વેળા એનું પડીકું લેવું.

ગ્રાત, જીઓર્જ—તવારીખ અને પરચુટણ લખનાર ઇન્જી (૧૭૨૪-૧૮૭૧). 'ધી હિસ્તોરી ઓવ ગ્રીસ' એણે રચેલી હતી.

ગ્રંથકારો (ઇન્જી) પ્રખ્યાતના પુસ્તકો—જે નામનું પુસ્તક હોય તે નામના મથાલાં હેઠળ આગ્રે ચોપડીમાં જોવાની યત્ન કરવી નહી, પણ તેના રચનારના નામના પેઢેલા અક્ષરે આ ચોપડીમાં જોવું. દાખલા તરીકે તમને 'સીલાસ મારનર' વીષે જોવું હોય તો એ નામે નહી, પણ તેના રચનાર 'ઇલીયત જ્યોરજ' ના નામની આરતીકલ સોધી કાઢાડવી. કઈસમાં આંકડા હોય તે રચનારનું જન્મ મરણ જણવું. જે

ગુજરાતી ચારા ગ્રંથો જણવા હોય તો જુઓ 'ચોપડીઓ, સારી ગુજરાતી' વાળી આરતીકલ.

ગ્રાઉન્ડ ગ્લાસ વારનીશ—૯૦ ગ્રેન્સ સેનડેરેક (Sandarac), ૨૦ ગ્રેન્સ મેસટીક (Mastic), ૨ આઉન્સ ઇંડર, અને અરધાથી ટોહોડ આઉન્સ બેનઝોલ (Benzole).

ગ્રાંડ મમાઝ પીકલ—જુઓ 'મમાઇનું' વેલાતી અચાર' વાળી પાખડ.

ગ્રેડેસ્ટન, વીલીયમ એવર્ટ—૧૮૦૯ જન્મ્યા. 'ધી સ્ટેટ ઇન ઇલ્સ રીલેશન્સ વીઠ ધી ચર્ચ' તથા 'ચર્ચ પ્રીન્સીપલ્સ કન્સીડર ઇન ધિર રીઝલ્સ' ઇત્યાદીના કર્તા. જે પ્રમાણે પ્રોફેસર દાદાભાઈ નવરોજીને 'હીંદરક્ષી દાદાભાઈ નવરોજી' કહેછે, તે પ્રમાણે ઇંગ્લાંડના આ જગતપ્રસીદ્ધ સખસને 'ધી ગ્રાન્ડ ઓલ્ડ મેન' (The Grand Old Man અથવા G. O. M.) કરીને પણ કહેછે.

ધ

ધડીયાળ માટે સોનાનું પાણી—૨ આઉન્સ સાંચોનાઈઝ ઓવ પોતાશીયમને એક પેંટ વરસાદના સોન્ન પાણીમાં પીગલાવો; પછી તેની અંદર ૧ આઉન્સ સોલું કઝોરાઈઝ ઓવ ગોલ્ડ નાખી સારી પેટે હીલવો, અને પછી જ્યાં સુધી કઝોરાઈઝ પીગલે ત્યાં સુધી રહેવા દેવો. પછી તેની અંદર એક આઉન્સ તૈયાર કાપેલું સ્પેનીશ હવાઈતીંગ (Whiting) ઉમેરી જ્યાં સુધી સુકકું થાય ત્યાં સુધી હવામાં રહેવા દેવો. જ્યારે કામમાં લેવો, ત્યારે તેમાં થોડું પાણી લાડી જેવું કરી ફલાનેલ અથવા રોમેચ લેંધરથી તે લાડી ચીન્નિ પર ઘસો.

ધડીયાળ સાડું તેલ—ખખલતાં પાણીમાંસોલું જેતુનનું તેલ (Olive Oil) નાખી જરા વાર ઉકાલો; પછી ઉપરથી તેલ નીપારી લઇને એક પાટલીમાં નાખી તેમાં સેજ તાજે ચુનો નાખી હીલવીને પછી ક્યાર મારી થોડાં અઠવાડયાં સુધી તડકામાં મેલો. પછી તેને માણી કાઢો, એટલે રંગ વગરનું તેલ જણાશે.

ધણાંજ કાલા રગતું લોહી ઝાડ સાથે જતું હોય તેનો ઉપાય—પેટેલા કલાક સુધી દર ૦૧, ૦૧ કલાકે એકેક ચમચી પાણીમાં એકેક ટીપું ટીંકચર ઝોવ હુમેમેલીસ વરજનીકા (Tincture of Hamamelis Virginica) ઘું નાખી પાડું. ત્યાર પછીના દર બે અથવા ત્રણ ત્રણ કલાકે એટલાંજ પાણીમાં બે ટીપાં નાખી આપવાં.

ધણાંજ ખરાબ થોતના ઉપાયો—(૧)દહાડામાં લણુ વખત 'એસીડ એન્ડ જેનરેશન મીક્ચર' (જુઓ તે નામનો નુસખો) ના બે ચમચા લેવા. જોઈએ તો દર વખતે દવા પીતી વેલા તેમાં પાંચ પાંચ ટીપાં ટીંકચર ઝોવ નક્ષ વોમીકા (Nux Vomica) ના ઉમેરવાં. (૨) થોડોક વખત થયો આઈરીડીન (Iridin) અને ઇયુઓનીમીન (Euonymin) પણ વપરાવા લાગ્યું છે. જ્યારે જીભ પીલી હોય ત્યારે ઉમરે પુગેલાંઓએ સુતી વેલા ૪ ઓન્સ આઈરીડીનનો ડોઝ લેવો, અથવા ચાર ઓન્સ આઈરીડીન સાથે એક અથવા બે ઓન્સ એક્સ્ટ્રેક્ટ ઝોવ બીયોસીએમસ (Extract of Byoscyamus) બેલી તેની ગોળી કરી સુતી વેલા તે લેવી. (૩) ઇયુઓનીમીન પણ તેમજ લેવાય છે, ફરક એટલોજ કે ૨ ઓન્સ ઇયુઓનીમીન લેવું. (૪) રાતના સુતી વેળા ૧ અથવા ૨ ઓન્સ હાઈડ્રાસ્ટીન (Hydrastin) નો ડોઝ લેવો. આ તથા પેટેલો ઉપાય વધારે અકસ્તીરહે.

ધરેણા માટે જોઈએ ધાતુ—(૧) ૮૨ ભાગ ત્રાંચું, ૩ ભાગ કલાઈ, ૧૮ ભાગ જસત, અને ૨ ભાગ સીસું લેવો. (૨) ૮૩ ભાગ ત્રાંચું, ૧૭ ભાગ જસત, ૧ ભાગ કલાઈ, અને ૦૧ ભાગ સીસું વાપરો.

ઘેરાયો, સાઈઝીંગ મેસીનમાંના મેઝરીંગ-રોલરનો, સાધવાની રીત—માર્ક (Mark) ના તાંતણાની લંબાઈ સાથે ત્રીન રોલર-વ્હીલ (Tin-roller-wheel) ના દાંતાની સખ્યા શુણી, અને બેલ-વ્હીલ (Bell-wheel) ના દાંતની સખ્યા સાથે સ્ટડ વ્હીલ (Stud-

wheel) નાં દાંતા શુણી, જે શુણાકાર આવે, તેનેથી પેટેલા શુણાકારને બાંને.

જો માર્કના તાંતણાની લંબાઈ ૫૧૧ ઇંચ હોય, ત્રીન-રોલર વ્હીલના દાંતા ૧૦૦ હોય, બેલ-વ્હીલના ૪૦ અને સ્ટડ-વ્હીલ ના ૮૬ હોય તો સાઈઝીંગ મેશીનમાંના મેઝરીંગ રોલર (Measuring-roller) નો ઘેરાવો થું ?

$$\frac{511 \times 2 \frac{1}{2}}{100} = 12 \frac{1}{2}$$

ઘેલા માણસને થતો લકવો—General Paralysis માં દરદી ઘેલો હોય છે, અને હાલચાલ કરવાની શક્તી તેનામાંથી દરરોજ થોડી થોડી ઘટતી જાય છે, ઇંદ્રીઓની શક્તીઓ તદનજ જતી રહે છે, તેને લકવો થાય છે, અને વળી તાણુ થાય છે. જ્યારે તાણુ થાય છે, ત્યારે લોહીની ગરમી વધી જાય છે. આ જાતના દરદમાં દરદી રીખી રીખીને મરણુ પામે છે. ઉપાય નીચે મુજબ—દરદીને સાદો, સેડેલથી પચે એવો હલકો, પણ શક્તીવાલો ખોરાક ખવાડવો. તેનું ખીછાણું સ્વચ્છ રાખવું, અને દરદીને સવાર સાંઝ ૬ થી ૭ કીનારે કરવા મોકલીને કોઈખી જાતની કસરત કરાવવી ; તેને ચોપડીઓ, ચીઠીઓ, ઇંદ્રીઓ વાંચવા દેવું નહી. આ દરદ ઘણુંખરું સાચું થતું નથી. તોપણ એક દલાજ છે, જે નીચે ઉતાર્યે છીએ—૬૦ ગ્રાંડસ પાણીમાં ૫ ગ્રામ્સ અક્તીમુન, ૩ ગ્રામ્સ ઉસતે છુદુસ, ૩ ગ્રામ્સ ગાવ જીપ્સન, ૩ ગ્રામ્સ બેન્ડ પોચા, ૩ ગ્રામ્સ બનફસા, ૩ ગ્રામ્સ સાતરા અને ૨ ગ્રામ્સ ખીસકાએજ ને છુંદી નાખીને ૨૦ ગ્રાંડસ જેટલું ખાકી રહે ત્યાં સુધી ઉકાલવું, પછી થંડું પાડીને ગાળી કાઢાડું. દર ૨ કલાકે, દલાડામાં ૪ વાર ૨૧ ગ્રાંડસ જેટલી ઉપલી ખનાવેલી દવા દરદીને પાવી.

ઘોડાને આવતો તાવ—ઘોડો ધોતાનું તેજ-પણું ખોઈ દે છે. તખેલામાં તે માથું નમાવી ઉભો રહે છે, અને જરા પણ હીલચાલ કરવા નારાજ જણાય છે. જો જરા પણ હીલચાલ કરાવવામાં આવે છે, તો તે પરસેવાથી ભીણાઈ જાય છે. આસતે આસતે પગો અને બદન ગરમ થવા માંડે છે. મહોડું પણ ગરમ થઈને સૂકું લાગે છે.

નાડી વધારે ઝડપથી ધડકવા માંડે છે. શ્વાસ ખરાખર લેવાતો નથી. તાવ જ્યારે જ્વરમાં હોય છે ત્યારે ખોહી દીધેલી તેજ પાછી આવે છે, અને માથું ઉંચું રાખીને કાન પણ ઉભા રાખે છે. તે હવે ઘણું ખર્ચ તદ્દન ખોરાક લેવા ના પાડે છે. છાણુ ઘેરા રંગનું અને કઠણુ દડાના જેવું હોય છે.

ઘોડો—ઘોડાને થતાં દરદોના ઇલાજ માટે તે તે દરદોના અક્ષરો પરથી આપદો સોધી કાઢાડી જુઓ.

ઘંટ માટે ધાતુઓ—(૧) ૭૧ ભાગ તાંબુ, ૨૬ ભાગ કલાઈ, ૨ ભાગ જસત, અને ૧ ભાગ લોખંડ. (૨) મોટા ઘંટ માટે, ૧૦૦ ૨-તલ તાંબુ, અને ૨૦ થી ૨૫ રતલ કલાઈ. (૩) ઘાંટરડીઓ માટે, ૩ રતલ તાંબુ, અને ૧ રતલ કલાઈ. આ સઘલી મેલવણીઓ Bell Metal ને નામે ઓલખાય છે.

ચ

ચક્રકર હરડી, ઘોડાને થયેલી—વગર વખત ખોવે એકદમ મજબૂત ઉંડા ડહામો દઇને પછી હલકાં ખલીસ્તરો વારંવાર મારવાં, કે જેથી ડહામની અસર દુર થાય. આ રીતથી ચક્રકર હરડી તરતજ નાશુદ્ધ થશે.

ચક્રકરી આવે તેના ઇલાજો—જુઓ 'ખે-સુધીના ઇલાજો'.

ચટણી, ગામઠી, ખનાવવાની રીતો—જુઓ રીપન પ્રેસમાંથી ખાઢેર પડેલું 'સ્વૈચ્છીયોગી નુસખા સંગ્રહ' નામનું પુસ્તક.

ચટણી વેલાતી—જે નામની ચટણી હોય તે નામના મઠાલાં હેથલના નુસખાઓ આ પુસ્તકમાં જુઓ.

ચપડા કરમનાં ઇલાજો—(૧) રાતના કાંઈ ખાતું નહીં પણ સેજ ચાહે પીવી. પછી સુવાની સેજ અગાડી ૨ ચમચા ઝેરંડ્યાના તેલ (Castor oil) ના પીવા. બીજે દીને સવારના 'તેપ વોર્મ ફરાક્ત' (જુઓ નુસખો) નો ડોઝ પીવો, અથવા તો સેજ દુધમાં લીકવીડ એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓફ મેલ શીલ્ડ-ફર્ન (Liquid Extract of

Male Shield-fern) એક ચમચી ભેલી પીવું. આડા ખરાખર સાફ આવવાની અગાડી કશો પણ ખોરાક લેવો નહીં. (૨) જો કરમ સાથે આડો છુટી જતો હોય તો ૩ દ્રામ્સ દાડેમની છાલના ભુકાને ૧ આઉન્સ ખખલતાં પાણીમાં નાખી તેનો કાવો કરી, ઉમરે પુગેલાંઓએ દહાડામાં ૩ વાર તે કાવો અકેક લીકર ગ્લાસ ભરી પીવો. (૩) જો કરમ સાથે આડો કખજ રહે તો ૧૧ દ્રામ્સ હરડે, ૧ દ્રામ કમપીલા, ૧ દ્રામ સાધારણ નીમક, અને ૧ દ્રામ વાયવરણુ, લઈ સઘળાંને એકરસ કરી ૧ થી ૨ દ્રામ્સ જેટલી સાકરનાં શીરામાં પાવી. (૪) જો તાણુ થતી હોય તો ૬૦ ગ્રેન્સ કાળાં મરી, ૬૦ ગ્રેન્સ સુંઠોના ભુકે, ૩૦ ગ્રેન્સ ટંકણુખાર, અને ૩૦ ગ્રેન્સ સીતાપ લઈ, સઘળાંને મીશ્ર કરી, તેમાંથી ૨૦ ગ્રેન્સ જેટલી દહાડામાં ત્રણ વાર ઉમરે પુગેલાંઓએ પીવી.

ચમક ચાને હીસ્તેરીયા—મુખ્ય કરી આ Hysteria નો મરજ સ્ત્રીઓને લાગુ પડે છે. છાતી ઉપર દુઝો થાય છે, અને તેમાં એક ગોળો જાણે છાતી ઉપરથી ઉંચે ચઢીને ગળાંમાં આવી અટકી ખેસ્યો હોય તેમ દરદીને જણાય છે, જેથી દરદી શું ચવાઈને રહે છે, ચા હસે છે, ચા હાથ પગમાં આંકડાં જરથી આવી આવણીયાં અકેક ઉપર ખેસી જાય છે, જેથી દરદી ખાધાપીધા વગર ખેસુધ પડી રહે છે. એના ઉપાયો નીચે પ્રમાણે છે:—(૧) દહાડામાં ત્રણ વખત ખાધાની અગાડી ખખે ચમચા તોનીક કવીનાઈન મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા. (૨) દહાડામાં ચાર વખત ફોસફરસ શોલ્ડયુશન (જુઓ નુસખો) પીવું. (૩) દર ત્રણ ચા ચાર કલાકે અકેકી ફોસફરસ કેપ્સ્યુલ્સ (જુઓ નુસખો) નામની ગોળી લેવી. (૪) દર ચચાર કલાકે 'એક્સરેસીંગ આયરન મીક્ષચર' ના મઠાલાં હેથલ જણાવેલાં પ્રમાણમાં તે દવા પીવો. (૫) દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચા સીટરેટ ઓફ આયરન મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા. (૬) ચમકનો જોસ થઈ આવે કે દરદીને નરમ બીજાણા પર સુવાડું, અને કપડાં ધીલાં કરવાં પછી લોઢાંને

એક સાફ સલ્ફો લઈ તેને ખખલતાં પાણીમાં ખેંચે એક મીનીટ સુધી રાખી મેલો, અને દરદીના ખરડાના કાંઠા ઉપર ઝીણો રેશમી રૂમાલ પાંચરી તે ઉપર પેટો સલીઓ ઉપર નીચે ફેરવવા ચક્ર કરવું. (૭) પેટમાં વા પકડતો હોય તો ખેંચી ચાર ઓન્સ હીંગ કુલચીને સવાર, ખપોર, તથા સાંઝનાં ખવાડવાં એ પ્રમાણે મહીનાઓ સુધી ખવાડવાનું ચાલુ રાખવું. (૮) જે દસ્તાન ઘણું જાય તો ટરપીનટાઇનને ચુંદરમાં મેલવી તેના ૨૦ દીપાં દહાડામાં ત્રણ વાર પાવાં. (૯) ખરડાના કાંઠામાં દુખારો થાય તો ૧૦ આઉન્સ ખખલતાં પાણીમાં ૩૫ ટ્રાન્સ જટામાસી નાખી તેને ઉકાલી ૦૧ કલાક રાખી મુકવું. પછી આ દવા થંડી પડે કે ગાળી કાઢાડી ખેંચી ત્રણ આઉન્સ જેટલી સવાર, ખપોર તથા સાંઝના દરદીને પાવી.

ચમચ સાથે સરખાવેલું ગ્લાસનું માપ.

૧ નાની ચમચી = ૧ ટ્રામ

૧ વચ્ચો ચમચો = ૧ ટ્રામ

૧ મોટો ચમચો = ૩ આઉન્સ

૧ લીંકર ગ્લાસ = ૧ આઉન્સ

૧ વાઈન ગ્લાસ = ૨ આઉન્સ

ચરખી, 'એન્ટી ક્રીકશન'—Antifric-tion Grease ખનાવવી હોય તો ૧ ભાગ કાલાં સીસાંને સારી પેટે ઘુંટી તેની સાથે ૪ ભાગ ડુકકરની ચરખી ભેલી નાખવી. ખીજી રીત એછે કે ૩ થી ૪ ગ્યાલન્સ ખખલતાં પાણીમાં ૫૦ રતલ સોડા ક્ષાર પીગલાવો. પછી એક ખીજાં ત્રાંખાના વાસણમાં ૧૬૭ રતલ ચરખી યા કોપરેલ પીગલાવો. સેજ થંડું થાય કે તેમાં હલવે હલવે પેલું સોડા-પાણી નાખતા જવું. જ્યાં સુધી સઘળું થંડું પડે, ત્યાં સુધી હીલવ્યા કરવું.

ચર્મપત્તને કાગલ અથવા લાકડાં સાથે મજબુત વલગાવવાં—(૧) પેહેલાં ચર્મપત્તની સપાટી આલકોહોલ અથવા ખાંડી દારૂથી ભીંજવવી, અને ભીનું હોય તેજ વેલા સરસ અથવા લાહીની ઉપર દાખી, પછી જે ચીજ પર ચર્મપત્ત વલગાવવું હોય તે પર દાખવું. (૨) એક

પાટલાં સાધારણ કાગલની ખન્ને સપાટી પર લાહી લગાડી, તે કાગલ ખન્ને ચર્મપત્તની વચ્ચેમાં આવે તેમ મુકી, ઉપરના ચર્મપત્તને દાખવું.

ચર્મપત્તને લીલો રંગ આપવાની રીત—Parchment હમેસાં લીલા રંગે રંગે છે, જે નીચે પ્રમાણે—૧૫૫ ભાગ વરસાદનાં પાણીમાં ૦૧ ભાગ ક્રીમ ઓવ તારતાર (Cream of Tartar) અને ૧ ભાગ જંગાલના દાણા નાખી ઉકાલો. જ્યારે મેલવણી ઠંડી પડે ત્યારે ૧ ભાગ નાઈટ્રીક એસીડ તેની અંદર ઉમેરો. પછી એક ખશથી ચર્મપત્તને જરા ભીજું કરી તેથી ઉપલી મેલવણી એકસરખી તેની પર લગાડો. પછી ચલકાત માટે ઇંડાંની સફેદી અથવા લીલા ચુંદરનું પાણી લગાડો.

ચલકાત આપે એવું કાંસાનું પડ—ધણા-જ પાટલાં વારનીશમાં જે ચીજને કાંસાનું પડ આપવાનું હોય તે ચીજને ખોળી કાઢો, અને તેને સેજ સુકાવા દઈ એક રૂઆંવાળો ખરડા (Fur Brush) પર ઢોંઝ પાઉદર લઈ તે ખશથી પેલી ચીજ પર ઘસો.

ચામડીને યા ખાલને નુકશાન કર્યા વગર ખોડો કાઢવાની રીત—સોજી છણી ટંકણ-ખારની લુકી અંશુદી જેટલી લઈ તેને ચાહેનું એક ખ્યાલું ભરાય એટલાં પાણીમાં પીગલાવો. પેહેલાં માથું ખશથી હોળવું, અને પછી એક ખશ પેલાં મીક્ષરમાં ખોળી કાઢી માથાંને લગાડવું. એક અડવાડ્યું સુધી દરરોજ એ પ્રમાણે કરવું. ત્યાર પછી કોઈ કોઈ દહાડે કરવું. દરરોજ રાતના તથા સવારના ખશથી ખાળ સાફ કરવા.

ચામડાં પર આસમાની રંગ—ગરમ પાણીમાં શુદ્ધી પીગલાવવી. ખીજે દહાડે ગરમ કરી તે પાણી ચામડાં પર લગાડો.

ચામડાં પર ઘેરો લીલો રંગ—સ્ટીલના ખારીક લુકા (Steel filings) ને અને નવસા-ગરને જ્યાં સુધી નરમ થાય ત્યાં સુધી પીશાખમાં ભીજવો; પછી તે ચામડાં પર ચોપડીને ચામડાંને છાંયડાંમાં સુકાવા મુકો.

ચામડાં પર જાંબુઓ રંગ—ગરમ પાણી-

માં Roche alum (ફટકી) પીગલાવી તેમાં આમણને ખોળો ; જ્યારે સ્કાય ત્યારે પતંગનું થકું પાણી હાથથી તે આમણ પર ઘસો.

આમણ પર ખુલુ રંગ—ગુલી અને મુતરના પાણીમાં ૨૪ કલાક આમણને ખોળી રાખો, પછી ફટકી નાખી સુલા પર મુકી ઉકાળો.

આમણી સફાઈદાર કરવી—જુઓ 'રેના-લ્ડસ કેલીદાર.'

આવલ, બદામ દરાખના—નવટાંક બદામના મગજને પાણીમાં ખાશી છાલ છોલી કાઢાડી તેની જણી કાતરીઓ કરવી, અને તેને ધીમાં તળવી. જેવી લાલ થવા માંડે કે તેમાં ૦૧ શેર સોજ અને ધોએલી કીસમીસની દરાખ નાખવી અને ચમચ કરીને ઉતારી પાડવું. પછી વધારેલા આવલ (જુઓ 'આવલ વધારેલા') ખાફાણ વાલતી વખતે તેમાં પેલી તળેલી બદામ દરાખ નાખી ચમચ ફેરવવી.

આવલ, બાફેલા—૧ ટીપરી રાંધવાનાં જુનાં ચોખાને ૩, ૪ વખત સોજાં પાણીથી ધોઈ નાખવા; પછી તેને એક વાસણમાં નાખી તેમાં એક યા દોઢ મોટો કલસો પાણી અને ૦૧૧૦ તોલો નીમક નાખી સુલા પર મુકી બલતું સલગાવવું. ખાફાણ વાલતી વખતે ચમચ કરવી, અને થોડી વાર રહી ઉતારી પાડવા. જો પછવાડેથી ખાવા હોય તો તે વાસણને ઢાંકણ પર પાણી નાખી સેજ અંગાર પર મુકવું. જુઓ 'ચોખા'.

આવલ, વધારેલા—૧ ટીપરી રાંધવાનાં જુનાં ચોખા લઈ ૩, ૪ વખત પાણીથી ધોઈ નાખવા. પછી એક તપીલીમાં ધી નાખી તેમાં કાંદાની જણી કટકીઓ નાખી તળવી. જેવી કટકીઓ લાલ થવા આવે કે તેમાં તળના સેજ આરીક કટકા, ૨, ૪ એલચીના દાણા, અને ૨, ૪ લવંગ નાખી, ચમચ ફેરવવી, અને પછી તેની અંદર પેલા ધોએલા ટીપરી ચોખા નાખી પાછી ચમચ કરી તેમાં ૧ યા ૧૧૦ કળશીથો સોજાં પાણી અને ૦૧૧૦ તોલો નીમક નાખી 'આવલ બાફેલા'ની રીત પ્રમાણે કરવું. જુઓ 'ચોખા'.

ચાંદ માટે ધાતુ—૫૦ ભાગ તાંબા સાથે ૪ ભાગ જસત લેવી. આ ધાતુ ચાંદ (Medals) પાડવાના કામમાં વપરાયછે.

ચોકાસવાલા દાઘા, કાગળ પરના—જુઓ 'કાગળ પરથી ધી, તેલ, ચરખી ઇત્યાદીના દાઘા કાઢનારી મેળવણી' વાલી આરટીકલ.

ચીનાઈ રૂપું—૫૫ ભાગ તાંબું, ૧૯૧ ભાગ જસત, ૧૩ ભાગ 'નીકલ' (Nickel), ૨૧૧ ભાગ રૂપું, અને ૧૨ ભાગ 'કોબાલ્ટ ઓફ આયરન' (Cobalt of Iron) નામની ધાતુ.

ચીત્ર, ચાંત્રીક લેવાની રીત—જુઓ 'ફોટોગ્રાફી.'

ચીતારમાં રંગો—કેટલાક ખીનઅનુભવીઓ, તેઓને ખબર નહી હોવાથી, જાત જાતના રંગો દરોઈંગ પેપર પર વાપરેછે. આ અડચણ મટાડવા માટે અમે યોગ્ય રંગો આપ્યે છીએ:—

ઈંટ કામના નકસા અથવા ભાગ માટે કારમીન અથવા કીમઝન લેક ; ચક્રમક માટે ષરીયન ખુલ ; ઈંટ કામની ઉંચાઈ માટે વીનીશીયન રેડ ; અડદોચા પથ્થર (Granite) માટે વાયોલેટ-કારમીન ; ઈંટજી હમારતી લક્કડ માટે સાથેના ; સાગ અને ઝોક યા ચાહાખુલ માટે ખર્નત સાથેના ; દેવદાર માટે ઇન્ડયન ચલ્લો ; માહોગની માટે ઇન્ડયન રેડ ; ખીલા માટે સીપીયા ; ચીકણી માટી અથવા મટાડાં માટે ખર્નત અખ્ખર ; ખીડ યાને ઝોતેલાં લોખંડ માટે પેએન્સ ઝે ; ટોપ ખનાવવાની ધાતુ (Gun metal) માટે હાર્ડ કેડમીયલ ; પોત્તલ કામ માટે ગેમબોજ (Gamboge) ; ચલકતાં કેળવેલાં (Wrought) લોહાં માટે ઇન્ડીગો ; ચલકતાં સ્તીલ યાને પોલાહ માટે જરા લેક રંગ સાથે ઇન્ડીગો ; ઘાસવાલી જમીન યાને મેદાન માટે હુકમી ગ્રીન ; આસમાન માટે કોબાલ્ટ ખુલ ; એ સીવાય ખીજ યોગ્ય રંગ ચોક્કસ કામ માટે વપરાયછે.

ચીતારવા માટે (કાચ) કાળો રંગ—૩ ભાગ કાચનો જુકો, ૨ ભાગ ચોક્કસ એવ કો-

પર અને ૧ ભાગ સુરમાને હુંદી જલદ સર-કામાં પલાડો.

ચીતારવા માટે પાણીનો રંગ—જુઓ 'પાણીમાં પીગમે એવો ચીતારવા માટે લાલ રંગ'.

ચીતારવા માટે (કાચ) ભુરો રંગ—જે બ-દામી, યાને તપખીરાયા રંગ બનાવવો હોય તો ૧ આંઉંસ મફદ કાચનો લુકો, અને ૦૫ આંઉં-સ સોજે મેંગેનીઝ (Manganese) લખને ખાંડળીમાં નાખી સારી પેટે લુકો કરી જલદ સરકાથી પલાડો.

ચીરા થંડીથી ચામડીમાં પડે તેના ઇલા-જે—(૧) આયોડાઇનનો મલમ (Iodine Ointment) દરેક ફાટવાલા ભાગ પર ઘસી-ને દહાડામાં ૨ થી ૩ વાર લગાડો. (૨) જે હા-થ પર ચીરા પડ્યા હોય તો ૩ ભાગ સલફ્યુરસ એસીડ (Sulphurous acid), ૧ ભાગ ગ્લીસરીન (Glycerine), અને ૧ ભાગ પા-ણી લઈ સઘળાને મીઠા કરી, તે પાણીથી હાથો ધોવા. (૩) ૧ ભાગ ગ્લીસરીન સાથે ૨ ભાગ કોલોનવોતર મીઠા કરી ફાટવાળા ભાગ પર ચો-પડવું.

ચુનાનું પાણી, રંગારા માટે—એક પીપ અથવા કોઈ હાંડું વાસણ ચંડા પાણીથી ભરો, અને દર ગ્યાલન પાણીએ તેમાં ૦૫ રતલ સોજે કાલવેલો ચુનો નાખી, સારી પેટે હલાવી, ઠરવા દેવો. ઉપરનું પાણી રંગવા માટે વપરાયછે, પણ રંગવાની ફકત સેજ અગાડી એ પાણી કરવું જોઈએ.

ચુંકો—જે Colic થયો હોય તો આડો ક-બજ આવેછે. પેટમાં જાણે કોઈ વજ દેતું હોય તેમ ચુંકો થાયછે, જે સેજ વખત નરમ પડી પા-છો વધારે જોશથી ઉભરી નીકળેછે. કોઈ વેલા પેટ ચડી આવેછે. કોઈ કોઈ વેલા અટકડી અને કોઈ વેલા ઉછાડો પણ થાયછે. **ઉપાયો નીચે—**(૧) ગરમ પાણીમાં થોડો બેન્ડી નાખી પી જવું. (૨) થોડાં ગરમ પાણીમાં એક ચમચી કમ્પાઉન્ડ તીંકચર એવ કારડેમોમ્સ (Tinct. of Cardamoms) નાખી પીવું. (૩) ગરમ થોડાં પાણીમાં ૩૦ ટીપાં કમ્પાઉન્ડ તીંકચર

એવ કલોરોફોર્મ (compound tinct. of Chloroform) ભેલી પીવું. (૪) એક ચમચી સ્પીરીટ એવ લવેન્ડર (Spirits of Laven-der) પીવું. (૫) ૨૦ ટીપાં મરી કુંદનાના અર-ક (Essence of Peppermint) ના પીવાં. (૬) ૨ ચમચા કારમીનેટીવ મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના પીધાથી હલકી જાતનો ચુંકો તરત નરમ પડી જાયછે. (૭) ઉમરે પુગેલાંઓએ એ-રંડ્યાંના તેલ સાથે ૨૫ ટીપાં અશ્મીના અરક (Laudanum) ના ભેલી પીવું. (૮) જે સા-તમાં ઉપાયથી આડો નહી પોડે તો (ક) ૨ ચ-મચા સેલાઇન એર પરગેટીવ બ્લાઇટ મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા; અથવા તો (ખ) હાઉ-સ મીક્ચર (જુઓ નુસખો) નો ૧ હો ભાગ પીવો. (૯) ૪ ડ્રામ્સ સુવા, ૩ ડ્રામ્સ સાલાઇડ, ૧ ડ્રા-મ અનીસું, ૧ ડ્રામ કરકસ, ૧ ડ્રામ કાલાં મરી, ૧ ડ્રામ કેશર, ૦૫ ડ્રામ અસારન, અને ૦૫ ડ્રા-મ ચુંકો કુંદનો લઈ તે સઘળાંનો ખારીક લુકો કરી, મંચમાં મેલવી પાક બનાવો, અને તેમાંથી અરથી ચમચી ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર આ પાક ખાવો.

ચુંકો, સખત જાતના, ના ઇલાજે—(૧) થોડાંક પાણીમાં ૧૦ થી ૧૫ ટ્રેન્સ કલોરલ (Chloral) ને પીગલાવી પીવું. (૨) હોકરાં ઝોના ખાખમાં 'દવા આપવાનો કોરો' મા જ-ણાવેલા પ્રમાણમાં તીંકચર એવ ખેડેડોના (જુઓ નુસખો) આપવું. (૩) જે ચુંકા સાથે પેટમાં પવન થાય અથવા આડો ખરાબર ન હો-ય તો નક્ષ વોમીકા મીક્ચર (જુઓ નુસખો) પીવું. (૪) થોડાં મહીનાથી ૨ વરસની ઉમરના ખાલકોને 'દવા આપવાનો કોરો' માં જણાવેલા પ્રમાણમાં જ્રામાઇડ એવ પોતાશીયમ મીક્ચર (જુઓ નુસખો) આપવું.

ચુંકો, ધોડાને થતો—જે પવનથી ધોડાને ચુંકો થયો હોય તો નીચેના ઇલાજ અજમાવ-વો :—૧ પેંત પાણીમાં ૪ આંઉંસ રમ ચા ફેની ચા ખેવડો ચા મહોવડાનો દારૂ, ૪ ડ્રામ્સ દરેલાં કાલાં મરી, ૨ ડ્રામ્સ કપુર અને ૧ ડ્રામ હીંગને મેલવી નાખી, એ દવા દર ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવી.

ચેમ્બર-લે—Chamber-ley તે મુત્તર (Urine) સમજવું.

ચેએર ; ફ્રેટોઆફ્રીક—જુઓ 'ફ્રેટોઆફ્રી'.

ચેરી યાને આળુ ફળના જેવો રંગ—
૧૫ ઁન્સ આલકોનેટ(Alkanet) ના મુળીયાં,
૩૦ ઁન્સ એળીથો (Aloes), અને ૩૦ ઁન્સ દરેગન્સ પ્લડ પાઉદર (Dragon's Blood Powder) લઈને ૫૦૦ ઁન્સ હપ્પ પરમેન્ટવાલા આલકોહોલમાં પીગલાવી, એક ખાટલીમાં ભરો, અને તેને મજબુત છુચ મારી કેટલાક દીવસ રહેવા દેવો.

ચેરી રંગ—આ ખાટલી વરસાદના પાણીમાં ૪ આઉન્સ એનેતો (Annatto) ને ઉકાલી પીગલાવો, પછી તેની અંદર પોતાથ-ક્ષારનો એક કટકો નાખી ખીજી ૩૦ મીનીટ સુધી વધારે ઉકાલો.

ચેલ્સીયા પેન્સનર—સંધીવા પર કેટલાકો Chelsea Pensioner વાપરેછે, જે નીચે પ્રમાણે બનેછે :—૧ રતલ મધમાં ૧ આઉન્સ ગુઆઇએકમનો લુકો (Powdered Guaiacum), ૨ દ્રામ્સ રહબાર્બ (Rhubarb) નો લુકો, ૧ દ્રામ ખાઈતારનેટ ઓવ પોતાથ (Bitartrate of Potash), ૧ દ્રામ ઉંચી જાતનું ગંધક, અને ૦૧ દ્રામ જયફ્લનો ખારીક લુકો લઈ સઘળાંને સારી પેઠે એકરસ કરવું. અથે મોટા ચમચા સવાર સાંઝ પીવા.

ચેલેરા સુધારવા માટે મીટક ઓવ ચેસ્તેસીયો નત્સ—૪ આઉન્સ સ્પેનીશ પીસ્તેશીયો નત્સ (Spanish Pistachio Nuts), ૩૧૧ પાઈન્ટ વાયોલેટ-વોટર (Violet-water), ૦૧૧ પાઈન્ટ સ્પીરીટ ઓવ નીરોલી, ૧ આઉન્સ પામ સોપ (Palm Soap), ૧ આઉન્સ ગ્રીન ઓઇલ (Green Oil) અને ૧ આઉન્સ મીજુ સાથે મગરમછની ચરખી (Spermaceti) લઈ સઘળાંને એકરસ કરો, એટલે Milk of Pistachio Nuts થશે.

ચોકોલેટ, ફ્રેચ, રંગનાં રેના કપડાં રંગવાં—૧૦ રતલ રેના કપડાંને ૧૫ મીનીટ સુધી ખખલતાં પાણીમાં ઉકાલી તેમાં ૨ પેંત ખેર-

સાલનું પાણી (જુઓ નુસખો) ઉમેરી થોડી વાર કપડાં હલાવી, નીચેવી કાઢો. પછી એક ખીન્ન વાસણમાં ગરમ પાણી કરી તેમાં ૧ આઉન્સ ખાઈકોમેટ ઓવ પોતાથ (Bichromate of Potash) પીગલાવી, તેમાં પેલાં કપડાં ૧૫ મીનીટ સુધી રાખી, હલાવી, નીચેવા, સુકવો.

ચોકોલેટ-બ્રાઉન (ધેરા) રંગનાં રેશમી કપડાં રંગવાં—ચોકોલેટ-બ્રાઉન રંગના રેશમી કપડાં રંગવાંની રીત પ્રમાણે ૫ રતલ રેશમી કપડાં રંગવાં. ફરક એટલોજ કે તેમાં ૦૧ રતલ ફુસતીક (Fustic) ઉમેરવી, અને વજણમાં પીચઉદ ઓછું અને પતંગ વધારે લેવું.

ચોકોલેટ બ્રાઉન રંગનાં રેશમી કપડાં રંગવાં—૧ ગ્યાલન પાણીમાં ૧ રતલ ફટકી પીગલાવી તેમાં ૫ રતલ રેશમી કપડાં ૧ કલાક બાંજવી રાખવું. પછી તેને ગરમ પાણીથી ધોઈ નાખીને ૩ રતલ પીચઉદ (Peachwood) અને ૧ રતલ પતંગ (Log-wood) ના મીશ્ર પાણીમાં ૦૧ કલાક સુધી બોળી રાખવાં. પછી કપડાં ઉંચકીને છેલ્લાં પાણીમાં ૧ પેંત ફટકીનું પાણી ઉમેરશે તેમાં ૧૫ મીનીટ વેર કપડાં બોલેળાં રાખવાં. પછી થંડા પાણીથી ધોઈને સુકવવાં.

ચોકોલેટ રંગના રેના કપડાં રંગવા—૧૦ રતલ કપડાંને 'જુરા રંગનાં રેના કપડાં રંગવાં' (જુઓ નુસખો) ની રીત પ્રમાણે રંગી ને ૧૧ રતલ પતંગવાલાં પાણી (જુઓ 'પતંગનો અથવા લોગઉદનો ઉકાલો') તેમાં નાખી ૦૧ કલાક હલાવ્યા કરી ઉચકવાં, અને પછી પેલાં પાણીમાં ૩ આઉન્સ ફટકીનું પાણી નાખી, કપડું પાટું મુકી ૧૦ મીનીટ સુધી વધારે હલાવો. પછી થંડાં પાણીથી ધોઈ નાખી સુકવો.

ચોખા—ખનતાં સુધી રાંધવાના ચોખા જુના અને જણા (એટલે ભાંગેલા નહી) લેવા. ચાવલ ઝોરતી વેલા દર ટીપરી જુના ચોખાએ ૧૧ કલશીયો પાણી નાખવું. પણ નવા ચોખામાં ઓછું પાણી નાખવું. વળી નવા ચોખામાં ક-કરો પડતી વેલા ચમચ ફેરવ્યા કરવું અવ-સ્યનું છે.

ચોપડીઓ (ધર્મો), સઉથી સરસો, ના
નામો—યોગાંક વરસ પર દુન્યામાં સઉથી સરસ
ચોપડીઓ કહ્યું છે, તે વીષે ઇંગ્લાંડમાં મોટી વા-
દવીવાદ ચાલી હતી; આ તકરાર ઉભી કર-
નાર સર જોન લબોક નામનો વીધ્યા દેવીનો
એક પુત્રજી હતો, જેણે મોટા મોટા ગ્રંથરચો,
ખાનુઓ અને વીધવાનોના મતો તે પર એકઠાં
કીધાં; તેણે મેલવેલાં મતોના લીસ્તમાં નીચલી
૧૦૦ ઇંગ્લિશ ચોપડીઓ પેઢેલી આવી હતી,
જે અમે ઉતારી લેવા જરૂરનું ધારણે છીએ:—
મેદીતેશનસ (Aurelius's Meditations).
એપીક્ટીતસ (Epictetus).
એનેલેક્ટસ (Confucius's Analects)
લી બોધ એત સા રીલીજીઓ (Le Boud-
dha et sa Religion).
એથીક્સ (Aristotle's Ethics).
કોરાન (Mahomet's Koran).
ખાઇબલ (Bible).
વેક્સ કલેક્શન (Wake's Collection).
કનફેશનસ (St. Augustine's Confes-
sions).
ઇમીટેશન (Kempis's Imitation).
પેનઝીસ (Pascal's Pensees).
સ્પીનોઝાસ વર્ક્સ (Spinoza's Works).
કોમ્ટેઝીઝમ એવ પોઝીટીવ ફીલોસોફી (Com-
te's Catm. of Positive Philoso-
phy).
બટલર્સ એનેલોજી (Butler's Analogy).
હોલી લીવીંગ એન્ડ હોલી ડાયિંગ (J. Tay-
lor's Holy Living and Holy
Dying).
બીલીગ્રીમ પ્રોગ્રેસ (Bunyan's Pilgrim's
Progress.)
કીસ્ચીયન ઇયર (Keble's Christian
Year).
પોલીટીક્સ (Aristotle's Politics).
ડાયોલોગ્સ (Plato's Dialogues).
ડી ડેમોસ્થેના (Demosthenes's De Co-
rona).

લ્યુક્રીસીયસીસ વર્ક્સ (Lucretius's
Works).
પ્લુટાર્કસ વર્ક્સ (Plutarch's Works).
વર્ક્સ ખાઇ હોરેસ (Horace's Works).
સીસરોસ વર્ક્સ (Cicero's Works).
ઇલ્યડ અને ઓડીસી (Homer's Illiad
and Odyssey).
હીસીઓડ (Hesiod).
વરજલ (Virgil).
નાઇબેલનજેનલાઇડ (Niebelungenlied).
મોરટે ડી' આરથર (Malory's Morte d'
Arthur).
માહાભારત અને રામાયણ (Wheeler's
History of India-Vols. I & II).
શાહનામાહ (Firdusi's Shahnameh).
શેકીંગ (Sheking: Chinese Odes).
વર્ક્સ ખાઇ ઇસ્ચીલસ (Æschylus's
Works).
ઇડીપસ (Sophocles's Œdipus).
મીડીયા (Euripides's Medea).
ધી નાઇટસ (Aristophanes's The Kni-
ghts).
હીરોડોટસ (Herodotus).
એનેબેસીસ (Xenophon's Anabasis).
થ્યુસાઇડીડીસ (Thucydides).
જર્મેન્યા (Tacitus's Germania).
લીવી (Livi).
ડીક્લાઇન એન્ડ ફોલ (Gibbon's Decline
and Fall).
હ્યુમ્સ ઇંગ્લંડ (Hume's England).
ગ્રોટેસ ગ્રીસ (Grote's Greece).
ફ્રેન્ચ રેવોલ્યુશન (Carlyle's French
Revolution).
શોર્ટ હીસ્ટોરી એવ ઇંગ્લંડ (Green's
Short History of England).
નોવમ ઓર્ગેનમ (Bacon's Novum Or-
ganum).
મીલ્સ લોજીક (Mill's Logic).
મીલ્સ પોલીટીકલ ઇકોનોમી (Mill's Poli-
tical Economy).

ઓરીજન ઓવ સ્પીસીસ (Darwin's Origin of Species).

વેલ્થ ઓવ નેશન્સ (Smith's Wealth of Nations).

હ્યુમન નોલેજ (Berkeley's Human Knowledge).

કોનડક્ત ઓવ ધી અનદરસ્ટેન્ડીંગ (Locke's Conduct of the Understanding).

હીસ્ટોરી ઓવ ફીલોસોફી (Lewes's History of Philosophy).

કુક્સ વોયેજસ (Cook's Voyages).

હમ્બોલ્ટસ ટ્રેવલ્સ (Humboldt's Travels).

નેચુરેલીસ્ટ ઓન ધી બીગ્લ (Darwin's Naturalist on the Beagle).

શેક્સપીયરસ વર્ક્સ (Shakspeare's Works).

મીલ્ટન્સ પોઇટીકલ વર્ક્સ (Milton's Poetical Works).

ડીવાઇના કોમેડીઆ (Dante's Divina Commedia).

ફેરી ક્વીન (Spenser's Faerie Queen).

દ્રાઇડન્સ પોઇમ્સ Dryden's Poems).

ચોસરસ વર્ક્સ (Chaucer's Works).

ગ્રેય વર્ક્સ (Gray's Works).

બર્ન્સ (Burns's Poetical Works).

સ્કોટ્સ પોએમ્સ (Scott's Poems).

વર્ડ્સવર્થસ પોએટીકલ વર્ક્સ (Wordsworth's Poetical Works).

હેઇન્સ વર્ક્સ (Heine's Works).

પોપ્સ વર્ક્સ (Pope's Works).

સાઉથીસ વર્ક્સ (Southey's Works).

વીકાર ઓવ વેકફીલ્ડ (Goldsmith's Vicar of Wakefield).

ગલીવર્સ ટ્રેવલ્સ (Swift's Gulliver's Travels).

રોબીન્સન ક્રુસો (Defoe's Robinson Crusoe).

અરેબ્યન નાઇટ્સ (Arabian Nights),
ડોન ક્વિઝોટ (Cerventis's Don Quixote).

બોસવેલ (Boswell's Johnson).

પેઇન્સ સીલેક્ટ વર્ક્સ (Payne's Burke's Select Works).

બેકન્સ એસેઇઝ (Bacon's Essays).

એડીસન્સ એસેઇઝ (Addison's Essays).

હ્યુમ્સ એસેઇઝ (Hume's Essays).

મોન્ટેન્સ એસેઇઝ (Montaigne's Essays).

મેકૅલેઇઝ એસેઇઝ (Macaulay's Essays).

ઇમરસન્સ એસેઇઝ (Emerson's Essays).

મોલીયર (Moliere).

શેરીડન્સ વર્ક્સ (Sheridan's Works).

ઝેડીગ (Voltaire's Zadig).

પાસ્ટ એન્ડ પ્રેઝન્ટ (Carlyle's Past and Present).

ફોસ્ટ અને વીલહેમ મીસ્ટર (Goethe's Faust and Wilhelm Meister).

નેચરલ હીસ્ટોરી ઓવ સેલબોર્ન (White's Natural History of Selborne).

સેલ્ફ હેલ્પ (Smile's Self Help).

એમ્મા, અથવા પ્રાઇડ એન્ડ પ્રેજ્યુડીસ (Emma, or Pride and Prejudice).

વેનીટી ફેર (Thackeray's Vanity Fair).

પેનડેનીસ (Thackeray's Pendennis).

પીકવીક પેપર્સ (Dickens's Pickwick).

ડેવીડ કોપરફીલ્ડ (Dickens's David Coperfield).

એડમ બીડ (Eliot's Adam Bede).

વેસ્ટવર્ડ હો ! (Kingsley's Westward Ho !)

લાસ્ટ ડેઝ ઓવ પોમ્પીઆઇ (Last Days of Pompeii).

સ્કોટ્સ નોવેલ્સ (Scott's Novels).

આ સીવાય જો બીજાં વધુ સારાં ઇંગ્લિશ પુસ્તકો જોઈતાં હોય તો 'અંધકાર' (ઇંગ્લિશ) પ્રખ્યાતના પુસ્તકો ના મહાલાં હેથલની આરતીકલ વાંચો.

ચોપડીઓ, ગુજરાતી, સારી—જે નામની ચોપડી હોય તે નામે જોવું નહીં પણ તેના ખનાવનાર, રચનાર યા લખનારની અટકવાસા અક્ષરે જોવી. દાખલા તરીકે, 'શીવાજી' જોવું હોય તો 'શી' અક્ષર પર નહીં જોવું, પણ તે ચોપડીના રચનારની અટકે, એટલે 'વાઘા, માણેકજી એદલજી' ના નામે, જોવી. જો કોઈની અટક ન હોય તો રચનારના નામના પહેલા અક્ષરે જોવું. સારી વારતાની યોગિક ચોપડીઓના નામો માટે જુઓ નીચેનું લીસ્ટ.

ચોપડીઓ, સારી વાર્તાની ગુજરાતી ચોપડીઓ, ના નામો—અરેખ્યન નાઈટ્સ ; દુષ્ચારી ખત્રુ ; કાવલાની કહાણી ; તારાખાઈ ; કરણુ ઘેલો ; શીવાજી ; વનરાજ ચાવડો ; રત્ન લક્ષ્મી ; પાંડુરંગ હરી ; મુંદ્રા અને કુલીન ; એદલકાકા ; લૈલા યાને તલેસમાતી ખાગ ; રાણુક દેવી ; વફાદારીનો વારસો ; મરજખાન કૃત શુલીવરની મુસાફરીઓ ; દેલજંગ દલેર ; અંધેર નગરીનો ગવંશેન ; તોખેડ નસુહ ; કુમાર દર્પણુ ; મેહેરમસ્તની મુસાફરી ; માજ્દરાનનું તલેસમાતી પુતલું ; દખણની અસલી વાર્તાઓ ; સીપાઈ ખત્ર્યાની સજની ; રોબીનસન કંડો-નું ચરોત્ર ; તોપખાનાનો ભંડાર ; કરણી તેવી પાર ઉતરણી ; ખાગો ખહાર ; ખરજેરનામા ; ગોહડન શલ ; હાતમ નામું ; રમુજે દીલઆરામ.

ચોપડીની કીનારી પર ગીલીટ—જુઓ 'ગીલીટ, ચોપડીની કીનારી પર'.

ચોધારીમાં ગોસ્ત—'ખાઈ ગોસ્ત' ની રીત પ્રમાણુ કરવું, પણ ગોસ્તમાં પાણી નાખ્યા પછી ખે કકરા પડે કે તેમાં ઘોડા કાપેલા કાંદા અને સમારેલી કુમલી ચોધારીના કાપેલા ખારીક કટકા નાખવા. પાણી ખળી જાય અને ચોધારી ચરી રહે કે તપીલી ચુલા પરથી ઉતારી પાડવી.

ચોરીમાં ગોસ્ત—'ચોધારીમાં ગોસ્ત' પ્રમાણુ સપહું કરવું, ફરક એટલોજ કે ચોધારીને ખદલે કુમલી ચોરીની જણી કાતરીઓ કરી નાખવી.

ચોસર, જ્યોદ્ધે—એક ઇંગ્લેન્ડ કવી. (૧૩૨૮-૧૪૦૦). 'કેનતરખરી તેલ્લ' એણે

લખી હતી. એ ઉપરાંત પુસ્તકલ ગ્રંથો રચેલાછે. 'આલગાઈન એડીશન' નામની આવૃત્તીના પુસ્તકો વાંચો.

૬૭

છતરીના પડ વલગી જતાં અટકાવવાનો નુસખો—છતરીને સારી પેટે હુછી તેની પર સઘળે દેકાણું તંરપેનટાઈન તેલનો મજાણત હાથ મારી સુકવવી.

છખી પારવાનો ઓરડો—જુઓ 'ફોટો-ગ્રાફીક સ્ટુડીઓમાં લાઈટનો ફેલાવો' વાળી ખાખદ.

છખી સુર્યના કીરણોથી પારવાની રીત—જુઓ 'ફોટોગ્રાફી'.

છરી, કાંટા, ઇત્યાદીને ચલકતાં કરવાની રીત—એક સરખાં વજણની ખારીક કોલસાની ભુકી અને સોડા ક્ષાર લઈ તેમાં ચોડું પાણી ઉમેરી તે પ્રવાહી તેમની પર ઘસો.

છરી પરના દાઘા—જુઓ 'દાઘા છરી પરના'.

છાકટને ઉંઘ ન આવે તેના ઉપાયો—

(૧) ઉંઘ ન આવતી હોય અથવા આંખ આગળ અંધારાં થતાં હોય તો તેવાઓને એક વાઈન ગ્લાસ પાણીથી ભરી તેમાં ૧૦ દ્રામ ઇંદર નાખવું. દહાડામાં ત્રણ વખત પીવી. (૨) એક વાઈન ગ્લાસ પાણીથી ભરી તેમાં ૧ દ્રામ ઇંદર ભેલીને સુતી વેળા પીવું. (૩) દહાડામાં ત્રણ વખત ખે ચમચા ભરી ઓમાઈડ ઓવ પોતાસ્ચમ મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના લેવા. છેલ્લો ડોઝ સુવા જતી વખતે લેવો. (૪) દહાડામાં ખે વખત ઓક્ષાઈડ ઓવ ઝીંક પીલ્સ (જુઓ નુસખો) ની એકેક ગોળી લેવી. સુતી વેળા ખે લેવી. એ ગોલીઓ ખાધા પછી તરતજ લેવી. જુપે પેટે લેવી નહી. (૫) દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચા ભરી હાઈપોફોસફાઈડ ઓવ લાઈમ મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના આપવા. ૧/૪ આં ઉસ ઝેન ફોસફરસવાલી ગોલીઓ લીધાથી પાણુ ફાયદો થાયછે. (૬) ફોસફરસ સોલ્યુસન અથવા કેપ્સ્યુલ્સ લીધાથી પણ ફાયદો જણાયછે.

છાકટખણથી લેન્ડ પર અસર થાય

તેના ઇલાજો—(૧) જો કબજાઆત હોય તો ૩ થી ૪ ચમચા સેલાઈન ઓર પરગેટીવ બ્લાઈટ મીક્ષર (જુઓ નુસખો) ના લેવા. (૨) રાતના સુતી વખતે એ ચમચી સીરપ ઓવ ક્લોરલ (Syrup of Chloral) ના આપવા. (૩) જો હુમલાનું જ્વર વધુ હોય તો ઇંધ લાવવા માટે ૩ થી ૪ કલાક લાગત દર કલાકે અંકે ચમચી સીરપ ઓવ ક્લોરલની આપવી. (૪) દર બે કલાકે ત્રણ ત્રણ ચમચા બ્રોમાઈડ ઓવ પોતાશીયમ મીક્ષર (જુઓ નુસખો) ના લેવા.

છાકટાઓની તન્દરૂસ્તી સુધારવાનો ઉપાય—એ અથવા વધુ મહીના સુધી દહાડામાં ત્રણ વખત કોડલીવર ઓઈલ (Codliver Oil) લીધાથી તન્દરૂસ્તી પાછી આગલી હાલત પર આવેછે.

છાકટાઓ માટે દવા—૧ આઈંસ એપસમ સાલ્ટસ (Epsom Salts), ૮ આઈંસ ઇન્ફ્યુઝન ઓવ ક્વાસ્યા (Infusion of Quassia) સાથે મીશ્ર કરે. દહાડામાં ત્રણ વખત બે ચમચા ભરી ઉપલી દવા પાવી. કોઈ કોઈ વેળા ૫ ટીપાં ટીકચર ઓવ નક્સ-વોમીકાના અથવા ૨ ઓન્સ સલફેટ ઓવ આયરનના ઉમેરવાથી વધારે ફાયદો થાયછે.

છાગલા ; મોંહમાં ગરમીથી પડે—Thrush or Aphthae જો થયા હોય તો મોંહનું આવીને ગાંઠો, તાલવાં, અને જીભ પાકી આવે છે, અથવા રાતોં થાયછે, અને તેઓ પર ઉજળા રંગની ગોળ જીભી છાંયો દેખાયછે. (૧) ૪ આઈંસ જવનું ઉકાલેલું પાણી, ૧ આઈંસ ગુલાબનું સરખત અને ૨૨ ટીપાં મ્યુરિએટીક એસીડ (Muriatic Acid) ના લઈ સઘળાંને મીશ્ર કરી તેના કોગળા કરવા. (૨) ૧ આઈંસ મધમાં ૧૫ દ્રામ ટંકણુખાર પીગલાવી, તે મેળવણીમાં પીચ્છ ખોલી દહાડામાં બે થી ત્રણ વાર મોંહમાં ફેરવવું. (૩) ૩ આઈંસ કાથાના ઉકાલામાં ૧ દ્રામ ટંકણુખાર નાખી, મીશ્ર કરી, તેથી કોગળા કરવા.

છાતીમાં અગ્નિ પલતી હોય અને ભુખ

નહી લાગતી હોય તેનો ઉપાય—દહાડામાં ત્રણ વખત ખાધાની ૧૦ કલાક અગાડી ઉમરે પુગેલાંઓએ પીસમુક મીક્ષરના (જુઓ નુસખો) બે ચમચા ભરી પીવી.

છાપવાની શાધ, જલદીથી સુકાઇ જાય એવી કરવી—લીનસીડ ઓઈલમાં સુગર ઓવ લેડ (Sugar of Lead) મીશ્ર કરવી.

છાશની કઠી—‘દહીંની કઠી’ ના મઠાલાં ઉધલ જે રીત આપીછે તે રીતે કરો, ફરક એટલો જ કે દહીંને બદલે ૨ શેર છાશ લેવો, અને તેમાં ૧૦૦ તોલો ચનાનો આટો ભેલો.

છીટનો રંગ ઓગડી જતો અટકાવવાની રીત—૪ શેર પાણીમાં ૧૦૦ પેંટ મીઠું નાખીને તે પાણી ગરમ કરવું, પણ તે સાથે તેમાં ધોવાની છીટ પણ નાખવી. ત્યાર પછી તેને ઠંડું પડે ત્યાં સુધી રહેવા દેવું.

છોડવું—છપાઈ રહ્યા પછી તાઈપોને સાફ કરી છુટા પાડી દરેક ચીજ તેની જગ્યા એ મુકવામાં આવેછે, તે કામને કહેછે. જુઓ ‘પ્રોટીંગ.’

૧૪

જડખાંના ખુણીયાંનું ઘસાવું; ઘોડાના—ઘોડો પોતાનું મોંહનું ખરાબર ખંધ કરે નહી, અને જડખાંના ખુણીયાં સુજીને મોટાં થયલાં તથા તેમની આમડી ઘસાઈને ચીરા પડેલા જેવાં દેખાય ત્યારે નીચલો ઉપાય કામે લગાડવો ; પણ તે પેટલાં આટલી વાત ધીયાનમાં રાખવી કે ઘોડાને ઘટ કાંજ અને નરમ ખોરાક પરજ રાખવો. અને સવર સાંઝ નીચે પ્રમાણે ખનાવેલો મલમ હલવેથી ચીરાઓ અને સોજાઓ પર લગાડવો :—૧ આઈંસ વાસીલીનને ૧ આઈંસ ઓઈન્ટમેન્ટ ઓવ સખએસીએત ઓવ લેદ સાથે એકરસ કરી નરમ મલમ ખનાવો. જો દરદનું જ્વર વધારે જણાય અને ચીરા વધારે પડેલા દેખાય તો રૂજ આવતાં વધારે દીવસ લાગશે. જો સોજા વધારે હોય તો નીચલી દવાને દહાડામાં ત્રણ વખત લગાડવી :—

૧ આઈંસ ગ્લીસરીન સાથે ૨ દ્રામ્સ એક્સત્રેક્ટ ઓવ ખેલેદોનાને એકરસ કરો.

જફ્ફર—એક પ્રખ્યાત મુસલમાન કવી. પોતાની ગજલોથી પ્રખ્યાત થયો છે.

જમીન, કઠણ, અને ફળદ્રૂપ કરવી—જુઓ 'કઠણ જમીનને ફલદ્રૂપ સાથે નરમ કરવાની રીત' વાલી ખાખદ.

જરથોસ્ત—આ મહાન શીલસુદ્ધ પારસી પેગમબરે રચેલી 'ઝંદ અવસ્તા' નો ઇંગ્રેજીમાં ખલીકે કીધેલો તરજુમો વખણાય છે. જુઓ 'પારસી'.

જર્મન સીલ્વર—(૧) ૫૦ રતલ ત્રાંખું, ૨૫ રતલ જસત, અને ૨૫ રતલ 'લીકલ' ધાતુ. (૨) ૫૦ રતલ ત્રાંખું, ૨૦ રતલ જસત અને ૧૦ રતલ 'નિકેલ પલવેરાઈઝડ નીકલ' (Nickel) નામની ધાતુ. (૩) ચમચા, કાંટા ઇત્યાદી માટે જો હોય તો, ૧૦ રતલ ત્રાંખું, ૧૦ રતલ જસત, અને ૨૫ રતલ 'નીકલ' ધાતુ. (૪) ઘાંટરડી, ચંગ વગેરે માટે જોઈએ તો, ૧૦ રતલ ત્રાંખું, ૨૦ રતલ જસત, ૨૦ રતલ 'નીકલ' ધાતુ, ૩ રતલ સીસું અને ૨ રતલ લોખંડ. (૫) ૪૯ ભાગ ત્રાંખું, ૨૪ ભાગ જસત, ૨૪ ભાગ નીકલ ધાતુ (Nickel) અને ૨૫ ભાગ એલ્યુમીનમ (Aluminum). સઘણું તોળીને લેવું. (૬) ૮ ભાગ ત્રાંખું, ૨ ભાગ નીકલ (Nickel) અને ૩ ભાગ જસત ; એ સઘણાંને મુસમાં નાખી પીગલાવો, એટલે German Silver ખનશે.

જર્મન સીલ્વરના વાસણો માટે રેવણ—૪ ભાગ સાધારણ જર્મન સીલ્વર (Argentine), અને ૫ ભાગ જસતના લઘ પીગલાવી એકરસ કરો.

જર્મન સીલ્વરને લાંકડાં સાથે સાંધનારું સીમેન્ટ—મેરીન સીમેન્ટ (Marine Cement) વાપડો.

જર્મન સીલ્વર સાફ કરનારી મેળવણી—૧ ભાગ ઓલીવ ઓઇલ (Olive Oil), ૧ ભાગ સ્પીરીટ ઓવ સાલ એમોનીએક (Sal

Amoniac), ૨ ભાગ ચુનો, અને ૧ ભાગ પાણી લઈ સઘણાંને એકરસ કરી લાહી જેવું ખનાવી હાથથી ધસો.

જલંદર—Dropsy થી પીડાતા દરદીની છાતીમાં પાણી એકઠું થવાથી હુખારો થાય છે, અને પાંસરી આગલનો ભાગ સુજેલો જણાય છે. પીસાખ, ઘોડી થાય છે, મુસ્કેલીથી શ્વાસ ચાલે છે, દરદીની ચામડી સુકકી રહે છે, અને દરદીને તરસ ઘણી લાગે છે. એને ઉદર રોગ પણ કહે છે. (૧) બ્રાઈલ્સ દીઝીસ પરથી થયેલા જલંદર માટે કમપાઉન્ડ જેલ્ડેપ એન્ડ બાઇ-તારનેટ ઓવ પોતાશ પાઉદર્સ (જુઓ નુસખો) તું પડીકું આંતરે આંતરે અને અકવાડીયું સુધી સવારના લેવું. ઘણો ઝાડો ન થાય તેની સંભાલ લેવી. (૨) દર ચચાર કલાકે ત્રીશ ત્રીશ ટીપાં સ્પીરીટ ઓવ જુનીપર (Spirit of Juniper) ના સેજ પાણીમાં યા જીન દારૂમાં નાખી પીવાં. (૩) દર પાંચ પાંચ ટ્રેન્સ રેઝીન ઓવ કોપાઈબા (Resin of Copaiba) ની ગોલીઓ કરી દહાડામાં તણુ વખત ખખે ગોલીઓ આપવી. (૪) દર ચચાર કલાકે સેજ પાણીમાં ૧૫ થી ૨૦ ટીપાં ટીંકચર ઓવ સ્કવીલ (Tinc. Squill) ના બેલી પીવું. આ ઉપાય ઘણો અકસીર છે. (૫) હાથ, પગ, અને મોંના જલંદર પર અને સુવાધા જાણે ચુંગલાઈ જતું હોય તેમ લાગે તેની પર નીચલી દવા પીવાથી સેજ દીવસમાં જળંદર નાશ થાય છે, જો કે પેહેલાં ઘણી પીસાખ છુટે છે. દર ચચાર કલાકે અકેક ચમચી આરસેનીક મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ની લેવી. (૬) ૩ દ્રામ્સ કાળાં મરી, ૨ દ્રામ્સ નીમક અને ૧ દ્રામ સુક લઈ સઘણાંને મેલવી ૩૦ થી ૪૦ ટ્રેન્સ જેટલું, જ્યાં સુધી ઝાડો સાફ આવે ત્યાં સુધી, તણુ તણુ કલાકે દરદીને ફકાવવું. (૭) ૨૦ ટ્રેન્સ ચુંદરનો લુકો, ૧૨ ટ્રેન્સ હરડે, ૮ ટ્રેન્સ જમાલગોટાના પીજ, ૫ ટ્રેન્સ કાળાં મરી, અને ૩ ટ્રેન્સ સુક એ સઘલાંને મેલવી નાખી તેની ૮ ગોળીઓ ખનાવી ૧ થો ૨ ગોળીઓ જ્યાં સુધી સાફ ઝાડો આવે ત્યાં સુધી ગળ્યા કરવી.

જળોના ડંખના ઇલાજો—જે જળો સુક-
યા પછી તેના ડંખમાંથી લોહી ઝરકયાજ કરે
તો જ્યાં સુધી લોહી નીકલતું ખંધ નહીં થાય
ત્યાં સુધી (૧) ડંખવાલા ભાગ પર ખરફ મુકવું.
(૨) જુલેલી ફટકીનો અથવા ખલેલી હળધનો
ભુકો મુકવો.

જસ્તીફાઇંગ—ખરાખર પ્રમાણમાં લાઇનો
છુટી છુટી, સરેરાસ ખાંચાંની, છાર્પવા માટે સ્પે-
સીસ મુકીને કરવી તે. જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

જસ્તની સામે ટકે એવી શાઇ—જુઓ
'એસીડ યા જસ્તની સામે ટકે એવી શાઇ'.

જસ્ત પર લખવાની શાઇઓ—(૧) એક
ખાલામાં ખાટાં લીજુનો રસ નીચેવી તેમાં
જુનો ત્રાંખાનો પૈસો નાખી એક કે બે દીવસ
સુધી રહેવા દેવો. પછી કવીલ-પેનથી લખો.
(૨) ૧ પેંત પાણીમાં ૧૦૦ ગ્રેન્સ ક્લોરાઇડ
ઓવ પ્લેટીનમ (Chloride of Platinum)
નાખી પીગલાવો. પછી તેમાં સેજ મેસ, યા કા-
બલ યા લીસો ચુંદર ઉમેરો.

જંગાલ—એ ત્રાંખાનો કાટ છે. એને ઇં-
ગ્રેજમાં એસીટેટ ઓવ કોપર (Acetate of
Copper), અથવા વરડીતર (Verditer),
અથવા તો વરડીગ્રીસ (Verdigris) કહે છે.

જનુસજનખ—Pleuritis or Pleu-
risy અથવા ફેફસાંનાં પડના વરમમાં શ્વાસ
લેતી વેલા અથવા ઠાંસતી વેલા છાતીની એક
અથવા ખન્ને ખાજુઓ પર જીલ્લું હુથીઆર
ભોકાતું હોય તેમ દુખાવો થાય છે. આંગણથી
છાતી હેકતાં વધારે દુખાવો થાય છે. તાવ જ્વરમાં
હોવાથી ચામડી સુકકી તથા ખડખડી થાય છે.
નાડી ઉતાવળથી ચાલે છે, શ્વાસ ખરાખર લેવા-
તો નથી. જે એક ખાજુ વરમ થયો હોય તો
દરદી બીજા ખાજુએ ફેર વાળી સુધ રહે છે. જે
ખંધે ખાજુએ હોય તો ચત્તો સુધ રહે છે. વરમ
તરફ કાન મુક્યે તો ખરરર કરતો અવાજ સં-
ભલાય છે. ઉપાયો:—(૧) હુમલાની સરૂઆત-
માં 'એકોનાઇટ મીક્ચર' તે નામના નુસખામાં
જજ્જાળા પ્રમાણે પાવી. (૨) જે ખાજુમાં દુ-
ખાવાં થજીયાં થાય, અને સુકકી ખારંતી પણ

થાય તો દર બધે કલાકે ખાંચોની મીક્ચર
(જુઓ નુસખો) નો 'ડોઝ' પાવો. (૩) ૧ ટ્રા-
મ્સ ખનફસા ૩ ટ્રામ્સ જેડીમધનો શીરો અને
૩ ટ્રામ્સ વુખ્મે ખતમી લઈ, સઘળાંનો ખારીક
ભુકો કરી, તેમાં ચુંદરનું પાણી ભેલી, તેનો
પાખ ખનાવવો, અને તેમાંથી ૨ ટ્રામ્સ જેટલો
લઈ દહાડામાં ૩ વાર ખાવો. (૪) જે વરમ
થજીયાં હોય, ખારંતી પણ જ્વરમાં થતી હોય,
અને તાવ આવતી હોય તો ૨૦ આઉંસ પાણી-
માં ૫ નંગ સુકકાં અંજીર, ૨ ટ્રામ્સ ઓફો, અને
૧૫ ટ્રામ્સ જેડીમધના મુળીયાં નાખી ૧૦ આઉં-
સ જેટલું રહે ત્યાં સુધી ઉકાલીને પછી થંડું
પાડવું. ૩ થી ૫ આઉંસ જેટલું દહાડામાં
૩ વાર પીવું.

જપાન્ડ લેધરની ચલક—જુઓ 'પેતન્ત
અને જપાન્ડ લેધરની ચલક માટે વારનીરા.'

જાલભાઇ, રૂસતમજી હોરમજી—લ-
ખનાર. 'શ્રી પોરતેત ગેલેરી ઓવ વેસ્ટર્ન ઇંડીયા'
નામની ચોપડી પ્રસીધ્ધ કરી. એમાં પ્રસીધ્ધ
રાજાઓ અને ગ્રહસ્થોની જીંદગીનો તેમની
સખી સાથે હેવાલ આપ્યો છે. 'પ્રસીધ્ધ પેંગમ-
ખરો' પણ એજ લખનારથી લખાયેલી હતી.

જાંબુઆ રંગના ઉનના કપડાં રંગવાં—
૧ આઉંસ ગ્રીમ (Chrome) અને ૧ આઉંસ
ફટકીવાળાં ખખલતાં પાણીમાં ૦૫ કલાક સુધી
૧૦ રતલ ઉનના કપડાં ભીંજવી રાખો. પછી
ઉંચકીને થંડાં પાણીથી ધોવો. પછી ૨ રતલ
પતંગ (Logwood) અને ૧ રતલ પીચવૂડ
(Peachwood) પીગલાવેલાં બીજાં ખખલતાં
પાણીના વાસણમાં ૦૫ કલાક સુધી કપડાંને
ખોળો. પછી કપડાંને ઉંચકીને છેલ્લાં વાસણમાં
૧ આઉંસ ફટકી નાખી ૨૦ મીનીટ સુધી પેલાં
કપડાં પાછા ખોળો. પછી થંડાં પાણીથી ધોઈને
સુકવો.

જાંબુઆ રંગના રૂના કપડાં રંગવાં—
'લાલ રસ' (જુઓ નુસખો) ના ગરમ પાણીમાં
૧૫ મીનીટ સુધી ૧૦ રતલ કપડાં ખોળી રાખ્યાં,
પછી નીચેવાંને ગરમ પાણીએ ધોવાં. પછી
૨ રતલવાલાં પતંગ અથવા લોગવૂડના ઉકાલા

(જીવનશાસ્ત્ર) માં આ કલાક જીવનશાસ્ત્રમાં
જીવનશાસ્ત્ર. પછી જીવનશાસ્ત્રમાં આ કલાક
જીવનશાસ્ત્ર (જીવનશાસ્ત્ર) માં ૧૫ મીનીટ જીવનશાસ્ત્ર
જીવનશાસ્ત્ર પછી કુકાં પાણીમાં જીવનશાસ્ત્ર
કપડાં થાવો. પછી નીચેની સુકવો.

જીવનશાસ્ત્ર—આ સાંચાની મદદથી
જીવનશાસ્ત્ર રૂના તારો છુટા પડે. વધુ વર્ણન માટે
જીવનશાસ્ત્ર ‘સ્પીનીંગ, કોટન’.

જીવનશાસ્ત્ર પેપર—૪ આંઈસ પાણી-
માં ૪ થી ૧૨ ગ્રેન્સ સોજા સરસ (Gelatine)
પીગલાવો, અને તેની અંદર ઘણાજ પાતલાં
કાગલ (Tissue Paper) ને ખોળી કાઢી સુકા-
વા દેવો, એટલે Gelatinized Paper થશે.

જીવનશાસ્ત્ર-કલોરાઈડ મી-ટસ માટે ટોની-
ંગ પાઠ—(ક) ૨ ગ્રેન્સ કલોરાઈડ ઓવ ગોલ્ડ
(Chloride of Gold) ને ૩ આંઈસ પાણી-
માં પીગલાવો. (ખ) ૩ આંઈસ પાણીમાં ૪૦
ગ્રેન્સ સલ્ફોસાયનાઈડ (Sulphocyanide)
ઓવ એમોનીયમ, ૧ ગ્રેન્સ હાઈપોસલ્ફાઈડ ઓવ
સોડા અને ૩ ગ્રેન્સ કારબોનેટ ઓવ સોડા
નાખો. પછી ખનને (ક અને ખ) મીશ્રના સરખે
સરખા ભાગ લઈ એકરસ કરો.

જીવનશાસ્ત્ર-કલોરાઈડ, પારકસ—૧૯૯
ગ્રેન્સ જીલેટાઈન (Gelatine), ૧૮ ગ્રેન્સ
કલોરાઈડ ઓવ એમોનીયમ, ૫૦ ગ્રેન્સ રોસેલ
સાલ્ટસ (Rochelle Salts), ૭૫ ગ્રેન્સ
નાઈટ્રેટ ઓવ સીલવર, અને ૪ ગ્રામ્સ આલ-
કોહોલ ને ૫ આંઈસ પાણીમાં ભેલી નાખી
૧૦૦ દીગરી ફ્રેનહીટ જેટલી ગરમી આપી
સઘણું ખળી રહ્યા પછી ૧૦ મીનીટ સુધી રહે-
વા દેવો; ત્યાર પછી હમેસ પ્રમાણે કામ કરવું.

જીવનશાસ્ત્ર—જે Nervous Dis-
orders, or Nervousness થાય તો જીવ
ધુજ્યા કરે, જરા જરામાં ધાસ્તી પડે, શરી-
ર થડું રહે, વાતચીત કરવા ગમતી નથી,
છાતીમાં ધબકારા થાય, અને દરદી ઉપર ન-
જી કાંઈ આકૃત આવી પડી હોય એમ લાગે.
ઉપાયો :—(૧) સવાર સાંજ સ્વચ્છ ખુલ્લી હે-
વામાં ફરવા જવું, નીતી સંખધી ચાલ સુધાર-
૧૧

મા પર પીડેલાં, આંતર આપણું. જીવનશાસ્ત્ર
મામણ, ઘડાં, પાંઉ વગેરે આપણું. મવાળી ખોરા-
ક, અને સરકારી, ધાન્ય, ફાળ વગેરે જેમ ખનને
તેમ પીડું લેવું. સઘણું થડું ખાવું તથા પીવું.
સમે તો થડી કાપી પીવી. સકારે સુવું, અને
સકારે, ઉકવું. રાત્રે ખાહર ભટકવું નહીં. કસરત
કરવા પર ક્યાન આપવું. સારી મંડળીઓ થા
મેળાવરામાં જવા જીવનશાસ્ત્ર નહીં. ફાર પીવો નહીં.
(૨) આ તીવ્રથી રીતો પર અમલ કરશો તો
એક મહીનામાં દુઃખ નાસી જશો :—(ક) સાંઈકી
પર સુવું, અને કાંઈખી કપડું ઓઢવું નહીં.
૭ થી વધુ કલાક ખીછાણા પર પડી રહેવું નહીં.
(ખ) દર સવારે થડાં પાણીએ નાહવું. મધ્યમ-
પણ ખાવું પીવું. સુવાની ૨ કલાક અગાડી
છેલ્લો ખોરાક ખાવો. દારૂથી દુરને દુર નાસવું.
ખીડી પણ દહાડામાં ૨ થી વધુ પીવી નહીં.
(ગ) ફીકેટ રમવી, અથવા કોઈખી નતની ક-
સરત કરવી; જેમ ખનને તેમ સારી મંડળી-
ઓમાં ફરવું. ઘરમાં ઘણા વખત રહેવું નહીં.
(ઘ) આ દરદી પર લખાયેલાં કાંઈખી ચોંપડી
ચોપા-યાં હોય તો તેને એકદમ ખાળી નાખજો.
(ન) દહાડામાં ૩ વખત ખપે અમથા ઓમાઈડ
ઓવ પોતાશીયમ મીક્ષર (જીવનશાસ્ત્ર) ના
પીવા.

જીવનશાસ્ત્ર ભટ—આ ધાલકાને ઓઢીય
ટાલકીયો બાહમણ કવી ઇસવી સન ૧૭૪૪ માં
હાથઆત હતો. ‘જીવનશાસ્ત્ર શેઠની મુસાફરી’ ઘણી
વખણાયે.

જીવનશાસ્ત્ર પીતલ ખનાવવાની મેળવણી—
Antique Brass કરવું હોય તો ૩ આંઈસ
ફીમ ઓવ તારતાર (Cream of Tartar) માં
૧ આંઈસ સાલ એમેનીયેક (Sal Amoniac)
પીગલાવો. પછી ૧ પેંત ગરમ પાણીમાં ૬ આં-
ઈસ સાધારણ નીમક પીગલાવો. પછી ૨ આં-
ઈસ નાઈટ્રેટ ઓવ કોપર (Nitrate of
Copper) ને ગા પેંત જેટલાં પાણીમાં પીગ-
લાવો. પછી આ ત્રણે મેલવણીને સાથે એકર-
સ કરી એક બ્રશથી વાસણ થા ચીજ પર વારં-
વાર ઉપલી મેળવણી લગાડો.

જી મારવાની મેળવણીઓ—Lice માર-

વા માટે નીચલી મેળવણીઓમાંથી એકું વાપડો. (૧) ગંધકને ખલમાં સારી પેઠે ધુટીને તે માથાં ઉપર લગાડવું. (૨) અંદુસના પીજનાં પારીક છુકા સાથે કપુર અને સીપીયન મેલવી, તે મેળવણી રાતે સુતી વેળા ખાળ પર લગાડી તે ઉપર પાટો ખાંધવો. સવારના સોડા દારથી માથું યોલી ધોઇ નાખવું. (૩) નવસાગરનો છુકો સરકામાં પલાલી માથાં પર ચોપડો. (૪) પાણીમાં સરકો નાખી તે પાણીથી માથાંને સારી પેઠે ધોવો, અને પછી નીચે જણાવેલી ચીજો મીઠા કરી તે સવાર સાંજ સારી પેઠે માથાં ઉપર ચોળવી:—૧૦ આંઈસ પાણીમાં ૧૦ આંઈસ દરાખનો સરકો અને ૦૧ આંઈસ કપુર ભેળો.

જેનસ્થન એસીડ મીક્ષચર—૨ દ્રામ્સ ડાઇલ્યુટ હાઇડ્રો-ક્લોરિક એસીડ, ૨૪ મીનીમ્સ ડાઇલ્યુટ-હાઇડ્રો સીઆનીક એસીડ અને ૮ આંઈસ કમપાંઈડ ઇનફ્યુઝન ઓવ જેનશીયનની લઇને સઘળાનું મીઠા કરો. આ ઓસડ હમરે પુગેલાંઓએ ૩ વખત ખખે ચમચા ભરી પીવું.

જેનસ્થન સેના મીક્ષચર—૪ આંઈસ કમપાંઈડ ઇનફ્યુઝન ઓવ જેનસ્થન સાથે ૪ આંઈસ ઇનફ્યુઝન ઓવ સેના મીઠા કરવું. દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા ભરી હમરે પુગેલાંઓએ પીવી.

જેનસ્થન સોડા—૨ દ્રામ્સ ખાઇ-કારબોનેટ ઓવ સોડા અને ૨૪ મીનીમ્સ ડાઇલ્યુટ હાઇડ્રોસ્થાનીક એસીડ લઇને ૮ આંઈસ કમપાંઈડ જેનશીયનમાં ભેલો. દહાડામાં ૩ વખત હમરે પુગેલાંઓએ ખખે ચમચા પીવી.

જેલસોમીનમ મીક્ષચર—૨ દ્રામ્સ ઈલ્કચર ઓવ જેલસીમીનમ (Gelsminum) લઇને ૮ આંઈસ પાણીમાં ભેલો. દર ચચાર કલાકે ખખે ચમચા હમરે પુગેલાંઓએ લેવી. ઘણી સંભાલથી લેવી, અને તેની અસર પારીકથી તપાસવી. જો આંખાપણું ચા અસ્થીરતા દીસે તો ૧, ૧ કલાકે લેવી.

જોનશન, બેન—એક ઇઝેન્જ રાજકવી અને નાટક લખનાર. (૧૫૭૪-૧૬૩૭). 'વર્કશ ઓવ બેન જોનસન' વાંચો.

જોનસન, સેમ્યુઅલ—૯ મીના હતાં, નાટક, વાર્તા, કવીતા, નીખંધ, ઇત્યાદી લખનાર ઇઝેન્જ. (૧૭૦૯-૧૭૮૪.) ઇઝેન્જ ભાષાનો પેહેલ વેહલો ચમ્પડ સંગ્રહ એજે રચ્યો હતો. એજે રચેલા ગ્રંથોમાં 'લાઇન્સ ઓવ પી પોએત્સ' તથા 'રાસેલાસ' નામના પુસ્તકો ઘણા વખણાયછે. આ હેલ્લી ચોપડીનો તરછૂમો ગુજરાતીમાં પણ થયલોછે.

જોખ વર્ક—હૈડબીલ્સ, ચીઠીઓ, ખીલો, ઇત્યાદીનાનું પરચુરણ કામ. જુઓ 'પ્રોટીય'.

ઝ

ઝાડા સાથે વહેતું લોહી અટકાવવાનો ઉપાય—પેહેલાં તો દરદીએ થંડા ઝોરડામાં સુધ રેહેતું જોઇએ. શરીરનો જે ભાગ દુખતો હોય તે ખાજુ આઇસની પોટલીઓ ખાંધવી. દર ચચાર કલાકે એસીટ ઓવ લેડ મીક્ષચર [જુઓ નુસખો] ખખે ચમચા ભરી હમરે પુગેલાંને પાવી.

ઝાડો અને રોપાને જલદી ઉછેરવાની રીત—નાઇટ્રેટ ઓવ સોડા (Nitrate of Soda) ખાતર અથવા રાખ સાથે ભેલી નાખવું. આંખા થયલા નેગેટીવને અસલ પ્રમાણે કરવાની રીત—૧૦ ઇન્સ સ્કલીપસ સાલ્ટ (Schlippe's salt) ને ૧ આંઈસ પાણીમાં પીગલાવો. પછી પાણીથી ભરેલી એક રકાખીમાં ફિલ્મ (Film) ને ઝળેલી તેને, જ્યાં સુધી પુરતાં તેજમાં આવે ત્યાં સુધી, ઉત્તર પનાવેલી મેળવણીમાં બોલી રાખો.

ઝીંક કારબોનેટ માટે કારબોન બનાવવાનો નુસખો—કોલસાને ખાળીને કી-ષેલા કોચલા (Carbon નો પારીક છુકો કરો. પછી તેને હામરનો તાર (Coal tar) અથવા સીરો (Sirup) ભેલી નાખી તે મેલવણીને મુસ યાને મોલ્ડ (Mould) માં નાખી જુજવી. જુજ્યા પછી ગરમ હોય તે વેલા ખનેલા કારબોનને જો ૧ અથવા ૨ વેલા સીરા અથવા તારમાં બોળી કાઢશો તો વધારે ઠીક ખનશે.

એનોફેલ—આ યુનાની તવારીખ ક્લીના કાંચના ધાતુમાં તરબુમાઓ થયેલા છે.

એહેર, ઉંદરને માટે—૧ આંઈસ અમખ-રત્ન તેલ અને ૧ આંઈસ ઓક્સગેલતું તેલ સહ એકરસ કરી તેમાં ઘઉંનો આદો નાખી ગોળ ગોલીઓ વાલવી.

એહેર, સાપનું—જુઓ 'સાપના ઇંખનું' એર ઉતારી પાડનારી ગોલીઓ' વાલો નુસખો.

ટ, ત

તપખીરીયા રંગના ઉનનાં કપડાં રંગવાં—(૧) ૪ રતલ ફુસ્તીક (Fustic), ૨ રતલ કેમફેડ (Camwood), અને ૦૧ રતલ પતંગ (Logwood) વાલાં ખખળતાં પાણીમાં ૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ ઉનના કપડાં ધોળી રાખો. પછી કપડાં ઇંચકીને પેલાં પાણીમાં ૦૧ રતલ હીરાકરી હમેચી પેલાં કપડાં ૦૧ કલાક સુધી અંદર પાછાં ધોળી રાખવાં. પછી થંડાં પાણીથી ધોઈને સૂકવવાં. (૨) ખીજ રીતો જોઈતી હોય તો જુરા, પ્રાહન, ખદામી, કોમ પ્રાહનના અક્ષરો વાલાં મઠાલાં હેંધલના નુસખાઓ અજમાવો.

તપખીરીયા રંગનાં રૂના કપડાં રંગવાં—'બાર્ક-યેલો (પીલા) રંગના રૂના કપડાં રંગવાં' પ્રમાણે ૧૦ રતલ રૂના કપડાં રંગો, પછી ૨ રતલ લાઇમાવુડ (Limawood) અને ૦૧ રતલ પતંગવાલાં પાણીમાં ૦૧ કલાક પેલાં પીળાં રંગેલાં કપડાં ધોળી રાખી ઇંચકો, અને ૨ આંઈસ ફટકીવાલાં પાણીમાં ધોળી, હલાવી, નીચોવી, ધોવો; અને સૂકવો.

તરકારો પર ઇંડાં—સોજાં ધીમાં કેળાં, બીડા, ખટાટા ઇત્યાદી તરકારી અધકચરી તળવી, પણ અંદર ગોળ નાખવાને ખદે સેજ નીમકતું પાણી નાખવું. પછી એક પેનો લઈ તેમાં ધી નાખી, કાંદાને તળવો, અને તેની સાથે પેલી તળેલી તરકારી ભેલી નાખી, જરા લાલ થવા આવે કે તરકારીને પાંચરી તેની પર જોઈએ તો આખી દાલનાં ઇંડાં બાંજે, નહીં તો ઇંડાંને

બાંજને ડોહવીને પેલી તરકારી પર ફરવું રેડો. ખંધાએ ને ઉતારી પાડો.

તર્નબુલ્સ બ્લુ—Turnbull's Blue તે ફેરોસીએનાઇડ ઓવ આયરન (Ferrocyanide of Iron) અથવા તો પ્રુસિયન બ્લુ (Prussian Blue) છે.

તરતર સીમેન્ટ—૨ રતલ વહાણનો તાર, ૨ રતલ રાંધ, ૨ આંઈસ પીલું મીણ, અને ૨ રતલ સુકકી ચીકણી માટી સહ પીગલાવી એકરસ કરો.

તરપેન્ટાઇન એન્ડ એમોન્યા લીનીમેન્ટ—૧૧ આંઈસ લીનીમેન્ટ ઓવ તરપેન્ટાઇન (Liniment of Turpentine), ૧૧ આંઈસ સોલ્યુમન ઓવ એમોન્યા અને ૦૧ દ્રામ ઓઇલ ઓવ કાજેપુટ (Oil of Cajeput) સહને ૪ આંઈસ ઓલીવ ઓઇલમાં ભેલો. ૬૨ રાતના સુતી વેલા છાતી પર એ દવા મસલવી.

ત્વીસ્ટનું ડીવીડન્ડ—જુઓ 'ડીવીડન્ડ, ત્વીસ્ટ માટેનું' વાલી ખાખદ.

ત્વીસ્ટનું વજણ એક તાકામાં સમાવેલાનું, કાઢવાની રીત—જુઓ 'વજણ, એક તાકામાં સમાવેલા ત્વીસ્ટનું કાઢવાની રીત'.

તાઇલ્ડસ—ઉદ્દેશ. જુઓ 'પ્રીટીંગ'.

ટાઇપ—છાપવા માટે જે ખીખ આવે છે તેને કહે છે. જુઓ 'પ્રીટીંગ'.

ટાઇપ ખનાવવા માટે ધાતુઓ—(૧) સફારણુ ટાઇપ માટે ૬ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ લેવી જોઈએ. (૨) મોટા અને નરમ ખીખાં માટે ૭ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ હોય છે. (૩) મોટા ટાઇપ માટે ૬ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ લેવો. (૪) વચગાળેના ખીખાં માટે ૫ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ વાપડો. (૫) નાના ટાઇપ ખનાવવા માટે ૪ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ વાપડો. (૬) સાથી જણા ટાઇપ માટે ૩ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ લેવો.

ટાઇપ-રાઇટરની રીખન નધી કરવી—૦૧ આંઈસ એનીલાઇન બ્લેક (Aniline

Black) ને સોન ૧૫ આઉંસ દારૂની અરક (Alcohol) માં પીગલાવીને પછી તેમાં કોનસેન્ટ્રેટ્ડ (Concentrated Glycerine) ઝીંકારીને ઉમેરે.

ટાઇપ-રાઇટરની શાઈ સુકાયેલી રીખનને અસલ સ્થિતિમાં લાવવી—Type Writer ની શાઈ સુકાઈ ગઈ હોય, પણ એ થોડો રંગ રહ્યો હોય તો તે પર થોડું ઝીંકારીને (Glycerine) મુકો.

ટાઇપ્સ ફીલર—જુઓ 'તાવ, ૧૪ ફ્લાઝનો.'

તાઇપ્સ ફીલર—જુઓ 'તાવ, ૨૧ ફ્લાઝનો.'

તાઇલર, એડવર્ડ પર્મેન્ટ—પરચુટણ ખાંધો લખનાર ઇંગ્લેન્ડ ૧૮૩૨ માં જન્મ્યો. 'અલો હીસ્ટોરી ઓવ મેનકાઉન્ડ' તથા 'પ્રીમીટીવ કલ્ચર' તથા 'એનપ્રોપીયોલોજી' નામના પ્રસ્તુતકો લખ્યા.

ટાલીથો તાવ—દુધ અને એવોજ ખીજ પુટીકારક ખોરાક આપવો. હોક દારૂ રોમપેન (અપીન) યા સેજ બ્રેન્ડી સોડાનું ગ્લાસ કોઈ કોઈ વાર આપવું. પણ દારૂ ઘણા સોજા નેઈએ. વસાતી દારૂને નામે જે ઝેર ખંજારમાં વેચાય છે તે ચાલે નહીં. દરદનું જોર નરમ પડતું જણાય કે દરદીએ પોતાને મનભાવતી ચીજ થોડી થોડી ખાતી. ખાંસી યા ખીજ દરદ માટે દવા પીધી છે કરી કવીનાઈન મુકી દેવું નહીં. ખની શકે તો હવા ખાવાના મઠક તરફ જવું, અને ખુશ હવામાં કસરત કરવી, અથવા ફરવું હરવું. ઉપ. થો :—(૧) પેટેલો હુમલો નરમ પડ યા પછી સ્ત્રોંગ કવીનાઈન મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના ૪ ચમચા આપવા. ત્યાર પછી ૬ કલાક રહી ખીજ ૪ ચમચા આપવા, અને પછી ત્રીજા ૬ કલાકે ખપે ચમચા લેવા. જ્યારે કાનમાં અણુઅણુટ ઘણા થતો જણાય કે તરતજ દવા લેતી ખંધ કરવી; અથવા તો ઘણાજ નાના જઠામાં લેવી. (૨) ફરેન્ચ લસકરી ખાતાંમાં એ કામ માટે આરસેનીક વપરાય છે. જ્યાં કવીનાઈનનો ઉપાય કારગત લાગતો નથી, ત્યાં આરસેનીક મીક્ચર (જુઓ નુસખો) વાપરવા-

થી થયો કાયદો થયો જણાય છે. દરદીમાં તણ વાળત ઉપર હુમલોએને દર કબજત ય કાન-અસ આરસેનીક મીક્ચર આપવું.

તાજી, ઘોડાના આંતરકામાં જવું—જ્યારે એ દરદ ઉભરી નીકલે છે, ત્યારે પોતાના મિત્રની ઉપર ઘોડો લાત મારે છે, અને મિત્રના પાંજરા તરફ તે જનાવર ઘણી દુખખમ્મ આહુરતાથી જોયા કરે છે, અથવા જમીન પર તે ખેંચી જઈને અછાડ પછાડ કરે છે, અથવા તો જરા જરા વારે આગલા પગો ફાંખા કરી તે જમીન પર આસાએસ લે છે. જ્યારે દરદ ઉપરા સાપરી હુમલો કરે છે, ત્યારે તે જમાવરમું શરીર પરસિવાથી તદન બીધું થઈ જાય છે. એ અટકાવવાનો ઉપાય એ છે કે મીચલી દવાઓ એકરસ-કશી દર ૩, ૩ કલાકે પાવી :—૧ પેંત અલસીના તેલમાં ૧ આઉંસ અશીમના અકુંને અમે ૧ બ્લાઈંસ કલોરીક ઇટરને પીગલાવવી. ખીજ થીત એકે ૧ પેંત પાણીમાં ૧ આઉંસ અશીમના અરકને ૧ આઉંસ સલ્ફ્યુરિક ઇટરને અને ૧ આઉંસ સ્પીરીટ કલોરીફાઇરમને પીગલાવવી.

તાપતદંડી ચાને બલોહીદ—Enlargement of the Spleen ના દરદમાં એક મોટી ગાંઠ પેટમાં દાખી ખાજુની પાંતલીઓની વચ્ચે દાખી જવાથી હાથને લાગે છે. દરદી તવાતો જાય છે, મોંહ શીકડું પડતું જણાય છે, અને હોઠો તથા પારાઓ સફેદ હીસે છે. ઉપાય નીચે મુજબ :—૧ તોલો અનીસ્ટન, ૧ તોલો વરીઆળી, ૦૧ તોલો ઇમજી હરડે, ૦૧ તોલો કરકસનાં ખીજ, ૦૧ તોલો બેખે કેખર, ૦૧ તોલો સાતરા, અને ૦૧ તોલો અજખર લઈ સઘળાને ખારીક છુંદી સઘળાને ૧૦ આઉંસ પાણીમાં એક દીવસ શુધી બીંજવી રાખવું. ત્યાર પછી સારી પેટે ઉકાલીને ગાલી કાઢાડી, અરધી દવા સવારના અને અરધી સાંજનાં તેમાં સાકર બેલી દરદીને પાવી. થોડા દીવસ શુધી એ પ્રમાણુ કરવું.

તારતરેતેડ એન્તીમોની મીક્ચર—૦૧ ઝેન તારતરેતેડ એન્તીમોની (Tartarated Antimony) ને ૬ આઉંસ પાણીમાં

ખીમલાલે પેટેથી કલાકે દર ૧૫, ૧૫ મીનીક સુધી અડેકી ચમચી ઉમરે પ્રોપીયોએ પીવી. પ્યાર પ્રાણી દર કલાકે એકલી કરા લેવી.

તાર મીલસ—તાર (Tar=Pic Liquid) ને ૧ ઓન લાયકોપોડીયમ (Lycopodium) સાથે એકરસ કરી મસલો, અલે તેની એક ગોળી ખનાવો. ઉમરે પુગેલાંઓએ દર ચમચ કલાકે અડેક સેરી.

તારા પેશવાલસ, દાદી એ—નાની વાર્તાઓ અને નાટકો લખનાર.

તાલીખ—એવું ખરું નામ મીંડુ સુતરી બીનાયકમસાદ છે. એક મુસલમાન નાટકકર્તા. 'નીગાહી ખદ્દહત' તથા 'અલીખાખા' તથા 'દીલ-રોર દીએર' નામના અતી રસીક નાટકો વાંચો.

તાફથારખાં, પેસતતજી જેહાંગીર—એક મારસી લખનાર. 'રતન લક્ષ્મી' ઇત્યાદી અણક રસીક પુસ્તકો આ લખનારના હાથથી લખાયેલાં છે.

તાવ, રજ દહાડાનો—આ Typhoid or Enteric Fever નામની તાવ દરદીને લાગુ પડયા પછી ૮ થી ૧૨ દીવસમાં તેના પેટ, ઇત્યાદી શરીરના ભાગો પર સુમખાના આકારના ચુલાખી રંગના દાણાઓ દેખાયછે. આગ પાતળા અને પીળા રંગના આવેછે, અને કેટલીક વેલા આગ સાથે લોહી પણ બનયછે. દરદીને ઘણી નખલાઈ થાયછે, પેટમાં વા પકડેછે, અને પેટ મોઢું થઈ ઉપસી આવેછે, અને જરા પણ દાખવાથી તે દુખેછે. દરદીથી ઉજરડું બેવાઈ શકાતું નથી, જીખ ખીલકુલ જતી રહેછે, પણ તરસ વધારે લાગેછે. મુખ્ય કરી રાતના તાવનું ભેસ વધારે હોયછે. જેમ દીવસ વધતા બનયછે, તેમ તેમ જીભ ચલકતી, સુકકી અને રાતી થાયછે, અને દરદી પકપક કરીયા કરેછે. આ તાવ રજ દહાડા સુધી રાત દહાડો ચાલુ રહેછે, અને તે ખીજાને ઉડેછે. ઉપાયો:—

(૧) જો દરદીને તરસ ઘણી લાગે તો ખરફનું પાણી, અથવા તો લીંજનું સરખત, અથવા તો પાણી બેલેલો નરમ દારૂ, અથવા તો દુધ અને પાણી પાવું. કઠણ ખોરાક દરદીને કદી પણ

ખવાડવો નહી, પણ દુધ, સેરવો, કાંઠ ઇત્યાદી આપવું. દરદીને દર કલાકે અડેક ચમચી પાણીમાં અડેક ટીકચર આવ ખેપવી-સીયા (Baptisia tinctoria) નું પાવું. દરદીને ખનતાં સુધી થંડા પાણીએ નહવાડવું બેધએ. પેટેલાં જો કે દાંત કચકચાવશે, પણ ફાયદા સાથે સરખાવતાં તે ગણતરીમાં લેવું નહી બેધએ. (૨) ઉપાય એ છે જે દર ૧૦, ૧૦ મીનીટ ૭, ૭ ઓન્સ સલફેટ આવ કવીનાઈન પાણી સાથે ભેલી દરદીને પાવું. એ પ્રમાણે ૧ કલાક સુધી કરવું. પછી ૨ દહાડા સુધી ખીજી કવીનાઈન આપવું નહી. ૨ વરસની અંદરનાં બાળકોને ૧ કલાકમાં ૧૦ થી ૧૫ ઓન્સ જેટલો જઠકો કરીનાઈનનો આપવો; ૩ થી ૫ વરસનાઓને ૧૫ ઓન્સ; ૬ થી ૧૦ વરસનાઓને ૧૫ થી ૩૦ ઓન્સ; ૧૧ થી ૧૫ વરસની ઉમરનાઓને ૨૩ થી ૩૧ ઓન્સ; અને ૧૫ થી ઉપર વરસનાઓને ૩૦ થી ૪૦ ઓન્સ કવીનાઈન ૧ કલાકમાં આપવું બેધએ. (૩) જો દહાડામાં ૩ થી ૪ વખત આડો થતો હોય તો દર ૪, ૪ કલાકે ખખે ચમચા એસીતેટ આવ લેડ મીક્સચર (જુઓ નુસખો) માં ૧૦, ૧૦ ટીપા એસીતેટ આવ મોરફીયા (Acetate of Morphia) ના ઉમેરી પીવાં. (ખ) જો આડો છુટી જતો હોય તો દર ૩ થા ૪, ૪ કલાકે અડેક ચમચી આરસેનીક મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ની પીવા. (ગ) જો મોંહ ખેસવાદ જેવું લાગે, જીભ ખડખડી અને જુરાં રંગની થાય, અને ઘણું જીરમાં માંચું દુખે અને થોંસો થાય તો દર કલાકે અડેક ચમચી પ્રાયોની યા બ્રીયોની મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ની લેવાથી ફાયદો થશે. (ઘ) જો દર આગ સાથે લોહી એક ચમચા જેટલું જતું હોય તો પીકુ પર ઇંડયા રખરની કોથલીમાં ખરફ નાખી મુકવું, અને (ક) એક ગ્લાસ જેટલાં પાણીમાં દર ખખે કલાકે ૨૦, ૨૦ ટીપાં ટીકચર આવ પરકલોરાઇડ (Tinc. Perchloride) ના પાવાં; અથવા તો (ખ) પેટેલા કલાક સુધી દર ૧૦ મીનીટ અડેક ચમચી ઇપીકેકયુએનું મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ની આપ્યા કરવી. પછી દર

કલાકે અડેક ચમચી પાવી. (૩) ૨ ઐન્સ અ-શીયુ અને ૨ ઐન્સ મારયુધુ લઈ બંનેને સાથે મેલવી તેની અડેક ઐનની ૪ ગોળીઓ બનાવવી, અને તે અડેક ઐનની ગોળી દર ૩ કલાકે દરદીને પાણી સાથે ગળાવવી. (૪) ૨ દ્રામ્સ હરદે, ૨ દ્રામ્સ વચ્છવજ અને ૧ દ્રામ અતવીશ લઈ તેનો ખારીક લુકો કરી, મીઠા, કરી તેમાંથી ૨૦ થી ૨૫ ઐન્સ લઈ હહાડામાં ૨ થી ૩ વાર દરદીને તે લુકો ફકાડવો.

તાવ, આંતરીયા, ના ઇલાજો—(૧) ૨ દ્રામ્સ સાગરગોટા અને ૧ દ્રામ અતવીશનો ખારીક લુકો કરી મીઠા કરો. જે વેલા તાવ નહી હોય તે વેલા દર ૩ કલાકે ઢપલી લુકોમાંથી ૧૦ થી ૧૮ ઐન્સ જેટલી લઈ પાણી સાથે દરદીને ફકાડવી. (૨) ૧ દ્રામ અતવીશ, ૧ દ્રામ મોંધ અને ૧ દ્રામ કાકડાસીંગ લઈ સધળાને વાટીને ખારીક લુકો કરવો, અને સાથે મેળવી નાખી હહાડામાં ૩ વખત, તાવ નહી હોય તે વેલા, ઢપલા લુકોમાંથી ૧૫ થી ૨૫ ઐન્સ લઈ દરદીને ફકાડવો.

તાવ, ઘોડાને આવે, તેના ઇલાજો—(૧) થોડાંક પાણીમાં ૧ આંઈસ સુરોખાર પીગલાવી તે પાણી પાવું. (૨) અલસીના આઠા સાથે ૪ દ્રામ્સ સુરોખારનો તથા ૧ દ્રામ કપુરનો લુકો ભેલી તેમાં થોડુંક મધ અથવા પાતલો ગોળ નાખી તેની ગોળી બનાવી ઘોડાને આપવી. (૩) ૨ દ્રામ્સ નવસાગરનો લુકો અને ૧ દ્રામ સુરોખારનો લુકો પાણીમાં નાખી પીગલાવો, અને તે ક્વા ઘોડાને પાઈ દેવી.

તાવ, ચોથીયા, ના ઇલાજો—(૧) ૧૦ થી ૧ આંઈસ જેટલું કનાખનું (જુઓ નુસખો) અથવા તો નીલોફરનું (જુઓ નુસખો) શરબત પાણીમાં ભેળી દરદીને પાવું, જેથી આંતરીયા, રોજી, અથવા ચોથીયા તાવથી પીડાતા ખી-મારને ઘણો ફાયદો થાય છે, અને તાવનું જોર થોડા વખતમાં નરમ પડે છે. (૨) ૧ દ્રામ અતવીશ, ૧ દ્રામ શુભવેશ, ૧ દ્રામ મોંધ, અને ૧૦ દ્રામ સુંઠ લઈ સધળાનો ખારીક લુકો કરી મીઠા કરો; તાવ નહી હોય તે વેલા દરદીને દર

કલાકે ૧૦ થી ૨૫ ઐન્સ ઢપલી લુકો લઈ પાણી સાથે ફકાડવો.

તાવ, ૧૪ હહાડાનો—કોઈ વેળા ૧૪ તો કોઈ વેળા ૨૧ દીવસ સુધી આ Typhus Fever તાવ રાત દીવસ ચાલુ રહે છે. તાવ આવ્યા કેડે ૪ થી ૮ દીવસમાં મોવારાંની પેટે ચરીરમાં સેહેનુરના રંગની છાંટો પડે છે, જે ૧૧ હહાડા સુધી રહે છે. તાવની સરખાતીજ દરદીને ઘણી નખલાઈ તથા થાક લાગે છે. જેમ જેમ દીવસ વધતા જાય છે તેમ તેમ તાવનું જોર વધતું જઈ દરદી ખેંચાઈ થાય છે, અને લવારો ખકારો કરી શકે છે. ૧૩ દીવસ વીત્યા હોય છે, તોજ દરદીને ઘણું ખરું જીવવાની આશા રહે છે. ૨૧મે હહાડે આ તાવ તકન ઉતરી જાય છે. ઉપાયો:—(૧) જો તરસ ઘણી લાગતી હોય તો, જેનશીયન એન્ડ એસીડ મીક્ચર' (જુઓ નુસખો) પાણીમાં ભેળી આપવું, અથવા તો રાસપેચી સરકો આપવો. ખરફના નાના નાના કટકા દરદીને ચુસવા આપવા. જો માથું ફરતું હોય અને કંઈ નહી આવે તો અશીમના અર્ક (Laudanum) નાં ૫ ટીપાં થોડાં પાણીમાં ભેળી દર ચમચ કલાકે પાવાં. જો દરદીનું જોર એકદમ ઉભરી નીકલે તો એક કલાક સુધી ૧૦, ૧૦ મીનીટ અડેક ચમચી ખેંચેદોના મીક્ચર (જુઓ નુસખો) આપવું, અને પછી દર કલાકે એટલો જઠો પાવો. બનેતા માથું મુડાવી નાખવું. ઝાડો ફરોજ સાફ આવવો જોઈએ. જો ઓકરી થાય તો ખરફ ચુસવાથી, અથવા તો લીંણનું શરબત પીવાથી અથવા તો પેટ પર રાઈની આગરી મુકવાની તે નરમ પડશે. તાજી હવા, ખુલ્લો ઝોરડો, અને સ્વચ્છપણું, એ ત્રણ ચીજો ઘણી અગત્યની છે. દરદીના ઝોરડામાં કારખોલીક એસીડ છાંટવી. દરદી સાંભળે થાય કે ઝોરડાને સારી પેટે ધોવો, અને ચુનો રંગ દેવો. (૨) ૨ શેર દુધમાં ૮ ચમચી સાકરવાલું ચુનાનું પાણી (Saccharated Solution of Lime) નાખી એકરસ કરો; પછી તેના ૮ ભાગો કરી અડેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે દરદીને પાવો.

તાવ, જરી(રીમીટન્ટ)-પેટેમાં ટાહાડ વાગે-
છે, અને પછી જ્વરમાં તાવ આવે છે; કોઈ વેલા
જળી તો કોઈ વેલા કમળો થાય છે. ૧૦ થી ૧૫
કલાક વેર એવું જ્વર રહે છે, પછી સેજ નરમ
પડે છે, પણ તદન જતી રહેતી નથી. દર સાંજે
એવું જ્વર વધારે હોય છે. ૧૪ થી ૧૫ દીવસ
સુધી તાવ રહે છે, અને ઘણા પરસેવો પડીને
ઉતરવા માંડે છે. ઉપાયો:—(૧) પેટેમાં દર-
દીને સાફ ઝાડો લાવવા માટે એપેરિયન્ટ પીલ
(જુઓ 'એપેરિયન્ટ પીલ') ની એક ગોળી આપ-
વી, અને દરદીને થોડું થોડું આઈસ ચુસવા
આપવું. જો શરીર ઘણું ગરમ રહે તો પેટેમાં
એક કલાક સુધી દર ૧૦ મીનિટ એક ચમચી
પાણીમાં ઇપીકેકયુએનડે વાઈન (Ipecacuan-
ha Wine) નું અડકેક ટીપું ભેળી પાયા
કરવું. પછી દર કલાકે દરદીને આપવું. જેવો
દીલ પર પસીનો ફુટી નીકલે કે લણ વખત દર
ખખે કલાકે ૧૦, ૧૦ ગ્રેન સ કવીનાઈન પાણી
સાથે ભેલી પાવું, અથવા તો સ્ટ્રેંગ કવીનાઈન
મીસચર (જુઓ નુસખો) ના ચમાર મોટા ચમ-
ચા આપવા. (૨) ૮ આઈસ પાણીમાં ૫ નંમ
આલુ, ૧૦ આઈસ કાસની અને ૧૦ આઈસ
ફુલકા ખીજ નાખી ચુલા પર મુકી તેનો કાવો
ખનાવો, અને તેમાંથી ૨ થી ૩ આઈસ જેટલો
લઈ દરદીને પાવો, જેથી પરસેવો ફુટી તાવ ન
રમ પડશે. (૩) એક વાસણ લઈ તેમાં ૧ રતલ
પાણી, ૨ આઈસ કાસનીનાં ખીજ, ૧ આઈસ
કાકડીના ખીજ, ૧ આઈસ ખડખડના ખીજ,
અને ૧ આઈસ તડખડના ખીજ લઈ ઉકાસવાં,
પછી તેને ગાળી કાઢાડી તેમાં ૧૦ આઈસ દરા-
ખનો સરકો, અને ૧૦ આઈસ સાકર પીગલાવી
સંઘળી મેળવણી આશરે ૩૦ આઈસ જેટલી
કરો. હાડામાં ૩ વાર દર વખતે ૧ થી ૧
આઈસ જેટલી પાણીમાં પીગળાવી દરદીને
પાવો, જેથી તેને પરસેવો ફુટશે.

તાવ, ઝીણું (હિક્ટીક)—શરીર ગરમ થાય
છે, જરા જરા વારે નાડી ઘણી ઉતાવળથી
ચાલે છે, હસવે હસવે શરીર નખલું થાય છે, અને
ગલાદું જાય છે, તથા દરદીને સાંજની વખતે

ઠાહાડ વાગી ઝીણું તાવ આવે છે, મોંહ રાહું
થાય છે, અને થોડા કલાકમાં તાવ ઉતરી જઈ
ઘણાજ પરસેવો પડે છે. કલેબનું પાકડું, હાડ-
કાનો સડો, પાથું, ખંખ, મરડો, ઇત્યાદી દરદી-
વાલાં ખીમારોમાં આ Hectic Fever સ-
ખારણ હોય છે. ઉપાયો:—(૧) ૧ આઈસ પા-
ણીમાં ૪૦ મીનિટ્સ ટીકચર બેલેડોના (Tino.
Belladonna) અને ૪૦ મીનિટ્સ ટીકચર
આપાઈને ભેળી ૧૦૦ ગ્લાસ જરી, તણ તણ
કલાકે દરદીને પાવું. શકતી માટે કોડ-લીવર
આઈસ પાવું. (૨) ૧ ગ્રેન અર્જાણ સાથે ૧૦ ગ્રેન
મારયુથ મીઠા કરી તેની એક ગોળી ખનાવી દર-
દીને રાત્રે પાણી સાથે ગળાવવી.

તાવ, રાતો (સ્કારલેટ ફીવર)—આ
Scarlet Fever જાતની તાવ આવે છે કે
ગળું ખેસી જાય છે. ખીજે દીવસે ૨૪ કલાકમાં
દરદીના મોંહડાં, ગરદન, અને છાતી ઉપર રાતી
છાંયો ફેલાઈ જાય છે. ત્રીજે દીને મોંહડું, છાતી,
અને ગરદન વધારે રાતાં થયલાં દેખાય છે. એથે
દીને જ્વર વધારે હોય છે. પાંચમાં દીવસથી તા-
વનું જ્વર નરમ પડવા માંડે છે, અને નવમે
દીવસે છાંયોથી ભરાયલાં શરીરના ભાગોની ચા-
મડી ખરી પડે છે. આ તાવ ખીજને ઉડે છે,
અને તે ઘણી ઝેરી છે. ઉપાયો:—(૧) દરદીએ
તાવની પેટેલી નીચાણ જણાતાંજ લણ અડવા-
ડયાં સુધી ઝોરડાની ખાઉર નીકળવું નહીં.
ખારી ખારણા ખુલ્લાં મુકવાં. ખનતાં સુધી દરદી-
નાં ઝોરડામાં માવજત કરનાર સીવાય ખીજ
કોઈએ ફેંટકવું નહીં. ઝોરડાના ખારણા પર
એક પરડો નાખવો, અને ૨ ગ્લાસ પાણીમાં
૧૦ પેંત ક્રેપોલીક એસીડ એકરસ કરી તેમાં
પેલો પરડો ખોળી હમેશાં ભીંજેલો તાંગવો. દર-
દીના કપડાં વારંવાર ખદલાવવાં, અને તેને ખી-
જ ચીજ સાથે અડકવાં દેવાં નહીં. દરદી જ્યારે
સાંજ થાય ત્યારે તેણે ગરમ પાણીએ સારી પેટે
નાહવું. ઝોરડામાં પછી ખારી ખારણાં ખંધ
કરી તેમાં ગંધક ખાળવી, અને પછી દરેક ચીજ
સારી પેટે પાંખ કાઢી જીતોને સુનો ઇત્યાદી
લગાડવો. ખનતાં સુધી દરદીના કપડાં તથા

તેણે હાથ લગાડેલી ચોપડીઓ ખાળી નાખી. જો દરદી આ ખરાબ તાવથી પીડાતો હોય, અને તોપણ તે બીજાને ચેતવણી આપ્યા વગર ફેર, અને તે બીજા સખસને જો આ તાવ હોય તો આ બીજા સખસ પહેલા પર ડામીજની ફરીઆદી માંડી શકે, અને ધનસાફ કરમાર તેવી ડામીજ અપાવે. દરદીએ કસોરેટ ઝોવ પીતાશના સ્ત્રેંગી સોલ્યુશનથી કુખિળા કરવા. આ ઉપર જણાવેલા સઘળા ઉપાયો જો કર્યા હોય તો રાતો તાવ અંધ પડે, પણ જો કોઈને દવાનીજ હોંશ હોય તો દર ચંચાર કલાકે અંકેક ચમચી નીચલી દવાની પાવી:—૧ દ્રામ પાણી સાથે ૩ દ્રામ્સ સાકર, ૩ દ્રામ્સ સ્પીરીટ નાઈટ્રીક ઇદર અને ૧ દ્રામ નાઈટ્રેટ ઝોવ પીતાશ ભેળી એકરસ કરવું. (૨) ૨ દ્રામ્સ સાકર, ૪ ઐન્સ કેલોમેલ (Calomel), અને ૪ ઐન્સ સોનેરા રંગનું સલ્ફ્યુરેટ ઝોવ એન્ટીમનીને એક બીજા સાથે મીશ્ર કરી તેના ૨૪ ભાગ કરી, ૩ થી ૪ ભાગ, દહાડામાં ૪ વાર (Jam) મુરખખા સાથે ખવાડવાં. આ મત્રાણે ૧૦ થી ૧૨ દહાડા સુધી, જ્યારે ગામમાં એનો રોગ હોય ત્યારે, ખાધાં હોય તો Scarlet Fever કદી લાયક પડતો નથી. (૩) એક લીકર ગ્લાસ જેટલાં પાણીમાં ૨ ચમચી સરકો અને થોડી સાકર પીગલાવી તે દવા દર ૩ કલાકે દરદીને પાવી, અને દરદીના આખાં શરીર ઉપર સરકાણું પાણી લગાડવું.

તાવ, રોજીનદા,નો ઉપાય—૨ આઉંસ શુલ્કેલ, ૨ દ્રામ્સ કરીયાતુ, ૧ દ્રામ જદવર અને ૧ દ્રામ આંમળા લઈ સઘળાંનો ખારીક છુકો કરી મેલવી નાખો. દહાડામાં ૩ વખત, જે વેલા તાવ ન આવે તે વેળા, દરદીને ઉપલા છુકામાંથી ૨૦ થી ૪૦ ઐન્સ લઈ પાણી સાથે ફેકાડવો.

તાંગેલાં ફાંણસો પરથી જીવનું તુઓએ પાડેલા દાઘો કાઢવાની રીત—એક નરમ કપડાંનું ચીપડું જુના જવના ઢાફ (Ale) માં બોજવો તેનેથી સાફ કરો.

તાંબોટાનું ગોસ્ત—ખાંડ ગોસ્ત ખનાવી તેમાં ૧૦ કાશીયા જેટલો રસ રહે કે તેમાં જીવંત તાંબોટાને સમારી માખવા, અને તેમાં થોડો ગોળ નાખી, ચમચ કરી, ઠાંકણવાળી ઇગાર પર મુકવું; સેજ રસ રહે કે મીચે ઉતારવું.

તીન્કલ—ટંકણખાર યાને બોરેક્સ (Borax) અથવા બોરેટ ઝોવ સોડા (Borate of Soda) ને Tincal કહે.

દીતાલી રાંધવાની રીત—૧ રોર દીતાલી લઈ એક ૨ કલાક તેને પાણીમાં બોજવી રાખો. પછી નવટાંક યા ૧૦ રોર થી અથવા મીઠાં તેલનો ખંવાસ કાઢાડી તેમાં કાંદો લાલ કરી, આઠુ લશુન છુદેલું, મરચાં, જીરું, દલેલાં મરી, હલધ, કોથમરી અને ધાણાજીરોનાં મસાલો વજણસર લઈ, કાંદાના દાઘ સાથે ગરમ કરો, અને તેની અંદર પાણી નીપારી લઈ પેલી દીતાલીમાં સેજ નીમક નાખી ચમચ ફેરવી; ૧૦ કળરથો પાણી નાખી ઇગારે પાણી ખેલી રહે ત્યાં સુધી થરવા મુકો.

તીમ્પેન—છાપવાના પ્રેસના ચોકડાં જેવો એક ભાગ, જે ઉપર કપડું કે ચામડું ચઢાવેલું હોય, અને જે ભાગ ઉપર છાપતી વેલા કોરો કાગળ મુકવામાં આવે છે તે ભાગ. જુઓ 'પ્રીન્ટીંગ'.

દીયર્સ ઝોવ થી વીડા ઝોવ મલખાર—૧૦ રતલ પેલ ઐન્ડીમાં ૪ રતલ સુફેદ ખાંડ પીગળાવો, પછી તેમાં ૪ પેંત પાણી, ૪ દ્રામ્સ તજનો લુકો, ૪૮ ઐન્સ છુદેલાં લવંગ અને ૪૮ ઐન્સ છુદેલી જવંતરી ઉમેરો એટલે Tears of the Widow of Malabar થશે. રંગને માટે થોડી ખાળેલી ખાંડ લેવો.

ત્યુતેનેગ, ઓનાઇ—Tutenague નામની રૂપાં જેવી ધાતુ ખનાવવી હોય તો ૮ ભાગ તાંખાના, ૩ ભાગ નીકલના, અને ૩૩ ભાગ જસતના લઈ સઘળાંને મુસમાં નાખી પીગલાવો.

તુટેલો હાંકો, ઘોડાનો—ઘોડાની છાતીના જુદાજુદા ભાગો પર જે કાન મુકી સાંભલવામાં આવે તો હુંડંડંડં હુંડંડંડંડંડંડં જેવો કણ-

તરના ખોલવાને મલતો અવાજ આવેછે. કોઈ કોઈ જગ્યાએ સેજ સુસવાટા તો કોઈ જગે સીસોડીનો ખારીક અવાજ થતો સંભલાયછે. ઘણું કરી હોજરી કુલી જાયછે, અને આંતરડાં-માં પવન દોડતો ફરેછે. આ દરદમાં નીચલી દવા આપવી :—અલસીના આટા અને ગોળ સાથે પ ટ્રેન્સ સોમલ મીઠા કરી એક ગોટી ખનાવી, તે સાંજ સવાર દોડાને ગળાવવી. જો એથી ફાયદો ન જણાય તો અને હાંફણુ ઘણી જરમાં હોય તો નીચલી દવા દરદના જ્ઞેશ પ્રમાણે દહાડામાં એક યા બે વખત પાવી:— ૧ આંઈસ સલફ્યુરીક ઇટર, ૧ આંઈસ ટીકચર ઓવ હાયોસાયેમસ, અને ૧ ટ્રામ ટીકચર ઓવ બેલેદોના લઈને તે સઘળાંને ૧ પેંત પાણીમાં પીગલાવવું.

ટાઇપ રાઇટર ઘણી જાતના આવે છે, અને તેમના નામો પણ જુદાં જુદાં છે; દાખલા તરીકે, “હોલ”, “વરલડ”, “હેમન્ડ”, “કેલી-ગ્રાફ”, “રીમીંગટન”, વગેરે છે. એમાંના કે-ટલાંક જાહેર એ તેવો સંતોષ વાપરનારને આપતાં નથી. કેટલાંક જે ઠીક છે તે ઘણા મોંઘાં છે, અને લગભગ સઘળાં સમજવાને ઘણા મુશ્કેલ છે. એ સઘળી અડચણ “ધી વીક્ટર ટાઇપ-રાઇટર” (The Victor Type-Writer) નામના ૧૮૮૯ માં સોધેલા સાંચાથી દુર થઈ છે. એ વીક્ટર ટાઇપ-રાઇટર દરેક વાટે સં-તોષકારક છે. તે મજબૂત, જલદીથી સમજ પડે એવો, ખીજાઓ કરતાં સસ્તો, અને ઘણું સફાઈદાર કામ કાઢનારો છે.

થોડીક મીનીટના અરસામાં તે વાપ-રવાની રીત સમજી શકાય છે. આ સાંચાની મદદથી એક મીનીટમાં ૪૦ થી ૧૦૦ શબ્દો, ચીઠીના કાગલો, યા કારદો યા એનવેલપ પર, સુંદર અક્ષરે અને અતી સફાઈથી છપાઈ શકાય છે.

પણ ટાઇપ રાઇટર એટલે શું? એ સવાલ ઘણાં વાંચનારાઓના મોંહમાંથી નીક-લશે. અમે તેનો જવાબ નીચે આપ્યે છીએ.

એ સાંચો છે, જેની મદદથી દરેક સાધારણ મા-ણસ પોતાની ચીઠી પત્રો પોતે છાપી શકે છે. અમે ઉપર કહ્યું તેમ એ ટાઇપ-રાઇટર ઘણી જાતના આવે છે, પણ તેઓમાં છેલ્લો શોધી કહાડેલો “ધી વીક્ટર ટાઇપ રા-ઇટર” સૌથી સરસ માલમ પડ્યો છે. અમે-ચીકામાં તો અત્યારથીજ એ વીક્ટર ટાઇપ રા-ઇટર સાધારણ જરૂરની ચીજ તરીકે ઘરેઘર અને ઓફીસે ઓફીસ વપરાવા લાગ્યો છે, જે પૂરથી દરેકની ખાતરી થશે કે “કેલીગ્રાફ”, “રીમીંગટન” વગેરે ટાઇપ-રાઇટરો કરતાં આ “વીક્ટર” ઘણો સરસ હોવો જોઈએ.

એક પોહોલું અરધું કુંદાલું ચલાવના-રની નજદીક હોય છે. જે કુંદાલાં પર ઇંગ્લેજ ભાષાના મોટા (Capital) તેમજ નાના દરેક અક્ષરો ઉપરાંત પાઈંડ, દોલર, આંકડાઓ, વી-રામચીન્હો, વગેરે સઘળા મલીત્ત અક્ષરો કો-તરેલા છે. એ અરધ કુંદાલાંની ઉપર અને ચલાવનારની સેજ ડાખી ખાલુએ ચમચા-ના આકારનો એક હાથો છે. આ હાથનો ખીજા છેડો એક ચક્કર સાથે જોડેલો છે. જે અક્ષર આપણને છાપવો હોય તે અક્ષર પર એ હાથો ખસાડી લઈ જઈ મુકવો; આ હા-થાના ફરવા સાથે સાંચાના ખરાખર વ-ચ્ચેના ચક્કરો પણ ફરશે. છાપનારે હવે પો-તાના ડાખા હાથ પર છેક નાકે ખાઉંર નીકલી આવેલા ખીજા બે હાથાઓમાંનો જમણી ત-રફનો અને નાનો એક હાથો દાખવો, કે તેજ વેલા કાગલ પર પેલો અક્ષર છપાઈ જશે. જ્યારે અક્ષરોની વચ્ચે ખાલી જગ્યા મુકવાની જરૂર જણાય, ત્યારે નવો અક્ષર છાપવાનું કામ શરૂ કરવા આગમચ પેલા હાથાની નજદીકનો ખીજા મોટો હાથો દાખવો. વલી એવી ગોઠવણ કીધી છે કે જેવો એક અક્ષર છપાય છે, અને ખીજા અક્ષર છાપવા શરૂ કર્યે, કે ખીજા અક્ષ-રનો છાપ કાગલ પર પડ્યા અગાડી કાગલ પોતીકી મેલે સીધી લીટીમાં ડાખા હાથ તરફ ખસી જાય છે. કાગલમાં એક લીટી

છપાઈ રહે છે, કે તરતજ એક ચંગ વાગે છે. એ વખતે વાપડનારે જોઈએ તો ખીબ છ અક્ષર છાપવા યાતો પોતાના જમણા હાથ પર સાંચાનુ ખાડેર નીકળી આવેલું એક ધાતુનું ખટન ફેરવવું કે કાગલ લંગે ચઢશે. ખે લીટી-ઓની વચ્ચેમાં જોઈતી જગ્યા જેટલું કાગલ ચઢાવી રહ્યા કે ફરીથી નવી લીટી છાપવા શરૂ કરવી. શાઈનું એક ટીપું આખો દીવસ સુધી ચાલે છે. ટાઈપ જ્યારે શાઈથી ભરાઈ જાય છે, ત્યારે એક નરમ ખરોને આ-લકોડોલ ધાને દાડના અરકમાં ખોળી તેથી ટાઈપ સાફ કરવા. જ્યારે ટાઈપો તદન ધસાઈ જાય ત્યારે ટાઈપવાલું ચક્કર કાઢી નાખી, થોડા ખરચમાં ટાઈપ સાચનું એક ખીજું નવું ચક્કર મુકાય છે. આ સાંચો લંખાઈમાં એક કુટ જે-ટલી અને પોહોલાઈમાં આઠ ધંચ જેટલી જગ્યા રોકતો હોવાથી, અને તેનું વજણ ફક્ત સવા પાંચ રતલ હોવાથી, ખોળા પર મુકાને પણ કામ કરી શકાય છે. જુઓ સફે ૯૧ તથા ૯૨.

તીનેવડી ૩—જુઓ 'ધારવાર ૩' તથા '૩'.

તુકારામ—મહારાષ્ટ્રનો મહાન સાધુ—કવી પુનાથી સોલ માઈલને છેટે આવેલાં દેહુ નામનાં ગામડામાં ૪૦ સં ૧૬૦૮માં જન્મ્યો હતો. એના અભગ નામનાં નીતીમાન કાવ્યથી અને ઇશ્વર તરફના ભકતી ભાવથી એ પોતાનું નામ અમર કરી ગયો છે. એના વડીલો સુદ્ર હોવા છતાં ઘણા ધાર્મિક હતા, અને વીહોખાના ભગત તરીકે જણાયલા હતા. તુકારામ તેર વર્ષની ઉંમરનો થયો ત્યારે એના ખાપે પોતાની દુકાનનું કામ એને સોંપ્યું, જે તેણે આઠ વર્ષ સુધી સારી રીતે ચલાવ્યું. ૪૦ સં ૧૬૨૯ માં દખણનાં લોકને દુકાળની મહા વેદના વેઠવી પડી, તે વખતે જે સંખ્યા ખંધ માણસો જુએ તવલીને મુઆં, તેમાં તુકારામની એક ખાચડી અને એક છેકરી હતી. વલી એનાં મા ખાપ પણ આ વખતે મરણ પામેલાં હતાં, અને ધધી પડી ભાગવાથી અને ભારે ખાટ જવાથી

એને દીવાલું પણ કાઢવું પડ્યું. આ સઘલો ગજબ સામયો આવી પડવાથી તુકારામને ભારે દુઃખ ઉત્પન્ન થયું, અને દુનિયાની સર્વ વસ્તુ ઉપરથી એનો ભાવ ઉઠી ગયો. ધરખાર કુંડુંપ સર્વ નકામું છે, એવો વિચાર આવવાથી એણે પોતાની ખાડીની જાંઠગી વીહોખાના ભગત તરીકે મંદીરમાં ભજન ગાવામાં અને લોકોને ઉપદેશ કરવામાં ગુજરી. શરૂઆતમાં જોકે તુકારામે ધરના કામ ઉપર ધ્યાન આપવાનું છોડી દીધું હતું, તોપણ કુંડુંપ સાથનો સંખંધ એણે તદન છોડ્યો હતો નહીં. દરરોજ સવારના વેડુલો ઉઠીને એ મંદીરે જઈને ભકતી કરતો, અને સાંજ સુધીનો સઘલો વખત પોતાને ગામથી ચાર માઈલ દુર આવેલાં જંગલમાં ગુજારતો, જ્યાં તે એકડો ઇશ્વર તરફ પુરો ભાવ રાખીને ધ્યાનમાં ખેમતો. સાંજે તે પાછો મંદીરે આવતો અને ભકતી કરવામાં કેટલોક વખત ગુજારીને ઘરે જતો. કેટલોક વખત આ પ્રમાણે એણે ગુજર્યો. ત્યાર પછી એક રાતના સ્વપ્નામાં એને શરૂ આવી મલ્યા, અને ખરા માર્ગનો ખોધ દીધો. એ વખતથી કવીતા રચવાની એની શક્તી ખુલી, અને થોડા વખતમાં તે એવો તો કુશળ કવી બન્યો, કે વાતચીત પણ એણે કવીતામાંજ કરવા માડી. એના અભંગ નામના રસોડોથી અને એના અનંત ભકતી ભાવથી એની કાંતી થોડા વખતમાં ચોમેર ફેલાઈ, અને એનું ભજન અને એની કંઠા સાંભળવાને સંખ્યા ખંધ લોકો વીહોખાના મંદીરમાં આવવા લાગ્યાં. પણ એક સુદ્ર તરફ આટલો ખધો લોકોનો ભાવ જોઈને બ્રાહ્મણો એની અદેખાઈ કરવા લાગ્યા, અને તેમના તરફથી થોડો વખત સુધી એને ભારે દુઃખ વેઠવું પડ્યું. આખરે જે બ્રાહ્મણો એના કટા શતરૂ હતા, તેઓ પોતાની જુલ કજુલ કરીને એના ચેલા થઈ રહ્યા. ૪૦ સં ૧૬૪૯માં તુકારામ પોતાના ગામ-માંથી એકાએક અદશ્ય થઈ ગયો, અને જોકે લોકોએ એના વીષે તરેહવાર અટકલો કરી,

તોપણ એનું શું થયું તે આજ સુધી ખાતરી પુર્વક જણાયું નથી. હીંદુ શાસ્ત્રમાં મોક્ષ માટે ત્રણ માર્ગ સુચવેલા છે—ભક્તી માર્ગ, કર્મ માર્ગ અને જ્ઞાન માર્ગ—તેમાં તુકારામે ભક્તી માર્ગ પકડ્યો હતો, અને લોકોને પણ એજ માર્ગ પકડવા એ કેહેતો હતો. એના અભંગ નામના હજારો શ્લોકો, જે એના ચેલાઓની મેહેનતથી જલવાઈ ગયેલા છે, તે આજે પણ મહારાષ્ટ્રમાં સઘળી વણુના લોકો—રાત્ન, પ્રાદ્યાણુ તેમજ સુદ્ર-મોટા ભાવથી ગાય છે. J.

ટુઠ પાઉદર, પીસ એન્ડ હ્યુબીનનો— પીસ અને હ્યુબીનનું પ્રખ્યાત દાંતનું મંજન નીચલી મેક્રવણીએ એકરસ કર્યાથી બને છે:— ૧ રતલ એન્ડ ચાકનો ભુકો, ૧ રતલ ઓરીસ પાઉદર (Orris Powder), ૦૧ દ્રામ લીંગ્વો (Carmin), ૦૧ રતલ ખારીક મેડા પાંડ, ૧ દ્રામ ગુલાબનું અત્તર, અને ૧ દ્રામ નીચીનીનું અત્તર. આ ચીજો એકરસ કર્યાથી Piesse and Lubin's Tooth-Powder બને છે.

તુરીઆમાં ગોસ્ત—'દોષીમાં ગોસ્ત' ની રીત પ્રમાણે સઘણું કરતું કરક એટલેજ કે દોષીનાં ગરના કટકા લેવાને બદલે માંડાં તુરીઆનાં ગરના કટકા લેવા.

તેઈન, એચ એન્ડ એન્ડ—એક ફરેન્ચ લખનાર. એના ૨ ગ્રંથોના ઇંગ્લેન્ડમાં તરતુમાર્ગે થયેલા છે, જેમાં 'હીસ્ટોરી ઓવ ઇંગ્લીશ લીટરેચર' નામનું પુસ્તક ઘણું વખણાય છે.

ટેકનીકલ કેન્ડ્રવણી - જુઓ 'ધંધા હુનરને લગતી કેલવણી' વાલી ખાખદ.

તેનીક એસીડ ગાર્ગલ—૨ આંકેસ ગ્લીસરીન ઓવ તેનીક એસીડ (Glycerine of Tannic Acid) ને ૧ પેંત પાણીમાં નાખો, અને એકરસ કરો. ઉમરે પુગેલાંઝાએ ૩ અથવા ૪ વખત એનો ઉપયોગ કરવો. મોઢીમાં આસરે ૨ ચમચા જેટલી લઈ તેના ડોગળા કરવા. દર વેલા ૪ વખત એ પ્રમાણે કરવું.

તેનીક એસીડ લોઝેન્સ—બ્લેક કરંત પેસ્ત સાથે ૧૦ ગ્રેન તેનીક એસીડ (Tan-

nic Acid) ને મીશ્ર કરો, અને તેની એક બીંદડી વાલી, તેની પર ૧. કરી નીરાણી કરો. દર ત્રણ ત્રણ કલાકે ઉમરે પુગેલાંઝાએ એકેક યા બખે લેવી.

તેનીસન, ઓલફ્રેડ—એક ઇંગ્લેન્ડ રાજ-કવી. ૧૮૦૯ માં જનમ્યો. ૧૮૮૪ માં ખેરન (કમરાવ) નો ખેતાખ આપવામાં આવ્યો. 'પો-એતીકલ વર્કસ', તથા 'દિમેતર' વાંચો.

તેપર્મ દરોફ્ટ—૧ દ્રામ લીકવીડ એલ્કેને-કટ ઓવ ફરન-ફટ અને ૧ દ્રામ સીરપ ઓવ જીનજર લઈને ૧ આંકેસ પાણીમાં ભેંસો અપવામ કરી ઉમરે પુગેલાંઝાએ સઘળી પીવી.

તેલર, હરેમી—(૧૬૧૩-૧૬૬૭). એના સંખ્યાબંધ પુસ્તકોમાં 'હોલી લીવીંગ એન્ડ ગ્રાઈંગ' નામનું પુસ્તક ઘણું વખણાય છે.

ટેલોફોન—'ફોન' (Telephone) (ત્રમે કાંઈ પણ લખ્યે તે અગાઉ રેખર્ટ હુકે ૧૬૬૪ માં ખાલાર પડેલી પોતાની એક ચોપડી-માં તે વિશે કાંધેલી અગમચેતીથી વાંચનારને વાંકે કરાવ્યું.

તે લખે છે કે "અને જેમ કાચોએ આપણી જોવાની શક્તી વધારી છે, તેમ ઘોડા વખતમાં એવાપણુ શોધકો ખાહાર પડે કે જેઓ પોતાનાં મનનાં બલથી આપણી સાંબલવાની, સુંધવાની અને ચાખવાની શક્તીને ખીલવી શકશે, એ વિચાર કાંઈ બેહુદો નથી. જોકે કેટલાક ગ્રંથ કરીએ માનવાને સાફ ના પાડે છે કે પટલામાં પટલા કાચમાંથી પણ અવાજ નહીં જઈ શકે, તોપણ હું એક એવી રીત બાણું છું કે જેથી ત્રણ રીટ જડી દીવાલમાંથી પણ સાંબલવું સહેલું થઈ શકે. હવામાંથી અવાજ પસાર થઈ શકે છે, એતો સર્વને રોશન છે; પણ હવા ફરતાં ખીણ કઈ ચીજ આપણે અવાજ તેટલીજ સે-હેલાઈથી અને સફાઈથી લઈ જઈ શકે, તેની તપાસ હજી થઈ નથી. હું વાંચનારાંઓને ખાતરીથી કહું છું, કે એક તાણીને લાંબા કાંધેલા તારમાંથી એક પલમાં રોશનીની ઝડપે કાંઈ-ક મોટા તફાવત સુધી અવાજને હું લેઈ જવા

તેલીફોન (આલ્ફ).
પામ્થો હતો અને વધી એટલુંજ નહીં પણ સીધાને પદ્મે વાંકા ટીકા તારમાંથી પણ હું અવાજ પસાર કરવાને શક્તીવાન થયો હતો.”

આતો ફક્ત એક શુદ્ધ આત હતી. તે એક ભવિષ્યની કૃતેહતી અગમચેતી હતી. જે વખતે તે રાખર્ટ હુકે ઉપલી અગમચેતી કીધી હતી, તે વખતે હું થોડુંજ જાણતો હતો કે તેની અગમચેતી પાર પડશે, એટલુંજ નહીં પણ વિધ્યા હુન્નરનાં ખલથી એટલી તો વધી જશે કે તેનાં ખ્યાલમાં પણ નહીં હોય.

પ્રોફેસર રીસના કહેવા પ્રમાણે તેલીફોન એ એક હુન્નર છે, કે જે એક અવાજને તેની મુલ જગ્યાથી ઘણાંક દુર પાછો ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

હવે આ અવાજ ઉત્પન્ન કરનાર યંત્ર તેજ તેલીફોન. માનવીના કાનની રચના કરતાં તે ધૃત્વે જે કાયદાની સંભાલ લીધી છે, તેજ કાયદો આ તેલીફોનમાં પણ અમલમાં આવ્યો છે અને આ પ્રમાણે કાનનો અને તેલીફોનનો મુકાબલો કરવા માટે કાંઈ ઘણું દુર કે ઘણું ઘેંટું જડું પડતું નથી. પેટેલાં આપણે હસ્તકૃત કાન એટલે તેલીફોન તપાસયે, અને પછી આપણે શુદ્ધરતી કાનની રચના સમજી શકીશું.

હાલમાં સઘલે ઠેકાણે વપડાતો તેલીફોન ઢાં આપણે તપાસ્યે, તે પેટેલાં જે નાની શોધ આ સંપુરણ તેલીફોનને તેનું રૂપ આપયું, તેની નોંધ લેઈયે. આ પેટેલું તેલીફોન તેના ખનાવનાર શ્રીકીપ રીસના નામપરથી રીસ તેલીફોનને નામે જાણાયલું છે. તેમાં તેણે વાપડેલી સઘથી ઉપયોગી ચીજ આ હતી: તેણે એક દાખડો લીધો, જેની એક બાજુ તેણે પતરાંના એક પડદાથી ખંધ ફરી લીધી, અને બીજી બાજુએ એક પોરોહાઈં મોડું કોતરી કાઢયું. પેલા પડદા ઉપર લોહાંતું એક પતરું મુકયું, જે પતરાંના એક છેડાને બેતરીના એક છેડા સાથે તાર વતી સંબંધમાં મુકયો, જે બેતરીનો બીજો છેડો જમીનમાં લેઈજવામાં આવ્યો. હવે પેલાં પતરાંની

જરા ઉપર એક સ્કું તેણે મોડયું, જેની સાથે તાર બાંધી તેને ઘણું દુર મુકેલા એક તાર વીંટાલેલાં લોહાંના સલ્યાની સાથે સંબંધમાં મુકયું અને પેલા લોહાંના સલ્યા ઉપર વિટાલેલા તારના બીજા છેડાને ઉપર માફક જમીનમાં મુકયો. આ પુરું થયું કે તે પેલા દાખડાના પોહોલાં મોઢાંમાંથી કાંઈ બોલ્યો કે તુરત તેનું બોલેલું પેલા તાર વિટાલેલા લોહાંના કટકાને બીજે છેડે આપ્પાદ પાછું ઉત્પન્ન થયું. આ ઉપરથી તેણે સીધ્ધ કીધું કે “વીજલીક રેલાના એક પછી એક આવતા મોજ, પેલાં બીજાં પતરાં ઉપર થતાં તેટલાંજ દખાણથી, પેલું આપનાર યંત્ર જે બોલે તે બીજાં લેનાર યંત્રને પાછું ઉત્પન્ન કરવાને શક્તીવાન કરે છે.”

હવે આ હસ્તકૃત કાનનો જે પેલો પતરાંનો પેટેલો પડદો, તે આપણા શુદ્ધરતી કાનમાં મોડવા-યલા પડદા જેવો છે. જે કે તે ખનાવતમાં જુદો છે, તોપણ કામમાં એકજ છે. જે પ્રમાણે કોઈ ધોંધાટ યા ગાયણના શીરીન અવાજથી આપણી કાન આગલની હવા હીલી આપણા કાનના પડદાને અસર કરે છે, તેમ પેલા બાકસમાં ભરાયલી હવા આપણા બોલવાથી પેલા બીજા પડદાપર અસર કરે છે. હવે આ બાપદથી રેકાયલી જગ્યા તરફ જતાં, આ ઢુંક મુકાબલો હયાંજ અટકાવી, બીજી વધારે ઉપયોગી શોધો તપાસ્યે.

જે તેલીફોનનું સુખ આજે આખી દુન્યાં ભોગવે છે, તે તેલીફોનને જાહેરમાં લાવવાનું માન એડીનબરોવાલા ડો. ગ્રાહામ બેલને ઘટે છે. હાલમાં વપડાતાં તેલીફોનની ખનાવટ નિચે પ્રમાણે છે: લોહચુંબક કીધેલાં પોહાદ (Magnet)ને પોહોલાં મોઢાં સાથના એક ગોળ દાખડામાં ખંધ કરવામાં આવે છે. આ લોહચુંબકના એક છેડા પર એક ચપટું બોબીન અથવા કાટલું જડી લીધેલું હોય છે, અને તે કાટલાં પર તાંબાના તાર વિટાલેલા હોય છે; અને તેમના બે છેડા તે દાખડાની આખી લંબાઈમાંથી પસાર થઈ તે દાખડાને બીજે છેડે જડેલાં બે સ્કુંઓને મળે છે. પેલા દા-

ટેલીફોન, (ચાલુ).

ખડાના પોઢાલાં મોઢાલાંની લગોલગ ઝીનો ધાતુનો પદ્ધતિ જડી લીધેલો હોય છે. આ પોઢાલું મોંઢું તખીખો જે સ્પર્શસંકોપ (છાતી તપાસવાની હુંગળી) વાપડે છે, તેનાં મોંઢાં જેવું હોય છે. હવે સાધારણ રીતે આ યંત્ર આપણે સાંભળવાને માટે કાન આગળ ધર્યે છીએ, જો કે તેમાંથી ખોલ્યે તોપણ ચાલે. હવે સાધારણ રીતે જેમાંથી ખોલ્યે છીએ, તે કાંઈ ઉપલાંથી જુદું નથી. માત્ર ફરક એટલોજ કે આ દાખડો ચોરસ હોય છે, અને તેને ભીંટે જડી લેવાની સગવડ કાઢેલી હોય છે. એક લાંબા પાટયાના ઉપલા ભાગ પર આ ચોરસ દાખડો, અલખત તેમાંની સઘલી ઉપયોગી ચીજ સાથે, ગોઠવવામાં આવે છે, જેની નીચે એક ઢંધડ ખંધ કરવાના એક ગોખલામાં વિજ્ઞાતીક ઝેતરી રાખવામાં આવે છે. હવે ઉપલો ચોરસ દાખડો તેમાં ખોલવાને માટે વાપડવામાં આવે છે, તોપણ તેલીફોન વાપડનારાઓએ આ ખેડ દાખડા રાખવા અવશ્યતા છે: કારણકે જે ખોલવાને માટે મુકરર થયેલો છે તે જરા મોટો અને વધારે શક્તીવાન છે.

હવે આ તેલીફોનમાં પેલું તાર સાથનું કાટલું અને પેલું લોહચુંખક એક વાર ખરાબ ગોઠવાયું, કે તે અખત ખેલી જાય છે. હવે પેલું લોહચુંખક, પેલા દાખડાના મોંઢા આગળ ગોઠવેલા પડદાને 'ફ્રિક્શન' (જુલો 'વીજલી')થી લોહચુંખક ખનાવે છે, અને જ્યારે પેલાં મોંઢાંથી આપણે ખોલ્યે છીએ ત્યારે આપણા અવાજથી તે આમ તેમ હીલી પેલાં લોહચુંખકમાં અવારનવાર ચોક્કસ ફેરફાર કરે છે; જેથી થાય છે એમ કે પેલાં કાંટલાં પર વીટાલેલા તારોમાં વીજલીક ખેટરીમાંથી વીજલીક રેલાનો ચકરાવો (જુલો 'તેલીગ્રાફ') ખાંધી વીજલીક રેલો ચાલુ કરે છે, અને એજ પ્રમાણે પેલાં (ગોળ દાખડાવાળાં) 'લેનાર' યંત્ર માં પણ ફેરફાર થઈ આપણને ખોલેલું પ્રગટ સંભલાય છે. જોકે સામેવાલાનું ખોલેલું આપણને ઉચ્ચારે ઉચ્ચાર પરગર્જ સંભલાય

છે, તોપણ અવાજ ઘણો તીજો અને નરમ આવે છે, એટલો કે જો કોઈ પોતાનું નામ દીધા-વીના ખોલે, તો આપણને ખીલકુલ જણાય નહીં કે કોણ ખોલ્યું. અલખત! આ ખામી સુધારવાની ઘણી તરેહની કોશિશ થઈ છે, તો પણ એક સીવાય કોઈ પણ મનમાનતી પાર ઉતરી નથી.

પ્રોફેસર ઐલેકઝાંડર ગ્રાહમ બેલની આ ફતેહ પછી ઘણા વીધ્વાનોએ પોતાની વીધ્યાની લગામના જરે આ શોધના મેદાનમાં ઘોડા દપટાબધા, પણ તેઓની શોધો એટલી તો નીરજીવ નીવડી યા એટલાતો ઘોડા ફેરફાર સાથની નીકળી કે હાં તેમના વર્ણનો આપવાની જરૂર પણ નથી. તોપણ ઉપલી કોશિશોમાંની એક ઘણું દરજ્જે ફતેહ-મંદ નીવડી છે, તેની હયાં નોંધ લીધા વગર રહેવાતું નથી.

આપણે ઉપર જોયું કે તેલીફોનમાંથી અવાજ ધીમો પણ પરગર્જ સંભલાય છે, પણ કોણ ખોલ્યું તે જણાતું નથી; અને તે ખામી સુધારવાની કોશિશ ઘણાઓએ કીધી છે. તેમાં જો કોઈખી ફતેહમંદ નીકલેલો કેહેવાય તો તે અમેરિકાનો વીધ્વાન શોધક એડીસન છે. તેણે વલી પોતાનું 'ખોલનાર' તદ્દન નવીજ રચનાથી રચ્યું છે, જેનું પેટન્ટ તેણે ૧૮૭૭ના જુલાઈ માસમાં લીધું હતું. એડીસનની આ ગોઠવણ યંત્ર વીધ્યા માંહેલા ઘસારા જેને ઇંગ્રેજીમાં 'ફ્રિક્શન' (Friction) કહે છે, તેનાકાયદા ઉપર ખંધાયેલી છે. એડીસનનો આ તેલીફોન જેમ રચનામાં ખેલથી જુદો છે, તેમ વપડાસમાં પણ જુદો છે. ખેલના તેલીફોનથી તો સામેવાલો શું ખોલે છે, તે પેલો જે ચખ્ખસ પેલું સાંભલવાનું યંત્ર કાન આગળ ધરે તેજ સાંભલી શકે છે, જ્યારે એડીસનનાં આ તેલીફોનમાં તે ઝોરડામાં કોઈખી ખેડેલો ચખ્ખસ સાંભલી શકે. ત્યારે કોઈ પુછશે કે તેમાં કોઈ ખાનગી વાતચીતની મતલખ સચવાયજ નહીં. અલખત નહીં! તેલીફોન ખાનગી વાતચીત

ટેલીફોન, (ચાલુ).

ને માટે છેજ નહીં. જેમ બેલનાં તેલીફોન-માંથી સાંભળનાર સીવાય કોઈ બીજું સાંભળતું નથી, તેમ તેનાજ તેલીફોનનાં પેલા ભાગ પર બેલનારને એટલું મોટે બેલવું પડે છે કે ત્યાં હાજર રહેલું કોઈ પણ સાંભળે છે. ત્યારે ખાનગીની વાત તો હયાં રહીજ નહીં, અને જ્યારે ખાનગીની કોઈ તકરાર હયાં તકતી નથી, ત્યારે એડીસનનું પેટન્ટ એક એવો કાયદો ધરાવે છે કે બેલના ટેલીફોન કરતાં થોડે દરજ્જે તે વધુ ફેલ્ડિંગ કેલેવાય, અને તે એ છે કે પેલો સાદ મોટે આળ્યાથી કોણ બોલે છે તે તુરત ખરાબર સંભલાય છે, અને 'તમે કોણ છો' આ સવાલની જરૂર રહેતી નથી.

ત્યાર પછી એલીશા એડીસનમાં કાંઈક ફેરફાર કરી ૬૦ સં ૧૮૭૫-૭૮ની વચ્ચેમાં પોતાનું પેટન્ટ લીધું.

ત્યાર પછી પ્રોફેસર ડોલબેરે વળી એક નવી-જ જાતનું તેલીફોન શોધી કાઢ્યું બેલનું તેલીફોન વાંચતાં વાચનારે જોયું હશે કે બેલનાં તેલીફોનમાં વીજલીથી ખનેલું લોહચુંબક વાપડવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે આ નવાં તેલીફોનમાં લોહચુંબકની કાંઈપણ મદદ લેવામાં આવી નથી. ૧૮૯૩માં રોયલ હાઈકોર્ટ ઓફ સોસાયટીના હાલના પ્રમુખ સર ઉર્વીલ્યમ થોમસને પોતાની એક ચોપડી* મારફતે એનું સીલ્ક કીધું કે વીજલીનાં કનડેન્સર (એટલું કરનાર. જુઓ 'વીજલી') ને જ્યાં આ ખાલી કર્યું, ત્યારે નાની પીસ્ટોલમાં યોડી ફોડી હોય તેવા અવાજ થાય છે. આવીજ રીતની સામેતી ફોકલ વાર-લીએ પણ તપાસી હતી, જેણે વીજલીના કંન્ડેન્સર (Condenser) ના આ રૂણને તેલીફોનમાં વાપડવાની સુચના કીધી હતી. અને આજ ૬૫ ઉપર પ્રોફેસર ડોલબેરનું તેલીફોન રચાયલું છે.

હવે તેલીફોનનો કાયદો, તેની શોધ, તેની હુંક તવારીખ અને જુદા જુદા શોધકોનાં

ઉપયોગી તેલીફોનની આ નોંધ પછી તેલીફોનના તારના મધ્યાંમાં રહેલ તેમાં થતું કામ અને બીજા જાણવા જોગ હકીકત આપે.

તેલીફોનના તાર—આધારણ રીતે બેલતાં તેલીફોનના તારની ગોઠવણ દરેક રીતે 'તેલીગ્રાફી' ને (જે મથાલાં હેકલની ખાખદ જુઓ) મળતી આવે છે. શેડરોમાં, કે જ્યાં એક મંચબીડું યા મકકમાંથી ઘણા તારો નીકળે છે ત્યાં, તારો જગા હોવાથી દેખાવ ઘણો કંપગો અને કદરૂપો લાગે છે. તેટલા માટે જરા વધારે મજબૂત પા-તુના પટલા તાર વાપડવામાં આવે છે, અને તેથી સીલીફોન, એલુમીનમ દ્વિતીકા પા-તુઓ તાર ખનાવવાને કામમાં વધુ આવતી જાય છે. મજબૂત પાતુના પટલા તારો ઘણું સુધી ચાલે છે, એટલુંજ નહીં પણ શેડરોની બેલ ચલી હવા (કારણ કે શેડરોની હવા જ્યાં કારખાનાઓ ઘણા હોવાને લીધે ગામડેના જેવી સ્વચ્છ અને ચોખી હોતી નથી) માંથી તે મન-માનતું કામ કરી શકે છે, અને તેમને થાંબલાઓ ઉપર તાળીને મઢાવવા માટે પણ સેડેલું થઈ પડે છે તાંબા અને પીત્તના તાર તેલીગ્રાફીમાં વપડતા લોહાંના તાર ઉપર બેશક સરસાઈ ભોગવે છે, અને લોહાંના અને તાંબાના તાર વચ્ચેનો ફરક એટલે સુધી, રીસલ્વર્ગ અને બીજાઓ મ કાઢ્યો છે કે તાંબાના તાર મારફતે હળુ માર્ગ લાંબે બેલેલું પણ પાછું પ્રગટ ઉતપન્ન થાય છે, જ્યારે જાણુતો પ્રીસ, લંડન અને મેનચેસ્ટર વચ્ચે લોહાંના તાર મારફતે સંધિસો ચલાવવાને નીચ્છલ ની-વડ્યો હતો. હવે આ તારોની સંધિસા લેઈ જવાની શકતી તપાસે.

સારી શકતી ધરાવનારી પાતુના પટલા તાર ડાટ્યાંથી તે ઉપર થતી ખુદરતી વીજલીની અસર આપણે કમી કરી શકે છીએ. આ સવ-લા તારો ખનતાં સુધી જમીનથી ઘણે ઉંચે ખાંધવા જોઈએ. રીસલ્વર્ગ અને બીજાઓ

તેલીફોન, (ચાલુ).

કામલાઓ પર મુકેલા ત્રાંખાના તારની મન્દથી હજારથી વધુ માઇલને છેટે વાતચીત કરી હતી. પણ વીધ્યાની હાલની હાલત તપાસતાં દર્પા મારફતે તેલીફોન (જે જીવો)ની માફક સો માઇલ કરતાં વધારે તેલીફોનીક સંધેસો ખીલકુલ જાય નહીં એ સંભવીત છે.

તેલીફોનની લાઇન ચલાવવાને માટે જે પે- હુલી રીત વાપડવામાં આવતી હતી તે ઘણીજ સેહેલી હતી. તેલીફોનના જેવી એક સાધારણ લાઇનને એક ખેલનો તેલીફોન દરેક છેડે જોડવામાં આવ્યો હતો, અને તેમાં વાપડવામાં આવતા તારોનાં એકેકા છેડા દરેક ખાલુએ રહતા તેમને (જીવો રીસની ગોઠવણ) જમીનમાં ઉતારવામાં આવતા હતા. આ જમીનમાં ઉતારવાનું કારણ એમ કે તેલીફોનનાં કામમાં વપડતી વીજલીના રેડો પોતાનો ચકરાવો પુરો કરે નહીં ('જીવો તેલીફોન') ત્યાં સુધી કાંઈ પણ અસર તેલીફોન પર થાય નહીં. હવે વીજલીનો ચકરાવો આ પ્રમાણે ખને છે. ધારે કે કામ કરતી એક ખેતરની ખે પ્લેટો ('જીવો વીજલી')માંની એક પ્લેટ પર ખાંધેલો તાર તમો હાથમાં લેવો, અને તેથી થતી અસર માટે ચો-ભો, પણ કાંઈજ નહીં. હવે પેલી ખીજ પ્લેટને છેડે ખાંધેલો ખીજ તાર પણ તમારા ખીજ હાથમાં લેવો કે તુરત તમને એક આંચકો લાગશે. હવે આ આંચકો પેડેલાં નહીં લાગ્યો અને પછી લાગ્યો તેનું કારણ શું? પેડેલા અખતરામાં જે કાર્ય થયું તે આ હતું: તમે જે છેડો પકડીશો તેમાંથી વીજલી નીકળતી હતી, જે વીજલી તમારાં શરીરમાંથી થઈ જમીનમાં જતી રહેતી હતી. પણ ખીજ અખતરામાં જે કાર્ય થયું તે તદ્દન જુદું હતું; તેમાં તો પેલી વીજલી પેલા તારમાંથી નીકળી, તમારાં દીલમાં ફરી, પેલા ખીજ હાથમાં પકડેલા તાર તરફ ખેંચાઈ જઈ, ખેતરમાં જતી રહેતી હતી; અને જે જગ્યાએથી નીકળી તેજ જગ્યાએ જઈ જેવું કમ્પાસથી આપણે ગોલ કુંડાલું દોર્યે

છીયે, તેનું એક કુંડાલું દોરતી હતી. આનું નામ તે સરકીત, યાને ચકરાવો. ત્યારે હવે ચકરાવા વીધે આટલું ખોલ્યા પછી આપણે આગલ ચાલ્યો. આ પ્રમાણે જમીનમાં પેલા ખે છેડા ખોસવાથી ઉપર કહેલો ચકરાવો પુરે થતો હતો. જમીન આવાં સાધન તરીકે વપડતી હોવાથી, તારને જમીનમાં ખોડી નીચે મુકવાની મેહેનત અને પછસાનો મોટો ઉગારો તે હયાં કરતી માલમ પડે છે, જોકે જે રેડો પેલી ખેતરમાંથી નીકળે છે તે રેડો કાંઈ જમીન પાછો ખીજે છેડે યો-કલતી નથી, તે તો જમીનમાં ખોડોવાઈ જાય છે, પણ તેટલોજ રેડો જમીન પેડે છેડે પોતાનામાંથી મોકલે છે.

ત્યારે હવે જ્યાંથી આપણે ચકરાવાની સમજણ ચાલુ કરીધી ત્યાંથી પાછા આગલ વધ્યે. પેલા છેડા જમીનમાં ઉતાર્યા પછી એક તેલીફોનમાંથી ખોલેલુ ખરાખર ખીજ તેલીફોનમાંથી સંભલાવું હતું. એકજ તેલીફોન વારા ફરતી મોંહ આગલ ધરી, તેમાં ખોલી, તુરત પાછું સંભલવાને કાન આગલ ધરવાની અવગણ દરેક છેડે અમેએ ઉપર કહ્યું તેમ ખે તેલીફોન વાપડવાની ખરી જરૂર છે. હવે આપણે તેલીફોન જોઈ તે ખે ઠેકાણે ગોઠવ્યું. પણ જે ઘણી સાથે આપણે વાત કરવા માંગતા હોઈયે, તેનું ધ્યાન પેડે છેડે કેમ ખેંચવું? આ સગવડ એક વીજલીક ઘાંટરડી પુરી પાડે છે. આ નાના ચંગને પેલા ખોલવાને માટે ગોઠવેલા ચોરસ દાખડા ઉપરજ ગોઠવવામાં આવે છે, જે ચંગ કાંઈ લોહચુંપકની ગોઠવણુ યા પેલા તેલીફોનમાંજ વપડતી ખેતરથી વાગે છે. જ્યારે તેલીફોનનું કામ પડતું નથી ત્યારે તેનું કામ કરનારી ખેતરની સરકીતસ યા ચકરાવો તોડી નાંખવામાં આવે છે, અને તેજ કલાથી તેજ વખતે અંગનો સંબંધ તે વીજલી સાથે ખંધાય છે. આ છેલ્લી રીત ઘણી ખરી દરેક તેલીફોનમાં જોવામાં આવે છે. ઉપલાજ ચોરસ દાખડાની જમણી ખાલુએ એક હુક તમોને જણાશે, કે જેમાં તેલીફોનનું પેલું સાંભલવાનું

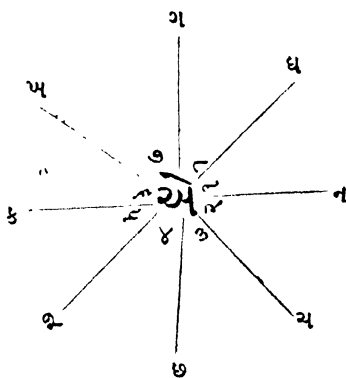
તેલીફોન, (યાલ).

ભુગર્ ટાંગેલું રહે છે. આ હુંકમાં એવી ગોઠવણ હોય છે કે જ્યાં સુધી તે પર તેલીફોનનું પેલું ભુગર્ ટાંગેલું રહે છે, ત્યાંસુધી તેલીફોન સાધનો વીજલીક સંપંધ દુટી ઘાંટ સાથે જોડાયેલો રહે છે. આ જો ખાતરીથી જાણ હોય, તો જે વખતે તેલીફોન તે હુંકમાં હોય, તે વખતે પેલા ઘાંટનો હાથો ફેરવો, કે તુરત તમારો તેમજ જે ધણીને તમારો ખોલાવવા માંગતા હોવ, તેનો અંગ વાગશે. પેલું તેલીફોન ટાંગેલું જ રાખી જરા વાર ઠોભો, કે તુરત તમારો અંગ વાગશે, એટલે તરત પેલું તેલીફોન પેલા હુંકમાંથી કાઢી તમારે કાને ધરવું. જેવું તેલીફોન તે હુંકમાંથી નીકળ્યું કે ઘાંટનો સંપંધ દુટી તેલીફોન ચાલુ થશે, જેની ખાતરી કરવા પેલો અંગનો હાથો ફેરવો, તો પેલો અંગ વાગશે નહીં.

હવે આ ગોઠવણ તો શહેરમાં ફક્ત બેજ જણનાં ઘરમાં તેલીફોન હોય તેને માટે છે. પણ જ્યાં એક શહેરમાં સેંકડો તેલીફોન વાપડનારા એવો એકમેક સાધનો સંપંધ કેમ ગોઠવાય?

કાંઈ દરેકને એકઠો સાંધો પુરો પડાયજ નહીં, અને તેટલા માટે જે ગોઠવણ કરવામાં આવી છે, તેને એક્સચેન્જ (Exchange) કરી કહે છે.

આ એક્સચેન્જ તે તેલીફોન કંપનીની હાજીસ છે, જ્યાંથી કોઈની બે જણના તેલીફોનને સંપંધ કરી આપે છે. આ રીત નીચલી આકૃતિ પરથી ખરાખર જાણી શકો છો:—

ધારો કે 'ક' ને 'ધ' સાથે વાત કરવી છે, ત્યારે 'ક' એક્સચેન્જ 'એ' માંના એક માણસને પોતાની આ મરજી જણાવે છે. તુરતજ 'એ' માંનો પેલો માણસ 'ધ' ને ખોલાવી ૧ અને ૧ નંબરના તેલીફોનને જોડે છે. જેથી 'ક' અને 'ધ' નો સંપંધ બંધાય છે. અને તેમ દરેકનું જાણવું.

આ એક્સચેન્જની પણ જુદી જુદી ગોઠવણ આવે છે. જેમાંની એક ગોઠવણ ગ્લાસગો તેલીફોન કંપનીવાલા મી. ડી. બી. કહેરે સુચવેલી કહેવાય છે જુઓ 'દુરચ'.

‘રફીક.’

તેલીગ્રાફ—(Telegraph) એ શબ્દ બે યુનાની શબ્દોનો બન્યો છે. (Tele દુર and Grapho, હું લખું છું.) ધાતુના બનાવેલા તાર-માંથી એકાંદ વીજલીક રેલો અથવા પ્રવાહ (Voltaic Current) પસાર થઈ એક ચોકસ જાતના યંત્રોમાં નીશાણીઓ માટે આપણને સંદેશો મોકલવામાં ઘણા ઉપયોગી થઈ પડે છે. તેવાં યંત્રોને ઇલેક્ટ્રીક તેલીગ્રાફ (Electric Telegraph) યાને વીજલીક તાર કરી કહે છે.

તેલીગ્રાફ ત્રણ મુખ્ય ભાગોનો બનેલો છે:—

૧. ધાતુના બનાવેલા તારોથી બે સ્તેશનોને કોઈપણ રીતે જોડી એક ચક્રારો (Circuit) બનાવવો; તથા વીજળી બનાવવા ચોકસ જાતના યંત્રો (Batteries) તૈયાર રાખવાં. હી-આં ચક્રારો (Circuit) શબ્દની થોડીક સમજણ લઈએ. અખતરાઓ પરથી એવું સી-દ્ધ કરવામાં આવ્યું છે કે એક વીજલીક રેલો (Electric Current) એક ચોકસ ચીજ પર ક્યારે અસર કરી શકે, કે જ્યારે તે એક ચોકસ ખેતરીમાં વપડતી એક પ્લેટમાંથી નીકળી તેજ ખેતરીની બીજી પ્લેટને પાછો આવી મલે. આ વીજલીક રેલાની નાની જેવી મુસાફરીને ઇલેક્ટ્રીક સર્કીટ (Circuit) કહે છે; અને આપણે વરણન દરમિયાન આ સર્કીટને ‘ચક્રારો’ના ગુજરાતી શબ્દથી ઓલખીશું. (વધુ માટે જુઓ ‘તેલીફોન’).

૨. એક સ્તેશન પરથી બીજાં સ્તેશન પર સંદેશો મોકલી શકાય; તેથી એક ‘કમ્યુનિકેટર’

ટેલીગ્રાફ (યાજ્ઞ).

(Communicator) રાખવું, જેનું મુખ્ય કામ એટલુંજ કે જ્યારે સંદેશો મોકલવો હોય ત્યારે તે આખો ચક્રાવો ખનાવે, અને જ્યારે કંઈ કામ નહીં હોય ત્યારે ચક્રાવો ભાંજી નાખે.

૩. એક સ્તેશન પરથી મોકલેલો સંદેશો બીજાં સ્તેશન પર લેવાઈ શકે એવું એક જાતનું ચંત્ર, જેને ઇન્ડિકેટર (Indicator) કરી કહે છે તે, તૃતીય રાખવું.

ઉપર જોઈ ગયા તેમ ટેલીગ્રાફને માટે આપણને વીજળી ધણી જરૂરની છે પણ વીજળી કઈ? વીજળી બે જાતની હોય છે:--

૧. જે જાતની વીજળી વરસાદ અને તોફાનની વખતે આપણને મળી આવે છે, તેને કુદરતી વીજળી કહે છે.

૨. હસ્તકૃત વીજળી (Artificial Electricity). જે ચોક્કસ જાતની ધાતુઓ, (જેવીકે જસત અને ત્રાંબુ, જસત અને પ્લેટીનમ, જસત અને રૂપ,) કેટલાક ચોક્કસ જાતના તેજોઓ અને એસીડો, જેવીકે સલ્ફ્યુરિક એસીડ (Sulphuric acid), નાઇટ્રીક (Nitric acid), મેરચુર (Sulphate of Copper), બાયક્રોમેટ (Bichromate of Potash)ના રસાયણી કાર્ય (Chemical Action), વગેરેથી ખને, એવી જાતની વીજળીને (Voltaic Current Electricity) 'વાલ્તેક કરન્ટ ઇલેક્ટ્રીસીટી' એટલે વીજલીક રેણો અથવા પ્રવાહ કરી નામ આપ્યું છે, અને તે ખનાવવાના યંત્રોને Batteries કરી કહે છે.

વધુ માટે જુવો 'વીજળી'વાલી ખાખદ.

બેતરીઓ (Batteries) ધણી જાતની હોય છે, જેવીકે દેનીયલ બેતરી (Daniel's Battery), બુનસન બેતરી (Bunsen Battery), ગ્રોવ બેતરી (Grove Battery), લેક્લાન્ચી બેતરી (Leclanche Battery), અને મીનોટ્ટો બેતરી (Minotto's Battery), ઇત્યાદી હોય છે, જેમાંની મીનોટ્ટો બેતરી ટેલીગ્રાફને માટે હાલ વાપડવામાં

આવે છે, પણ દેનીયલ બેતરીનો ફરાનસમાં ટેલીગ્રાફને માટે ઘણો ખર્ચ પડે છે, જ્યાં તે બેતરી લાગત કામ કરે છે

કેટલેક ઠેકાણે તો લેક્લાન્ચીની બેતરી વાપડવામાં આવે છે, પણ આ જાતની બેતરીમાંનો વીજલીક રેણો ચાલુ હોતા નથી, અને એ બેતરીના આ ગુણથી—યાને એમાંથી પેદા થતા વીજલીક રેણો ખટકે ખટકે જતા હોવાથી ઇલેક્ટ્રીક બેલ (Electric Bell) યાને વીજલીક ઘાટરડીમાં તેનો સારો ઉપયોગ થાય છે.

બેતરીઓમાં વીજળી પેદા થઈ કે તે વીજળી તેમાં વાપડેલી ધાતુઓની સાથે જોડેલા કેટલાક ત્રાંખાના તારોના ખનેલા એક ચક્રાવા (Circuit) માંથી એક પલકારામાં પસાર થઈ જાય છે. ટેલીગ્રાફના કામમાં એક આખો ચક્રાવો બે તારો—એક તાર તેમાંથી વીજળી જવાને માટે અને બીજા તારમાંથી પેલી બેતરીમાં પાછા ફરવાને માટેના ખનેલો હોતા નથી, પણ ફક્ત એક તારની મદદથી સંદેશો મોકલી શકાય છે. ટેલીગ્રાફને માટે વપડતી મીનોટ્ટો બેતરીમાં જસત અને ત્રાંખાની ધાતુ આ વાપડવામાં આવે છે; આ ત્રાંખાના જડાં પતરાં સાથે એક તાર જોડવામાં આવે છે, જેના છેડો કેટલુંક પણ ઇલેક્ટ્રીક ટેલીગ્રાફના ચંત્રમાંના એકાદ ચોક્કસ સ્ક્રુ સાથે પેલી બેતરી અને વીજળી ચંત્રને સંબંધમાં લાવવામાં આવે છે; અને પેલી જસતની પ્લેટ સાથે જોડેલા એકાદ તારનો બીજો છેડો એક ધાતુની પ્લેટ સાથે જોડવામાં આવે છે, અને તે પ્લેટને જમીનમાં દાટવામાં આવે છે. જે ઠેકાણે સંદેશો મોકલવાનો હોય ત્યાંની બેતરીઓને બે વીજળી રીતની માફક જમીન સાથે જોડવામાં આવે છે. આમ સ્ટીનહીલ (Steinheil) ૧૮૩૭ના વરસમાં મ્યુનિચ શહેરમાં એક અખતરો કરી દેખાડી આપ્યું હતું.

પહેલ વહેલું મોસ્ચો ઓરસ્તેતે શોધી કાઢ્યું કે જો એક (Electric Current) વીજલીક રેણો એક નાની જુદી પર ફરતી એક (Mag-

ટેલીગ્રાફ (યાદ).

netic Needle) લોહચુંબકી સોયની ઉપરથી પસાર કરવામાં આવે, તો તે રેલો (Current) તે સોયની ઉપર સીધા માર્ગમાંથી ખસી જવાની એક ચોકસ નતની અસર કરે છે; પણ ત્યાર પછી મોંસ્ચો સવીજરે એવું જણાવ્યું કે જો એક કરતાં વધારે તારોના આંટા (Turns) માંથી એક વીજળીક રેલો પસાર કરવામાં આવે, તો તે સોય ઉપર વધારે અસર થઈ શકે છે. આવાં ચંત્રને ઇન્વેલ્યુમાં (Schwiger's Multiplier) સ્કવીજરનું 'મલતીપલાયર' કરી નામ આપવામાં આવ્યું છે. ટેલીગ્રાફીનો મુળ પાથો જો જુવો તો સ્કવીજરનું 'મલતીપલાયર' છે.

આપણે ઉપર જોયું તેમ વીજળી પસાર કરવાને માટે ત્રાંખાની ધાતુના ખનાવેલા તારો વાપડવામાં આવે છે. એ તારોને આસપાસથી ચોકસ ચીજનું પડ (Insulate) કરવામાં આવે છે, એવી મતલબથી કે તેમાંથી પસાર થતો વીજળી જતી રહે નહીં, અને તે તારો કાત ખાતાં ખરે, તથા તે તાર, કે જેમાંથી વીજળીક રેલો પસાર થાય છે તે, જો ત્રણ બીજા તારો સાથે મલી જાય તો તેમાંથી પસાર થતો વીજળીક રેલો પેલા બીજા તારોમાંથી પસાર થતો રેલા સાથે બેળાઈ જાય નહીં.

જેમ તાર જુનો તેમ તેમાંથી વીજળીક રેલો ઘણા જલદીથી પસાર થઈ શકે છે.

હવે જો એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે આપણે એક વીજળીક રેલો પેલા ત્રાંખાના ખનેલા તારોમાંથી પસાર કરવા માંગતા હોઈએ તો તેઓને જમીનને લાગવા દેવા નહીં જોઈએ; કારણકે તેમાંથી પસાર થતી વીજળી ખોલવાઈ જાય છે. એને માટે કેટલીક ઈંચાઈએ થાંભલાઓ જમીન પર ઢાલવામાં આવે છે, અને આ થાંભલાઓ મારફતે તે તારોને લઈ જવામાં આવે છે; આથી કરીને પેલા તારો જમીનથી ઘણા દુર રહી શકે છે.

હવે પેલા થાંભલાઓ, જેઓ પણ પીકલ લોખંડના ખનેલા હોય છે તેઓ, નો અને તારોનો સખંધ જુદો રહેવો જોઈએ. જેને માટે આ તારોને જુદા થાંભલાઓ મારફતે નહીં લઈ જતાં થાંભલાઓ ઉપર ગોઠવેલાં સફેદ કોડીના ખનાવેલાં નાના પ્યાલાંની મારફતે લઈ જવામાં આવે છે; આથી કરીને તે તારોમાંથી પસાર થતી વીજળી ખોલવાઈ જતી નથી.

ટેલીગ્રાફીક ચંત્રની ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ.—ટેલીગ્રાફનો પેહલ વેહલો શોધનાર કોણ અને આસ્તે આસ્તે ટેલીગ્રાફી કેમ વપડાસમાં આવતી ગઈ, તેનું જો ખરાબર વર્ણન કરવા બેસીએ તો પાનાનાં પાનાંઓ ભરાઈ જાય; તોપણ કેટલાક મુખ્ય શોધકોએ ટેલીગ્રાફીની શોધ કેમ કરી, તે વીશે હાલ આપણે નીચલી ચોટીક લીટીઓમાં જોઈએ:—

૧૮૧૧માં સીમરોંગે એક ટેલીગ્રાફ શોધી કાઢ્યો, જેમાં તે પાણીને મુળ તત્વોથી છુટાં પાડી સીગનલોની મારફતે સંદેશો મોકલી આપતો હતો. ૧૮૨૧ ના વરસની શરૂઆતમાં પેરિસ શહેરના મોંસ્ચુ એમપીયરે અખતરાઓ કરી એવું જણાવ્યું એક 'ગેલવેનોમીટર' (વીજળી માપવાનું 'મીટર' ચંત્ર) ધણે દુર સ્તેશન પર મુકવામાં આવે, અને જો તારોનો એક આખો ચક્રાવો ખનાવવામાં આવે, તો સીગનલોની મારફતે એક સંદેશો મોકલી શકાય છે. ૧૮૩૩ માં ગોટીનજનમાં સ્કીલીંગ અને વેંબરોએ જાહેર કીયું કે જો એક ગેલવાનોમીટર (Galvanometer) પર કોટરેલી અક્ષરમાળા એક લોહચુંબકી સોય (Magnetic Needle)ના ફરવાથી વંચાઈ શકાય છે. લનડન શહેરનાં કુક અને બ્રીટસ્તને ૧૮૩૭ માં લોહચુંબકી સોયવાળું ટેલીગ્રાફીક ચંત્રનું પેટન્ટ લીધું. આ ચંત્રને ઇન્વેલ્યુમાં સીંગલ નીડલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ (Singal Needle Instrument) કરી નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ટેલીગ્રાફ (આહ).

સીંગલ નીડલ ઇનસ્ત્રુમેન્ટ—આ યંત્ર દે-
ખાવમાં એક સાધારણ ધડીયાલના જેવું છે.
અને જેમ એક ધડીયાલપર આપણે આંકડા
નિહાએ છીએ, તેમ આ જાતના યંત્રમાં ઇલેક્ટ્રીક
મુળાક્ષરો જોવામાં આવે છે. આ યંત્ર કંઈજ
નહીં પણ એક 'વરટીકલ ગેલવાનોમીટર'
(Vertical Galvanometer) છે, જેમાં
દાંડેલી એક લોહચુંબકી સોય (Magnetic
Needle), જ્યારે એક વીજલીક રેડો તેની
આસપાસ ફરે છે ત્યારે, જમણી યા ડાબી
ખાણુએ ફરે છે જે સોય આપણને તે યંત્રની
ખહારની ખાણુએ નજરે પડે છે તેના ઉપર
પેડો વીજલીક રેડો કાંઈ અસર કરતો નથી, પણ
તે તો ફક્ત દર્શક 'ઇન્ડેક્સ' એટલે (Index)
છે. એક ખીજી અંદર રાખેલી સોય, જેની
આસપાસથી વીજલી પસાર થાય છે, તેની
ખરાબર અણીએ અણી સીધી (Parallel)
આ ખહારથી દેખાતી સોયને રાખવામાં આવે
છે. પણ ત્યારે આ ખોટી નીડલનું કામ શું?
એટલુંજ કે તેના ફરવાથી આપણે તે ' ગાલ-
વાનોમીટર ' પરની અક્ષરમાળા વાંચી સંદેશો
સમજી શકીએ છીએ. આ યંત્રમાં 'સીગ્નલિંગ
કી' (Signalling Key) અથવા 'ટેપર'
(Tapper) વાપડવામાં આવે છે, જેનું કામ
એટલુંજ કે એક વીજલીક રેડો જ્યાં ગમે ત્યાં
આપણે સહેલાઈથી મોકલી શક્યે. એક સ્તેશન
પરના આ યંત્રમાંની ટેપર (Tapper)
ખીજી સ્તેશન પરના ખીજાં યંત્રની ટેપર
(Tapper)ને હલાવે છે, અને આમ સંદેશો
મોકલી શકાય છે. એ ટેપર (Tapper) કાંઈજ
નહીં પણ એક જાતનો ઉપર નીચે થતો હાથો
(Lever) છે, જે હાથવાથી ચક્રાવો (Cir-
cuit) બંધાય છે.

આ યંત્રોથી જેવું જોઈએ તેવું ખરાબર
કામ થઈ શકતું નથી: કારણ કે પેલી સોયનું
ફરવું ખરાબર જોવા એક માણસને અને તે

લખી લેવા એક ખીજાં માણસ મલી ખે મા-
ણસોને શેકવાં પડે છે, પણ હાલ મોર્સે
(Morse) એક ટેલીગ્રાફ શોધી કાઢ્યો છે.
તેમાં આંખની કાંઈપણ જરૂર પડતી નથી, પણ
કાનની વધારે ગરજ પડે છે. ૧૮૩૭માં ન્યુયોર્ક
રોડેરના મીસ્તર મોર્સે આવા એક ટેલીગ્રાફનું
પેટન્ટ લીધું. આ જાતનો ટેલીગ્રાફ હાલ ઘણો
ખરો બધે ઠેકાણે વપરાય છે. મોર્સેનો ટેલીગ્રાફ
જુદી જુદી જાતનો હોય છે. કોઈમાં ટેલીગ્રાફમાં
મોકલેલો સંદેશો લખાય છે, અથવા કોઈમાં
મોકલેલો સંદેશો તેમાં થતા અવાજથી આ-
પણે મેલવી શક્યે છીએ. પેહેલાને મોર્સેનો લ-
ખવાનો ટેલીગ્રાફ (Morse's Writing
Telegraph) કરી કહ્યું છે, અને ખીજાને
(Morse's Sounder) મોર્સેનો અવાજ
કરનાર કરી નામ આપવામાં આવ્યું છે.

Writing Telegraph-લખવાના યંત્રમાં
એક ઇલેક્ટ્રોમેગનેટ (Electro-Magnet)
વાપડવામાં આવે છે, જ્યારે વીજલી તેની
આસપાસથી પસાર થઈ જાય છે. એક ધાતુની
ચીપ, જેને ઇર્મેચરમાં (Armature) કરી
નામ આપવામાં આવ્યું છે, તે તેની તરફ
ખેંચાય છે. આથી એક આખો ચક્રાવો
(Circuit) બને છે. જેખી સંદેશો મોકલ્યો
હૈય તે શબ્દે શબ્દ અને અક્ષરે અક્ષર, એક
કાગલનો કટકો જે એક પાસેના ચક્કર ઉપર
લપેટાય છે, તેની ઉપર લખાય છે. પહેલાં
પેલા કાગલ ઉપર પેનસીલથી લખવામાં આવ-
તું હતું, પણ તે લખેલું ત્યાર પછી જુસાઈ
જવાથી જે અડચણો નડતી હતી, તે મીટાડવા
હવે સાહીથી લખવામાં આવે છે. આપણે કાંઈ
વીજળીની મદદથી ખરા અક્ષરો જેવા કે
A B C મોકલી શકતા નથી—યાને A B C
ઈન્ડેક્સ તો કાગલ ઉપર લખાતું નથી—પણ
જુદી જુદી રીતે વીજલીક રેડો (Electric
Current) મોકલી પેલાં કાગલ ઉપર એક
મીડું (dot) અને એક કાપો (dash)
લખાય છે. મુખ્ય કરી મીડાંને ઠેકાણે નાના
કાપાઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

ટેલીગ્રાફ (ચાલુ).

મોર્સનાં મીડાં (dots) અને મોટા કાપાઓ (dashes)ની અક્ષરમાળા પરથી મલતી સંદેશોનો એક કોડો તથા તેની સમજણ નીચે પ્રમાણે છે:—

A	---	S	---
ä (æ)	-----	T	---
B	----	U	----
C	-----	u (ue)	-----
D	----	V	-----
E	-	W	-----
F	-----	X	-----
G	----	Y	-----
H	----	Z	-----
I	--	Ch	-----
J	-----	1	-----
K	----	2	-----
L	-----	3	-----
M	---	4	-----
N	--	5	-----
O	-----	6	-----
ø (œ)	-----	7	-----
P	----	8	-----
Q	-----	9	-----
R	----	0	-----

ઉપલા કોડોની સમજણ:—વાંચનાર ઉપલા કોડો પરથી જોશે કે તેમાંની પેલી કોલમમાં ટેલીગ્રાફિક ચંત્રોના પે જુદી જુદી જતના કાપાઓ આપવામાં આવ્યા છે. મોર્સની રીત અને 'સીંગલ નીડલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ' (Single Needle Instrument)ની રીતમાં ફરક એટલોજ કે મોર્સમાં જ્યારે નાનો કાપો યા મીડું લખાય છે, ત્યારે સીંગલ નીડલમાં (—) આ પ્રમાણે નાનો વાંકો કાપો લખાય છે. મોર્સમાં જ્યારે મોટો (—) કાપો મુકાય છે, ત્યારે સીંગલ નીડલમાં મોટો અને ઉલટી દીશા જણાવેલા આડો (/) કાપો લખાય છે. સીંગલ નીડલના ચંત્રોમાંની સોયના ઉપલા છેડાની ડાબી ખાજીની ઠોક — તે મોર્સના મીડાંને મલતી આવે છે, અને જો સોયની જમણી ખાજીની ઠોક / મોર્સના મોટા કાપા (—)ને મલતી આવે છે. કોઈકેઈ વાર એપોલો ખંદર ઉપર

ઉભા રહી આપણે પે જુદા જુદાણોમાંના ખલાસોઓને એકમેક તરફ વાવતાઓ હીલવતા જોઈએ છીએ, તે કાંઈજ નહીં પણ ઉપલી ધપથી વાત કરવાની તેમની રીત છે. ટેલીગ્રાફિક અક્ષરમાળામાંની બીજી ચાર નીશાનીઓ ઉપલા કોડોમાં દાખલ કીધી નથી, તે અહીં ટપકાવે છીએ:—

વીરામ ચીન્હ (.) -----

ફરીથી તેજ તાર મુકવો હોય તો -----

સંબંધ દર્શક ચીન્હ (-) -----

(') માટે -----

સાઉન્ડર (Sounder)—કેટલાંક મોર્સનાં ચંત્રોમાં કુકત અવાજથી સંદેશો મોકલી શકાય છે. એને ઇંગ્લેન્ડમાં મોર્સનું સાઉન્ડર (Morse's Sounder) કરી કહે છે:—આ સાઉન્ડર મુખ્ય ત્રણ ભાગોનું બનેલું છે. (૧) ઇલેક્ટ્રો-મેગનેટ (વીજળીની અસરથી પેદા થયેલું લોહચુંબક), (૨) ઉપલો હાથો અને (૩) નીચલો હાથો. ઉપલાં લોહચુંબકની આસપાસ એક વીજળીક રેલો પસાર થઈ તેને એક ચોક્કસ ગતી આપે છે, અને તેથી પેલો ઉપલો હાથો પેલાં લોહચુંબક તરફ ખેંચાય છે: પણ તેટલામાં તે નીચલા હાથો સાથે અફલાઈ અવાજ કરે છે, અને આ પ્રમાણે તેના અવાજ નવાર અફલાવાથી થતા અવાજ કરવાથી સંદેશો મોકલી તથા સાંભલી શકાય છે. જ્યારે આ સાઉન્ડર કામ નથી કરતો, ત્યારે ઉપલો હાથો એક કમાનના જરે ઉપરનો ઉપર રહે છે.

રીલે (Relay)—તોપણ ઘણું લાંબેથી પ્રાકલેલો સંદેશો આ સાઉન્ડરની મદદથી આપણે મેલવી શકતા નથી; કારણ કે વીજળીક રેલાને પેલા તારોમાંથી આવતાં ઘણી તરેહની અડચણો નડે છે, અને તેને ઘણી લંબાઈ ઓછાગવાની હોવાને લીધે તે નબલો પડી જાય છે. આ અડચણો મટાડવા ખાતર પહેલાં તો તેઓ પેતરોનો જોસ વધારવા લાગ્યા, તોપણ જ્યારે કાંઈજ સંતોષકારક પરિણામ નહીં આવ્યું,

ટેલીગ્રાફ (ચાલુ).

ત્યારે મેસર્સ સીમન્સ અને હોકસે એક એવું યંત્ર શોધી કાઢ્યું કે તેમની આ મુસ્કેલી તદ્દન મટી ગઈ. આ યંત્રને ઇંગ્લેન્ડમાં રીલે (Relay) કરી કહે છે. આ યંત્રમાંથી વીલી એક વીજલીક લોહચુબક વાપરવામાં આવ્યું છે. જેની આગ્રપાસથી એક 'લાઈન કરન્ટ' (Lin. Current) જ્યારે પસાર થાય છે, ત્યારે તેની પાસેનો એક 'આરમેચર' (Armature) યાને હાયો તે તરફ ખેંચાય છે. આથી એક સ્થાનીક ચક્રાવો (Circuit) ખને છે, જેમાં સ્થાનીક ખેતરી અને મોર્સનું યંત્ર જોડાઈ જાય છે. આથી વાંચનાર જોશે કે પેલા પ્રથમ નખલા પડી ગયલા રેલાને આ નવો રેલો તેમાં જોડાઈ જઈ મદદ કરે છે.

આ ઉપરથી એક રીલે યાને ઠાક એકીનું કામ શું તે તુરત જણાય છે. તે નખલા પડી ગયલા વીજલીક રેલાને પાછો જોડાવવાનું છે.

કુલેક્ષ ટેલીગ્રાફી—આ જાતની ટેલીગ્રાફી માટે જાણીતું એ કે એમાં એક એવા કાયદાની રચના કીધી છે, કે જેથી એકજ તાર ઉપરથી સામસામે એકીજ વખતે સંદેશો મોકલી શકાય: આથી ટેલીગ્રાફ લાઈનની કામ કરવાની શક્તિ ખેવડી થાય છે.

કઉપરનું અક્ષર લખવાનું યંત્ર—આપણે ઉપર જોઈ ગયા તેમ ટેલીગ્રાફ શબ્દ દુરથી લખવું એવો થાય છે. અને જો કોઈની યંત્ર આ મુળ અર્થને ખરાબર લાગુ પડતું હોય, તો કઉપરનું આ યંત્ર છે. એની ગોઠવણ એવી છે કે જે શબ્દ આપણે પેનસીલે હાંયાં લખીએ, તે સામેના સ્તેશન પરના એવાંજ યંત્રમાં ખરાબર શાઈએ લખાય છે. આ યંત્ર માટે અખતરાઓ ઉપરથી માલમ પડ્યું છે, કે ટેલીગ્રાફમાં નડતી કેટલીક અડચણો છતાં છત્રીસ માઇલની લંબાઈ વેર આપણને તે પુરો પડે છે.

દરોચાઈ ટેલીગ્રાફી—આપણે ટેલીગ્રાફીને વાસ્તે ઉપર જોટલું જોડ્યા, તેથી ફક્ત જમીન ઉપરજ કામ કરી શકે. પણ મહાસાગરોથી

જુદા પડેલા દેશોમાં સંદેશો મોકલવો હોય તો કેમ? જેમ હંયા ધાંભલાઓ ઉપરથી આપણે તારો લઈ જઈએ છીએ, તેમ દરીઆની અંદરથી તાર લઈ જવાય કે નહીં? ખચ્ચીત ! જો કે એ તાર માટે કાંઈક ગોઠવણ જુદી હોય છે, તોપણ સંદેશો મોકલવાનો અને લેવાનો કાયદો તો એકજ હોય છે. તારની ખાખડમાં ગોઠવણ જુદી એમ કે તે તારોને દરીઆના ખારાં પાણી અને માંછલાંઓથી ખવાઈ જતા ખચાવવા જોઈએ, અને આ ખચાવને માટે તેપર ગટાપરચાના કેટલાંક પડ કરવામાં આવે છે. હવે એ તારની મજબુતી જાલવવા માટે જેમ જમીન ઉપર એકવડો તાર વાપડવામાં આવે છે, તેમ આ દરીઆમાં દશ યા ખાર તારોનો સામટો જઈયો વોટાલીને વાપડવામાં આવે છે. આ દરેક તારની વચમાં દામર, રાહ, અને ગટાપરચાનું પડ આવે છે, અને તેની ઉપર પાછાં ગટાપરચાના કેટલાંક પડ દીધેલાં હોય છે.

ટેલીગ્રાફી વીચે જાણવા જોગ હકાંકતો:—

ખાર શબ્દોનો સૌથી મોટો ટેલીગ્રામ—એક ઇંગ્લેન્ડ ચોપાન્યાવાલાએ સૌથી મોટામાં મોટા ખાર શબ્દોના ટેલીગ્રાફને માટે હરીફાઈનું એકવાર ઇનામ કાઢ્યું હતું. આ ઇનામ માટે ૪૫૦ જણ હરીફાઈ કીધી હતી, જેમાંનો ફક્ત એક જણ ફતેહમંદ નીવડ્યો હતો. તેણે પોતાનો તાર નીચે પ્રમાણે લખ્યો હતો.

"Administrator general's counter-revolutionary intercommunications uncircumstantiated. Quartermaster general's disproportionableness characteristically contra-distinguished, unconstitutionalists' uncomprehensibilities."

આપણાં દેશમાં ઘણા લોકોને 'ઇંગ્લેન્ડ ભાષાનું જાણુ જ્ઞાન નહીં હોવાથી તેઓ ઇંગ્લેન્ડ શબ્દોમાં (પણુ દેશી ભાષાની રચનામાં) તાર મુકાવે છે. દાખલા તરીકે: "હીન્દુસ્થાનને ઘણા રીપન જેવાઓની જરૂર છે" અને માટે "India needs more Ripons" કરી

ટેલીગ્રાફ (ચાલુ).

તાર નથી મુંકાવતા, પણ "Hindoostan-
nune ghuna Ripun jevaoni juroor
chhe" કરી તાર મુંકાવે છે.

વીજલોના તારની ઝડપ.

જ્યારે પહેલ વહેણાં વીજલીક તારો નાખ-
વામાં આવ્યા, ત્યારે તેમાંથી પાંચ નીચલ ઇ-
નસ્ત્રુમેન્ટની મારફતે સંદેશો મોકલવાની ઝડપ
મીનીટના ચારથી પાંચ શબ્દોની હતી; ૧૮૪૮-
માં ન્યુસપેપરોના સંદેશો મોકલવાની એક દર
ઝડપ મીનીટના ૧૭ ખેલોની હતી; પણ હવે
હાંડન અને ડબલીનની વચ્ચેના વીજલીક
તાર (બ્રીલમતન યંત્રની મારફતે)ના શબ્દો
સંખ્યા દર મીનીટે ૪૬૩ શબ્દોની થઈ છે.

દરીયાઈ ટેલીગ્રાફ અને તેમના ભાવ:—

મી. હેનીકર હીટન M. P. ના જણા-
વવા પ્રમાણે દુનીયામાં ૨૫ ટેલીગ્રાફીક કમ-
પની છે, જેમની થાપણ ૪૧,૦,૦૦,૦૦,૦૦૦
રૂપ્યાની છે. તેના તારોની લંબાઈ ૧,૨૦,૦૦૦
માઈલની છે. તેની આવક ૩,૩૦,૪૦,૬૦૦ રૂપ્યા
ની છે અને તેઓ પોતાના શેરને માટે પોના
પંદર ટકા ડીવીડેન્ડ આપે છે આ સઘલી
કમપનીઓમાં ૮,૬૦૦ માઈલ સીવાય સઘલી
ઈંગ્લેન્ડના હાથમાં છે. વધુ માટે જુઓ 'દુર
સંધેસા લઈ જવાની કલા (દુરનવીસ)'.
હોશંગ.

તેસ્ત ખુ—Taste blue તે સલફેટ
ઓવ ઇન્ડિગો (Sulphate of indigo) છે.

તેસીતસ—આ લેટીન તવારીખ લખનારના
અંધોના ઇંગ્લેન્ડમાં ઘણા તરજુમા થયલા છે.

તોઇલેત પાઉદર—જુઓ 'રોઝ-સેનતેડ
તોઇલેત'.

તોફવોસ—'દેમોક્રેસી ઇન અમેરિકા' વાંચો.

તોનીક મીક્ષચર—૧૬ ઓન્સ સલફેટ ઓવ
કપીનાઇન અને ૦૧ દ્રામ ડાઇલુત સલ્ફ્યુરિક
એસીડ લઈ ૮ આઉન્સ પાણીમાં ભેલો. આ

ઓમડ ખાધાની અગાડી દહાડામાં ૩ વખત ઉમ-
રે પુગેલાંઓએ દર ખખે ચમચા જેટલું પીવું.

ટોનીંગ, કારબોનેટ ઓવ સોડા—૫ આં-
ઉન્સ ગરમ સ્વચ્છ પાણી, ૧૫ ઓન્સ કારબોનેટ
ઓવ સોડા અને ૧ દ્રામ કલોરાઇડ ઓવ
ગોલ્ડ સોલ્યુશન લઈ મીઝ કરવું. કામમાં લી-
ધાની એક કલાક અગાડી તદ્દાર કરી રાખવું.
વાપડયા પછી કહાડી નાખવું. જુઓ 'ફો-
ટોગ્રાફી'ની ખખડ.

ટોનીંગ, તરત કામમાં આવે એવું: પ્રીન-
ટીંગ માટે—૧ ઓન્સ કલોરાઇડ ઓવ ગોલ્ડ, ૪
ઓન્સ પાઇકારબોનેટ ઓવ સોડા, અને ૮
આઉન્સ પાણી એ તરત કામમાં આવે છે પણ
વધારે વખત રહેતું નથી. લાંબો વખત રહે
એવા માટે જુઓ 'ફોટો-લો નુસખો'.

ટોનીંગ, ફોસફેટ ઓવ સોડા—૧૦ આં-
ઉન્સ સ્વચ્છ ગાંધેલું પાણી, ૧૦૦ ઓન્સ ફોસફેટ
ઓવ સોડા અને ૧ દ્રામ કલોરાઇડ ઓવ ગોલ્ડ
સોલ્યુશન લઈ એકરસ કરવું. વાપડવાની ત્રણ
ચાર દીવસ અગાડી કરી રાખવું. જુઓ 'ફો-
ટોગ્રાફી'.

ટોનીંગ, વધારે સાડું અને તરત ઉપયોગ-
માં આવે એવું—૧ ઓન્સ કલોરાઇડ ઓવ
ગોલ્ડ, ૨૦ ઓન્સ ફોસફેટ ઓવ સોડા, અને
૮ આઉન્સ પાણી. લાંબો વખત રહેતું નથી.

ટોનીંગ સોલ્યુશન, એસીટીટ ઓવ સો-
ડા—૧૦ ઓન્સ કારબોનેટ ઓવ સોડા સાથે
૦૧ દ્રામ કલોરાઇડ ઓવ ગોલ્ડ સોલ્યુશન મે-
લવવું. પછી ૫ આઉન્સ સ્વચ્છ પાણી અને
૧૦ ઓન્સ એસીટીટ ઓવ સોડા ઉમેરવું. વાપ-
ડવાની બે કલાક અગાડી આ 'ખાથ' કરી મુક-
વો. વપડાયાથી સુધરશે. જુઓ 'ફોટોગ્રાફી'.

'તોમ્બેક' ધાતુ—Tombac માટે (૧)
૧૬ રતલ ત્રાંજુ, ૧ રતલ કલાઈ, અને ૧ રતલ
જસત લેવો. (૨) જો લાલ તોમ્બેક જોઈએ તો
૧૦ રતલ ત્રાંજુ અને ૧ રતલ જસત લેવો.

ત્રાઈફલ પ્યુટર—જુઓ 'પ્યુટર, ત્રાઈફલ'
ત્રાન્સફર ઇન્ક—જુઓ 'ફોટો-ગ્રીફોગ્રાફી
માટે ત્રાન્સફર શાઈ'.

લાન્સફર પેપર—૨ આઈંસ ચરખી, ૧૧ આઈંસ પેનસીલના સીસાંનો લુટો, ૦૧ પેંત લીનગીડ તેલ અને લાહી જેવું કરવા માટે પુરતો જથ્થો કાજળનો ચા મેસનો લઈ, ચુલ્લા પર મુકી પીગલાવવું. પછી ગરમ ગરમ એક સફેદ કાગલ પર તે ઘસવું, અને પછી સુકવવું એટલે Transfer Paper ખનશે.

લાન્સપેર-સીસ માટે ઓરગેનીફાયર્સ—બ્રાઉનીશ-બ્લેક ૩૦ ગ્રેન્સ, તેનીન (Tannin), ૬૦ ગ્રેન્સ, પાઈરોગેલીક (Pyrogallie) એસીડ અને ૨૦ આઈંસ પાણી. (૧) ૧ આઈંસ તાજી દલેલી ફોશી, ૧ પેંત ખલખલતું પાણી, અને 'બ્રાઉનીશ-બ્લેક'. જે ખનાવવાની રીત ઉપર આપીછે.

તાંબાં નાણાને સપાટ પાટીયાં સાથે ઓં-ટાડવાની રીત—લાખ અથવા લાખના પતરાં (Shellac) ને પાટીયાં પર દાખી તેની પર તપાવેલું ત્રાંબા નાણું દાખો.

તાંબા પર ૫૬ અથવા માટે રૂપેરી લુ-કો—૩૦ ગ્રેન્સ નાઇટ્રેટ ઓવ સીલ્વર (Nitrate of Silver), ૩૦ ગ્રેન્સ સાધારણ ની-મક, અને ૩૦ ટ્રાન્સ ક્રીમ ઓવ તારતાર (Cream of Tartar) લઈ સઘળાંને મીશ્ર કરી પાણીમાં ભીંજવી લગાડો.

ત્રીપ્લેટ લેન્સ, ડાલમર્સ—એની ફોક્સ લેંથ ૮ તસુછે, અને કેમેરા ૩ ફીટ ૧૦ ઇંચ લાંબો જોઈએ. જે કુલ સાધજનો લેન્સ હોય, ચાને ફોક્સ-લેંથ ૧ ફુટ હોય તો કેમેરા ૫ ફીટ જોઈએ. લુઓ 'ફિટોગ્રાફી'.

ત્રીપાથી, મનસુખરામ સુર્યરામ—એક લખનાર. 'અસ્તોદય તથા નલ દમયંતી' નો નીબંધ, ઇત્યાદી લખનાર.

ત્રીલોવનદાસ મોતીચંદ—'શારીર ને વૈદ-ક શાસ્ત્ર' નું તખ્તીખી પુસ્તક લખનાર.

ત્રેસીંગ પેપર—Tracing Paper જે ખનાવવું હોય તો (૧) વજણમાં ૬ ભાગ સ્પી-રિટ્સ ઓવ તરપેનટાઈન, (વજણમાં) એક ભાગ રાજ ચાને ખીરોજ, અને (વજણમાં) ૧ ભાગ

ખાજેલું નત (Nutt) તેલ લઈ સઘળાંને મીશ્ર કરવું. પછી નરમ એક વાદળું તેમાં જોળી, તે વાટે ઘણાજ પાતલાં કાગલને ધોવું. (૨) તરપે-નટાઈન અને કેનેડા ખાલસમના સરખા ભાગ લઈ, તેવું વારનીસ ખનાવી, તે વારનીસ સોજાં, પાતલાં, અને વગર કાંજના કાગલની એક ખા-જુ પર પીચીથી લગારવું. જે પાણીનો રંગ જોઈતો હોય તો કામમાં લેવા અગાડી 'ઓક્સ-ગોલ' (Ox-gall) થી ભીંજવી, સુકવવું. (૩) ૧ પેંત તરપેનટાઈનમાં ૨ ઇંચ વ્યાસના ધોયલા મીનના એક કટકાને પીગલાવવો, પછી તેમાં 'ટીસ્કુ પેપર' નામના ઘણાજ પતલાં કાગળનાં તાવને જોળી કાઢીને જે ત્રણ દીવસ સુધી સુ-કાવા દેવું.

૬, થ.

ઠગ:—ખુનીઓ, ફાંસીયાઓ, ચોરો, અને પીંઢારીઓથી ખનેલી ટોલીઓએ (જેઓ સા-ધારણ રીતે "ઠગની ટોલીઓ" કહેવાતી હતી તેઓએ) ૪૦ સં ૧૮૩૦ ની આગમચ આખાં હીંદુસ્થાનમાં ઘણા ત્રાસ ખેસાડી દીધો હતો. એ ટોલીઓ "કાલી ચાને દુરગા" દેવી (જુ-ઓ: "હીન્દુઓના દેવતાઓ")ને માનતી હતી, અને તેઓમાંના દરેક જણ પોતાના ધંધાનો ભેદ કોઈ આગલ ખુલ્લો નહીં કરવા સોગંડ ખા-તું હતું. વેપારીઓ તથા જત્રાલુઓની વનજ-રસાયે એ ઠગોની ટોલકીઓ, વેપારીઓ ચા જ-ત્રાલુઓની ટોલકીઓ તરીકે, ભેલાતી. ત્યાર પછી એકાદ ઉજડ જગા આગલ આવતાંજ, આગ-લથી કરી રાખેલી ગોડવણ મુજબ, તેમનામાંનો એક જણ છુપી નીશાણી કરતો, કે અક યા જે ઠગો પોતાના હાથમાં સેહેલાઈથી ફાંસી દેવાય એવી ઠપે રૂમાલને વલ દઈ, અજાણ્યાની પીઠ પાછલ કાંઈ કામનું દોળ ધાલી ઉભા રહેતા. જેવા જોઈતા સઘળા ઠગો એ પ્રમાણે તઈઆર ઉભા રહેતા, કે તેમની ટોલીનો એક જણ માટે સાહદે "પાણુ લાઓ" ચા "પાણી લાઓ" ચા "ઘોડા લાઓ" ચા એવોજ નીશાણીનો

ચાકય ખોલતો, કે તેજ ધડીએ દરેક કમનસીખ અન્નજીવાના ગલામાં રૂમાલનો ફાંસો ફેંકવામાં આવતો હતો ત્યાર પછી મુએલાંઓ સોડેનો માલ લઈ મુંડીને ડગો તેમને દાટતા હતા. ખનતાં લગી એ ટોલકીઓ સ્ત્રીઓને હરાન કરતી નહીં હતી. ૪૦ સં ૧૮૨૬—૩૫માં ૧૫૬૨ ડગોને હીન્દુસ્તાનમાંથી પકડીને તેમને લાંચકની સજા કરવામાં આવી હતી. ડગને વીશે પે-હોસો જાહેર ઇસારો સ્ત્રીઆઉદીન ખરનીની રએ-લી 'શીરોઝશાહની તવારીખ' (જે સને ૧૩૫૬ માં લખાઈ હતી) માં કરવામાં આવ્યો છે: જે પરથી જણાય છે કે ૧૨૯૦માં કેટલાક ડગોને દીલ્હીમાં પકડવામાં આવ્યા હતા. સને ૧૮૩૦માં હીન્દુસ્તાનના ગવરનર જેનરલ લોરડ વીલ્કિન્ગ્ટન એ ટોલકીઓને કચડી નાખી હતી. ૧૦થી ૨૦૦ની સંખ્યામાં એ ટોલકીઓ ફરતી હતી. ડગની રીતભાતને લગતાં પુસ્તકોમાં Major Sleeman's Report on the depredations committed by the Thug Gangs; J. Hutton's Popular Account of the Thugs and Dacoits; Hockley's Memoirs of a Brahmin (ખાપુ ખાદમજી); E. Thornton's Illustrations of the History and Practices of the Thugs; W. N. Sleeman's Ramaseeana; Col. M. Taylor's Confessions of a Thug (અમીર અલી); Asiatic Researches, Vol XIII, 1820, વગેરે છે.

થરમોમીટર—કે.ઈપણ ચીજમાં ગરમીનો કેટલો જથ્થો છે, તે માપવા માટે થરમોમીટર (Thermometer) કામે લાગે છે. ખાલીકાઈવાળી કાચની નળીનું એ ખનેલું છે, અને તે નળીને છેડે એક પોક્કલ ઉપસી આવેલો ખાંચો (Bulb) હોય છે, જેમાં હવતો પારો (Mercury) ભરેલો હોય છે. નળીનો ઉપલો ભાગ અંદરની હવાને ગરમી લગાડી ખાહુર

કાહાડીને ખતી (Spirit-lamp) થી ખંધ કરવામાં આવે છે. એટલાં સુધી ખનાવવાનું કામ સેલેલ છે, પણ પછી એ નળીને જ્યારે એક સરખા ભાગમાં વેંહેચી નાખવામાં આવે છે, ત્યારે ઘણી મેલેનત પડે છે; કારણ કે જો ભાગ ચોકસાઈથી માંડ્યા નહીં હોય તો થરમોમીટર કશું કાનમાં આવતું નથી. પણ સાધારણ થરમોમીટરો કાંઈ ઘણા મોઢાં આવતાં નથી. કેટલાક થરમોમીટરોમાં પારો ભરવામાં આવે છે, જ્યારે કેટલાંક આલકોહોલ (Alcohol) ઇત્યાદી પ્રવાહીથી ભરવામાં આવે છે. થરમોમીટરો જાતજાતના હોય છે, જેમાંના થોડાંકોનાં નામો અમે આપીએ છીએ:—બેકવેરેલ્સ ઇલેક્ટ્રીકલ (Becquerel's Electrical) થરમોમીટર, કીન્નરસલેઝ (Kinnorsley's) થરમોમીટર, લેસલીઝ (Leslie's) થરમોમીટર, મેથ્થીએસેન્સ (Matthiessen's) થરમોમીટર, બ્રેગ્યુએટ્સ મીતેલીક (Breguet's) થરમોમીટર, સાઈમેન્સ ઇલેક્ટ્રીકલ (Siemen's Electrical) થરમોમીટર, આલકોહોલ થરમોમીટર, મરક્યુરીયલ થરમોમીટર, ડીફરેન્સીયલ (Differential) થરમોમીટર, રૂથરફોર્ડ્સ (Rutherford's) થરમોમીટર, પાયરોમીટર (Pyrometer) વગેરે. પણ સાધારણ રીતે લણ નામના થરમોમીટરો કામમાં આવે છે:—સેન્ટીગ્રેડ (Centigrade) થરમોમીટર, ફેહરેનહાઈટ્સ (Fahrenheit's) થરમોમીટર અને રાયુમરૂ (Reaumur's) થરમોમીટર. સેન્ટીગ્રેડ અથવા સેલસિયસ (Celsius) થરમોમીટરમાં ૧૦૦ ભાગ પાડેલા હોય છે. 0° (દીગરી) વાલો ભાગ ફ્રીઝીંગ પોઇન્ટ (Freezing point) અને ૧૦૦° (° = દીગરી) વાલો બોઇલીંગ (Boiling) પોઇન્ટ કહેવાય છે. ફેહરેનહાઈટ્સ થરમોમીટર ૧૮૦ દીગરીમાં સરખું વેંહેચાયલું છે. એમાં ૩૨° ત ફ્રીઝીંગ પોઇન્ટ અને ૨૧૨° ત બોઇલીંગ પોઇન્ટ છે. રાયુમરૂ થરમોમીટરમાં ફ્રીઝીંગ પોઇન્ટ 0° પર અને બોઇલીંગ પોઇન્ટ ૮૦° પર હોય છે; અને એ ખને વચ્ચેનો

‘થર્મોમીટર’ (ચાલ)

તુફાવત ૮૦ એક સરખા ભાગોમાં વહેંચાયેલો આવેછે.

એનહનયરોને (જુઓ ‘વરાળ થાંભ’ વાલી ખાખદ) એક થર્મોમીટરમાંની દીગરીને ખીજાં થર્મોમીટરની સાથે વારંવાર સરખાવવી પડેછે, જેથી તેના દાખલાની રીતો નીચે આપેછીએ:-

જે સેન્ટીગ્રેડ દીગરીના ફેહરેનહાઈટ કરવા હોય તો:-

આપેલી દીગરીને નવે શુણીને પાંચે ભાંજે, અને ૩૨ ઉમેરે.

યાને

$$\frac{^{\circ}\times 5}{9} + 32 = \text{જવાબ.}$$

જે ફેહરેનહાઈટના સેન્ટીગ્રેડ કરવા હોય તો:-
આપેલી દીગરીમાંથી ૩૨ ખાદ કરો અને પાંચે શુણી નવે ભાંજે.

યાને

$$\frac{^{\circ} - 32 \times 5}{9} = \text{જવાબ.}$$

જે સેન્ટીગ્રેડનાં રીયુમર કરવા હોય તો:-
આપેલી દીગરીને ચારે શુણીને પાંચે ભાંજે.

યાને

$$\frac{^{\circ}\times 8}{5} = \text{જવાબ.}$$

જે રીયુમરના સેન્ટીગ્રેડ કરવા હોય તો:-
આપેલી દીગરીને પાંચે શુણીને ચારે ભાંજે.

યાને

$$\frac{^{\circ}\times 5}{8} = \text{જવાબ.}$$

જે ફેહરેનહાઈટના રીયુમર કરવા હોય તો:-
આપેલી દીગરીને પહેલાં સેન્ટીગ્રેડમાં લાવીને પછી રીયુમર કરવા.

યાને

$$\frac{^{\circ} - 32 \times 5}{9} = x \text{ સેન્ટી. } 0 \text{ પછી}$$

$$\frac{x \times 8}{5} = \text{જવાબ.}$$

જે રીયુમરના ફેહરેનહાઈટ કરવા હોય તો:-
આપેલી દીગરીને પહેલાં સેન્ટીગ્રેડમાં લાવીને પછી ફેહરેનહાઈટ કરવા.

૧૫

યાને

$$\frac{^{\circ}\times 4}{9} = x \text{ સેન્ટી. } 0 \text{ પછી}$$

$$\frac{x \times 9}{4} + 32 = \text{જવાબ.}$$

જે સેન્ટીગ્રેડ થર્મોમીટર ખરાબર હોયછે, તો તે નીચે જણાવેલી ચીજોનું નીચે પ્રમાણે શંતોષણ પ્રમાણ (Temperatures) દેખાડી આપેછે:-

ખરફનું પીગલવું	૦°
પાણીનું ઘટપણું	૪°
લોહીનું તપાવવું	૩૬.૯°
પાણી ઉકળેછે	૧૦૦°
પારો ઉકળે	૩૫૦°
ગંધક ઉકળે	૪૪૦°
તપાવીને લાલચોળ કરવું	૫૨૯°
રૂપું પીગળેછે	૧૦૦૦°
જમત ખળખળેછે	૧૦૪૦°
ઑતેલું લોહાડું પીગળે	૧૫૩૦°
સરસ ભઠ્ઠીની ગરમી	૧૮૦૦°

ફેહરેનહાઈટ, રીયુમર અને સેન્ટીગ્રેડ માપના પ્રમાણની સરખામણી માટે જુઓ પછવાડેના સફાઓ (૧૧૪ તથા ૧૧૫).

થંડીથી ચામડી ફાટી ગઇ હોય—જુઓ ‘ગલીશરન જેલી.’

થાંસીનો ઉપાય, ઘોડાને થતો—૨ દ્રામ્સ સ્પીરીટ ઓવ કેમ્ફર, ૨ દ્રામ્સ સુરોખાર, ૧ દ્રામ એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓવ બેલેદોના, ૪ આઉંસ રમ ચા ફેની દારૂ, અને ૧ પેંત પાણી. એ સ-
વળાંને એકરસ કરી દહાડામાં એક વાર પાવું.

થીખેત મરુક સોપ—ઢીખેતી કસ્તુરીના સા-
જમાં નીચલી મેળવણીને સારી પેઠે ઘુટવું પડે-
છે. ૩ દ્રામ્સ કસ્તુરીને ૭ રતલ કદૈ (Curd
Soap) સાજમાં ઘુટો, એટલે Thibet-
Musk Soap ખનશે.

થુક, ખાટીનો ઉપાય—સવારના ઉઠતાં
વાર ગરમ પાણીનો એક ગોટ ગળી જવો, અને

ફેરનહાઇટ, રયુમર અને સેન્ટીગ્રીડ માપના પ્રમાણની સરખામણી.

સેન્ટી.	ફેરન.	રીયુ.	સેન્ટી.	ફેરન.	રીયુ.
૧૦૦°	૨૧૨°	૮૦°	૬૪	૧૪૭°૨	૫૧°૨
૯૯	૨૧૦°૨	૭૯°૨	૬૩	૧૪૫°૪	૫૦°૪
૯૮	૨૦૮°૪	૭૮°૪	૬૨	૧૪૩°૬	૪૯°૬
૯૭	૨૦૬°૬	૭૭°૬	૬૧	૧૪૧°૮	૪૮°૮
૯૬	૨૦૪°૮	૭૬°૮	૬૦	૧૪૦	૪૮
૯૫	૨૦૩	૭૬	૫૯	૧૩૮°૨	૪૭°૨
૯૪	૨૦૧°૨	૭૫°૨	૫૮	૧૩૬°૪	૪૬°૪
૯૩	૧૯૯°૪	૭૪°૪	૫૭	૧૩૪°૬	૪૫°૬
૯૨	૧૯૭°૬	૭૩°૬	૫૬	૧૩૨°૮	૪૪°૮
૯૧	૧૯૫°૮	૭૨°૮	૫૫	૧૩૧	૪૪
૯૦	૧૯૪	૭૨	૫૪	૧૨૯°૨	૪૩°૨
૮૯	૧૯૨°૨	૭૧°૨	૫૩	૧૨૭°૪	૪૨°૪
૮૮	૧૯૦°૪	૭૦°૪	૫૨	૧૨૫°૬	૪૧°૬
૮૭	૧૮૮°૬	૬૯°૬	૫૧	૧૨૩°૮	૪૦°૮
૮૬	૧૮૬°૮	૬૮°૮	૫૦	૧૨૨	૪૦
૮૫	૧૮૫	૬૮	૪૯	૧૨૦°૨	૩૯°૨
૮૪	૧૮૩°૨	૬૭°૨	૪૮	૧૧૮°૪	૩૮°૪
૮૩	૧૮૧°૪	૬૬°૪	૪૭	૧૧૬°૬	૩૭°૬
૮૨	૧૭૯°૬	૬૫°૬	૪૬	૧૧૪°૮	૩૬°૮
૮૧	૧૭૭°૮	૬૪°૮	૪૫	૧૧૩	૩૬
૮૦	૧૭૬	૬૪	૪૪	૧૧૧°૨	૩૫°૨
૭૯	૧૭૪°૨	૬૩°૨	૪૩	૧૦૯°૪	૩૪°૪
૭૮	૧૭૨°૪	૬૨°૪	૪૨	૧૦૭°૬	૩૩°૬
૭૭	૧૭૦°૬	૬૧°૬	૪૧	૧૦૫°૮	૩૨°૮
૭૬	૧૬૮°૮	૬૦°૮	૪૦	૧૦૪	૩૨
૭૫	૧૬૭	૬૦	૩૯	૧૦૨°૨	૩૧°૨
૭૪	૧૬૫°૨	૫૯°૨	૩૮	૧૦૦°૪	૩૦°૪
૭૩	૧૬૩°૪	૫૮°૪	૩૭	૯૮°૬	૨૯°૬
૭૨	૧૬૧°૬	૫૭°૬	૩૬	૯૬°૮	૨૮°૮
૭૧	૧૫૯°૮	૫૬°૮	૩૫	૯૫	૨૮
૭૦	૧૫૮	૫૬	૩૪	૯૩°૨	૨૭°૨
૬૯	૧૫૬°૨	૫૫°૨	૩૩	૯૧°૪	૨૬°૪
૬૮	૧૫૪°૪	૫૪°૪	૩૨	૮૯°૬	૨૫°૬
૬૭	૧૫૨°૬	૫૩°૬	૩૧	૮૭°૮	૨૪°૮
૬૬	૧૫૦°૮	૫૨°૮	૩૦	૮૬	૨૪
૬૫	૧૪૯	૫૨	૨૯	૮૪°૨	૨૩°૨

સેન્ડી.	ફેરન.	ચીયુ.	સેન્ડી.	ફેરન.	ચીયુ.
૨૮	૮૨.૪	૨૨.૪	૧૩	૫૫.૪	૧૦.૪
૨૭	૮૦.૬	૨૧.૬	૧૨	૫૩.૬	૯.૬
૨૬	૭૮.૮	૨૦.૮	૧૧	૫૧.૮	૮.૮
૨૫	૭૭	૨૦			
૨૪	૭૫.૨	૧૯.૨	૧૦	૫૦	૮
૨૩	૭૩.૪	૧૮.૪	૯	૪૮.૨	૭.૨
૨૨	૭૧.૬	૧૭.૬	૮	૪૬.૪	૬.૪
૨૧	૬૯.૮	૧૬.૮	૭	૪૪.૬	૫.૬
			૬	૪૨.૮	૪.૮
૨૦	૬૮	૧૬	૫	૪૧	૪
૧૯	૬૬.૨	૧૫.૨	૪	૩૯.૨	૩.૨
૧૮	૬૪.૪	૧૪.૪	૩	૩૭.૪	૨.૪
૧૭	૬૨.૬	૧૩.૬	૨	૩૫.૬	૧.૬
૧૬	૬૦.૮	૧૨.૮	૧	૩૩.૮	૦.૮
૧૫	૫૯	૧૨	૦	૩૨	૦
૧૪	૫૭.૨	૧૧.૨			

૧૫ આંઈસ જેટલાં પાણીમાં ૪ દ્રામ્સ ટંકણુ-ખાર પીગલાવી તે પાણીથી દહાડામાં ચારંવાર કોગળા કરવા.

થુકના ધલાન્ને—Ptyalism or Salivation માટે નીચલા ધલાન્ને કરો. (૧) ૮ આંઈસ પાણીમાં ૧ આંઈસ મધ અને ૧ દ્રામ ફટકાને પીગળાવી તે પાણીથી કોગળા કરવા. આ ઉપાય પારાની દવા આધારી ધણી થુક ઉત્પન્ન થાયછે, તે માટેછે. (૨) જો થુક થોડી હોય તો રાઈના ખીયાં અથવા તો અકલગરો આવવો. સુખાકારી ભોગવતાં એક આદમીના મોઢમાં ૨૪ કલાકમાં ૧ થી ૧૧ રતલ થુક ઉત્પન્ન થાયછે.

થેકરે, વીલીયમ મેકપીસ—વાર્તા અને ધરચુટણુ ખાખદ લખનાર જગતપ્રસીધ્ધ ઇંગ્લેન્ડ, (૧૮૧૧-૧૮૬૩). એને પુસ્તકલ ગ્રંથો રચ્યાછે, જેમાં 'એસમોંડ' તથા 'ધી હીસ્ટોરી ઓવ પેન-ડેનીસ', 'વેનીટી ફેર' અને 'રાઉન્ડ અખાઉટ પેપર્સ' નામના ગ્રંથો ઘણા વખાણુવા લાયકછે.

થોમસન, જેમ્સ—કવીતા અને નાટકે લખનાર ઇંગ્લેન્ડ. (૧૭૦૦-૧૭૪૮). 'થોમસનસ સીઝન્સ' વાંચો.

થીઓસોફી—એ શબ્દ ગ્રીક ભાષાના જે શબ્દોનો અને એછે : "થીઓસ" (જુદા). "સોફોસ" (દાનાવ, જ્ઞાની). થીઓસોફીનો અર્થ બ્રહ્મજ્ઞાન, ખોદાસનાશી, એલમે એલાહી, વગેરે થાયછે.

એ વિદ્યા દુનિયાંની રાજઆતથીજ માણસ જાતમાં જેઓ સંપુર્ણ અશો (પવીત્ર) હોય તેઓને મલતી આવીછે. આ અશો નરો, એ વિદ્યાનો એક ભાગ સાધારણ માણસોને દુનિયાંમાં કેમ ચાલવું તે સમજવાને, પોતાના સાગેરદો અથવા એલાઓની મારફતે દેખાડતા હતા, જે ભાગ ઘણું કરીને ભેદી રાખવામાં આવતો હતો, અને જે આજે જુદા જુદા જાહેર તરીકાઓ અથવા "ધર્મ" તરીકે ઓલખાયછે; અને બીજા ભાગ જે વગર ભેદનો અને વધારે હંચી પ્રકારની વીદ્યા તે, જે કોઈ શીષ્યો પોતાની ચલચલણું સુધારી, મનમારી (ચોખું) ખનાવીને લાયક થ-

થીઓસોફી' (ચાલુ).

ચલા હોય, તેઓને શીખવવામાં આવતી હતી.

જેમ આદમન્તનું મૂળ એશીયાખંડના મધ્ય ભાગમાં ઈરાનવેળ અથવા આર્ય જુમી ગણાય છે, તેમજ આવિદ્યાનું મૂળ પણ અસલથીજ એશીયા ખંડમાં ગણાય છે; અને અસલથી તે આજ સુધી હીંદુ યોગીઓ (ભટકતા લગોટી-વાલાઓ નહી), સુશીઓ, જરયોશતી સાયેકો, અને જુધીશટ મહાત્માઓ એ વિદ્યા જાણતા આવ્યા છે.

યુરોપ ખંડમાં એ વિદ્યા પસરેલી ન હોવાથી ક્રીસ્તીયન લખનારાઓ જાણવે છે કે ક્રાઇસ્ટની પછી ત્રીજી સદીમાં એ વિદ્યા ત્યા જાણાઈ હતી; તો જોકે તવારખ ઉપરથી સાબેત થાય છે કે તેની કેટલુંક આગમય એ વિદ્યા વિષે યુરોપના કેટલાક લોકો જાણીતા હતા. ડાયોજનીસ લીયર્ટ-સ નામનો લખનાર જાણવે છે કે ટોલેમાસનાં વંશની ઘણું આગમય થીઓસોફી યુરોપમાં ફેલાયેલી હતી. પ્લેટો (અફલાતુન) અને તેનાં એલાઓ જે શીલસુશી માટે વખણાઈ ગયા તે એજ વિદ્યા હતી. તેઓ પોતાને “શીલાડેથી-ચન્સ” (સચાઈને ચાહનારા) કહેવાડતા હતા. પ્લેટોના લખાણો અવસ્તા, વેદ, સુશીઓના લખાણો, અને થીઓસોફીને મહતાં આવે છે, તે છતાં યુરોપના લોકોનો મોટો ભાગ બ્રહ્મજ્ઞાનથી અજ્ઞાન હોવાને લીધે અસલથીજ એ વિદ્યાને સવીકારવામાં પછાત પડતો રહ્યો છે. તેની સાબેતી એ છે કે એકવાર “દાહોડસો વરસની શુદ્ધતામાં જુત-ડાકણ માનીને ૯૦,૦૦૦ મરદ-ઓ-રતોને મારી જુમીદાહ કરવામાં આવ્યાં હતાં. માત્ર એટ પ્રીટનમાં ૬૦ સ૦ ૧૬૪૦ થી ૧૬૬૦ સુધી ૨૦ વરસનાં દરમ્યાનમાં, ‘ડેવીલ’ (સિતાન)ની સાથે નીસખત રાખવાના વાંક માટે ૩,૦૦૦ માણસોને મારી નાખવામાં આવ્યાં હતાં.

જે શારીરિક વિદ્યાએ યુરોપ ખંડમાં આગળ વધારો કાઢેલ, અને જે છુટાપછું પશ્ચિમમાં ફેલાયું છે તે ફેલાયું ન હોત, તો થીઓસોફીકલ વિચાર ધરાવનાર માણસની હાલત હજી પણ

યુરોપ ખંડમાં ધાસ્તી ભરેલીજ થઈ પડત; તો જોકે યુરોપનાં વિદ્વાનો હમણા હમણા એ વિદ્યા ઉપર ધ્યાન આપવા લાગા છે.

આ પ્રતાપ મેડમ પ્લાવાટસ્કી અને કરનલ ઓલકટની ખંત અને ખીનસ્વાર્યના છે. આ બે જાણીએ થીઓસોફીકલ સોસાયટીની સ્થાપના કરી છે, જેની તવારખ જાણવાન્તેજ થઈ પડશે. ચુખ્ત વિદ્યા તરફ શોખ ધરાવનાર પશ્ચિમ તરફના કેટલાક વિચારવંત વિદ્વાનોએ બે-ચું કે શારીરિક વિદ્યાના વધવા સાથે જ બ્રહ્મજ્ઞાનનો ફેલાવો ન થાય તો હુનિયામાં થતી નવી નવી શોધો, જે માણસ જાતના સુખનો વધારો કરવા માટે ઉત્પન્ન થયેલી ધારવામાં આવે છે, તેજ તેનો નાશ કરનાર થઈ પડે. વલી માત્ર શારીરિક વિદ્યા સતા થઈ પડ્યાથી આદમન્તનો એક ભાગ હેતુમાં સારો, પણ વાસ્તવીક રીતે ખીજે માર્ગે ગયો, એટલે નાસ્તીક વિચાર પર ઉતરવા લાગો. અમ હોવાથી કેટલાક વિદ્વાનો સાથે મલીને કરનલ ઓલકટ અને મેડમ પ્લાવાટસ્કીએ ખોદાસનાશીનો ફેલાવો કરવા અમે-રીકાના ન્યુ યોર્ક શેઉરમાં તા. ૧૭ મી નવેમ્બર સને ૧૮૭૫ ને દીવસે “થીઓસોફીકલ સોસાયટી” ની સ્થાપના કીધી. આ સ્થાપના થયા પછી ખન્ને જાણુ તે મંડલીની શાખા હીંદુસ્તાનમાં ઉઘાડવા તા. ૧૬ મી ફેબ્રુવારી ૧૮૭૯ ને દીવસે મુંબઈ આવી પોંહ્યાં. અહીં તેઓની ઘણી જરૂર હતી: કારણકે આ વેલા ક્રીસ્તીયન મીસનરી અને સરકારી કેલવણીએ હીંદુસ્તાનના દેશી જુવાનોના મન ફેરવી નાખ્યાં હતાં, અને તેઓનો મોટો ભાગ પોતાના ખાપીકા ધરમને ધીક્કારવા શીખ્યો હતો.—માત્ર સંસારી ખંધનને લીધેજ તેઓ પોતપોતાની કોમને વલગી રહ્યા હતા. કરનલ ઓલકટે દેશીઓના ધર્મ પુસ્તકોમાં જાણવેલી ઉમદા શીલસુશી બાખાણુ કરી ખતાવા માંડી, અને દેશી જુવાનોનાં ધર્મી એકીનમાં મોટો ફેર પડી ગયો. આથી સ્વભાવીક રીતે મીસનરીઓના કામમાં

‘થીઓસોશી’ ચાલુ

મોટી હરકત થઈ, તેથી તેઓએ એ મંડળીને હંકાવવા માટે કશું કરવામાં ખાટી રાખ્યું નહીં. સરકારી અમલદારોએ ઉપલાં પે જણાને “ર-શીયન જલસુસ” રોકી ખેંચાડી તેઓ ઉપર મજ-બુત નજર રાખવા માંડી, અને સરકારી અમલ-દારો, જેઓ એ મંડળી સાથે સંબંધ ધરાવતા હતા, તેઓમાનાં ઘણાકોને ખસતા થતું પડ્યું. તોપણ મંડળીનું કામ અટક્યું નહીં. પેહુલાં વડું મથક મુંબઈમાં રાખવામાં આવ્યું હતું, અને હીંદુસ્તાનનાં જુદાં જુદાં શહેરોમાં ખીજ શાખાઓ ઉઠાડવામાં આવી હતી. લોકોમાં થીઓસોશીની ચરચા વધવાથી સને ૧૮૭૯ ના અક્ટોબરથી “થીઓસોશીસ્ટ” માસીક ચો-પાન્યું ખાહાર પાડવાની જરૂર જણાઈ, અને તેની અંદર હીંદુસ્તાનના વિદ્વાનોએ એવાં લખાણો કરવા માંડ્યાં કે થોડી વારમાં તે એક સતાદાર વિદ્વાન ચોપાન્યું થઈ પડ્યું. આજ સુધી તેણે પોતાનો દરજ્જો એવી રીતે જાલવી રાખ્યો છે કે યુરોપીયન વિન્વા-નોમાંનાં ઘણાકોને અભ્યાસ માટે તે ખરીદવાની જરૂર પડી છે, કે જે વિન્વાનો પોતે પેહુલાં તેને હસી કાઢાડતા હતા. હવે જે દેશીઓના ધર્મને અને ધર્મ પુસ્તકોને ખંચાવવા અને દુનિયાનાં લોકોની જાણમાં લાવવા માટે આ મંડળી કોશશ કરે છે, તેજ દેશીઓમાંનાં કેટલાકો, થીઓ-સોશીની નેમને ખરોખર નહીં સમજવાથી, માત્ર મંડળી સ્થાપનારા ઉપર અંગીત હુમલા કરીને અટક્યા નહીં, પણ થીઓસોશી (ખ્રિસ્તજ્ઞાન) ની સામે પણ હીંદી-ઇંગ્લેજ વતમાનપત્રોની સાથે મલી લખાણો કરવા લાગા ! એટલુંજ નહીં, પણ મંડળીની સાથે જોડાયેલા કેટલાક મેમખરો પોતાની કોઈ માની લીધેલી મતલબ પાર ન પ-ડવાથી તેઓ પણ મંડળીના કામમાં હરકત ના-ખવા લાગા. એ અને એવીજ ખીજ મુશકેલી-ઓ છતાં મેડમ જ્હાવાટસ્કી અને કરનલ આ-લકટની ખંતથી મંડળીનો વધારો ધીમે પણ મકમલજે કેવી રીતે આગલ વધતો રહ્યો, તે

નીચે જણાવેલી મંડળીની શાખાઓની સંખ્યા ઉપરથી માલમ પડશે :—

સને ૧૮૭૬ માં એ મંડળીની શાખા માત્ર ૧ હતી ; સને ૧૮૭૯-૮૦ માં તે વધી માત્ર ૨ થઈ ; પણ ૧૮૮૧ માં એકદમ તે વધીને ૨૭ થઈ ; ખીજે વરસે, એટલે ૧૮૮૨ માં, શાખાઓની સંખ્યા ૫૧ થઈ ; સને ૧૮૮૪માં તેથી વધીને ૧૦૪ થઈ ; ૧૮૮૫ માં ૧૨૧ થઈ ; અને સને ૧૮૯૦ માં ૨૩૧ શાખાઓ આ મંડળીની હતી. સને ૧૮૯૧ની રજૂઆતમાં એ મંડળીનાં જુદે જુદે વખતને આંતરે નવ ચો-પાન્યાં ખાહેર પડતાં હતાં.

આ મંડળીની કોશશથી ખ્રિસ્તજ્ઞાનનો જેટલો વધારો આ સદીમાં થયો એટલો ખીજ કોઈપણ જમાનામાં ભાષેગે થયો હશે : કારણકે અસલ જ્યારે એવી કોશશ કરવામાં આવતી હતી ત્યારે તે એક દેશ કે પ્રજામાં એવાં વિચાર ફે-લાવી તેટલીજ હદમાં સમાઈ રહેતી હતી ; પણ થીઓસોશીકલ સોસાયટીની મદદથી આજે એ-શીયાખંડના ધરમપુસ્તકો જેવાં કે વેદ, ઉપની-શદ, ભાગવત ગીતા, અવસ્તા, દસાતીર, કપા-લા (યાહવીઓનું ધર્મપુસ્તક), સુશ્રીઓના લ-ખાણો, ધર્મપદ, વગેરે પ્રથિવના સુધરેલા ભાગો-માં વચાચે અને અભ્યાસ થાય છે. એટલુંજ નહીં, પણ કેટલીક વાર તો એક એશીયાટીક ન માને એવી રીતે આ ધર્મપુસ્તકો તરફ તે અ-ભ્યાસીઓ ભકતીભાવ રાખતા માલમ પડ્યા છે. થીઓસોશીકલ મંડળીની કોશશથી ખોદાસના-શીના વિચારે આ પ્રમાણે આજે ઇંગ્લંડ, સ્કો-ટલંડ, આયરલંડ, જર્મની, ફ્રાન્સ, અને ગ્રી-સના યુરોપીયન દેશોમાંજ નહીં, પણ આફ્રીકા, અમેરીકા, જેપાન અને ઓસ્ટ્રેલીયામાં પણ પચ પેસારો ફાંધો છે. અમેરીકા ખંડ “હુટાપણાની ભૂમી” ગણાય છે, ત્યાં આ વિદ્યાનાં કેટલાંક સા-ધાંતો, જેવાં કે “ક્રમ” નું અનુમાન અને આ-ત્મા જુદાજુદા અવતાર લઈ શકે કે નહીં, તે વિશની ચરચા મંડળીની ખાહારના પત્રો હાથે ચલાવવા લાગાં, અને પરીણામ એ આવ્યું કે

૧૧૮ 'ધીઓસોશી' (ચાલ.)

મંડળીની ખાહાર પણ ધણક લોકો “કરણીનો ખદ્દો” અને “અવતાર” ની જરૂર સવીકારવા લાગ્યાં—અને આ સઘણું વિદ્વતા ભરેલી સહમજ સાથે. અમેરીકામાં “પાથ” અને એવાંજ ખીન્ન માસ્ટીક યોગાન્યાંઓ ધીઓસોશીનાં જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવાને ખાહાર પાડવામાં આવેછે.

હાલની ધીઓસોશીકલ સોસાયટીની મુખ્ય નેમ એછે કે—

૧ લી—ન્યાત, જાત, રંગ, પંથ, કે નાના મોટાનો તફાવત રાખ્યા વગર જગતમાં ખાલેસ ભાઈખંધી વધારવી;

૨જી—આરયન અને ખીજી પૂર્વ તરફના દેશોની શીલસુશી, ધર્મો અને વિદ્યાનો અભ્યાસ વધારવો; અને

૩જી—જે માત્ર મંડળીના મેમખરોનો એક ભાગ ખજી લાવેછે, તે એકે માણસની આત્મીક શક્તિ જેને હીંદુઓ સિદ્ધી કહેછે તેને લગતી અને કુદરતની બેદી શક્તીઓને લગતી શોધો કરવી.

કોઈપણ મેમખર જ્યારે મંડળીમાં જોડાય ત્યારે તેનું ધર્મ સંખંધી મત શુંછે તે જેમ તેને પુછવામાં આવતું નથી, તેમ તેને ખીજીઓ માટે પુછવા દેવામાં આવતું નથી. પણ જે કાંઈ ખંધન અને ફરજ નાખવામાં આવેછે તે એકે મંડળીમાં દાખલ થવા આગમ્ય તેણે વચન આપવો જોઈએ કે જેવું માન તે પોતાને માટે ધરાવે. તેવુંજ માન ખીજીને માટે રાખવાને તેણે તૈયાર રહેવું.

આ ઉપરથી જણાશે કે આ મંડળીની નેમોમાં જોકે સર્વે ધર્મો અને સર્વે વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવાનો સમાવેસ થાયછે, તોપણ કોઈના ધર્મ સંખંધી આચાર વિચાર ઉપર દખાન કે જાગવગ ચલાવવાની જરા પણ છુટ નથી; તે છતાં કેટલાક લોકો, તેની અંદરખાનેની મતલખ ખરોખર સમજ્યા વગર કે ધીઓસોશીનો થોડો ઘણોખી અભ્યાસ કર્યા વગર, મંડળીની ઉપર તરેહવાર તોહોમતો મુકવા લાગ્યા. ખીજી સાહી-

ત્યો કરતાં સંસ્કૃતમાં અણુટ જથો જલવાઈ રહેવાથી, અને વિદ્યા સંખંધી શોધોમાં તે ભાષા અગત કરી વધારે ઉપયોગી હોવાથી, મંડળીને તેના તરજુમાએ અને શરેહોની જરૂર સ્વભાવીક રીતે જણાઈ, તેથી કેટલાક ક્રીસ્ચીયનો ફેરેવા લાગ્યા કે એતો “મૂર્ત પુન્ન” શીખવેછે. વળી સંસ્કૃતમાં પણ ઘણુકે હેકાણુ બેદી લખાણુ હોવાથી જ્યારે ખુધ ધરમનાં બેદ વગરનાં લખાણુની મદદ લેવામાં આવી, ત્યારે હીંદુઓ તોમત મુકવા લાગ્યા કે એતો ખુદ્ધ ધરમ શીખવેછે. ખુદ્ધિશરો વળી એમ જણાવા લાગ્યા કે એતો ક્રીસ્ચીયાનીટીનો ફેલાવો કરેછે. અને પારસીઓ ફેરેવા લાગ્યા કે એતો “ધંતર મંતર” શીખવેછે! કેટલાક લોકોનો એટલા સુધી આગલ વધ્યા કે મંડળી નાસ્તીકછે!

આ મંધળાં દ્વેષભાવી ખળની સાંમે કામ લેવાને મંડળીના મેમખરોને, અને તેમાં મુખ્ય કરી તેના પે સ્થાપનારોઓને, ખુદ મુસ્તીખતો નડી. તોપણ આ મંડળીની અથાગ મેહેનતથી ધીમે ધીમે “ધીઓસોશી” ની અગત પૃથિવના સર્વે સુધરેલા દેશોમાં વિદ્વાંનો કણલ રાખતા જાયછે.

ધીઓસોશી જેઓ પોતાની ચાલ સુધારી લાયક થયલા હોય તેઓનેજ અસલ શીખવવામાં આવતી હતી, અને સાધારણ લોકો માટે તેઓથી પાતી શકાય એટલાજ ધાનુનો જુદા જુદા પેગમખરોના ચેલાઓ મારફતે ખાહાર આપવામાં આવતા હતા. જરથોશત્ર, ખુધ, પીયાગોરામ, કનકુશીયસ, ઝોરદ્યુઝ, સોક્રેટીસ, અને જસસે સુધાં પોતાને હાથે કોઈ ધર્મ પુસ્તકો લખ્યાં નથી, પણ તેઓના ચેલાઓએ લખી રાખવાથી તેઓ આજે જલવાઈ રહ્યાં છે. લોકો જેટલા પ્રમાણમાં હાયક થયલાં હોય તેટલી હદ સુધી સાધારણ લોકો માટે એ વિદ્યા ખાહાર આપવાનું સામેકો વાજખી ધારેછે: કારણકે જો વધારે આપવામાં આવે તો એ વિદ્યાનો ખીજી વિદ્યા માફક ગેરઉપયોગ થવાનો સંભવ રહે. ખીજી વિદ્યાનો ગેરઉપયોગ ધડીભર ચલાવી લે-

જે 'થીઓસોફી' (ચાલ)

વાય, પણ આ વિદ્યાનો ગેરકબ્જોગ થવાથી દુ-નીયામાં મોટી ખરાબી થાય. એટલા માટે હજી પણ એવું કહેવાય છે કે હીંદુઓનું અખંડ સંસ્કૃત સાહિત્ય જેટલું આપણું જાણીએછે તે પણ માત્ર નવમો કે દસમો ભાગજે, અને બાકીનું પાણીડોની ચુકામાં, જ્યાં મહાત્માઓ વસે-છે, અને જ્યાં કોઇપણ સાધારણ આદમજાત કે કોઇપણ દેખાઈતી ભલતી ચીજનો પગદંડો નહી હોય ત્યાં, જાલવી રાખવામાં આવ્યું છે. એવી જગ્યાઓ હીંદુસ્તાન. ધરાંન અને મંચ એશીયા તરફ છે, કે જ્યાં એ વિદ્યાની કદર વા-જખી પીછાણવામાં આવે છે. વળી જે કાંઈ ખા-હાર આપવામાં આવ્યું છે, તે પણ એટલું ભેદી છે કે સાધારણ માણસ ભાયેગજ તે સમજી શકે. પારસીઓના અવસ્તાનું ઘણું ખર્ચ લાંબાણ જેમ ભેદી ગણાય છે તેમજ વેદનું પણ કેટલુંક લાંબાણ ભેદી કહેવાય છે,—જેની ચાવી થીઓસોફી-છે. જ્યાં સુધી એ વિદ્યાઓનો અભીયાસ કરવામાં આવે નહી, ત્યાં સુધી ખીકટ ધર્મ પુ-સ્તકોના ભેદો સમજી શકાય નહી

જેમ આજના તેમજ અસંવના થીઓસોફીસ-ટાનું કહેવું એવું છે કે જે કાંઈ finite (અંત-વાન) છે તેની મારફતે infinite (અનંત) નો ખેયાલ કદી જાણી શકાય નહી; પણ દરેક મા-ણસમાં જે ખોદાઈ અંશ છે, તેની એક એકસ હાલતમાં ખોદાના પ્રકાશ સાથે વેહેવાર રાખી શકાય અથવા તેને પીછાની શકાય. આ હાલત કાંઈ રસાયન સંલેગથી કે હીપનોટીઝમ અથવા મેસમેરીઝમ (જુઓ 'મેસમેરીઝમ') થી થતી નથી, પણ મનની સંપૂર્ણ અશોધ અથવા પવિત્રાઈથી થાય છે. પારસી લોકોના અવસ્તામાં એ વિશે એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે—

અષ વહિરંત અષ શ્રે રત દરેસામ થવા

પથરિ દવા જમ્યામ હમેમ દવા હજમ.

(૫જાને, હા ૧૦—૧૧-૧૨.)

“સર્વથી શોભાઈતી અશોધ એ કરીને, સર્વથી શ્રેષ્ઠ અશોધ એ કરીને, [ઓ અહુરમજદ] તુને અમો જોઈએ, તારામાં મળી જઈએ, હંમેશગીને પોંહો-

ચીએ.” જ્યાં સુધી એ હાલતમાં જવાતું નથી ત્યાં સુધી ઇઝ્રાઈમાં જેને “ધવોલ્યુશન” (પ્રગટી-કરણ) કહે છે તેના કાયદાને વારંવાર તાપે થવું પડે છે, અને હીંદુઓનાં શબ્દમાં લઈએ તો જનમ મરણને આધીન થવું પડે છે. પણ ઉપલી હાલતે પોંહોએલું માણસ ધવોલ્યુશનના નીચમને પોતાના તાબામાં રાખી શકે છે. સરવે ધરમોની નેમ છેવટે માણસ જાતને ઉપલી હાલતમાં લાવી મુકવાની છે; પણ દેશો, જમાના, લોકમત, અને ભાષા ખદલાવા સાથે ધીમે ધીમે ધરમો જુદાં જુદાં રૂપ પકડે છે, તો જોકે વધારે ઉડા-નમાં જતાં સઘલું એકજ જણાય છે. વચલા જમા-નામાં કેટલાંક કારણોને લીધે આ રીતો દુનયાના લગભગ સરવે ધરમોમાં ગુચવાડા ભરેલી થઈ પડી હતી, અને હજી પણ છે: તેમાંથી ખાહાર નીકલવાની થીઓસોફીસ્ટાની કોશંશ છે, અને તે ઘણું દરજ્જે પાર પડતી જાય છે.

જેમ “કંપરેટીવ ફાઈલાલોજી” (ભાષાશાસ્ત્ર) ની મદદથી જુદાં જુદાં ભાષાની સપાટી ઉપરનું મલતાપણું પ્રગટ થાય છે, તેમ થીઓસોફીની મદદથી સરવે ધરમોના ભીતરનું મલતાપણું પ્રગટ થાય છે. વચલા જમાનામાં એક ધરમના લોકો ખીજા ધરમના લોકોના કદા શતરૂ ગણાતા હતા. તેવા શતરૂ ગણાતા લોકોનાં વીદ્વાંનો આજે એક ખીજાની સાથે મલી જ્યારે આ મંડળીમાં પોતપોતાના ધરમોની નોંધ ત-પાસે છે, ત્યારે તેઓ પોતાને એકજ કુટુંબના ખે ભાઈઓ તરીકે માને છે.

થીઓસોફીમાં સરવે વિદ્યાઓનો સમાવેશ થાય છે; કારણકે જે કાંઈ છે તે સઘલું ખોદામાં છે—ખોદાની ખાહાર કાંઈ નથી—અને ખોદા વિશેની જે વાંચા તે સઘલી વિદ્યા—તેની ખાહાર ખીજી વિદ્યા હોય નહીં.

થીઓસોફી સાથે કોણે વેહેવાર રાખવો અને કોણે નહીં રાખવો એ કહેવું જોકે લગાર કડણ છે—કારણકે જે ખોદાસનાસીને ચાહતા ન હોય તેજ થીઓસોફીની ખાહાર છે—તોપણ એકસ કારણોને લીધે, જેઓનો ખવાસ નીચે

૬૦ 'યોગ્યતા' (ચાલ).

જણાવયા જેવા હોય તેઓએ, એ ચીજ સાથે એકાં કહાડવાં નહીં:—

(૧) જેઓ એવું ધારતા હોય કે, કાલે મરી જવુંછે: માટે આ દુન્યામાં ખાધ પીને મનહ મારી લેા.

(૨) જેઓ એવું ધારતા હોય કે, દુન્યાનું ગમે તે થાઓ: મારે તો મારું કે મારાં કુટુંબનું સુખ ભેટું ન્દહાએ.

(૩) જેઓ એવું ધારતા હોય કે, મારોજ (માની લીવેસો) ધરમ ખરો (અથવા મારુંજ મત ખરું), અને બીજા સધલા ખોટા.

(૪) જેઓની ખરું ખોટું પારખવાની શક્તી ખરોખર સ્વચ્છ ન હોય.

(૫) જેઓને બીજાનાં દુઃખ વીરો દયા ન હોય.

(૬) જેઓ માત્ર આ દુન્યાની મોજ મનહમાં ખરું સુખ માનતા હોય.

(૭) જેઓને પવીત્ર માણસોમાં વીસ્વાસ ન હોય, અથવા તેઓનું નામ સાંભલી જેઓ સુગાતા હોય.

(૮) જેઓ ખોદને પીછાનવાનું કામ તકદીરને સોંપી, દોલત (પદસો) એકઠો કરવા પાછલ તદખીર વાપડતા હોય.

હવે થીઓસોફી સાથે કોણે વેહેવારમાં પડતું, તે નીચે પ્રમાણે:—

(૧) જેઓ એવું ધારતા હોય કે આપણી ફરજ માત્ર ખાવા પીવા માટે જીવવું એવીજ હોય તો હેવાન કરતાં આપણુ વધારે નથી, તેથી હેવાનીયત ખવાસ છોડી, માનસાઈ અને તેની પેલી મેર ફરેસતાઈ ખવાસના થતું, એ પોતાની ફરજ ધારતા હોય.

(૨) જેઓ જગતનાં સરવે માણસોજ નહીં પણ પ્રાણીઓ સુધાંને એકજ મૂળમાંથી પેદા થયલાં ગણી તેઓને પોતાનાજ જેવાં ગણતા હોય.

(૩) જેઓને એવું માનવાને કારણ હોય કે સરવે ધરમોનું મૂળ એકજે, સરવે ધરમોમાં

સમાઈછે; પણ આપસ્વારથ અને અજ્ઞાનપણાએ તેઓને ભુદાજ આધારમાં લાવી મેલ્યાછે; વળી આપણું જ્ઞાન ગમે એટલું હોવા છતાં તે અધૂરુંછે; અને તે વધારવાની આપની ફરજછે.

(૪) જેઓ ખરું શું અને ખોટું શું, સત શું અને અસત શું, અમર શું અને ફાની શું, ઈત્યાદી સમજવાની સ્વચ્છ શક્તી ધરાવતા હોય.

(૫) જેઓ બીજાનું દુઃખ તે પોતાનું દુઃખ સમજી તેને પોતાના વીચારથી, ખોલથી, અને કામથી ખની આવે એટલી મદદ કરવાની પોતાની ફરજ સમજતા હોય.

(૬) જેઓ આજે હસાવે અને કાલે રડાવે એવી આ દુન્યાની મોજ મનહોને કાણુ ભગુર ગણી, વધારે અમર સુખમાં વીસવાસ ધરાવતા હોય.

(૭) હેવાનીયત અને માણસાઈની હદ કુદાવી ગયલા ફરેસતાઈ ખસલતના આદર્મોઓમાં જેઓને વીસવાસ હોય, અને તેવા પોતે થવા ઈછતા હોય.

(૮) જેઓ ખોદને પીછાનવાની તદખીર માં રાત દીવસ રહી, પોતાની અને પોતાની આસપાસનાઓની જંદગીનો નીભાવ કરવાનું કામ તકદીર (પ્રમાણીકપણે ઉદ્યોગ કરવાથી જે ફળ મલે તે) ઉપર રાખવું વાજબી વીચારતા હોય.

N.

ડ, ઈ.

દરાખના વેલાને થતો સડો અટકાવવાનો ઉપાય—પારા (Quick-Silver)ને માટી સાથે મેળવી તે દ્રાક્ષના વેલના મુલમાં નાખવાથી સડો લાગુ પડતો નથી. જુઓ 'ખાગાયત'.

દરાખના વેલાની અચાર—દરાખ (Grass pes) ને જુમખામાં છુટી પાડી, જે ખરાખ હોય તે કાઢાડી નાખો, અને સોજને ખાટલીઓમાં ભરી, તે દુખે ત્યાં સુધી સરકો નાખી, ખાટલીઓના મોંહ કુકકાથી ખાંધી લેવો, અને તેમને થંડી પણ સુકકી જગામાં મુકો. એક મહીના પછી ઉપયોગમાં લેવી.

દરાજ—દાંધર, યા ગજકરણુ. યા Ring Worm એક જાતનું ચામડીનું દરદર, જે શરીરના કોઈપણ ભાગ ઉપર ફુંગાળ નાં આકારમાં થાયછે. પાણીથી ભરેલા ઝીણા ઝીણા દાણાઓ ચામડી પર થઈ તેમાં ઘણીજ કીડ લાગેછે, અને જો તરત ઉપાય ન કરાયોતો આસપાસના ભાગો પર ઉતાવળથી ફેલાઈ જાયછે. ઉપાયો નીચે મુજબ :— ૧ માથાની ખોપરી પર દરાજ થઈ હોય તો દરદના ભાગ પરના ખાતો કાઢી નખાવવા, અને તે ભાગ ગરમ પાણીમાં થોડો વખત વેર ભીંજવી. તેની પર એક પીછીથી (૧) સોલ્ફ્યુરિક એસિડ સલ્ફ્યુરિક એસિડ (Sulphurous Acid) લગાડવી, અથવા તો (૨) કારબોલીક એસિડ Carbolic Acid લગાડવી, અથવા તો (૩) ગ્લીસરીન (Glycerine) લગાડવું, અથવા તો (૪) ક્રીઓસોત-મલમ (Creosote Ointment) લગાડવો, અથવા તો (૫) સલ્ફરિક એસિડ (Sulphur Ointment) લગાડવો. દલાડમાં ઓછામાં ઓછું બે વખત લગાડવું. જો શરીરના ભાગો પર દરાજ થઈ હોય તો પીછીથી દરદવાળા ભાગ પર (૬) સલ્ફેટ ઓફ આયરન (Sulphate of Iron)નું સોલ્યુશન લગાડવું, અથવા તો (૭) જલ્લદ એસેટીક એસિડ (Strong Acetic Acid) લગાડવી, અથવા તો (૮) જલ્લદ બોરેસીક એસિડ (Boric Acid) લગાડવી, અથવા તો (૯) કારબોલીક એસિડ (Carbolic Acid) લગાડવી. (૧૦) જલ્લદ સરકામાં કપડું ખોળી દરાજ ઉપર લગાડવું. (૧૧) વા આર્કેસ કોકમનું તેલ, વા આર્કેસ જમાલગોટાનું તેલ અને વા આર્કેસ મીણુ લઈ સઘળાંને એકરસ કરી, લાકડી જેવી ખનાવી, તે દરાજવાળા ભાગ પર ઘસવી. (૧૨) જો જંગનાં કાતરામાં યા પીસાખની જગા ઉપર થઈ હોય તો ૧ આર્કેસ પાણીમાં ૧ દ્રામ ટંકણુખાર પીગલાવી દરાજ પર લગાડો.

દરાજ, ઘોડાને થતી—ચામડીની ઉપર ગોલ ગોલ ચકરડાં રૂપી સોજ થાયછે, જેની

કીનારી તપાસતાં તે પર પારીક ફેફડાંયા ઉઠેલા જણાયછે, અને તે ભણી ખાળો ખરી જાયછે. દરદી જનવર આખો વખત ખવડીયા કરેછે. એનો ઉપાય આ નીચેનો મલમ વાપડવાનો છે :— ૮ આર્કેસ સાદા મલમ સાથે ૪ દ્રામ્સ ક્રીઓસોત અને ૪ દ્રામ્સ સ્ટ્રોંગ એસેટીક એસિડ મીશ્ર કરવી.

દરૌંઘં પેપર—દરૌંક જાતના Drawing Paper ની લંબાઈ પોહોલાઈનો નીચે પ્રમાણે માપ આવેછે :—

	ઈંચો.
દેખી.....	૨૦×૧૫
મીડયમ.....	૨૨×૧૭
રોયલ	૨૪×૧૯
પ્રિમીયમ.....	૩૧×૨૧
એલીફન્ટ	૨૭×૨૩
કોલમબીયર	૩૪×૨૩
એટલાસ	૩૩×૨૬
દબલ એલીફન્ટ	૪૦×૨૬
એન્ટીકવેરીયમ	૫૨×૨૮
એમપરર	૬૮×૪૮

ડરૌંઘં-ગ દ્રેમ—‘દારડીંગ એનજીન્સ’માંથી નીકળેલા છ ‘સ્લીવર’ને આ સાંચામાં મુકેછે, એટલે બીજી ગમથી ‘સ્લીવર’ વધારે ઠીક ખની એકજ સ્લીવરમાં ખાદર નીકળેછે. વધુ વર્ણન માટે જુઓ ‘સ્પીનીંગ, કોટન’.

દલપત—અમદાવાદનો આ નાગર બ્રાહ્મણ કવી અદારમી સદીમાં હાઈઆત હતો. ગુજરાતીમાં કેટલાક ગરબા રચ્યા ઉપરાંત એણે હિંદુસ્થાનીમાં ‘દલપત વીલાસ’ નામનો ગ્રંથ રચ્યોછે.

દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ—એક પ્રખ્યાત કવી. ‘કવીતા વીલાસ’ તથા ‘કવીતા સંગ્રહ’ ઇત્યાદી પ્રસીધ્ધ કીધાંછે.

દવા આપવાનો કોઠો :—

૧લાં વરસનાં બાળકને	દવાઈનો	૧૨ મોં ભાગ
૨ જાં "	"	૮ મોં ભાગ
૩ જાં "	"	૬ ઠો ભાગ
૪ જાં "	"	૪ ઠો ભાગ
૫ જાં "	"	૩ જો ભાગ
૬ જાં "	"	૧૦ ભાગ.
૭ જાં "	"	૨/૩ ભાગ.

૨૧ " " આખો ભાગ.
૧૫ " " ૧ ૧/૨ ભાગ.
૧૬ " " ૧ ૧/૮ ભાગ.
અને, એ પ્રમાણે ઉલટા પ્રમાણમાં વધારતા
જવું.

સ્તાવેળે જુતા—જુઓ 'શાઈ, જુના દ-
સ્તાવેળેની, અસલ હાલતમાં લાવવાની રીત'

દસ્તાવેગ-એન પ્રોસેસ—(૧) ૫ દ્રામ્સ સે-
ચ્યુરેટ સોલ્યુશન એવ બાઈકોમેટ એવ એ-
મોનીયા, ૩ દ્રામ્સ મધ, અને ૩ દ્રામ્સ ઇ'ડાંની
સફેતી (Albumen) લઈને એ સમૂહાને
૨૦ થી ૩૦ દ્રામ્સ દીસતીલ્ડ વોતરમાં પીગલા-
વો. (૨) ૬ ભાગ ગુંદર Gum Arabic),
૨૧ ભાગ બાઈકોમેટ એવ પીતાયા, અને ૪
ગ્રેપ સુગર Grape Sugar) લઈને ૭૨ ભા-
ગ પાણીમાં પીગલાવો.

દસ્તાવેગ પાઉદર-૧ ભાગ એક્સાઈડ એવ
ઝીંકને ૨ ભાગ પાઉદરડ સ્ટાર્ચ (Powdered
Starch) સાથે ભેળો. ફક્ત લગાડવા મા-
ટે એ વપડાયછે.

દસ્તુરજી, જામારૂપ આસાજના—ધર્મ
સંબંધી લખાણ કરનાર. 'જરયોસ્તી ધર્મખોધ'
તથા 'પારોખે નીરંગે જવોતદીનાન' ઇત્યા-
દીના કર્તા. જુઓ 'પારસી'

દસ્તુરજી, પેસોતન બેહરામજી—ધર્મ
સંબંધી લખાણ કરનાર. 'નીરંગે જવોતદીનાન'
તથા 'દીનકર્દ' ઇ'ં ના કર્તા. જુઓ 'પારસી'

દસ્તુરજી, ફરામજી મીનોચેહરજી—ધર્મ
સંબંધી લખાણ કરનાર. 'જંદ શીક્ક' ઇત્યા-
દીના કર્તા.

ડબલ બોજમાં ગોસ્ત—'કવરા બીજમાં
ગોસ્ત' ની રીત પ્રમાણે કરવું; ફરક એટલોજ
કે કવરા બીજના દાણાને બદલે ડબલબીજના
દાણા રાંધવા.

દમ અથવા હાંફણ—દમ યા હાંફણના મ-
રજવાલા સખસો તેના હુમલાની નીસાણીઓ
અગાડીથી જાણી શકેછે. હુમલો થવાની એક
રાત અગાડી અથવા વધુ વખત અગાઉથી કેટ-
લાંકોની આંખો મીંચાયા કરેછે, અને કસીપણ

મેહેનત કીધી ન હોય તોપણ ઠાકી ગયલાં હોય
તેમ સુસ્ત થાયછે. કેટલાંકોને જરાએ હંધ આ-
વતી નથી કેટલીક વેલા જુખ મરી જા-
યછે, અજરણ થાયછે, ઝાડો ખંધ અથવા કં-
બજ થાયછે. અને પેટમાં કાંઈ ઓર તરેહનું
દુઃખ થાયછે. હુમલો થવાની સેજ વખત અગા-
ડી શકકા પીલા રગની લગભગ પાણી જેની
પીસાખ મોટા જડકામાં થાય છે. કેટલીક
વેલા હુમલો અકાએક થાયછે, અને ઘણી
વેલા ગુંજીર ઘણું હોયછે. હુમલો ૧૦ મી-
નીટથી તે ૩ થ. ૪ કલાક સુધી રહે છે.
ઈંગ્લેન્ડમાં Asthma કહેછે. આ રોગ વંશ
પરંપરા ઉતરી આવેછે દમ અથવા હાંફણના
મરજ પર જાતજાતના ઉપાયો અજમાવવામાં
આવેછે : કારણ કે કોઈને એક જાતનો ઉપાય
કારગત લાગેછે, તો બીજાને તેથી જરાએ ફાય-
દો થતો નથી, તેથી આ ચોપડીમાં એને માટે
પુસ્તકલ ઉપાયો વીધે વર્ણન આપવાનું દરેક
ધાર્યુંછે. ઉપાયો નીચે પ્રમાણેછે:—(૧) હાંફણ-
વાલા શખસે એક ઓરડામાં ખેતી અથવા સુઈ
નાઈતર-પેપર (Nitro-paper) બાળવું, જેથી
દમનું જોસ તરતજ નરમ પડી જાયછે. આ
નાઈતર પેપર ખનાવવાની રીત ઘણી સહેલછે.
થોડું પાણી લઈ તેમાં જેટલો (Nitro) સુરો-
ખાર પીગળી શકે એટલો પીગલાવવો. ત્યાર
પછી શાઈ ચુસવાના કાગલો (પ્લોટીંગ-પેપર)
લઈ તે પાણીમાં ખોળી તેને તર કરો. અને પછી
સુકાવા દેવો. આ કાગલો ઘણાં પાટલાં લેવાં
નહી, તેમ છેક જડાં પણ લેવાં નહી. આ પ્રમાણે
ખનાવેલાં નાઈતર-પેપર લાંબો વખત સુધી રહી
શકેછે. પણ જો તે હવાઈ જાય તો થોડીક મી-
નીટ સુધી તડકામાં અથવા ચુલા આગલ મુકવાં;
પછી આ કાગલને, જ્યારે દરદનું જોશ થવાની
નીશાણ જણાય ત્યારે, એક ખંધાર ઓરડામાં
ખેતી અથવા સુઈ બાળવાં. (૨) આ ઉપાય નાઈ-
તર-તેપ્લેટ (Nitro-tablet) બાળવાનોછે. આ
નાઈટર-તેપ્લેટ માટે જુઓ તે મઠાલાં હેથલની
બાબદ. (૩) તેંબાકુ અથવા સીગાર લીધાથી
દમ અથવા હાંફણ નીકળી જાયછે. સીગાર

કરતાં તંબાકુ ટુંગી (Pipe) વાટે પીવાથી વધારે ફાયદો થયેલો જણાયોછે. ખંડસ આંધ (Bird's eye) નામનો તંબાકુ ઘણો સારોછે, પણ તે સોજી જતનો હોવો જોઈએ. સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટે નરમ સીગારેટ (Cigarette) ઘણી ખરી અકસીરછે. તંબાકુથી ફાયદો ન થાય તો નુસખા 'હાંફણવાળા સખસો માટે ઉપાયો' અજમાવો. (૪) જ્યાં સુધી શ્વાસ ખરાબર ચાલે ત્યાં સુધી દર ૧૦ અથવા ૧૫ મીનિટ સુધી ૧૦ ટીપાં માદા ટીકચર ઓવ લોબેલ્યા ઇન્ફલેટા (Lobelia Inflata) ને પાણીમાં નાખી પીવાં. કોઈને ૧૦ ટીપાં માફક આવેછે, તો કોઈને તેથી ઓછાં, તેથી દરદીને ૨, ૪ વખત હેર ફેર આપી ઓક્કસ કરવાં. ખીન્નિ ઉપાય (૫) ઘણો અકસીરછે, પણ માથ ભાયગે તે ઘણો લલચાવનારોછે. તે કોઈજ નહી પણ શરાબ પાને દારૂછે. જેઓને મ્હોંને એ લાગે છે, તેઓ કદી છોડતા નથી. વીસ્કી, બ્રાંડી, અથવા જીન દારૂ ૨ ભાગ લઈ તેમાં ૧ ભાગ ઘણુંજ ગરમ પાણી નાખી ગરમ ગરમ પીવું. એક ગ્રહસ્થને દમનો મરજ હતો, તેને ખખર પડી કે દારૂ ઘણો અકસીરછે, તેથી તેણે તે પોતા પર અજમાવ્યો, અને તેથી થયલી અસરથી એટલો તો ખુશી થયો કે પેટેલા ૨૪ કલાકમાં તે ૧૧ બા લી બ્રેંડીની પી ગયો. આ રીત તેને ચાલુ રાખી. હવે શરાબ તેનો જીવેજનનો એટલો તો દોસ્ત થયો કે ફક્ત ૨ મહીનામાં તેણે ૬૦ બ્રેંડીની બાટલીના માથાં ફોડ્યાં ! 'સરાખ તારૂં સત્યાનાશ' એ કેહેવત આ ગ્રહસ્થના બાખમાં ખરી પડેલી જોઈએ છીએ. (૬) હાંફણ જોરમાં થાય ત્યારે ૧ ચમચો રાઈ ગરમ પાણીમાં દોહવીને તે પી જવું. (૭) ૧ ચમચો નીમક ગરમ પાણીમાં પીગલાવી પીવું (૮) ઘણી જલ્લદ કાશી પીવી. (૯) કાળા ધતુરાનાં છુકકાં પાંદડાં આ કરવાની કીતલીમાં નાખી તેમાં ઘણુંજ ખખળવું પાણી નાખી, તેનો ખાફ શ્વાસમાં લેવો. (૧૦) ૧ દ્રામ કાળાં મરી, ૧ દ્રામ ટુંક અને ૦૫ દ્રામ કસ્તુરી લઈ સઘળાંને એકરસ કરી, ૫ ઓન્સની અકેકી ગોળીઓ બનાવી,

૨ થી ૪ ગોળીઓ ત્રણ ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળવી. (૧૧) ૦૫ દ્રામ ધતુરાના બીજ અને તેટલાંજ પીપલ લઈ ખન્નેનો ખારીક છુકો કરી સારી પેઠે એકરસ કરવો, અને તેમાંથી ૪ ઓન્સ જેટલો, દર ત્રણ કલાકે, દહાડામાં ત્રણ વાર, પાણી સાથે ફાંકવો.

દંભીયલો. માટે નવો સોધી કાહડેલો ઉપાય—દહાડામાં ૩ અથવા ૪ વખત ૧ વાઈન ગ્લાસ ભરીને પાણીમાં ૨૦ અથવા ૩૦ ટીપાં લીકવીડ એક્ત્રેક્ટ ઓવ ગ્રીનડેલ્યા (Grindelia) ના નામને દવા પી જવી. દરદના હુમલાની વખતે એક ચા ખે ડોઝ વધારે લેવા.

દયારામ—સારોદરો નાગર ફાહમણુ કવી. (૧૭૭૭-૧૮૫૨) ગુજરાતીમાં તેમજ હીન્દુ-સ્થાનીમાં એણે કવીતાઓ રચીછે. ગુજરાતીમાં 'દાણુ લીલા' તથા 'બાળ લીલા' તથા 'રાસ લીલા' તથા 'ભકતી પોષણુ' અને વૃજ ભાષમાં 'સતમાધ' અને બીજી પરચુટણુ બાખદો ૫૨ એણે કવીતાઓ રચેલીછે.

*દહન યા દાગ યા દાહુ—ઈંગ્લેન્ડમાં તેમજ યુરોપ ખંડના બીજા દેશોમાં મરણ પામેલાંઓની લાશને બાળવાના કામ (cremation) યા દહનમાં દન પર દન વધારો થતો જાય છે. જેમ બાળવાની લાશોની સંખ્યામાં વધારો થાય છે, તેમ તેમની સંદમાં અર્માર ઉમરાવો અને ભણેલા પુરૂષો પણ આવતા જાય છે, એ અકસર કરીને નોંધી લેવા જાય છે. ઈંગ્લેન્ડનાં એક વરતમાન પત્રમાં જણાવે છે કે યોગ વખતના અરસામાં ત્યાં બા-

* મુખ્યમાં પ્રગટ થતાં જાણીનાં વર્તમાન પત્ર "મુખ્ય સમાચાર"ના કેટલાક અંકોમાં લાશોને સુધરેલી રીતે બાળવાને લગતા ઘણા સરસ વીષયો ચીન સાથે પ્રગટ થયા હતા; જે અમને ઘણા પસંદ પડવાથી તે પત્રના માલિક તેમજ અધીપતી મી. માલિકજી પરજેદજી મીનોચેહેર હોમજીના પાસેથી તે વીષયો આ "સાધકલોપીડ્યા"માં છાપવા માટે પરવાનગી માંગી હતી, જે તેઓએ આપવાથી "દહન" ના આ વીષય અમેએ મુખ્ય "સમાચાર"ના અંકો પરથી લેવારી લીધો છે.—રચનારાઓ, સં. સાં.

૬૬૦ 'દહન' આશુ

જવામાં આવેલી લાશોમાં એક નામીયા ધારા શાક્ષીના, ખીજી તેવાજ પ્રખ્યાત જાહેર લખનારની, અને ત્રીજી એક વીખ્યાતી પામેલા વીહવાનની હતી. હીન્દ-ખેરખાહ સવરગવાસી ચારલ્સ ખેડલો (૧૮૩૩—૧૮૯૧) ની લાશ પણ ખાળવામાં આવી હતી. તે લખનાર તે ઉપરથી એવું સીધું કરવા માંગે છે કે, કેળવણી પામેલા જીવ વરગના પુરોશો લાશ ખાળવાનાં કામ તરફ પસંદગી ખતાવે છે.

ગુજરાતીઓની લાશને અગનીથી ખાળીને ઠેકાણે પાડવાની હીંદુઓની રીતને યુરોપ તથા અમેરિકાના કેટલાક વીહવાનો સંપુરણતાની હદ ઉપર લઈ ગયા છે.

તેમજ યુરોપયન અને અમેરિકન વીહવાનોની રીતનો મુખ નીચમ એકસરખો હોવા છતાં, તેને અમલમાં મુકવાના સંબંધમાં તેઓ ખુબ જુદા પડી જાય છે. હીંદુઓ સમશાન જેવી ખુલ્લી જગાઓમાં પોતાના ગુજરાલોની લાશને ખુલી મુકી તેને દહન કરે છે, જેમાં વખત વધારે જવા સાથે જીવતાં માણસોને કેટલીક પ્રકારનું નુકશાન થાય છે. ખુલ્લી હવામાં અગની નળગાવવાથી તેનું ઘણું જીર પુમાડાના આકારમાં વચરત જાય છે, અને તેથી વધુ ખળતણ, નાજી તથા વખત ખોલવાની જરૂર પડે છે. લાશ ખાળવાની યુરોપયન ભદી તદ્દન બંધાર હોવાથી, એવું પરિણામ નીપજતું નથી. તમાં મુકેલી લાશ અગનીના પુર ખળની વચ્ચે દહન થઈ, ખુબ થોડા ખરચથી, કલાકથી દોડડ કલાકના વખતમાં શુષ્ક સફેદ રાખોડી થઈ પડે છે. ભદીનો ખીજે ફાયદો વળી આ છે કે, મુરદાં જેવી વસ્તુ ખળતી વખતે શરીરનાં તરેહવાર તત્ત્વો છૂટાં પડતાં તેમાંથી જે નાપસંદ વાસ નીકળવો જોઈએ, તે ખાહેરની હવામાં ખીલકુલ જવા ન પામે અને જીવતાંઓની તન્દરોસ્તીને તેથી ખીલકુલ ધન ન પહોંચે, તેની ખુબ સંભાળ રાખવામાં આવે છે. હીંદુઓની લાશ ખાળવાની રીતથી આ અગતની નેમે ખીલકુલ સાચવી શકાતી નથી.

તેમની રીત તથા સુધરેલી યુરોપયન રીત વચ્ચેનો ખીજો ખહુ અગતનો તફાવત આ છે કે, યુરોપયન રીત મુજબ લાશ ખાળવાનું કામ, જીવતાંઓની નજરથી દુર, એકાંત રીતે, અને શુષ્ક જેમ ચાલ્યું જાય છે, તેમ હીંદુ રીત મુજબ થતું નથી. યુરોપયન રીત મુજબ વળી લાશ ખાળવાની ક્રીયામાં જે પ્રકારનું શાંતપણું તથા ગંભીરતા જળવવામાં આવે છે, તેમાં હીંદુ રીતથી જળવાતાં નથી.

પણ સામટી રીતે, લાશને જમીનમાં દાટવાની રીત કરતાં હીંદુ રીતે ઘણી વધારે ચહડતી છે, એમાં શક નથી. વખતને ખેસતો તેમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો નથી, એટલીજ તેની ખામી છે. આગલા વખતમાં યુનાની તથા રોમન પ્રજાઓમાં પણ લાશને ખાળવાનો રીવાજ ચાલતો હતો, અને આજે જેમ હીંદુઓ ખુલ્લી હવામાં લાશ દહન કરે છે, તેજ પ્રમાણે તે પ્રજાઓ પણ કરતી હતી. પણ તે પ્રજાઓના હમણાના વંશજોએ તે રીતને પાછી સજીવન કરી વીદ્યાના ઉત્તમ કાનુનો ખેસતી તેને ખનાવી છે, ત્યારે હીંદુઓએ આગલી રીતમાં કાંઈ પણ ફેરફાર કીધો નથી. અસલી રોમન લોકોમાં લાશ ખાળવાની રીતને લગતી જે હકીકત ઇતિહાસમાં નોંધાય છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે, રોમ શહેરની દાવાલોની ખાહેર રોમન લોકો માટે સમશાનજીમી રાખવામાં આવતી હતી. કોઈ રોમનનું મરણ થતાં તે જીમી ઉપર ચીતા ખડકવામાં આવતી, અને લાશને તે ઉપર ગોઠવવા પછી આસપાસ સુગંધ છાંટી ખ્યારની છેલ્લી ધધાની તરિકે કુલના ગજરા લાશને પેહરાવવામાં આવતા. તે પછી મરનારનો સઢથી નજદીકનો ખેશી આંખ ફેરવી નાખી ચીતા સળગાવી મુકતો, અને તરતજ આસપાસ કબોલાં સગાંઓની કલાપીટ તથા રણસીંગડાં અને વાંસળીઓના અવાજ વચ્ચે, ખળતાંના ભજીકા નીકળવા માંડતા. સઢજી ખળી રહ્યા પછી મુરદાંની રાખ એકઠી કરી તેને વાછન દારૂ વડે જીભવી નાખવામાં આવતી.

પુરાતન રોમન લોકોની આ રીતને વખતના અરસામાં, તરેહવાર કારણોને લીધે, છોડી

જે 'દહન' ચાલુ.

દેવામાં આવી હતી. એક અગત્યનું કારણ ગરીબાઈનું હતું, જેને લીધે આગલા વખતમાં રૈમનોમાં પણ ગરીબોની લાશને દાટવી પડતી હતી. ખીજું કારણ ખરીસતી ધરમના દાટવાના રૈવાજનું ગણી શકાયો, જે પણ જેવું તેવું સખળ ન હતું. પણ લાશ દાટવાથી જીવંતોને થતા ભયંકર નુકશાન વીશે હાલના સુધારાના વખતમાં પ્રજાઓની નજર ઉઘડવીજ જોઈયે; અને તેમ થતાં, તે નુકશાનને નીરમુળ કરવાના અનેક ઉપાયો પણ યોજવામાં આવ્યા છે. તેમાં સહીષ્ણુ ઊત્તમ લાશને ભઠીમાં ખાળવાનો છે, અને તે ખીજી પ્રજાઓ જેડે ઇટલીની પ્રજાએ પણ કેટલેક દગ્ગજે સ્વીકાર્યો છે.

હાલના ઇટાલીયનો આગલા રૈમનોના વંશજ છે; અને તેઓ માંહેલા કેટલાકેએ લાશને ખાળવાની રીત પકડવામાં પોતાના વડવાઓની એક ઉત્તમ રીતને સજીવન માત્ર કીધી છે. તે ખીના વીરેશ જાણુવા જોગ એટલાં માટે થઈ પડે છે કે, ઇટલીના લોકો રૈમન કેટલીક પંથના ખડુજ ધરમચૂસ્ત ખરી-સ્તીઓ છે, અને તે છતાં તેમના વચ્ચે લાશ ખાળવાની રીત કેટલીક મજાજીતી સાથે ફેલાવા લાગી છે. એટલુંજ નહીં, પણ તેમના કેટલાક પાદરીઓ વટીક તે રીતને પસંદ કરવા લાગ્યાં છે.

મીલન શેઠેરની લાશ ખાળવાની ભઠીની હકીકત ઉપર અમે હવે આવીશું. મીલનનું આ ક્રીમેટોરીયન યા સમશાન ખડુજ મનોહર જગામાં આવેલું છે. સુંદર કારીગરીવાલાં તથા લેખ સાધનાં માણસોનાં પુતલાં તથા મીનારાઓથી ભરાઈ ગયલી, તે એકાંત જગો છે. તેની મુલાકાતે જનાર માણસ પોતાની આસપાસ ગુજરેલાંઓની સીકલની યાદ આપનારાં મુગાં ખલાવલાં જોઈ, શાંતપણે અને ગંભીરાઈથી તેમને નીહાવે છે. તે ગંભીર અને સુપકાઠી જગામાં દાખલ થતાં, દરવાજાથી છસો વારને છેટે ખરીસ્તી દેવલની સુંદર ઇમારત નજરે પડે છે. ભઠીમાં લાશને દહન કરવાની ક્રીયા થતી વેલા, મરનારનાં સગાં વહાલાંઓ તેને લગતી ધરમની

ક્રીયા એ દેવલમાં કરે છે. એ સુંદર મંદીર તેમજ ઉપર જણાવેલાં 'ક્રીમેટોરીયન' યાને લાશ ખાળવાની ભઠીનો સથાપક આલખરો કેલર નામે મીલન શેઠેરનો તવંગર વેપારી હતો. ૧૮૨૦નાં વરસમાં રૈમ શેઠેરમાં તેનો જનમ થયો હતો, અને ૧૮૭૪માં તે જયારે મરણ પામ્યો, ત્યારે પોતાનાં વસીયતનામામાં એવું ફરમાવી ગયો કે, મારી દોહલતમાંથી એકસ રકમ લઈ તેમાંથી એક સમશાન ઉભું કરવું અને મારું મુરદું ત્યાં ખાલવું. પણ તદ્દરૈસતી ખાતાંને લગતા તે વખતના કાયદાને લીધે, કેલરની ઇલાએકદમ પાર પાડી શકાઈ નહો. તેની લાશને તરત વેલા દાટવામાં આવી હતી. બે વરસ પછી ઉપલું સુંદર મંદીર અને તેની પડોસમાં લાશ ખાલવાની ભઠી સુખશાંતીના ઢંચા નીચમેને અનુસરી ઉભા કરવામાં આવ્યાં હતાં. તે તદ્યાર થતાંજ તેમના સ્થાપક કેલરની લાશને જમીનમાંથી પાછી કહાડી ઘટતી ક્રીયા સાથે ખાળવામાં આવી એ રીતે સેંકડો વરસો પછી ઇટલી દેશમાં મુરદાં ખાલવાની રીતને પાછી સજીવન કરવામાં આવી. તા. ૨૨ મી જુન ૧૮૭૬ નો દીવસ, તે કારણને લીધે, ઇટલીના ઇતીહાસમાં યાદગાર રહી જશે. તે દીવસે કેલરની લાશને ધામધુમથી દહન કરવા લઈ જતાં, નામીયા વીદવાનો, રાજદવારીઓ, કારાગરો, તથા આસપાસના ભાગોમાંથી ખીજા સંખ્યાબંધ લોકો પાયદસતમાં સામેલ થયા હતા.

લાશ ખાલવાની ત્રણ જુદી જુદી રીતો કેલરનાં મરણ પછીનાં દશ વરસોમાં યોજવામાં આવી હતી. જે બે વરસો સુધી તેની લાશ જમીનમાં દટાઈ પડેલી હતી. તે દરમિયાન, પ્રોફેસર પોલી અને પ્રોફેસર કલેરીસેડી નામે ઇટાલીયન વીદવાનોએ લાશને અગ્નીદાહ કરવાની રીત નક્કી કરી તેને અનુસરતા નીચમે ૨ ડી કહાડયા હતા. પણ તે પછી સાત વરસ પસાર થયાં ખાલ તેમની રીતને છોડી દઈ ગેરીની નામે ખીજા વીદવાનની રીતને પસંદ કરવામાં આવી હતી,

જન'દહન' ચાલુ.

અને તે આજ તુલીક ચાલુ રહી છે. તેની મદદથી આગલના જેટલાજ ખર્ચે પણ ઓછા વખતમાં લાશ બલી રહે છે. ગોરીની આ શોધ માટે તેનાં માનમાં મીલનનાં ફીમેટોરીયન આગલ તેનું એક આવડું ઉલ્લેખ કર્યું છે.

લાશ બાળવા માટે મુખ્ય બે રીતો મીલન શેડરમાં કામે લગાડવામાં આવે છે. એક રીત મુજબ, લાશને લાકડાં તથા કોલમાથી ઘેરી લીધેલી એક બઠીમાં મુંદી બાળવામાં આવે છે; અને બીજી રીત મુજબ બઠીની મધ્યમાં બાળુએ બઠી લેવામાં આવેલી ગામ્ત્રી નક્કીએ મારફતે ગામ્ત્રી બડકાંથી બઠી ગરમ કરવામાં આવે છે, અને તે ગરમીથી મુરદું બળીને બસમ થાય છે. લાકડાં તથા કોલમાથી લાશને બાળવા માટે એક ખાંડી લાકડાં અને ચાર મણુ કોલમાનો બપ પડે છે. અને તે રીતે બળી રહેતાં બે કલાકનો વખત લાગે છે. પણ ગામ્ત્રી મારફતે લાશ બાળવાની રીતથી બે કામ પચામ મીટી કરતાં પણ ઓછા વખતમાં પાર કનરે છે, અને તે બીના ગામ્ત્રી બાળવાની રીતની તરફેણમાં જતો જેવો તેજ પુગવો નથી.

લાશ બળી રહ્યા પછી તેની રાખ ઠેકાણે પાડવાની રીત જાણવાજેગ છે. જો કોઈ માણુ ન સાધારણ મોતે મરણ પામેલો હોય છે તો તેની લાશ કફન મારે અથવા તે વીના બાળવા દેવામાં આવે છે. પણ ઉડતા રોગથી પીડાઈને મરણ પામેલાં માણુમની લાશ કફન સાથેજ બાળી નાખવામાં આવે છે. લાશ બળી રહ્યા પછી હાડકાંને જુકો તથા રાખ જે બાકી રહે છે. તે વજાણમાં સમારે માગ પાંચ રોર જેટલી થાય છે. રંગમાં તે યુધ સફેદ હોય છે, અને કોઈ ઠેકાણે તેમાં બજુકદાર રાતા રંગની છાંટો જોવામાં આવે છે આ રાખને કોઈનેબી હાથ લગાડવા દેવામાં આવતો નથી, પણ જુકો થઈ પડેલાં હાડકાંને રૂપાના ચીપચા વડે અને રાખને રૂપાના પાવડા વડે માનસહીત બાહરે કહાડવામાં આવે છે. હાડકાંના જુકાને ચંચુના લાટના એક

વાસણમાં મેલી, દેવલના એક વીશાળ ઓરડામાં મેલવામાં આવે છે. રાખને જુદા જુદા ગાલામાં સાચવી રાખવામાં આવે છે, અને તે ગાલા ઉપર મરનારના સંબંધમાં ચોકસ લેખ લખવામાં આવે છે.

બઠીમાં લાશ બાળવા માટેનો લવાજમ એકે લાશને બાળવાની હીમાયત કરનારી છટલી મધેની મંડળીને લગતો કોઈ સભાસદ મરણ પામે તો તેની લાશને અગયાર રૂપ્યાને લવાજમે બઠીમાં બાળવામાં આવે છે. પણ બીજાં માણુ-સોની લાશ બાળવાનો લવાજમ બાવીસ રૂપ્યાનો લેવામાં આવે છે. પણ નીરધન હાલતમાં મરણ પામેલો કોઈ માણુ પોતાની લાશને બાળીને ઠેકાણે પાડવાની જો બહેથ બતાવી ગયો હોય છે, તો તેને મુક્ત અગનીદાહ કરવાની ગોઠવણુ મંડળી તરફથી કરવામાં આવી છે. તે ગોઠવણુ એવી છે કે, બઠીમાં લાશ બળી જોવા આવનારા દરેક જણ પાસે બે રૂપ્યાનો લવાજમ લઈ તેમાંથી બેગી થતી આવકને ગરીબ લોકોની લાંથ બાળવાના ખર્ચ તરફ કામે લગાડવામાં આવે છે. એક બે દેશોમાં સુપરેલી રીતે બાલવા માટે દર લાશ દીઠ ૩ થી ૪ રૂપ્યા લેવામાં આવે છે.

છટલી રીતવા બીજા દેશોના લોકોની લાશ પણ આ બઠીમાં બાળવાની છુટ મેલવામાં આવી છે, એનું મીલનના આ “ફીમેટોરીયમ” માં સાચવી રાખેલી રાખને લગતા લેખો ઉપરથી જણાય છે.

મરનારે હાથ બતાવી હોય તો તેની લાશને અગનીદાહ કરવાને ફરજ પાડવામાં આવે છે.

મીલનની ઉપર જણાવેલી મંડળીનો એક સભાસદ ડાકટર ગામચારે બેન્કરેડી ચોડા વખત ઉપર મરણ પામ્યો હતો, અને તેણે પોતાની લાશને બાળી નાખવાને ફરમ વેતું હોવા છતાં, તેના સગાંઓએ તેમ કરવા દેવા ના પાડી હતી. તે ઉપરથી એ મંડળીએ ખરેખરે ખાતેની કોરટમાં ફરયાદી માંડી મરનારની લાશને પોતાના કબજામાં મેલવવાનો દાવો કર્યો હતો. કોરટે તે ઉપરથી ફરયાદીનું સાંભળીને જુક-મનામું કરી આખી લાશ મંડળીને હસ્તક સોંપી હતી, અને તે માટે એનું કારણ રજૂ

કરચું હલું કે, મરનારની ઇચ્છાને જીવતાંઓએ માન આપવાની જરૂર છે. આ હુકમ મુજબ મંડળીએ તે લાશ પોતાને હસતક લઈ તેને અગનીદાહ કરવાની ક્રીયા કરાવી હતી.

એક વેળા દટાઈ ચુકેલી લાશો પાછી ખોદી કહાડી ખાળવાનો રેવાજ પણ ઇટલીમાં ચાલતો જણાય છે, અને તેના સંખ્યાબંધ દાખલાઓ ખાડેર આપ્યા છે. ક્રીમેટોરીયમને લગતી મંડળીના કેટલાક ખબરો મળતી વખતે પોતાની લાશને ખાલવાનું ફરમાવી જવા ઉપરાંત પોતાની આગમજ મરણ પામેલાં પોતાનાં વહાલાઓની લાશોને પણ જમીનમાંથી પાછી ખોદી કહાડી તેમને અગનીદાહ કરવાની તાલીફ કરે છે.

લાશને ખાલવાના સંખંધમાં ઇટલીની સરકારે એવો કાયદો બાંધ્યો છે કે, તેને “ક્રીમેટોરીયમ”માં જ એટલે ભઠ્ઠામાં જ ખાલવી જોઈએ; કારણ કે તે સાવાચ બીજી કોઈ રીતે તેણે ખાળ્યાથી સુખશાંતીને લગતા નીયમો જલવાતા નથી. વલી શક ભરેલાં મરણોના સંખંધમાં, લાશોને ખાલવા આગમય યોવીસ કલાક જેટલો વખત વચ્ચે કહાડવો પડે છે, તે ઉપરાંત ઇટલીના એક કાયદા મુજબ લાશને ખાલી નાખવા આગમય એક સરકારી તબીબ તેને તપાસે છે, અને મરણના કારણ વગેરેની તેણે સરટીફિકેટ આપ્યા પછીજ, તેને “ક્રીમેટોરીયમ”માં અગનીદાહ કરવામાં આવે છે. ત્યાં લાશને લઈ જતી વેલા, તેમજ તેને ખાલતી વેલા ધારા મુજબની સઘલી ધરમની ક્રીયા કરવામાં આવે છે. બીજા એક એવો કાયદો છે કે, લાશની સાથે જોબી ચીજ “ક્રીમેટોરીયમ”માં દાખલ થાય, તેમને લાશની સાથે અથવા જુદી ખાલીને ભસમ કરવી જોઈએ. ખલેલી લાશની રાખ માટે મરનારનાં લાગતાં વલગતાંઓ અરજ કરે નહીં ત્યાં સુધી, ઘટતા લેખ સાથે ક્રીમેટોરીયમને લગતાં મંદીરમાંજ તેને જલવી રાખવામાં આવે છે. વધુ વીગત માટે “લાશો સુધરેલી રીતે ખાલવાની યુરોપ્યન રીતો”વાલી આખદ.

દહુની કહો—થોડું થી એક તપીલીમાં નાખી તેમાં કાંદાની કાતરીઓ તળી, લાલ થવા આવે કે તેમાં ૦ તોડો જરૂં નાખી ઉતારવું. પછી એક તપીલીમાં ૧૧ શેર દહીં લઈ તેમાં કોથમીરની કાપેલી એક ઝુરી, લણેક કાપેલાં મરચાં, આદુ લશનનો પીસેલો મસાલો, ૦ તોલો નીમક, સેજ હલદ, ૦ તોડો દલેલાં મરી અને સેજ ધાનાજીરનાં મસાલો નાખી સઘળું એકરસ કરી પેલી કાંદાના વધારવાલી તપીલીમાં નાખો, અને સુલા પર મુકી કકરો પડે કે ઉતારો.

ડંખ. નાના જાનવરનો—જે ભાગ પર ડંખ હાય તે ભાગ પર કાંદાનો રસ ચોપડવો.

ડંખ. વીંછુનો—જે ભાગ પર વીંછુએ ડંખ માર્યો હોય તે ભાગ પર ડહાડેમના ઝાડનાં પાંદડાંને છુંદીને લગાડવાં.

ડાયનેમાઇટ—Dynamite માં ૭૫ ટકા નાઇટ્રો-ગ્લીસરાઇન (Nitro-glycerine) ના અને ૨૫ ટકા ખારીક રેતીના ભુકાના આવે છે.

ડાઇલ્યુટ બ્લાઇટ પ્રેસીપીટેટ ઓઇ-ન્ટ્રે-ન્ટ—૫ ટ્રેન્સ બ્લાઇટ પ્રેસીપીટેટ (White Precipitate) ને ૧ ઓંડેસ હુક્કરની ચરબી (Lard) માં ભેલો.

ડાઇલેન્થેસાઇ છોડ—૬ તરુના ધેરાવાના એ પર કુલો ઉગે છે. ઉંડાણ ખેડેલી ખાગની જમીનમાં એ હલવે હલવે ઉગે છે. જ્યારે નાના હોય ત્યારે નીચમસર પાણી સીપ્યા કરવું. છાંય-ગમાં ઉંડાડ્યાથી છોડ ઘણા સરસ ઉગે છે, અને પાંદડાં મોટાં અને સુંદર થાય છે. બીયાંથી એ ઉગતાં હોવાથી જુઓ ‘બીયાં વાવવાં’.

દાએરોયા મીક્ષચર—૨ ગ્રામ્સ ડાઇલ્યુટ સલ્ફ્યુરિક એસીડ, ૧ ગ્રામ ટીંકચર ઓષ ઓપીયમ, અને ૧૧૧ ગ્રામ સ્પીરીટ ઓવ કલોરોફોર્મ લઈને ૮ ઓંડેસ પાણીમાં મીઠ્ર કરો. ચચાર કલાકે ઉમરે પુગેલાંઓએ ખખે ચમચા પીવી.

ડાકટર કોક (Koch)—જુઓ ‘ક્ષય રોગ.’

ડાકટર લીબ્રીક—જુઓ ‘ક્ષય રોગ.’

ડાકુતર, ખરેશદખાઇ પેસત નજી—'હોડ મેસ્ટરશીલ્ડની નવીહતો' નો ગુજરાતીમાં તરજુમો કરનાર.

ડાકુતર, મોગાખશા ધવજજી—'હુનરના અર્ફ' ના સલા આગે, વગેરેના કર્તા. એવણની ઘણી રસીલી કવિતાઓ અતી વખણાયછે, જે સઘળી ફકત 'શુલ અફશાન' મોપાન્યામાં પ્રગટ થયલીજે. એજ મોપાન્યાના અર્ફોમાં 'ભેદોનો ભદાર' તથા 'દાતાવાનો કીલ્લો' નામની રસીક વાતાઓ એવજુ લખી હતી. ૧૮૬૧ માં જનમ્યા.

દાદાબાઇ નવરોજજી—જુઓ 'પારખી.'

દાદા, છગીપરના કાઠવાની રીત—દાદાવાલી છરીથી ખાની ખે ચીર કરી એક ચીર છંદરડીનાં જુદામાં ખોલી, તે ચીર છરીનાં પાના પર ઘસો.

દાદા, તેખલ પરના કહાડવાની રીત—પેલેલાં સાલીડ તેલ એક નરમ કપડાં પર લઈ દાદા પર સારા પેઠે ઘસવું, અને પછી 'સ્પીરિટ ઓવ વાઈન' (Spirit of wine) તે દાદા પર નામવું, અને બીજાં કપડાંથી લુછી નાખવું.

દાદોદર રતનસી—'મૂઝક કડીક', 'સીતા હરણ', 'કાનને રસીકા', 'ગોપીચંદ' ઇત્યાદિ નાટકોના કર્તા.

દાદ દુખતી અટકાવવાનો ઉપાય—કાર્બોલીક એસીડ (Carbolic Acid) માં એક જણી પીછી ખોલી તે દુખતી જગા-એજ ફેરવવી.

દાધરના ઇન્જને—(૧) મુરદાર સીંગને શુલાખના પાણીમાં ઘસી દાધર પર લગાડવી. (૨) કપુર, કાથો, ગધક અને ફટકી સરખે ભાગે લઈ તેને ખાટાં લીંછનાં રસમાં મેલવી તે દાધરવાલા ભાગ પર લગાડો. (૩) એરંડીયાનાં ખીયાં, એલીઓ, અને સાજ ખાર, સરખે ભાગે લઈ ખાટાં લીંછનાં રસમાં મેલવી તે દાધરવાલા ભાગ પર લગાડો. (૪) જુઓ 'દરાજ'.

ડાયમંદ ઇન્ક (શાઇ) ખનાવવાની રીત—ત્રણ ભાગ ખરીયમ સલફેટ (Barium Sulphate) સાથે એક ભાગ એમોનીયમ ફ્લુઓ-

રાઇડ (Fluoride) ને એક સીસાંની રકાખીમાં એકરસ કરીને મેલવણીને લાહી જેવું કરવા માટે તેમાં પુરતી સલફ્યુરિક એસીડ નામે, અને પછી તેને સીસાંની યા ગતાપરચાની સીસી માં પેક કરો. આ મેલવણીને Diamond Ink કહેછે.

ડાયોન્સ ચારકોલ પેસ્ટ—જુઓ 'દાંતનું મંજન, ડાયન'

ડાગવીન, ચાર્લસ રોબર્ટ—શીલ્પશી લખનાર એક ઇંગ્લેન્ડ. (૧૮૦૯—૧૮૮૨). એને ઘણા પુસ્તકો રચ્યાંછે, જેમાં 'ઓરિજન ઓવ સ્પીસીસ' તથા 'ડીસેન્ટ ઓવ મેન' તથા 'નેચ્યુરેલીસ્ટ ઓન ધી બીગ્લ' ઘણી વખણાયછે. આ છેલ્લી એપડી હાલ મલી શકતી નથી.

દારૂડયાને ઓકારી થાય—(૧) સવારના ઓકારી થતી હોય તો દહાડામાં ૩ વખત અકેક નાની ચમચી ભરી આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની લેવી. પેહેલો 'ડોઝ' સવારના પહોરમાં લેવો. (૨) દહાડામાં ત્રણ વખત અકેક ચમચો ટોનીક કવીનાઈન મીક્ષચર જુઓ નુસખો નો લેવો. (૩) જુઓ 'મધુપાન'.

દારૂ પીધાથી અથવા ઘણું ખાધાથી થતી પીતના ઉપાય—ભારી ખોરાક ખાધાથી અથવા પુશકલ દારૂ પીધાથી ઘણી વેલા પીત થાયછે. તે વેલા ઘેરા લાલ રંગની પીસાખ સાથે કમખચત થાયછે, તે માટે 'નક્ષ વોર્મીકા મીક્ષચર' પીવું.

દાવર, કાવસજી માગેકજી—(૧૮૧૪-૧૮૭૩). હીન્દુસ્તાનની મીલોના આ પીતા દાવર ખાનદાનના તંવંગર મા ખાપને ત્યાં જનમેલા હોવાથી, તે વખતની રૂઢી પ્રમાણે એવણની કેલવણી જુજ હતી. પણ એ જુજ કેલવણી છતાં મરનાર ઘણા ચંચલ મનના અને સાહસીક હોવાથી, હીન્દુસ્થાનમાં કાપડ સુતર ખનાવવાનું એક કારખાનું સ્થાપી, એ નવો હુમરનો પાથો નાખનાર એ પારસી ગ્રહસ્થ હતા. જે કારણને લીધે એવણને 'હીન્દી મીલોના પીતાનું' નામ વાજખી રીતે આપી શકારો. ઇ. સ. ૧૮૫૧માં એવજુ મુખઈ ઇલાકામાં કાપડ

સુતર ખનાવવા માટે એક મીલ (જુઓ 'સ્પીનીંગ', કોટન') કહાડવાનો વીચાર કીધો; પણ સાંચા ચલાવનારાં ખીન અનુભવી કામદારો અને ખોટામાં જવાની ધાસ્તીને લીધે તેવણું પોતાનો વીચાર થોડોક વખત સુધી મુલતવી રાખવા ફરજ પડી. પણ સારાં નસીબે તેવણું પોતાની એ કલ્પના વીધે ઇંગ્લંડની ઓલ્ડહામ ખાતેની મેસરસ પ્લેટ પ્રધર્મ એન્ડ કંપની લીમીટેડ (જેની ઉદારતાથી મુંખઈની 'વીકટે-રીયા જુખીલી ટેકનીકલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ' સતાવીશ હજાર રૂપ્યાની કીમતના સાંચાઓ મફત મેલવવા ચકતીવાન થઈ હતી તે) નું તે માટે મત પુછ્યું, અને તેની મદદ માંગી. મેસરસ પ્લેટ પ્રધર્મવાલાઓએ મરનારનો વીચાર ઘણો પસંદ કીધો, અને પોતાથી ખની ચકતી સઘલી મદદ આપવા કહી, અને પાછલથી મીલોને લગતા સરસ સાંચા ખનાવનાર તરોકે જાણીતી થયલી એ કંપનીએ તેમ આપી પણ હતી. કેટલીક ઢીલ પછી વીશ હજાર રૂપીન્ડલો (Spindles) વાલી એક મીલ મુંખઈમાં ઉભી કરવામાં આવી. એ મીલની ઠાપણ પાંચ લાખ રૂપ્યાની હતી, અને તેનું નામ 'ખોખે રૂપીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કંપની' રાખવામાં આંચું હતું. જે નફો થાય, તે પર પાંચ ટકાનું કમીશન એજન્ટ દાખલ મરનાર કાવસજીને મળે એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. આખરે મીલ ઉભી થઈ. આખાં હિંદુસ્થાનમાં કાપડ સુતરની એ પેઢીની મીલ અને તેથી યુરોપ્યન હાથ પર હતી. થોડી વારમાં ખરાબ રૂ સફાઈદાર ખનીને તેનું સુતર તેમજ કાપડ ખને, એ તે વખતે લોકોને ઘણું નવાઈ જેવું લાગ્યું. ફરોજ શોકોના ધાડે ધાડાં એ મીલ જોવા જતાં. કેટલાકે જાણે ઉભાજીએ જતાં હોય, તેમ ખાવાનું સાંધે લઈ તેની મુલાકાતે જતાં. જ્યારે કેટલાંક અજ્ઞાન અને વેરુમીઓ એ મીલને યા તેમનાં સાંચને માનતા ચલાવવા ચકતાં નહીં હતાં. આખરે મીલે ૧૮૫૮માં પુરાં ચતાં હોવા છ માસનું પોતાનું પ્રિફરેન્સ સરચાર્જ આઠેર પાંચ, અને તેમાં

પાંચ હજાર રૂપ્યાના દરેક શેર દીઠ માંચસો રૂપ્યાની વેંહેં અણી જાહેર કીધી. આવો સારો નફો જોઈ, ત્યારપછી ખીજી ઘણી મીલો ઉભી થઈ, જેને વીશે 'મીલો'ના મહાલાં ઉઠાવની ખાખમાં પુરતું ખ્યાન આપવામાં આંચું છે. મજકુર ખોખે રૂપીનીંગ એન્ડ વીવીંગ મીલ તા. ૧ ડી મે ૧૮૮૭ માં આગથી ખલી ભસમ થઈ હતી. ૫૯ વરસની ઉમ્મરે ૪૦ સં ૧૮૭૩ માં 'હીન્દી મીલોના પીતા' કાવસજી માણેકજી દાવર ખેલે-સ્તનશીન થયા હતા. એવણુના એહેરાનું ચીત્ર મુંખઈમાં નીકલતાં 'ધી ઇન્ડયન ટેક્સટાઇલ જરનલ'ના નવેમ્બર ૧૮૯૦ના અંકમાં આપવામાં આંચું છે. જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન'

દાળ—વાલની દાળ અથવા ચણાની દાળ, અથવા મસૂરની દાળ ખનાવવી હોય તો 'દાળ, ખાન ચાકની' અને 'દાળ, મસાલાની'ના મહાલાં હોયલ જે રીતે આપીછે, તે પ્રમાણે રાંધો; ફરક એટલોજ કે તુવરની દાળને ખદલે ઉપલી દાળ લેવો.

દાળ, ધાનશાકની—અરધો રતલ ગોસ્તના કટકા કાપી ત્રણ ચાર વખત પાણીથી સાફ કરવા. પછી ચુલા પર એક તપીલીમાં નવટાંક જેટલું ધી નાખી, તેમાં એક જીનો કાંદો કાપી, તળીને તેમાં પેલા ગોસ્તનાં કટકા નાખવા, અને અમચ ફેરવી સવાએક કળશીયો પાણી રેડી ઢાંકણ ખંધ કરો; કકરો પડે કે તેમાં બે ત્રણ વખત ધોએલી ટીપરી તુવરની દાળ નાખવી. અને તે સાથે તેમાં ૧૧ તોલો હલધ, ૧૧ તોલો નીમક, એક કોથમરીની જુરી, ૫, ૬, મરચાંની જણી કાટરીઓ, થોડો કાંદોના દાઢ, ૧૧ તોલો ધાનાજીરાંનો સોજો મસાલો, ૧૧ તોલો હળેલાં મરી, થોડું કોહોર, અને એકાદ વેંગણું નાખી, ઢાંકણ ખંધ કરી, નીચેથી ખલતું કરવું. ચારી રહે કે નીચે ઉભારી એક કરછીથી સઘણું ધુંટવું. જો અણુના પાંજડાંની ખનાવવી હોય તો દાળ નાખતી વેલા ગોસ્તમાં ૩, ૪ અણુનાં પાંજડાં કાપીને નાખતાં.

દાળ, મસાલાની—એક ટીપરી તુવરની દાળ લઈ, ત્રણ ચાર વખત પાણીથી સાફ, તેમાં

૧૧ કલસ્ત્રો પાણી, યોડી હલધ અને પોણા તોલો નીમક નાખી ચુલા પર ખલતામાં મુકવી; જેવી દાળ ચરી રહે કે તેમાં ગા તોલો સોજે ધાનાજાગનો મસાલો, ગા તોલો મરીની જુકી, છુંદેલું યોડું આદુ અને લશન, ડોથમરીની એક ખે સુરી, પાંચ છ કાપેલાં મરચાં, યોડોક કાંદાનો દાઘ અને યોડું ધી નાખી કરછીથી સારી પેઠે છુંદવું; પછી યોડું પાણી નાખી ચુલા પર મુકી કકરા પડેને ઉતારવું. કેટલાકો છુંદયા પછી ખે ત્રણ કાચી કેરીની છોલેલી ચીર અથવા અછુના ૪, ૫ પાંદડાં જણા કાપી નાખેછે.

દાળ, મોળી—એક દીપરી દાળ લઈ ત્રણ ચાર વખત પાણીથી ધોઈ તેમાં એક ચા સવા કળશીયો પાણી, સેજ હલધ, અને પોણા તોલો નીમક નાખી ચુલા પર મુકી ખલતું કરવું. દાળ ચરી રહે કે ઉતારી પાડી કરછીથી છુંદી તેમાં પોણાએક કળશીયો પાણી ફેડી કકરા પડે કે ઉતારી પાડવી. જો કેરી નાખવી હોય તો ઉપર પ્રમાણે ખનાવી કકરા પડે ત્યારે એક ખે કાચી કેરીની છોલેલી ચીર નાખી, ખે ત્રણ કકરા પડેને ઉતારવી. કેટલાકો કેરીને ખદલે કરવંદા નાખેછે.

ડાહ્યાબાઈ પંડાત—એક લખનાર. 'કવી ચરીત' ઇત્યાદીના કર્તા.

દાંતના પારાંમાથી લોહી નીકલે—દાંતના પારા સુજ આવી પોચા થઈ, રંગ જાંજુઓ અથવા રાતો થાયછે. દાંતની આસપાસની જગ્યા ખહાર નીકલી આવી તે પર જરા પણુ દખાણુ થવાથી લોહી નીકલે છે. ફરદાનું મુખ શીકકું થાયછે, અને તેને નખલાઈ થવાથી કામકાજ કરવા ગમતું નથી. છાતીનો ધખકારો જ્વસથી ચાલેછે, શ્વાસ વાસ મારેછે, અને પગો રોજ વંલા સુજ આવી તે પર ચાડાં પડેછે. ઉપાયઃ—(૧) એક ખાટલી સોજ સેરડીના સરકામાં ૩ આંઈસ સુરોખાર નાખીને પીગલાવી, એક ચમચો ભરી, હાડકામાં ૩ વાર, પાણીમાં ભેળી પીવું. (૨) ૩ આંઈસ ચુલાખના કુલોનો ઉકાસો કરી તેમાં ૧ દ્રામ મધ અને ગા દ્રામ ફટકી નાખી સઘળાંને એકરસ કરી કેળવવા કરવા. (૩) ૧ આંઈસ પાણીમાં

૨ દ્રામ્સ ટંકણુખાર પીગલાવીને તેના કેળવવા કરવા.

દાંતના પારા સુજે તેના ઇલાજે—(૧) શરૂઆતથી 'એકોનાઈટ મીક્ચર'ના નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે એ દવા વાપડવી. (૨) ૬૨ ખે કલાકે સલ્ફાઈડ ઓવ કાલ્સેયમ પાઈલ્થુલ્સ (જુઓ નુસખો) ની અડેક ગોળી લેવી. (૩) ફટકીનો ખારીક જુકો પાંચરવો. (૪) અંજીરને ખમાય એટલું ગરમ કરી પારા પર મુકવું.

દાંતનાં મંજનો—(૧) સરખે ભાગે અગર, કસ્તુરી અને લવીંગ લઈ સઘળાંનો ખારીક જુકો કરી એકરસ કરવો. (૨) ચાર આંઈસ કોલસો, ૪ આંઈસ સોજ ચાક, અને ૧ આંઈસ કપુર લઈ ખારીક વાટી એકરસ કરવું, અને તેની અંદર ચારેક દીપાં ચુલાખના અતરના નામવાં. (૩) ૬ દ્રામ્સ સોજ ચાક, ૧ દ્રામ કાથો, ૧ દ્રામ હીરાખોલ અને ગા દ્રામ કપુર લઈ સઘળાંનો ખારીક જુકો કરી મીઠા કરવો. (૪) ૧ આંઈસ સોજ ચાક, ૧ દ્રામ કપુર, ૧ દ્રામ જવંત્રીનો જુકો અને ૧ દ્રામ મસતકી લઈ સઘળાંનો ખારીક જુકો કરી એકરસ કરવું. (૫) નીચેના વાપડવાં જ્વતજ્વતના પેટંટ મંજનો.

દાંતના મંજનો, સરસ—(૧) ૧૧ આંઈસ આરમીનીયન ખોલ, ૧૧ આંઈસ પ્રીપેઈ ચાક નો જુકો, ૧ આંઈસ પીરૂવીયન ખાર્ક, ૪ દ્રામ્સ કલ્લ શીશાના હાડકાંનો જુકો, અને ૨ દ્રામ્સ હીરાખોલનો જુકો લઈ સઘળાંને છુંદી એકરસ કરો. (૨) ૨ આંઈસ કલ્લ શીશાના હાડકાંનો ખારીક જુકો લઈ તેમાં ૨ દ્રામ્સ હીરાખોલનો જુકો એકરસ કરો. (૩) ૨ આંઈસ ખારીક વાટેલા કોલસાને ૨ દ્રામ્સ હીરાખોલના જુકા સાથે સારી પેઠે મીઠા કરો. (૪) ૩ આંઈસ ચાકના ખારીક જુકાને ૨ દ્રામ્સ આલકોહોલ નાખી કીધેલા કપુરના જુકાને એકરસ કરો.

દાંતનું મંજન, અમેરિકન—૮ દ્રામ્સ પરવાલાંનો જુકો, ૮ દ્રામ્સ કલ્લશીશ માછલીના

કાંચનો લુકો, ૮ ગ્રામ દ્રેમ-સ પ્લડ, ૪ દ્રામ્સ ખાંચેલી ફટકીનો લુકો, ૪ દ્રામ્સ હાલ સેનડર-સનો લુકો, ૮ દ્રામ્સ ઓરિસ રૂતનો લુકો, ૧૧ દ્રામ લવીંગનો લુકો, ૧૧ દ્રામ તજ, ૧૧ ઝેન્સ વેનીલા, ૧૧ દ્રામ રોઝ-હૃદ અને ૮ દ્રામ્સ રોઝ-પીકઃ એ સઘળી મેલવણીનો ખારીક લુકો કરી એકરસ કરી પછી ચાળી કાઢો, એટલે American Tooth Powder ખનશે.

દાંતનું મંજન, એસીયાટિક દેન્ટીફ્રીસ—૮ રતલ આરટીશીયલ પર્લનો ખારીક લુકો, ૧૧ રતલ પ્યુમીસ સ્ટોન, ૧૧ રતલ સોજી ચાક ૧૧૧ રતલ વીનીસીયન રેડ, અને થોડી ચીનાઈ કસ્તુરીઃ એ સઘળાંનો લુકો કરીને એકરસ કરવો, એટલે Asiatic Dentifrice ખનશે.

દાંતનું મંજન, કપુરનું—૧ રતલ સોજી ચાકનો લુકો લઈ તેમાં ૧૧૧ દ્રામ કપુરને સેજ સ્પીરાત ઓવ વાઈનમાં ભીંજવી તેને ખારીક કરી મેલવી નાખો. એટલે Camphorated Dentifrice ખનશે.

દાંતનું મંજન, કવીનાઈનનું સોજી—Quinine Tooth Powder ખનાવવું હોય તો ૧૨ દ્રામ્સ પાણીમાં પલાએલા સોજી ચાકનો લુકો લુકો, ૨ દ્રામ્સ રોઝ પીક, ૧ દ્રામ કારબોનેટ ઓવ મેગનીસ્યા અને ૬ ઝેન્સ કવીનાઈનઃ એ સઘળી ચીજોનો ખારીક લુકો કરી એકરસ કરો.

દાંતનું મંજન, કારબોન પેસ્ટ—મધ ૫ આઈંસમાં ૨ આઈંસ પ્લુ સ્ટોન, ૧ દ્રામ કીરમજ, એક દ્રામ લવીંગ, અને સેજ કોલન-વોતર મેલવી નાખોઃ એટલે Carbon Paste ખનશે.

દાંતનું મંજન, કેડેટ્સ દેન્ટીફ્રીસ—Cadet's Dentifrice ખનાવવું હોય તો ૨ આઈંસ કોલસાનો ખારીક લુકો, ૨ આઈંસ ખાંડ, ૧ આઈંસ પીરૂવીયન ખાર્કનો લુકો, ૧૧ આઈંસ કીમ ઓવ ટારટારનો લુકો, અને ૧ દ્રામ હાલચીનીનો લુકો. મીઠા કરો.

દાંતનું મંજન, કોરલ પેસ્ટ—૮ આઈંસ આરટીશીયલ પર્લ, ૪ આઈંસ સમુદર શીણ,

૨ આઈંસ મસતકી, ૧ આઈંસ કીરમજ, ૧ રતલ મધ, ૧ દ્રામ એસેન્સ ઓવ એમ્પરશીસ, ૧૧ દ્રામ લવીંગનું તેલ, અને ૧ આઈંસ સ્પીરીટ ઓવ વાઈન. મીઠા કરોઃ એથી Coral Paste ખનશે.

દાંતનું મંજન, ગુલાબનું—૮ આઈંસ સોજી ચાક, ૫ આઈંસ સમુદર શીણ, ૪ આઈંસ ખાઈકારબોનેટ ઓવ સોડા, ૧ આઈંસ રેડ-સેડ, અને ૧૧ વાઈન ગ્લાસ એસેન્સ ઓવ રોઝઃ એ સઘળાંને છુંદી એકરસ કરવું, એટલે Rose Dentifrice ખનશે.

દાંતનું મંજન, કાચ-સ ચારકોલ પેસ્ટ—Dyan's Charcoal Paste ખનાવવું હોય તો ૧ આઈંસ કુણાના પાણીમાં ૧ દ્રામ કલોરેટ ઓવ પોતાય પીગલાવી, તેમાં ૧૧ આઈંસ કોલસાની ખારીક લુકો ઉમેરો.

દાંતનું મંજન, દીશેમ્સ આલકેલાઇન દેન્ટીફ્રીસ—૨ આઈંસ અખરક, ૧ આઈંસ સોડાશાર, ૨ ઝેન્સ કીરમજ અને ૬ ટીપાં કુણાનું તેલ એકરસ કરવુંઃ એને Decham's Alkaline Dentifrice કહે છે.

દાંતનું મંજન, ધીલા દાંત માટે—૨ આઈંસ આરમીનીયન બોલ, ૧ આઈંસ પીરૂવીયન ખાર્કની હાલનો લુકો, ૨ દ્રામ્સ હીરાબોલનો લુકો, ૩ દ્રામ્સ કીનો (Kino) નામના ઓષધનો ખારીક લુકો, અને ૨ દ્રામ્સ કારબોનેટ ઓવ સોડાનો લુકો. સઘળાંને મીઠા કરો.

દાંતનું મંજન, પડદરે દેન્ટીફ્રીસ—Poudre Dentifrice માં નીચલી મેલવણી આવે છેઃ—૧૧ આઈંસ આરટીશીયલ પર્લ, ૧૧ આઈંસ સમુદર શીણ, ૧૧ આઈંસ રેડ-બોલ, ૨૧ આઈંસ ખાઈતારનેટ ઓવ પોતાય, ૧૧ આઈંસ હીરાદખણ, ૧ આઈંસ તજ, ૧ દ્રામ કીરમજ, અને ૧૧ દ્રામ લવીંગ લઈને સઘળાંનો ખારીક લુકો કરી એકરસ કરો.

દાંતનું મંજન, પર્લ દેન્ટીફ્રીસ—૧ રતલ ચાકના લુકામાં ૩ દ્રામ્સ સ્મોલ્ટસ અને ૧૧ દ્રામ એસેન્સ ડી પેટીટ ઝેનનું તેલ

બેળી ભૂકો કરી ગાળી કાઢોઃ એટલે Pearl Dentifrice ખનશે.

દાંતનું મંજન, પેલેતીયર્સ કવીનાઇન ટેન્ટીફ્રીસ—૩ આર્કિસ આરતીશીસયલ પર્લ, ૧ ગ્રામ હીરાબોલ અને ૧૪ ટ્રેન્સ કવીનાઇન. એનો ખારીક ભૂકો કરી સઘળાંને એકરસ કરવું. એટલે Pelletier's Quinine Dentifrice ખનેછે.

ડીવીડન્ડ, વરાલથી ચાલતા લુમનું, શોધવાની રીત.—રેક વ્હીલ (Rack-wheel) ખીમ વ્હીલ (Beam-wheel), અને કેરિઅર વ્હીલ (Carrier wheel) ના દાંતાની સંખ્યા-એનો ચુણાકાર કરો; પછી પીનીયન વ્હીલ (Pinion wheel) ના દાંતાની સંખ્યા સાથે ઇમરી ખીમ યાને ઇમરી રોલર (Emery beam or roller) ના ઘેરાવાની સંખ્યા ગુણી, જે ચુણાકારની રકમ આવે, તેનેથી પેહેલા ચુણાકારને ભાંજવી, અને પછી જે રકમ આવે તેમાં સાતથી આઠ સુધીની સંખ્યા ખરાખર થવા સારૂ ઉમેરવી.

જો રેક-વ્હીલના દાંતા ૫૦ હોય, ખીમ વ્હીલના ૭૫ હોય, કેરિઅર-વ્હીલના ૧૨૦ હોય, પીનીયન વ્હીલના ૧૫ હોય, અને ઇમરી-ખીમ યાને રોલરનો ઘેરાવો ૧૫ ઇંચનો હોય, તો વરાળથી ચાલતી સાળ (Power Loom) નું ડીવીડન્ડ (Dividend) યાને ભાગાકાર શું આવશે?

$$\frac{૫૦ \times ૭૫ \times ૧૨૦}{૧૫ \times ૬૦} = ૫૦૦ \text{ મેથેમેટીકલ ડીવીડન્ડ.}$$

૭

૫૦૭ ખરો યાને પ્રેક્ટીકલ ડીવીડન્ડ.

ડીવીડન્ડ, વેફ્ટ માટેનું—રીડ (Reed) માંના વોરપ (Warp) ની પોહોલાઈ સાથે દર ઇંચના પીક્સ (picks) ની સંખ્યા અને કટ (cut) ની લંબાઈ ગુણો; પછી તે ગુણાકારને આઠસો ચાલીસે (૮૪૦ વાર=૧ હેન્ક) ભાંજ નાખો. કાઉન્ટસે (Counts) દીવી (Divy) ને ભાંજતાં વજણ આવે છે.

ડીવી ડન્ડ, જુદા જુદા સાંચાએના—જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન' વાલી ખાખદ.

ડીવેલોપર—જુઓ 'સપી સારૂ ડીવેલોપર'; 'સપી સારૂ અને કોલોડીયન પો૦'; 'કોલોડીયન ત્રાનસ્ફર માટે.'

ડીસ્ઇનફેક્ટીંગ લીકવીડ.—દરદી ઓર-દાઓની હવા સવચ્છ કરવા માટે નીચે પ્રમાણે હવા (Disinfecting Liquid) ખનાવી તેમાં એક વાદળીનો કટકો પોલી કહાડીને ખુલ્લી જગા અથવા ઓરડામાં મુકવાથી ખગદેલી હવા સારૂ થશે. આ મેલવણી નીચે પ્રમાણે ખને છે:— પાંચ ભાગ ઓઇલ ઓવ રોઝમેરી (Oil of Rosemary), સવા ભાગ ઓઇલ ઓવ લવન્ડર (Lavendar), સવા ભાગ ઓઇલ ઓવ ઠાઇમ (Thyme), અને પોણા ભાગ નાઇટ્રીક એસીડ (Nitric Acid) લઈને તે સઘળાંને ખાસેટ ભાગ જેટલાં પાણીમાં મેલવી નાખી ખાટલીમાં ભરો. ઉપયોગ કરતી વેલા ખાટલી હલાવવી.

(૧) આઠ ટ્રેન્સ એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓવ હેનબેન સાથે એક ટ્રેન એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓવ બેલેડોના મેલવીને તેની ચાર ગોલીઓ ખનાવવી. દર ત્રણ કલાકે અકેકી ગોલી પાણી સાથે ગલવી.

(૨) છ આર્કિસ ઉકલતાં પાણીમાં ત્રણથી પાંચ આર્કિસ નાગકેસરને પીગલાવી, ઠંડું પડે કે તેના ત્રણ ભાગ કરવા. દહાડામાં ત્રણ વખત અકેકો ભાગ પીવો.

કુખાવો, મોહુના તતુઓમાં થાય તેના ઇલાજો—(૧) દહાડામાં ત્રણ વખત સલફેટ ઓવ આયરન પીલ્સ (જુઓ નુસખો) ની અકેક ગોલી લેવી. (૨) દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચા આયરન મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા. (૩) દર ચચાર કલાકે ખખે ચમચા સ્ત્રોંગ કવીનાઇન મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના લેવા. દર ત્રણ ત્રણ કલાકે એજ પાણીમાં પાંચ પાંચ ટ્રેન્સ કરોતન કલોરલ (Oroton Chloral) ના નાખી પીવું. આ ઉપાય માથાં અને ગરદનની પછવાડે ઘણું કુખાવો હોય, તે

પર અકસીર છે. જીન કપાસે માટે જીઓ 'ન્યુરેલજીઆના ધિસાએ.'

કુઃખી કુઃખીને પીત થતો હોય તેનો ઇલાજ—દર કલાકે એકેક ચમચી 'પ્રીયોની મીક્ચર' (જીઓ તે નામનો નુસખો)ની પીવી.

કુધને વરસ સુધી તાજું રાખવાની ઘણી સેહેલી રીત.—કુધને એક ખાટલીમાં ભરી તે ઈંધાડા મોંહની ખાટલીને એક વાસણમાં મુકવી. પછી ખાટલીના ડોકા વેર ઠંડું પાણી વાસણમાં ભરી પા કલાક સુધી ચુલલા પર ઉકાલવું; પછી ખાટલી સંભાલથી ખાહેર કાઢાડીને એક મજાનું છુત છુત દેવો.

કુરેલેક્ષ લેન્સ—જીઓ 'ફોટોગ્રાફી.'

કુમા, એલેકઝાંડર (પેરી)—પ્રખ્યાત વારતા લખનાર ફ્રેંચ. (૧૮૦૨—૧૮૭૦). એણે સેંકડો વારતાઓ લખેલી છે. પણ તેમાં સર્વથી પ્રખ્યાત 'કાર્લટ ઓવ મોટે ક્રીસ્તો' છે. આ ઘણીજ રસીક વારતાનો લગભગ દરેક ભાષામાં તરજુમો થયો છે, અને દરેક ઉકાણે એ વખણાય છે. એનો ગુજરાતીમાં તરજુમો મુંખઈનાં ઇંગ્લેન્ડ-ગુજરાતી 'ગુલ અફશાન' નામનાં ચોપાન્યાંમાં અક્ટોબર ૧૮૮૭ના અંકથી ચાલુ થયેલો હતો. તરજુમો કરનાર મીં માણેકજી એદલજી વાછા. જીઓ 'વાછા, માણેકજી એં'

કુરગુ—જીઓ 'વીજલી' વાલી ખાખદ.

કુરનવીસ—જીઓ 'વીજલી'વાલી ખાખદ.

કુરખીન—જીઓ 'શિશની'વાલી ખાખદ.

દે એન્ડ માર્ટીન્સ ખેલેકીંગ—જીઓ 'ખલાકીંગ, દે અને માર્ટીનનું.'

દેકર, થોમ્સ—નાટક લખનાર ઇંગ્લેન્ડ (૧૫૭૦—૧૬૪૧). 'ફાઉન્ટન' તથા 'ઓલ્ડ દીફોરસનેતસ' તથા 'શુ મેકર્સ હોલી ડે' ઇત્યાદી નાટકો એણે લખ્યા હતા.

દેદિકેશન્સ—જીઓ 'પ્રી-ટીંગ.'

દેવચંદજી ચતુ મેહેતો.—કાયસ્થ જ્ઞાતનો ગુજરાતી કવી (૧૫૮૨—૧૬૫૬) દેવચંદજી ન્હાનપણમાં ફારસી અને સીંધી શીખ્યા હતા. 'તારતમ્ય પ્રકાશ' એણે રચેલું છે.

દેશ.—જીઓ 'પ્રી-ટીંગ.'

દેશાઈ, ઇચ્છારામ સુરચરામ—એક હિંદુ લખનાર. 'ગંગા: એક ગુર્જર વાર્તા' એ ગ્રંથસ્થે લખી છે. 'પ્રહત કાવ્ય દોહન' તથા 'અરેખીયન નાઈટ્સ' એ ગ્રંથસ્થે પ્રસિદ્ધ કાવ્યો. આ 'અરેખીયન નાઈટ્સ' ના જેવી સરસ ખીજ કોઈપણ ગુજરાતી આવતી છે નહીં.

દેસાઈ, અંબાલાલ સાકરલાલ.—'અર્થ સાસ્ત્ર' ઇં ના કર્તા.

દેશાઈ, પરબેરજી પાલનજી તથા પાલનજી પરબેરજી—બહેર લખનારાઓ. 'તવારિખે હખામનીયાન, 'તવારિખે સાસાન્યાન' ઇત્યાદી પુસ્તકોના કર્તા.

દેશી (ગુજરાતી) સાહિત્ય—ગુજરાતી, સંસ્કૃતની એક પૌત્રી, ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડમાં થોડીજ સદી થઈ ખેડાતી આવી છે. જે ભાષા આગલ માત્ર ખેડુતો, કે દુકાનદારોનેજ માટે પૂરતી હતી, તેને હમણા વધારે ખીલવવામાં આવે છે; પરંતુ નબદીક દોહ કરોડ માનસની એ ભાષા તેના વધારાને ઉતેજન નહીં મલવાથી હજી નિષ્ક્રિય તેવી સ્થિતિમાં આવી નથી. ગુજરાતી ભાષાના વધારા માટે ખુદ હિંદુઓએ જે જે કર્યું છે, તેથી વધારે પારશીઓએ કરી ખતાવ્યું છે. પણ અમને દલગીરી સાથે કબૂલ કરવું પડે છે, જે તેઓએ (પારશીઓએ) નેડણી વિગેરેમાં કેટલોક ખીગાડો પણ કીધો છે. આજની હિંદુ ગુજરાતીની વલણ જેમ સંસ્કૃત ભણીએ, તેમ પારશી ગુજરાતીની વલણ ફારશી તથા ઇંગ્લેન્ડ તરફ છે. પરંતુ જે લખાણોમાં ખંધેનો વજનસર મીઠ્ર છે, તે ભાષા વધારે ખીલી નીકલે છે. અલખત! પારશી ગુજરાતીની નેડણી માટે અમે દલગીર છેએ, પણ તેમાં એ હિંદુઓનો વાંક એાછો નથી. તેઓ નેડણીના નિયમો એકસરખા રાખતા નથી. આગલા વખતની ગુજરાતીમાં માત્ર કવિતાજ ઠીક ખેડાયલી માલમ પડે છે. ખાકી ખીજ વિષયોમાં જે કંઈ વધારો થયો છે, તે છેલ્લાં પચીસ ત્રીસ વરસનો જ ગણાઈ શકારો.

જેની માહિત્ય (યાદ)

બાપાનો વધારો છાપાથી છે, અને ગુજરાતી છાપાની શરૂઆત પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનમાં પારસી-ઓથી થઈ છે. “મુંબઈ સમાચાર”, “આબુ-ક” ને “વરતમાન” એ અસહના વખતના એટલે અરધી સદીની વાત પરના વર્તમાન પત્રો હતાં. રફતે રફતે તેમનો (છાપાનો) ફેલાવો ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડમાં થતો ગયો. હલવે હલવે તેમની છપાઈ, બાપા વગેરેમાં શુધારો થતો ગયો, અને હાલમાં કોઈ કોઈ હિંદુ પત્રો પારસી યજ્ઞોની પેઠેજ સારી ટપમાં પ્રગટ કીધામાં આવે છે. વલી “વિદ્યાશાર”, “વિદ્યાસાગર” વગેરે આગલા વખતનાં માસિકો સાથે હાલના માસિકોનો મુકાબલો કરતાં આપણને ઘણો સંતોષ ઉપજે છે. જુઓ ‘ન્યુસપેપરો’.

હિંદુ ગુજરાતીમાં ગદ્યનું લખાણ જે હમણા હમણા થવા લાગ્યું છે, તે ખીજી બાપાઓ સાથે સરખાવતાં ઘણું નિર્લવ ગણાવું જોઈએ. આ વખતના તેમના ગદ્ય પદ્ય લખનારા, નર્મદાશંકર, કરસનદાસ, મનસુખરામ, દલપતરામ, રણછોડભાઈ તથા ઇચ્છારામ દેશાઈ મુખ્ય કેહેવાય છે. એ ગ્રહસ્થોએ ગુજરાતી સાહિત્યની ઠીક શેવા ખમ્મી છે. પરંતુ પારસી લખાણો તે ગુજરાતી સાહિત્યના દરેક વિષયમાં થયેલાં જોઈએ છે. ઇતિહાસમાં જમશેદજી કાપડયા, ૫૦ તથા ૫૦૦ દેશાઈ, ખમનજી પટેલ વગેરે. પ્રવાસોમાં અરદેશર મુસ, ફરામજી પીટીટ, જાંહાં-ગીર મરઝપાન વગેરે. શારીરિક વિદ્યામાં ડા૦ ખરતેરજી, ડા૦ પેસ્તનજી, ડા૦ ફરામજી, તથા ડા૦ વીકાજીનાં ગ્રંથો છે.

હિંદુ ગુજરાતીમાં કવિતા ઠીક ખેડાયલી છે. તેમાં ઇશ્વર જ્ઞાન સંબંધી કવિતા ઘણી સારી લખાયેલી છે. “બોન્ને”, ‘નરસીંહ’ અને ‘ધીરો’ એ પ્રકારની કવિતા ઘણી સારી લખી ગયા છે. વલી પ્રેમાનન્દ (ગુજરાતી ‘મોલટન’) તથા સામલભટ્ટ (ગુજરાતી ‘પોપ’) પણ રસીક તથા ખોધકારક કવિતા આપણે માટે મુંકી ગયા છે. દયારામ એમના જેટલો જાણીતા નથી. પરંતુ પારસી કવી કેટલા છે? એકજ. તે ‘મનસુખ’ છે.

મનસુખની કવિતામાં ઠેકાણું ઠેકાણું કદપના ઉત્તમ પ્રકારની છે, પણ જોડણી વગેરેના તેમાં કથા નિયમ નથી પારસીઓ માટે હિંદુ કવિતા ન સમજાય તેવી છે. તેઓ પિ ગલનો પ્રાયદો નપા-મીને કવિતા જોડી શકતા નથી, અને તેટલાજ માટે તેઓ તેમાં પછાત છે નાટકના લખાણોમાં પણ હિંદુઓએ હાલમાં ઠીક વધારો કીધો છે. તેમના કેટલાક નાટકો તખ્તા ઉપર ફેલેલમંદીથી જાજી ખતાવ્યામાં આવે છે. પારસી નાટકોમાં ખેજન મનીજેસ, શ્યાવક્ષ, એરચ, હરૂન, રસ્તમ શોહરાખ, જમશેદ વગેરે મૂલ લખાણો છે. તે રસિક તેમજ ચિનાકર્શક છે જ્યારે હિંદુ નાટકો રામાયણ વગેરેના તેમના અસંખ્ય ગ્રંથો ઉપર રચાયેલા છે, ત્યારે પારસી નાટકો શાહના-મા વગેરે પુસ્તકોને આધારે રચેલા હોય છે. જુઓ ‘નાટક’.

પેહલો ગુજરાતી કોષ એક પારસીએ રચ્યો હતો, અને પેહલું ગુજરાતી વ્યાકરણ એક ઈ-એજે રચ્યું છે; એજ દેખાડે છે કે હિંદુઓને પોતાની બાપાની ડાઝ જોઈએ તેવી નથી.

હાલમાં પારસી ગુજરાતીમાં દર વરસે વારતાઓની મોટી સંખ્યા ખાહેર પડે છે; પણ ઘણી ખરી તે ઇંગ્લેજ ઉપરથી લખેલી હોય છે. ઇ-એજ વારતાઓના ચોકડાંજ માત્ર હાલહવાલ ગુજરાતીમાં ઉતારી લીધાથી કંઈ સાહિત્યમાં સંગીન વધારો થનાર નથી. જે કે કેટલીક વાર્તા માળાઓ ઘણી રસીક તેમજ ખોધકારક માલમ પડી છે, જેમાં મુખ્ય મેખ્ય મરઝપાન, વાજા તથા કાખરાજની છે. પારસી ગુજરાતીમાં પેહલી વાર્તાઓ ફારસી ઉપરથી લીધામાં આવી હતી, જેમાં સજીથી પેહેલાં મી૦ કાવસા સન-જનાના ખરજેરનામાં હતાં. જેની પછવાડે ખમ-ન નામું, કેરસાસપ નામું, જાંગીર નામું વગેરે છપાઈ ખાહેર પડ્યાં હતાં. પારસી ગુજરાતીમાં વાર્તાઓનો જરથો જે ખાહેર પડતો રહે છે, તે વાંચનારાઓને માટે પૂરતો છે; પરંતુ તેની બાજા વિચારો વગેરે પર વધારે ધ્યાન અપાવું જોઈએ છે. હિંદુ ગુજરાતીમાં વાર્તાઓના પુસ્તકો ઘણાં થોડાં છે, પરંતુ તે કથામાંથી ઉતારો કીધો-

દેશી સાહિત્ય (આલ):

લાં નથી. તે મૂલ (Original) લખાણ છે, અને તેમની ભાષા, અલંકારો, વર્ણનો વગેરે જોઈએ તેવાં છે. એવાં ઉત્તમ પુસ્તકોમાં “કરણ ઘેલો”, ‘વનરાજ આવડો’, ‘રાણુક દેવી’, ‘ગંગા’ વગેરે છે.

ગુજરાતી ભાષામાં વિદ્વતા ભર્યા નિખંધો કે તકરાર વાલી ટીકાની ભારે ખુટ છે. ‘મેકોલે’ કે ‘જેક્સની’ જેવી ટીકા; કે ‘મીલ’ કે ‘સ્પેન્સર’ ના જેવા વીદ્વતાવાલા નિખંધો આપણી ભાષામાં ક્યારે પ્રગટ થશે? ખરેખર ! આપણી ફેલવણી હજી શિરૂઆતની છે, માટે મૂલ વિચારના લખાણ કરવાનો હજી વખત આપ્યો નથી. ગુજરાતીમાં માનસીક તેમજ શારીરિક વિચારોનો વધારો થવો જોઈએ છે;—ત્યારેજ શુધારો થયો આમ કેહેવાશે.

ગુજરાતી ભાષાના પારશી પુંજરીઓને અમારી એજ વિનંતી છે, જે જેમ અને તેમ શુધ જોડણી પર ધ્યાન આપવું, તથા ખીલકુલ ફારસી કે ઇંગ્લિશ શબ્દોનો હદ બહાર ઉપયોગ કરતાં અટકવું. આમ ઈધાયીજ પારસી ગુજરાતી એક ખીલતી ભાષા દાખલ ગણાશે.

P.

દેશી (ગુજરાતી) સાહિત્ય—ઈંગ્લિશ સારાં પુસ્તકોના નામો સફે રૂપ તથા ટકમાં આપ્યા ઉપરાંત ગ્રંથકારોના નામો હેથલ ઠેકાણુ ઠેકાણુ નોંધો લીધી છે. ગુજરાતી સારી વાર્તાઓની ચોપડીઓના યોરાંક નામો વીશે ટપમે સફે થોડોક ઇસારો કરી ગયા છીએ. ગુજરાતી ભાષામાં પ્રગટ થયેલાં સારાં કહેવાતાં પુસ્તકોના નામોની ટીપ નીચે આપી છે. એ ટીપ ‘ધતીહાસ તથા જુગોલ’, ‘કવીતા’, ‘કોષ યાને ડીક્ષનરી’, ‘અચિત્ર’, ‘ધર્મ સંખંધી’, ‘નાટક’, ‘નીખંધ’, ‘પરચુટણ’, ‘મુસાફરી’, અને ‘વાર્તા’ મલી દશ ભાગોમાં વહેંચી નાખેલી જણાશે. પુસ્તકોના નીચલાં નામો એક હિન્દુ, એક મુસલમાન તથા બે પારસી ગ્રંથસ્થોએ સુદી કહાડેલાં છે. વલી સેહેલાઈથી નામો મલી આવે મટિ દરેક ભાગ-

માં મુંડેલી ચોપડીને મુળાક્ષરના અનુક્રમે ગોઠવેલાં છે. દરેક પુસ્તકના નામ ઉપરાંત તેના ખનાવનારનું ખરૂં નામ આપવાની કોશિશ કીધી છે. વધુ માટે જુઓ ‘સાહિત્ય, ગુજરાતી.’

ધતીહાસ તથા જુગોલ.

ઈંગ્લાંડનો ધતીહાસ—મહોપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ. કાદીયાવાડ સર્વ સંગ્રહ—કવી નર્મદાશંકર લાં ગુજરાત સર્વ સંગ્રહ—કવી નર્મદાશંકર. જગતના ધતીહાસનો સંક્ષિપ્ત—મહોપતરામ રૂપરામ. તવારીખે કદીમ ધરાન—જમશેદજી પાં કાપડયા. તવારીખે સાસાન્યાન—ખાં પાં તથા પાં ખાં દેશાધ.

તવારીખે હખામન્યાન—” ” ” ” નક્ષે કદીમ ધરાન—કાવસજી હીં કીઆરા. પારસી પ્રકાશ—ખમનજ ખેં પટેલ. કરાન્સ અને જરમનો વચ્ચેની સને ૧૮૭૦-૭૧ ની લડાઈની તવારીખ—એદહજી જાં ખોરી. કરાન્સની દેકલપાકલ—જાં ખાં મોદી. ખ્રીટીશ હીં ફસ્તાન—ચીં હાં સેતાલવડ. બરતખાંડનો ધતીહાસ તથા જુગોલ—હાં હાં બ્યાસ. બાટીઆ કુલોતપતી ગ્રંથ—ચાં વાં નેરાણીઆ. મુખધનો ખાહાર—રતનજી કાં વાહા. રસ્યા અને ટરકી વચ્ચેની લડાઈ—એં જાં ખોરી. રાજપુતાણા—કાં દેં પંડયા. રાજ્ય રંગ—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર. રાસમાલા—રણછોડભાઈ ઉદયરામ. હીં ફસ્તાનનો ધતીહાસ—છોટાલાલ સેવકરામ.

કવીતા.

અખાની વાણી—કવી અખો ભક્ત. અબીમન્યુ આખ્યાન—કવી પ્રેમાનંદ. ઇંદર સભા—ઉસ્તાદ અમાનત અદલી. એખા હરણ—કવી પ્રેમાનંદ. કચ્છ ગરબાવલી—કવી દલપતરામ ગહયાભાઈ. કવીતા વીહાસ—કવી દલપતરામ ગાં કવી સામળબટના છપ્પા—કવી સામળબટ. કાંચ કૌસ્તુભ—કવી જાં ચાં ઢવીવેદી. કાંચ દોહન—મં રાં નીલકંઠ. કાંચ સંગ્રહ—કવી દયારામ. કુસ્તુમમાળા—નરસીંહરાવ ભોલાનાથ. ગજલસ્તાન—નં રેં ફરખીન. ગજલસ્તાન—માં ખાં મીનોચેહેર હેમલના. ગંજનામું—મં કાં લંગડાના ‘મનજુખ’. ગુજરાતી ગાયન સંગ્રહ—જેં ખેં કરાણી. ચન્દ્રહાસ આખ્યાન—કવી પ્રેમાનંદ.

જે રેશી શાહીત્ય. (ચાહ)

છેલની વાર્તા—કહીરબાઈ કાસીદાસ.
 દલપત કાંચ—દલપત દુલભ.
 નરસીંહ મહેતાનાં પ્રભાતીયાં.—કવી પ્રેમાનંદ.
 નરસીંહ મહેતાની કુંડી તથા મોથાણું.—કવી પ્રેમાનંદ.
 નરસીંહવાણી વીલાસ—શ્રી નૃસીંહ ચાર્યજી.
 નર્મકવીતા—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર.
 નળાખ્યાન—કવી પ્રેમાનંદ.
 નીતી વિનોદ—ખેરામજી મેં મલખારી.
 પદમાવતીની વાર્તા—કવી સામળ બટ.
 પ્રહલાદ આખ્યાન—કવી કાળીદાસ.
 પ્રાચીન કાંચ—હરગોવીંદ દં. તથા શાસ્ત્રી નાથા-
 શંકર.
 પ્રેમ જવન—મં. નં. પ્ત્રીવેદી.
 કૃષ્ણ ગાયન સંગ્રહ—શ્રી. મેં બાટલીવાલા.
 ખત્રીસ પુતળીએની વાર્તા—કવી સામળ બટ.
 ખરાસ કર્ણુરી—કવી સામળ બટ.
 ખરૂત કાંચ દોહન—ઈછારામ જી. દેશાઈ.
 બવાની કાંચ ક્રુધા—કવી બવાનીશંકર નં.
 મદન મોહનાની વાર્તા—કવી સામળ બટ.
 માંગળીક ગીતાવળી—કવી દલપતરામ ડા.
 માધવા નલની વાર્તા—કવી સામળ બટ.
 મહાલક્ષ્મી આખ્યાન—કવી પ્રેમાનંદ.
 રણ્યજ—કવી પ્રેમાનંદ.
 રાગસ્તાન—જે. એ. કરાણી.
 રાગસ્થાન પોથી—એ. ટે. ચીનાઈ.
 રાગે દીલચમન—ખારબાયા તથા મોદી.
 રામાયણ—ગીરધર
 રામાયણ—કવી શીવલાલ ધનેશ્વર.
 વીક્રમ ચરીત—કવી સામળ બટ.
 વીખ્યાવીલાસની વાર્તા—કવી સામળ બટ.
 વીક્સન વીરહ—ખેરામજી મેં મલખારી.
 વેન ચરીત—કવી દલપતરામ ડા.
 સમરયા—કવી સામળબટ.
 સંગીત નાટક સંગ્રહ—દામોદર રતનસી.
 સંપ અને લક્ષ્મી—કવી દલપતરામ ડા.
 શાહ નામું—“મનજીખ.”
 શાહનામું—કં. દાં. જમારપઆથાના.
 શ્રી દેવી માહાત્મ્ય.—વી. વી. ગોવીંદજી.
 શ્રી ચરીતનો વારતા—કવી સામળ બટ.
 સ્ત્રી મન મનોરંજક ગરખાવળી—કવી દલપતરામ.
 સ્વાવલનામું—કં. પે. હમજીઆર.
 સુદામા ચરીત—કવી પ્રેમાનંદ.
 હરીચંદ્ર આખ્યાન.
 હીંદુસ્તાની ગાયન સંગ્રહ—જે. એ. કરાણી.
 હોરી સમુદય—માં. ખં. મીનોચેર હોમજીખ.

કૌષ યાને ડીક્ષનરી.

અંગ્રેજ અને ગુજરાતી કૌષ—રોબર્ટ મોન્ટગોમરી,
 અં. સાં. દેસાઈ, તથા મણીધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ.
 ગુજરાતી અને ઇંગ્રેજ કૌષ—અરદેશર કં. ખુસ તથા
 નાનાબાઈ રૂં. રાણીના.
 ગુજરાતી અને ઇંગ્રેજ કૌષ—કરસનદાસ મુળજી.
 ગુજરાતી તથા ઇંગ્રેજ કૌષ—લોકરસી નવરોજી
 કરકુનજી તથા મીરજી મં. કાશમ.
 ગુજરાતી તથા ઇંગ્રેજ કૌષ—શાપુરજી એલલજી.
 નર્મ કથા કૌષ—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર.
 નર્મ કૌષ—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર.
 વોદ્યાર્થીએ માટે ઇંગ્રેજ અને ગુજરાતી ડીક્ષન-
 રી—મોતીરામ લીકમદાશ તથા જં. ઘં. દેશાઈ,
 વજેરે.
 સંસાર કૌષ—ડા. હો. ખામજી.
 સંસ્કૃત તથા ગુજરાતી કૌષ—કવી શંકરલાલ માધેશ્વર.
 હીતાપદેશ શબ્દાર્થ—રણછોડબાઈ ઉદયરામ અને
 શાસ્ત્રી મળલાલ.

ચરીત.

અકબર ચરીત—મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ.
 કરસનદાસ મુળજી ચરીત—મં. રૂં. નીલકંઠ.
 કવી ચરીત—ડા. ઘં. પંડીત.
 કવી ચરીત—ખાખાલાલ મોતીલાલ.
 કારનામે અરદેશર ખાખેગાન—પે. એ. સંજીવ્યા.
 ગુર્જર અંગ્રેસોની ચીલ માળા—કેસવલાલ હરી.
 કેરસારાપ નામું—નં. કાં. સુખાખેહરાના.
 જરજનામાં—દસ્તુર મુલ્લાં કૃષ્ણજી.
 તબક્કર તોલ હોકમા—ડા. રો. મુનશી.
 પ્રસીધ પેગમખરો—રસ્તમજી હો. બલબાઈ.
 પરાક્રમ નામું—રસ્તમજી હો. ખં.
 પાર્વતી કુંવર આખ્યાન—મહીપતરામ રૂં. નીલકંઠ.
 પેગમખર અરો જરથોસ્તના જનમારાના હેવાલ—ખ-
 રશેદજી રૂં. કામા.
 પોરનેટ ગેલેરી—રસ્તમજી હો. બલબાઈ.
 કૃષામરોજ નામું—પે. કું. દાકટર.
 કૃષ્ણ સ જવન ચરીત—મનજીખરામ કૃષ્ણરામ.
 મહારાણીનું યશ વર્ણન—કે. નં. કાપરાજી.
 મહારાણી શ્રી વીક્ટોરીયાનું જવન ચરીત—ઈછારામ
 જી. દેસાઈ.
 મહેતાજી દુર્ગારામ મંછરામ—મં. રૂં. નીલકંઠ.
 વીરમંડળ—નારાયણ હેમચંદ્ર.
 વીલાયતના કવીશ્વરો—કાં. નં. વેણુવાલા.
 સદશણી સીએ—એ. ખં. ગાંધી.
 સર જમશેદજી જીજીબાઈ ખારોનેટ—“મનજીખ.”
 સીકંદર નામું—જીનીલાલ ખં. મોદી.

દેશી સાહિત્ય (ચાલુ).

હીંદુ કેવતાઓની ચીવમાળા.

હીંદુસ્તાનના સ્વદેશાભીમાનીઓની ચીવમાળા—
માણિકલ ખં મીનોચેર હોમલના.

હેવાલે કીરકોસી—ખમનલ ખેં પટેલ.

ધર્મ સખધી.

અરદાએ વીરાકુનાયુ—સ્તમલ સોરાખલ.

અરદાએ વીરાકુનાયુ—એં ખેં કરાણી.

અશો કુશોલર—૭૦ ૧૦ મોદી.

આહરખાદ મારાસપંદનાયુ—શોં દાં બર્યા.

આવાંયસ્ત ખા માએની—એં દાં બમારપ-આશાના.
ઇજરાનેનો તરજુ મો.

ખોરહેલ અવસ્તા—(જુએ 'પારસી'વાલી ખાખદ.)

ખોરહેલ અવસ્તા ખા માએની—કાં એં કાંગા.

જરથોસ્તી ધર્મનીતી: ભાગ ૧ લો—હોં નં લોરડ.

જરથોસ્તી ધર્મનીતી: ૨ તથા ૩ ભાગો—શેહરયારલ
દાં બર્યા.

જરથોસ્તી ધરમની માંતેયરી—દાં ખં કોરડી.

જરથોસ્તી ધરમ પ્રસ્તકો—સોં શાં ખંગાલી.

જમાસપી—નોં ૧૦ મુકાદમ.

દમિશતાનનો પેહેલો ભાગ—કરડનલ મરઝખાનલ.

દસાતીર—કેં મીં મુલ્લાંકીરોજ.

દસાતીર—પાં ૭૦ હાતરીયા.

દીનકરદ—દસ્તુરલ પેં ખેં સંખાણા.

નામ સેતાએશને—“મનજુખ.”

નીગમ પ્રકાશ.

પુરાણાર્થ પ્રકાશ.

પ્રનહેલસ્ત—એં દાં બમારપઆશાના.

બગવતી બાગવત બાખાન્તર.

બગવતગીતા—૨૦ સીં પંડીત.

બગવતગીતા બાખાન્તર—હં કં શાસ્ત્રી.

બાગવત બાખાન્તર.

બારતાર્થ પ્રકાશ—સઠધરમ શોધક મંડળી.

બારતાર્થ પ્રકાશ—વીધ્યા મીવ મંડળ.

બારતાર્થ પ્રકાશ—મં મં બટ.

મનુસ્મૃતી—ઝવેરીલાલ હં યાત્રીક.

મુક્તશાસ્ત્ર—પંડીત કાળીદાસ.

યમસ્મૃતી—ઇં સું દેશાઈ,

રામાયણ—૩૦ ૧૦ વ્યાસ.

વીખજુ પુરાણ—કવી રણછોડલાલ ગં

વેદ ધરમ—કરસનદાસ મુળલ.

વેદશાસ્ત્રાદી વીધ્યાસાર—મધુરાંદાસ લલલ.

વેંજુવેના નીત્ય નીયમ—હરગોવનદાસ હં

વંદીદાદ—કાં એં કાંગા.

૧૮

સત્યનારાયણની કથા—હરમાવીનદાસ પટેલ.

સધર્મ વચન સંગ્રહ—નારાયણ હેમચંદ.

સપ્તસતી—ખોં ૭૦ શારદા.

શીવગીતા બાખાન્તર—હોં નં બટ.

શીવપુરાણ બાખાન્તર—નં ૨૦ બટ.

શીવપુરાણ બાખાન્તર—આર્થ શોં મંડલી.

નાટક. (જુએ 'નાટક').

અભીજાન શાકુન્તલ—ઝં ૬૦ યાત્રીક.

અસલાલ—અરફાર ખેં પટેલ.

ઉત્તરામ ચરીત—મં નં દીવેદી.

કાકા મામા કહેવાના—અં ખેં પટેલ.

કાન્તા—મં નં દીવેદી

કામસેન અને રસીકા—દામોદર રતનસી.

કબજા કુમારી—કવી નર્મદાશંકર લાં

ખોદાખજા—એં ૧૦ ખોરી.

ગામરેની ગોરી—ખમનલ નં કાખરાલ.

ગોપીચંદ—દામોદર રતનસી.

ચાંપરાજ હાડો—વાં આં એઝા.

ચીવશેન ગંધર્વ—સોકર ખાપુલ તીલોકેકર.

જમશેદ—કેં નં કાખરાલ.*

જયકુમારી વીજય—રણછોડબાઈ ઉદયરામ.

જલમજેર—એદલલ ૧૦ ખોરી.

જહાંગીર—એં ૧૦ ખોરી.

દ્રોપદી દર્શન—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર.

નળ દમયંતી—રણછોડબાઈ ઉદયરામ.

નીંદાખાતું—કેં નં કાખરાલ.*

નુરજેહાન—એં ૧૦ ખોરી.

નંદ પતરીસી—કેં નં કાખરાલ.*

પ્રેમશય અને ચારમતી—રણછોડબાઈ ઉદયરામ.

ફરેહન—કેં નં કાખરાલ.*

ખકાવલી—એં ૧૦ ખોરી.

ખાણામુર મદમદન—રણછોડબાઈ હં

ખાળકુણ વીજય—કવી નર્મદાશંકર લાં

ખેજન અને મનીજેહ—કેં નં કાખરાલ.*

બર્હુરી—વાં આં એઝા.

માલતીમાધવ—મં નં દીવેદી.

માલવીકાગની મીત—રણછોડબાઈ ઉદયરામ.

માલીની—સોકર ખાપુલ તીલોકેકર.

મૃચ્છકટીક—દામોદર રતનસી સોમાણી.

રાજસીંહ ને વીમળદેવી—વાં આં એઝા.

લક્ષ્મી—કવી દલપતરામ ડાહ્યાબાઈ.

* એવજુના જનમ વર્ષ માટે ૩૩માં પાના પર
'૧૮૪૭માં જનમ્યા' કરી છપાયું છે, પણ તે જુલ
છે. '૧૮૪૧માં જનમ્યા' વાંચવું.

૧૩૮ દેશી સાહિત્ય (ચાલુ).

લલીતા દુઃખદર્શક—રણછાડબાઈ ઉદયરામ.
લવણ લક્ષાપતી—અરમ.
વીક્રમ વેશી વાટક—રણછાડબાઈ ૭૦
વીનાશ કાળે વીપરીત પ્રુદ્ધી—કે. ૧૦ કાબરાજ.
શની માહાત્મ્ય—સોરકર બાપુજી ત્રીલોકેશ્વર.
સંસાર દુઃખ દર્શક—બાઈશંકર નાહનાબાઈ.
સાવીત્રી—નાનાબાઈ ૩૦ રાણીના.
સાકુંતલ—ઝવેરીલાલ ૭૦ યાજ્ઞીક.
શાહનહો શીખાવણ—૫૦ ૫૦ ફરામરોજ.
સીતા હરણ—દામોદર સ્તનસી.
સીતમૈ હસરત—એ. ૬૦ ઢોંડી.
સુદામા ચરીત—બવાનીશંકર નરસીંહરામ.
સુડી વચ્ચે સોપારી—કે. ૧૦ કાબરાજ.
હરીચંદ્ર—રણછાડબાઈ ઉદયરામ.
હરેન—પેસ્તનજી કાવસજી સંજ્ઞા.
હોમલો હાઉ—નાનાબાઈ ૩૦ રાણીના.

નીબંધ.

અવસ્તાનો જમાનો—મેરજબાઈ પા. માડણ.
અસ્તોદય—મનસુખરામ ૬૦ નીપાડી.
આકાશ તત્ત્વ—“સંન્યાસી.”
આંખ—મે. ૩૦ શેઠના.
આંખ અને ચશમા—હો. ૩૦ પેસીકાકા.
કેતાબે ખેરાતાબ—૩૦ સો. મુનશી.
કેળવણી—પ્ર. ૭૦ દેશાઈ.
ખાલાશાએ પંચાત—સર ૭૦ ૭૦ ખેરનેટ.
જમશેદ, હોમ અને આતશ—૭૦ ૭૦ મોહી.
જમશેદી નરોજ—અરદેશર સો. કામદીના.
જમશેદી નરોજ—“મનસુખ.”
જરથોસ્તી સને—એ. બી. કાંગા.
જંદગી જંગવવાની જુગતી—૩૦ ૬૦ રાંદેરીઆ.
જોડે જંદેહગાંની—સર ૭૦ જજબાઈ.
દાનેશ નામેએ જેહાંન—ફરેદુનજી મરજપાન.
દેશી રાજ્ય—મનસુખરામ સુર્યરામ.
દ્રવ્ય—૧૦ હી. પટેલ.
ધર્મ વીચાર—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર.
ધર્મ વીષેનાં બાપણ—ખેરામજી મે. મલખારી તથા
૧૦ મં. મોખેદજના.
નીતીખોધક નીબંધ—અરદેશર ૬૦ મુસ.
નીતી વચન—કરસનદાસ મુજળ.
પારસી પ્રાર્થનાની ખુબીઓ—પુ. ૭૦ પાવડી.
પ્રાણી વર્ણન—૫૦ મં. મેહતા.
પ્રાણી સંગ્રહ—એ. ૭૦ ખોરી.
પુનરવીવાહ મંબંધ—ગુજરાત ૧૦ સોસાયટી.

પુરાતમ આતશખાના—૬૦ ૫૦ દોરડી.
ખાળ વીવાહ નીબંધ—કવી દલપતરામ ૩૦
જીત નીબંધ—કવી દલપતરામ ડાહ્યાબાઈ.
મધુપાન—હો. ૩૦ પેસીકાકા.
મા અને છોકરાં—નારાયણ હેમચંદ્ર.
માહરે સ્વપ્ન—એ. ૨૦ તાલચારખાં.
મુકતા—મુકતાબાઈ.
મુખબંધા શેર સટાની તવારીખ.
ચોગ વીદયા—૩૦ મં. મોખેદજના.
રસાયન શાસ્ત્ર—કે. ૩૦ વીકાજ.
વીતેક વાણી—ફરેદુન એ. મરજપાન.
શરીર વીધ્યા—હો. ૧૦ કોપર.
શરીર શાંતી—ફરેદુનજી મરજપાન.
શીખાપુરા કાકરો—જમશેદજી પા. કાપડ્યા.
શેર ને સટાખાજ—“મનસુખ.”
સંતોષ સુરતર—રણછાડબાઈ ઉદયરામ.
હાદેસા નામું—૬૦ ૨૫૦ રખાડી.
હીંદુ દેવતાઓની ચીત્રમાળા—માણિકજી ૫૦ મીનોચેર
હોમજના.

પરચુટણ.

અર્થ શાસ્ત્ર—અં. ૨૦ દેસાઈ.
અર્થ શાસ્ત્રના મુળ તત્ત્વો—ચી. ૭૦ સેતાલવાડ.
અર્થ શાસ્ત્રની વાતો—ચી. ૭૦ સેતાલવાડ.
અક્ષર ગણીતના મુળ તત્ત્વો—જ. ૨૦ દલાલ.
ઇડયન લા રીપોર્ટ—ગો. ૫૦ વડીલ.
એન્જીન્યરનો મદદગાર—હો. એ. એલચીદાના.
કૃતિક સંગ્રહ—એ. એ. મરજપાન
કેળવણી પ્રકાર—મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ.
ખગોલ વીધ્યા—મહીપતરામ રૂપરામ
ખુલાસે જાનું—એ. એ. કરાણી.
ગાયકવાડી કાયદાનો સંગ્રહ—સાંકળચંદ મં.
ગુજરાતવાસી ન્યાતાના રીવાજ—સર મંગળદાસ
નથુબાઈ.
ગુજરાતી ઇસપનીતી—મા. ૫૦ મીનોચેર હોમજના.
ગુજરાતી ડીરેક્ટરી—મા. ૫૦ મીનોચેર હોમજના.
ગુજરાતી પીંગળ—કવી દલપતરામ ડાહ્યાબાઈ.
ગુજરાતી બાપાનું નવું વ્યાકરણ—મં. ૩૦ નીલકંઠ.
ગુજરાતી બાપાનું (મોહું) વ્યાકરણ—રેવરંડ ટેલર.
ગુજરાતી બાપાનું વ્યાકરણ—ટી. સી. હોપ.
ગુલનરે હાલ—મુદલાં રસ્તમ.
ઘોડાની માવજત—૫૦ સં. સંતોક.
સુતી કહાડેલાં લખાણો—સોરાળજી શા. બંગાલી.
જન રમુજ વારતા સંગ્રહ—રસતમ ઇરાની.
જાડુ કપટ પ્રકાશ—ઇ. ૨૦ વ્યાસ.

દેશી સાહિત્ય. (ચાલુ).

ઓરાસટરીઅન કાલેન્ડર.
ટરનર અને ફીટરનો મદદગાર—એ. બે. રાન્.
ટોચકા સંગ્રહ—જે. બે. મરઝબાન.
દીવાની કાયદાનો સંગ્રહ—બ્રહ્માખીદાસ ગ.
દુઃખ નીવારણ—પે. નં. ડાકતર.
નર્મ ગદ્ય—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર.
પદ્યાર્થ વીજ્ઞાન—મહીપતરામ રૂપરામ.
પારસીઓનું લીસ્ટ—મં. હો. જગોસ.
પારસી મરત્યક—ખમનજ બે. પટેલ.
પંદનામે મુલ્લાંકીરોજ—ફરદુનજ મરઝબાન.
ફ્રાન્સદારી કાયદાનો સંગ્રહ—સાંકળચંદ મહા.
ખોરાહાને કાતેલ—ફરદુનજ મરઝબાન.
ખોસતાન કેતાબ—ફરદુનજ મરઝબાન.
ભૂતળ વીધ્યા—મહીપતરામ રૂપરામ.
માપ કરણનું પુસ્તક.
મુખ્યદની હાઇ કોર્ટના ફેસલા.
મુસલમાની વારસા સંગ્રહ—આ. હ. મોલવી.
મુસલમાની સરેહ—બો. ના. વકીલ.
મેઘદુત—ભીમરાવ બોલાનાથ.
રમુલ કુકરા સંગ્રહ—જે. બે. મરઝબાન.
રસાયન વીધ્યા—મહીપતરામ રૂપરામ.
રાજ્યના રીપુ—કા. કે. પટેલ.
દોરડ ચેરતરફીલડની નશીહતો—ખરસેદખાઇ પે.
ડાકતર.

વાગબટ વૈદક ગ્રંથ—ખેરેચેરલાલ નથુરામ.
વોચાર સાગર—મં. સુ. ત્રીપાઠી.
વ્યુત્પત્તી પ્રકાશ—મહીપતરામ રૂપરામ.
સ્ત્રીમ એનજનનું વરણન—દી. શાં. કાપડયા.
સ્થાનિક સ્વરાજ્ય—ઝ. ઉ. યાજ્ઞીક.
સદ્ગત ન—શાસ્ત્રી ગો. ખાપટ.
સ્ત્રી ધરમ નીતી—મુ. ની. મેહતા.
સર્વોપયોગી ગુસખા સંગ્રહ.
શીરીન મડમ—“કાકા કાહાણી.”
સુંદરી ચણમંદીર—મહાસુખરામ હં.
સુખોધ પત્રીકા—નો. ઉ. ત્રીવેદી.
સુભાષીત સંગ્રહ—પુ. મં. પંડયા.
સુરત રાયટ કેસ.
હીદ અને બ્રીટાન્યા—ઇ. સુ. દેશાઇ.
હુનરનો અરક—સો. કા. ડાકતર.

મુસાફરી.

ઇંગ્લંડમાં પ્રવાસ—કરસનદાસ મુલજ.
ઇંગ્લંડમાં પ્રવાસ—રોષ મુસુકમલી.
ઇરાનમાં મુસાફરી—કાં. દી. કેઆશના.

ગરેટ ખરીટન ખાતેની મુસાફરી—ડા. ફ. કરાકા.
શ્લીવરની મુસાફરીઓ—ફરદુનજ બે. મરઝબાન.
ચીનની મુસાફરી—દામોદર ઇશવરદાસ.
ચીનનો હેવાલ—કાં. સો. પટેલ.
દક્ષીણ હીંદુસ્થાનમાં મુસાફરી—દીનશા અ. તા.
લેયારખાં.
મહારાણી વીક્ટોરીયાએ હાથલંડસમાં ચળરેલી જંદ.
ગી—પ્રતલીખાઇ ધ. વાડયા.
મુખ્યદની કાશમીર—જે. બે. મરઝબાન.
મુખ્યદની યુરોપ—ફરામજ દીનશાજ પીટીટ.
મુસાફરીનું વરણન—ધીરજરામ જગજવનદાસ.
યુરોપ, અમેરીકા, જાપાન અને ચીન—ફ. દી. પીટીટ.
હીંદુસ્થાનમાં મુસાફરી—અરદેશર ફ. મુસ.

વાર્તા.

અક્કલના સમુદર—જેહંગીર બે. મરઝબાન.
અંધેરી નગરોનો ગવર્સેન—હ. દા. કાંટાવાલા.
અરેખ્યન ટેલસ—ખ. બ. સંજના.
અરેખ્યન નાઇટસ—ઇ. સુ. દેશાઇ.
અરેખ્યન નાઇટસ—ખી. એસ. માડન.
અરેખ્યન નાઇટસ—ત્રણ પારસી વીધ્યારથીઓ.
અરેખ્યન નાઇટસ—જે. બે. કરાણી.
અસલી વારતાઓ—ફરામજ ખરસેદજ.
ઇરાન અને તુરાન દેશની વારતાઓ.
ઇરાવતી—ઇ. કાં. મોદી.
એક પરચરના પ્રતાપ—ખ. નં. કાખરાજ.
એદલ કાકા—માણિકજ એ. વાછા.
કમલા કુમારી—ભવાનીશંકર નરસીંહરામ.
કરણ ઘેસો—નંદશંકર તુલબશંકર.
કરણી તેવી પાર ઉત્તરની—જમશેદજ બ.
કવેન્ડીન ડરવાડ—ક. રં. નાનજઆણી.
કાદમ્બરી—ઇ. હ. પંડયા.
કામનાથ અને રૂપસુંદરી—બાઇશંકર નાનાભાઇ.
કાવલાની કાંહાણી—ખ. નં. કાખરાજ.
કેનેથ—ધ. નં. પટેલ.
ખંડરાવ ગાયકવાડ—‘શુભકામ’.
ખુરાશે શીરોનો કીરસો—ખેનજ ૩.
ગામડેની ગલાલવહુ—માણિકજ બ. મીનોચેહેર હોમ-
જના.

જનરાત તથા કાઠીઆવાડની વારતાઓ—ફરામજ બ.
અનેસ્તાન—કાં. દી. કેઆસના.
અલ શીરીના—રૂસ્તમ ઇરાની.
અલી ગરીબ—કે. નં. કાખરાજ.
ગોલડન ચુલ—મા. એ. વાછા.
ગંગા—ઇ. સુ. દેશાઇ.
ગંગા ગોવીંદસીંહ—ઇ. સુ. દેશાઇ.

૭૭ દેશી સાહિત્ય. (ચાલ)

ચતુરસી ગ—મંજારામ ઘેલાબાઈ.
 છુપો પોલીસ ખાતાના બેઠ બરમા—માણિકલ બં.
 મીનાચેહેર હોમલના.
 જવણ પ્રભાત—નારાયણ હેમચંદ્ર.
 તલેસમ—બં. બે. મરઝપાન.
 તલેસમાતી વીટી અને સતી—“રફીક”
 ફંદી કહાણીઓ—પુતલીબાઈ ધં. વાડયા.
 તારાબાઈ—બે. બે. મરઝપાન.
 તોખેલ નજીલ—બેરામલ ફં. મરઝપાન.
 ફુખારી બચ્ચ—કે. નં. કાબરાલ.
 દેલજંગ દહેર—બં. નં. કાબરાલ.
 ધીરજીવું ધન—બં. નં. કાબરાલ.
 પરસ્થન તેલસ—બં. બં. કાપડયા.
 પવીત્ર પ્રમદા—ગી. વી. કા. દીવેદી.
 પીરેન્—બં. બે. પટેલ.
 પ્રેમરાય અને પ્રેમગવરી—૧૦ લા. મોદી.
 પાંડુરંગ હરી—મા. એ. વાછા.
 પરબેરનામાં; ૧-૭ પુ. કા. બં. સં. જા.
 પરબેરનામાં; ૮-૧૮ પુ. કા. બં. મીનાચેહેર
 હોમલના.
 ખર્ચોદડ—રણછોડબાઈ ઉદયરામ.
 ખાગો ખહાર—નસરવાનલ નં. યુકાદમ.
 ખાપુ પ્રાહમણ—મા. એ. વાછા.
 જીલ જીલામરી—બં. બે. મરઝપાન.
 માળનદરાનવું તલેસમાતી પુતલું—બે. તથા બં.
 એસ. માદન.
 મારી મસ્તીની મોસમ, વગેરે—દી. સો. રાઇટર તથા
 મા. એ. વાછા.
 મીઠી મીઠી વાતો—ગ. અં. તવાડી.
 મેરાતુલ અરૂસ—બેરામલ ફં. મરઝપાન.
 મેહેરમસ્તની મુસાફરી—૧૦ મે. ખાનસાહેબ.
 રજપુત વીરરસ કથા—રૂસ્તમ ધરાની.
 રત્ન લક્ષ્મી—બે. અં. તાલેયારખાં.
 રાજવીર કથા—કુરામલ બમનલ.
 રાણકદેવી—બે. અં. તાલેયારખાં.
 રાસેલાસ—ગીરધરભાઈ કથાસદાસ.
 રાસેલાસની કથા—ધં. જી. દેશાઈ.
 લયલા અને તલેસમાતી ખાગ—ધં. નં. પટેલ.
 લાલન વેરાગન—ગી. વી. દીવેદી.
 વનરાજ આવડો—મહીપતરામ રૂપરામ.
 વક્રાદારીનો વારસો—બં. બે. પટેલ.
 સદચણી વહુ—વં. લા. મોદી.
 સાહુ વહુની લડાઈ—ચહીખતરામ રૂપરામ.
 સીતા—મનમોહનદાસ દયાલદાસ.
 સીપાહુ ખર્યાની સજ્જની—બં. નં. કાબરાલ.
 શીરસ્તેદાર—કાનોલ જયરામ.

શીવાલ, વગેરે—મા. એ. વાછા.

સોનારનો ગદ—‘ગુલશામ.’

હાલખાપાનાં સાહસ કર્મો—રૂપસીંગ મં. લં.

હાતમ ખીન તએ—દી. કા. માસ્તર.

હાતમનાખું—બે. બે. કરાણી.

હોશનઆરા—બેરામલ ફં. મરઝપાન.

દોધીમાં ગોસ્ત—‘ખાઈ ગોસ્ત’ રાંધી તેમાં
 થોડો કાંદાનો દાઢ નાખવો. પછી પેહેલાં દોધીને
 છાલ ઊલી કાપવું, અને જરા કાચુંજ આપી
 જોવું કે તે કવડું છે કે નહીં. જો કવડું હોય તો
 ફેંકી દેવું. પછી પેલા મીઠાં દોધીના કટકા કરી,
 તેમાંથી ખીયાં કાઢાડી નાખી, પેલી ગોસ્તની
 તપીલીમાં નાખવા, અને ચુલા પર સુકવું. ચ-
 મચથી ઉઠલ પાઠલ કરી ઢાંકણ ઢાંકી દેવું,
 અને તે ઢાંકણ પર પાણી રેડો. ચરી રહે અને
 પાણી બલી જવા આવે કે ઇંગાર પર સુકો.
 કેટલાકો અંદર ખાંડ નાખે છે.

દોરડાંને કોહી જતું અટકાવવાનો ઉપા-
 ય—ચાલીસ ગ્રામ્સ મોરચુયુ (Sulphate of
 Copper)ને ત્રણ પેંટ પાણીમાં પીગલાવી
 તેમાં ચાર દહાડા સુધી દોરડું બીજવી રાખીને
 પછી પાંચમે દીવસે તેને સુકવવું.

દોરડું, પાણીમાંનું—જુઓ ‘પાણીમાં
 રહેતાં દોરડાંને મજબુત બનાવવાની કલા.’

દોરા યાને તાંતણા રંગવા.—કપડાં રંગ-
 વાની જે જે રીતો આપી છે, તે પ્રમાણેજ
 કરવું. જે રંગ જોઇતા હોય તેના પેહેલા અક્ષર
 પરના નુસખાઓ જુઓ.

ડોવર્સ પાઉડર બનાવવાની રી-
 ત—Dover's Powder સંધીવા, જલંદર
 અને ખીજાં દરદોમાં દરદીને ઢંધ લાવવા માટે
 અને દરદનું ઝેર કાઢાડી નાખવાની નેમથી
 આપવામાં આવે છે. એ પાઉડર યાને જુકી
 નીચે પ્રમાણે બને છે:—એક ભાગ ઇપીકાકુ-
 આનહેની જુકી અને એક ભાગ સોજી અરીમ
 લાઇને આઠ ભાગ સફદેટ આવ પોટાચમાં બ્રુબ
 ધુટવી. દર વખતે જેથી ચાર ઓન્સ જેટલી જુકી
 લેવી, જેથી પરસેવાને રસ્તે ઝેર નીકળી જઈ
 ઢંધ આવે છે. જુકી સેજ પાણીમાં નાખી
 પીવી. તેની પછવાડે ઘણું પાણી પીવું નહીં.

ધનકારા, દીલના, ના ઇલાજે—(૧) દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચા બ્રોમાઇડ ઓવ પીતાશીયમ મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા (૨) એક અડવાડયું સુધી દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચા આયરન મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા. દર વખતે ઉપલી ખખે ચમચા દવામાં દશ ટીપાં ટીંકચર ઓવ દીજીતેલીસ (Tinc. Digitalis) ના ઉમેરવાં (૩) દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચા જેન્સીયન એન્ડ સોડા મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના ત્રણ ટીપાં ટીંકચર ઓવ એકોનાઇટ (Tincture Aconite) સાથે પીવાં. (૪) જો નખલાઇથી થતા હોય તો દશ આઉંસ સાકર, દશ ડ્રામ્સ આવજુબાન, પાંચ ડ્રામ્સ ગુલે ગાર્જેજ, અને ત્રણ ડ્રામ્સ બાદરજ ખોયા લઇને સઘળાંનો ખારીક લુકો કરી દશ આઉંસ પાણીમાં નાખી આસરે દશ આઉંસ જેટલો શીરો થાય ત્યાં સુધી ઉકાલવું. એકથી દહોડ આઉંસ જેટલો લઇને પાણી સાથે ભેલી દહાડામાં ત્રણ વાર પીવું. (૫) જો અછરણથી અથવા ખીન્ન કોઇ કારણથી થતા હોય તો (ક) એક રતલ પાણીમાં એક આઉંસ નીમરાની છાશ, દહોડ ડ્રામ્સ પીપલ, અને એક ડ્રામ લવંગ નાખી ઉકાલવું. આ દવામાંથી બે આઉંસ જેટલી લઇ ત્રણ ત્રણ કલાકે પીવી. (ખ) ત્રણ ડ્રામ્સ અક્સનતાઇન રૂમી, બે ડ્રામ્સ કરકસ, બે ડ્રામ્સ સોમખુલનાં મુલીયાં, અડધો ડ્રામ કસ્તુરી, અને અડધો ડ્રામ જુદેબેદસતર લઇ સઘળાંનો ખારીક લુકો કરી વીસથી પાંતરીશ ઓન્સ જેટલો દહાડામાં ત્રણ વાર પાણી સાથે ફકવો.

ધંધાને લગતી કેલવણી—જુઓ 'હુનરને લગતી કેલવણી'વાલી લંબાન બાબદ.

ધનુશવા.—જ્યારે કોઇને આંચકી યા Tetanus થાય છે, ત્યારે દરદીના પેટ, ખરડો, હાથ, પગ, ઇત્યાદી માંસના લોચાઓમાં સખ્ત ખેંચતાણુ અને આંકરા આવવા ચાલુ રહે છે. ઉપાયો:—(૧) ત્રણ ડ્રામ્સ કાળાં મરી, ત્રણ ડ્રામ્સ પીપલ, ત્રણ ડ્રામ્સ ગંધકના કુલ, પાણી

દ્રામ લવંગ અને અડધો ડ્રામ વચ્છનાગ લઇ સઘળાંનો ખારીક લુકો કરી એકરસ કરો, અને ત્રણ ત્રણ કલાકે ત્રણ ઓન્સ જેટલો ઉપલો લુકો લઇ પાણી સાથે દરદીને ફકાડવો. (૨) જુઓ 'આંચકીના' ઇલાજે.

ધર્મ—જુઓ 'પારસી' તથા 'હીન્દુ' તથા 'મુસલમાન' તથા 'પૃથ્વી'વાલી લંબાન બાબદો.

દૂધિદી, મોડેસર મણીલાલ નલુબાઇ—બહેર લખનાર મંત્રાણુ વીનીમય' તથા 'સીંધાંત સાર' તથા 'ઉત્તર રામ ચરીત' તથા 'કાન્તા' ઇત્યાદી પુસ્તકો પ્રસીધ્ધ કરેલાં છે.

ધાતુ, ઉંચાં ધડીચાલોના અંગ માટે—Pendules યાને પેરીસના જાંચી કારીગરનાં ધડીચાલોના કુલીયાં માટે નીચલી મેલવણી વપડાય છે:—૭૨ ભાગ તાંબુ, ૨૬. ૫૬ ભાગ કલાઈ, અને ૧.૪૪ ભાગ લોખંડ.

ધાતુઓ—જુઓ (૧) ક્ષીટેનીયા ધાતુ, (૨) એરીગતન ધાતુ, (૩) પીંચ બેક, (૪) લોરેન્સીસ મેટલ, (૫) ક્વીન્સ મેટલ, (૬) સ્પેક્યુલમ, (૭) લાઇનીંગ, (૮) બ્રોઝ, (૯) તોમ્બેક, (૧૦) સ્તીરીયો ટાઇપ, (૧૧) કોક મેટલ, (૧૨) વગેરે, વગેરે.

ધાતુ, જલદીથી પીગલે એવી—(૧) આઠ ભાગ ખીસમઠ, પાંચ ભાગ સીસું અને ત્રણ ભાગ કલાઈ લઇ સઘળાંને પીગલાવો. (૨) બે ભાગ ખીસમઠ, પાંચ ભાગ સીસું, અને ત્રણ ભાગ કલાઈ લઇ સઘળાંને પીગલાવો; આ ધાતુગરમ ખલખલતાં પાણીમાં પણ પીગલી જાય છે. (૩) ત્રણ ભાગ સીસું, બે ભાગ કલાઈ, અને પાંચ ભાગ ખીસમઠ, લઇ સઘળાંને પીગલાવો. આ ધાતુઓ સ્તીરીયો તાઇપમાં પણ વપડાય છે. ખચ્ચાંઓને રમવાના ચાહે કંપ પણ એજ ધાતુના બનાવે છે: જેથી ગરમ પાણીમાં બોળતાં પીગલી જવાથી હોકરાંઓ અજબ થાય છે.

ધાતુ, ઝાંઝ, છમછમીયા માટે.—(૧) હાતેર ભાગ તાંબુ, અને ખાવીસ ભાગ કલાઈ લેવો. (૨) એંસી ભાગ તાંબુ અને વીસ ભાગ કલાઈ લેવો. નરમ કરતી વખતે વારં-વાર ટીપવું. (૩) સો ભાગ તાંબુ અને ૫-

ચીપ ભાગ કલાઈ લેવો. જો મોઢે અવાજ કાઢનારી કરવા માંગતા હોવો તો ઝોટી કાઢાડ્યા પછી તે જણસને ધ્રુખ લાલચોલ તપાવવી, અને પછી તેને તરતજ થંડાં પાણીમાં ધોળી દેવી.

ધાતુ, સ્પેક્યુલમ.—દુરબીન ઇત્યાદી ચીજો માટે Speculum Metal નામની જે ધાતુ વપરાય છે, તે ખનાવવા માટે એકસો સાડી છવીસ ભાગ ત્રાંચું અને ઓગણસાઠ ભાગ કલાઈને તાવી એકરસ કરો.

ધાતુ, સફેદ.—(૧) જો કંઠણુ જોઈએ તો ખત્રીય આંહસ પીતલના પત્રાં, બે આંહસ સીંકું, બે આંહસ કલાઈ, અને એક આંહસ જસત. (૨) જો નરમ જોઈએ તો ખેયાસી ભાગ કલાઈ, અઢાર ભાગ સીંકું, પાંચ ભાગ સુરમાની ધાતુ, એક ભાગ જસત, અને ચાર ભાગ ત્રાંચું.

ધાતુ સાથે કાચ વલગાવનારી મેલ-વણી.—ત્રણ ભાગ રાજ (Resin), એક ભાગ કૌસ્તીક સોડા (Caustic Soda) અને પાંચ ભાગ પાણીના લઘુ તેમને સઘળાંને ઉકાળવું, જેથી એક જાતનો સાણ થશે. પછી તે સઘળાંને તોળી જોઈ તેના અડધા વજણુ જેટલું પ્લાસ્ટર ઓફ પેરિસ (Plaster of Paris) નાખવું. આ જાતના ચુંદર પર પાણી યા સરકાની અસર થતી નથી.

ધારવાર ૩—ધારવાર, વગેરે જીલ્લાઓમાં એ ૩ ઉગાડવામાં આવે છે. ધારવાર જીલ્લો મુખ્ય ઇલાકાના દક્ષીણ ભાગમાં આવેલો છે, અને તે ઇંગ્લેન્ડ સરકારને તાબે છે. એ તાલુકો ૪,૩૫ ચોરસ માઈલ છે, અને તેમાં સાડી નવ લાખ માણસની વસ્તી છે. એ ઇલાકાની જમીનને આપણે ત્રણ ભાગોમાં વહેંચી નાખીશું (૧) લાલ; (૨) કાળી; અને (૩) તપ-ખીચીયા રંગની ભગરી માટી. એમાં જે કાળી મટોડી છે, તેને રેગર યાને રૂની માટી તરીકે સાધારણ રીતે ઓલખવામાં આવે છે. આ કાળી જમીન પરજ ધારવારની ઉપજ અને વેપાર લટકેલો છે, એમ જણાવીશું, તો તે ખોદું કહેવાશે નહીં. એ કાળી માટી બે થી વીસ ફીટ

ઉંડી હોય છે. ત્યાંની ખીજ જાતની જમીનને જ્યારે વરસમાં ખેતી ત્રણ વખત ખેડીને ખાતર પુરવામાં આવે છે, ત્યારે આ કાળી જમીનને વરસમાં ફક્ત એક વખત ખેડવામાં આવે છે, અને તેમાં કડાચજ ખાતર (જુઓ 'ખાગાયત') પુરવાની કાલજ લેવાય છે; જેમ થવું જોઈતું નથી. જો ત્યાં સંભાલથી રૂની વાવણી કરવામાં આવે તો એજ ધારવાર રૂમાંથી ૫૦ થી ૬૦ નંખરનું સુતર (જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન') કાઢી શકાય, એવું અનુભવીઓનું મત છે. ધારવારમાં કેવી રીતે રૂની વાવણી કરવામાં આવે છે, તથા ત્યાં ખીજ દેશોના રૂના ખીયાં વાવી, જે અખતરાઓ કરવામાં આવ્યા છે, તે વીષે અમે '૩' ના મઠાલાં હેથલ આપેલી પાખડમાં પુરતું બોલ્યા છીએ. તોપણ હીન્દુસ્થાનમાં ધારવાર, ખંગાલ, મદરાસ, વગેરે ઠેકાણે રૂની વાવણી કયા માસમાં કરવામાં આવે છે, ઝાડો પર ફુલ ક્યારે આવે છે, રૂનો પાક કયા માસમાં નીકલે છે, વગેરે દરશાવનારો કોઠો (૧ લો) આપ્યો છે (જુઓ પાનું ૧૪૩મું).

એ કોઠા (૧ લા) પરથી જુદી જુદી જાતના હીન્દી રૂ કયા માસોમાં ઉગાડવામાં આવે છે, તે તરત જણાઈ આવે છે. ૧૪૮માં સફા પર જાત જાતનો હીન્દી રૂ હીન્દુસ્થાનના કયા ઇલાકાઓમાં ઉગાડવામાં આવે છે, તે જણાય છે.

દર પોના બે વીધા (એક એકર) જેટલી જમીન પર હીન્દુસ્થાનના જુદા જુદા ઇલાકાઓમાં ઉગાડવામાં આવતા ૩ પછવાડે કેટલો ખરચ બેસે છે, તે ૧૪૩ માં સફા પર જાપેલો કોઠો (રજી) દેખાડે છે. (જુવો કોઠો ૨ જો.)

રૂનો પાક ઉગાડવા માટે દર પોનાબે વીધા (એક એકર) દીઠ જે ખરચ થાય છે, તે આપણે ૨ જા કોઠા પરથી જોઈએ. ત્રીજો (૩જો) કોઠો હીન્દુસ્થાનનાં જુદાં જુદાં મઠકે કેટલા વીસ્તારમાં સરાસરી રૂની વાવણી કરવામાં આવે છે તે, તથા દર પોના બે વીધા જેટલી રૂની ખેતીની પેદાશ દેખાડે છે. જુઓ ૧૪૪ માં સફા.

૩ની વાવણી ઈ ના વખતનો કોઠો.—કોઠો ૧ લો.

૩.	ખેતી માટે જમીન તઈયાર કરવાનો માસ.	ખી રેપવાનો વખત.	ક્યારે ફુલ આવે છે.	કયા માસમાં ૩ એકઠો કરવામાં આવે છે?	કયા માસમાં નવો પાક નીકાશ થાય છે.
ઉમરાવતી.	જુન.	જુન—જુલાઈ.	ઓગસ્ટ.	ઓક્ટો—નવેમ.	નવેમ—ડીસેમ.
કોમ્પતા..	ઓગસ્ટ.	ઓગસ્ટ.	ડીસેમ્બર.	ફેબ્રુ—મારચ.	એપ્રીલ—મે.
જલગામ.	જુન.	જુન—જુલાઈ.	ઓગસ્ટ.	ઓક્ટો—નવેમ.	નવેમ—ડીસેમ.
ધારવાર..	ઓગસ્ટ.	ઓગસ્ટ.	ડીસેમ્બર.	ફેબ્રુ—મારચ ..	એપ્રીલ—મે.
ધોલેરા ...	જુનની આખેરી.	જુલાઈ.	સપ્તે—ઓક્ટો.	જાને—ફેબ્રુ.	મારચ.
ખંગાલ. .	મે—જુન.	જુલાઈ—ઓગસ્ટ	સપ્તેમ્બર.	ઓક્ટો—નવેમ.	નવેમ—ડીસેમ.
ભરચ	જુન.	જુન—જુલાઈ.	ઓક્ટો—નવેમ.	જાન્યુઆરી.	ફેબ્રુઆરી.
ભાવનગર	જુનની આખેરી.	જુલાઈ.	સપ્તે—ઓક્ટો.	જાન્યુઆરી.	ફેબ્રુઆરી.
વેસ્ટરન...	જુન—જુલાઈ.	ઓગસ્ટ—સપ્તે.	જાન્યુ—ફેબ્રુ.	એપ્રીલ.	મે—જુન.
હીંગનઘાટ	જુન.	જુન—જુલાઈ.	ઓગસ્ટ.	ઓક્ટોબર.	નવેમ્બર.

દર એકર (૧૧૧ વીધા) જમીન પર ૩ની વાવણી ઈ નો ખરચ.—કોઠો ૨ જો.

ખાખદ.	મદરાશ હલાકો.	આઉદ...	વાંચ પ્રાંતો.	મુંખઈ હલાકો.	ખાખદ.	મદરાશ હલાકો.	આઉદ...	વાંચ પ્રાંતો.	મુંખઈ હલાકો.
હોળ ફેરવવો	૩. આ. ૧- ૮	૩. આ. ૩- ૦	૩. આ. ૩- ૦	૩. આ. ૧-૧૨	૩ તોડવો....	૧- ૮	૪- ૦	૪- ૦	૧- ૮
ઢેકાં ભાગવાં	૦- ૪	૦- ૪	૩ સાફ કરવો	૧-૧૪	૧-૧૪
ખાતર	૩- ૦	૩- ૦	(કોઈ ક-દાય)	જમીન ભાડુ	૧- ૪	૬- ૮	૬- ૮	૨- ૦
ખી	૦- ૨	૦- ૨	૦- ૪	જીમલો...	૬-૧૨	૨૨- ૯	૨૨- ૯	૭- ૮
વાવણી	૦- ૮	૦-૧૩	૦-૧૩	૦- ૮	પંજાબમાં દર એકર જમીન ૩ની ખેતી કરવાનો ખરચ રૂ ૦ ૬—૧૦—૯થી રૂ ૫૫ ૨૫—૧૫—૬ નો ખેસે છે. ત્યાં ખાતરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ખીરામાં દર એકરે ૧૩થી ૧૫ રૂપ્યા ખરચ થાય છે.				
નકામા રેપા કાઢવા...	૧- ૮	૩- ૦	૩- ૦	૧- ૮					

ધારવાર ૩ (ચાલુ).

હીન્દમાં રૂની ખેતીના સરાસરી વીસ્તાર અને ઉપજનો કોઠો,—કોઠો અને.

પ્રાંત યા ઇલાકો.	સાધારણ વીસ્તાર. એકર.	ઉપજ (સાફ ર) રતલ.	દર એકર દીઠ ઉપજ. રતલ.
આસામ	૩૯,૮૦૦	૫૯,૩૦,૨૦૦	૧૪૯
નીઝામનું રાજ્ય... ..	૧૦,૧૬,૦૦૦	૫,૩૨,૧૨,૦૦૦	૫૩
પંજાબ.... ..	૮,૮૯,૦૦૦	૫,૦૦,૦૦,૦૦૦	૫૭
બીરાર	૨૦,૩૩,૦૦૦	૧૭,૧૫,૦૦,૦૦૦	૮૪
બંગાલ.... ..	૨,૦૦,૦૦૦	૧,૬૦,૦૦,૦૦૦	૮૦
મદરાસ... ..	૧૬,૭૫,૦૦૦	૬,૨૦,૦૦,૦૦૦	૩૭
મધ્ય પ્રાંતો	૬,૫૦,૦૦૦	૨,૬૬,૫૦,૦૦૦	૪૧
મધ્ય હિન્દુસ્થાન	૨,૯૫,૦૦૦	૧,૫૦,૫૦,૦૦૦	૫૧
મુંબઈ	૨૫,૭૧,૦૦૦	૧૩,૧૧,૨૨,૦૦૦	૫૧
મુંબઈ ઇલાકાના દેશી રાજ્યો	૨૪,૪૨,૦૦૦	૧૨,૯૪,૨૫,૦૦૦	૫૩
રજપુતાના	૫,૩૬,૦૦૦	૩,૬૦,૦૦,૦૦૦	૬૭
વાઝ્ય પ્રાંતો અને આઉદ	૧૬,૭૫,૦૦૦	૧૧,૪૦,૦૦,૦૦૦	૬૮
સીંધ	૮૦,૦૦૦	૧,૨૨,૦૦,૦૦૦	૧૫૨
બીજા પ્રાંતો	૩૭,૦૦૦	૨૪,૪૨,૦૦૦	૬૬

એ અને કોઠા પરથી આપણે રૂ સરાસરી કોટલા વીસ્તારમાં હિન્દુસ્થાનનાં જુદા જુદા ભાગો પર રેપવામાં આવે છે, તે જોઈએ છીએ. ૧૮૯૦-૯૧ ના સરકારી વરસ (૧લી એપ્રિલ ૧૮૯૦ થી ૩૧ મી માર્ચ ૧૮૯૧ સુધી) માટે હિન્દુસ્થાનના ઇલાકાઓમાં કોટલા વીસ્તારમાં રૂની વાવણી કરવામાં આવી છે, તે વીષે વડી સરકારે પ્રગટ કરેલા છેલ્લા (તા ૩૧ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૧ ના) રીપોર્ટ પરથી નીચલી

બીના જણાવ છે:—

	એકર.
પંજાબ.....	૮,૭૧,૦૦૦
બીરાર	૨૪,૪૩,૦૦૦
મદરાસ.....	૧૧,૭૦,૦૦૦
મધ્ય પ્રાંતો.....	૭,૦૩,૦૦૦
મુંબઈ	૫૭,૪૬,૦૦૦
વાઝ્ય પ્રાંતો	૧૫,૫૮,૦૦૦
સીંધ	૧,૦૪,૦૦૦

ધારવાર ૩. (આણ).

એ રીપોરટમાંજ પાક ફેટલો ઉતરશે, ન્નેના રીપોરટમાં જણાવેલા આંકડાઓમાં તેનો અડસતો આપવામાં આવ્યો છે. દર વ- લગભગ મોટો તફાવત રહે છે. એનો એક રસે મુંખઈની એમ્પર એવ કોમર્સના તથા દાખલો અહીં ટાંકીશું. ઉપર જણાવેલાજ સરકારી રીપોરટો રૂની વાવણી, પેદાશ આયાત સરકારી રીપોરટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે, તથા નીકાશ વીધે ખાહેર પડે છે; પણ એ બ- કે ૧૮૯૦-૧૮૯૧ ની મોસમમાં રૂનો પાક

ત્રણ મોસમના હીન્દી રૂના પાકનો કોઠો—કોઠો ૪ થો.

કઈ જાતનો ?	૧૮૮૭-૮૮ ની મોસમ. (પાકી ગાંસડી).	૧૮૮૮-૮૯ની મોસમ. (પાકી ગાંસડી).	૧૮૮૯-૯૦ની મોસમ. (પાકી ગાંસડી†).
ધરાની	૧૬,૬૮૮	૨૪,૬૫૨	૩૦,૨૪૭
ખાનદેશ	૨,૧૩,૫૪૯	૨,૯૫,૭૯૩	૨,૯૬,૧૧૬
ધારવાર અને કોમ્પટા*..	૧,૨૭,૬૦૮	૧,૫૧,૨૩૫	૧,૩૭,૦૦૦
ધોલેરા	૩,૩૧,૯૬૫	૩,૦૩,૫૪૫	૪,૫૬,૨૫૦
ખારસી અને નગર	૯૦,૪૩૮	૧,૭૦,૩૩૯	૧,૬૩,૮૬૨
ખીરાલ	૨,૦૩,૮૧૧	૪,૦૮,૩૧૭	૪,૨૪,૪૫૩
ખંગાલી	૨,૧૯,૬૮૫	૨,૯૭,૭૯૯	૩,૮૨,૨૩૨
ભરૂચી	૨,૧૩,૫૪૯	૨,૯૫,૭૯૩	૨,૯૬,૧૧૬
મહારાસ અને વેસ્ટરન*....	૧૯,૭૦૪	૨૦,૩૦૦	૨૧,૮૦૦
સીંધ	૫૩,૩૨૫	૨૯,૧૦૦	૪૮,૯૩૬
હોંગનધાટ	૧,૧૯૪	૨૫,૪૪૪	૨૭,૭૧૫
ખીજ જાતો	૮૧૪	૮૧૦	૧,૩૨૭
જુમલે	૧૩,૮૩,૫૯૩	૧૮,૭૯,૬૨૭	૨૨,૩૦,૧૬૮

ધારવાર રૂ. (ચાલુ).

૨૧, ૩૧, ૮૦૮ પાકી ગાંસડીનો હીન્દુસ્થાનમાં લી એપ્રિલથી ૩૧ મી માર્ચ સુધીનું ગણાય ઉતર્યો હતો, જ્યારે તા. ૨૮ મી જાનેવારી છે.) માટે ૨૨, ૩૦, ૧૬૮ રૂની પાકી ગાંસડીની ઉતર લખી છે. લગભગ નવાણું હજાર પાકી ગાંસડીનો તફાવત દેખાડે છે. દર પાકી ગાંસડી ચડેદ મણુ યાને ૩૯૨ (કંઠોકે ૪૦૦) રતલ ૧૮૯૦ ના સરકારી વરસ (સરકારી વરસ તા. ૦૧ વજણની થાય છે.

દર વરસે હીન્દના જુદા જુદા ભાગોમાં રૂ કેટલો ખપે છે તે, અને ત્યાંના દર માણસ દીઠ ખપનો અડસટો દરશાવનારો કોઠો.—કોઠો પમો.

ઇલાકો યા પ્રાંત.	રૂનો વારસીક ખપ: (રતલ)	દર રહેવાસી દીઠ વારસીક ખપ: (રતલ.)
આસામ	૩૬,૯૬,૦૦૦	૪
નીઝામનું રાજ	૧,૪૬,૭૨,૦૦૦	૧૨
પંજાબ	૬,૬૯,૭૬,૦૦૦	૨૪
બીરાર	૬૧,૬૦,૦૦૦	૨૪
બંગાલ ...	૫,૦૪,૦૦,૦૦૦	૪
મદરાસ	૧,૮૪,૮૦,૦૦૦	૩
મધ્ય પ્રાંતો	૧,૦૩,૬૦,૦૦૦	૪
મધ્ય હીન્દુસ્થાન	૬૮,૩૨,૦૦૦	૪
* મુંબઈ	૧૫,૨૪,૩૨,૦૦૦	૬
રજપુતાના ...	૨,૮૫,૬૦,૦૦૦	૨
વાઘ્ય પ્રાંતો અને આંધ્ર	૩,૩૬,૦૦,૦૦૦	૪
બીજા પ્રાંતો	૨૮,૦૦,૦૦૦	૨

* કચ્છ, જમ્મુશ્યેર અને ગોવા વચ્ચેના જે નીકોણાકાર જમીનનો મોટો કકડો છે, તેને મુંબઈ ઇલાકો કહે છે. એમાં મધ્ય હીન્દુસ્થાન, મધ્ય પ્રાંતો, બીરાર અને નીઝામ હદશરણાદના ચોક્કસ ભાગો આવ્યા હપરાંત મુંબઈ, ધારવાર, સાવંતવારી, કાઠીયાવાર અને કચ્છ પણ સમાઈ ગયાં છે.

ધારવાર ૩. (ચાલ).

તોપણ હિન્દી સરકાર તથા ઉપર જણાવેલી એમ્પર ઓવ કોમર્સના ચીપોરટો ઉપરાંત અમેરીકાની જાણીતી મેસરસ નીલ પ્રધરસની પેટેડી દર વરસે રૂના પાકના અડસતાઓ પ્રગટ કરે છે. એ પેટેડી રૂની પકી માહીતગારી ધરાવતા માટે જાણીતી થયેલી છે, અને તેમના અડસતાઓ લગભગ ખરાબર ઉતરે છે. એ પેટેડીના તા. ૨૦મી જાનેવારી ૧૮૮૧ ના સરકયુલરમાં ૧૮૮૦-૮૧ની મોસમના હિન્દી રૂના પાકનો અડસતો પચીસ લાખ ગાંસડીનો કરવામાં આવ્યો છે, જ્યારે ખીજ હાથ પર તા. ૩૧મી જાનેવારી ૧૮૮૧ના વડી સરકારે પ્રગટ કાઢેલા ચીપોરટમાં હિન્દુસ્તાનમાં ૧૮૮૦-૮૧ની મોસમ માટે રૂના પાકનો અડસતો એકવીસ લાખનો કાઢ્યો છે. એ પરથી જણાય છે કે મેસરસ નીલ પ્રધરસની પેટેડી ચાર લાખ ગાંસડી વધુ ઉતરવા જણાવે છે; પણ આગલાં વરસોનો અનુભવ જણાવે છે કે મેસરસ નીલ પ્રધરસ પેટેડીનો અડસતો ખરો પડશે.

અમે ૧૮૮૧માં ખાહર પડેલા એમ્પર ઓવ કોમર્સના ચીપોરટ પરથી હિન્દુસ્તાનમાં ગાંધ ત્રણ મોસમોમાં હિન્દુસ્તાનનાં જુદા જુદા ભાગોમાં ઉપજેલા રૂના પાકનો કોઠો (કોઠો ૪ થો) ૧૪૫માં સફા પર ઉતાર્યો છે.

એવી ગણતરી કાઢવામાં આવી છે કે હિન્દુસ્તાનમાં ઉગાડેલા રૂની એકંદર સંખ્યામાંથી ૬,૩૬,૨૩૪ પાકી ગાંસડીઓ (૨૪,૮૪,૦૩,૭૨૪ રતલ) દર વરસે હિન્દુસ્તાનમાંજ વપરાય છે, અને પાકીનો રૂ યુરોપ, વગેરે ઠેકાણે નીકાશ કરવામાં આવે છે. હિન્દુસ્તાનનાં જુદા જુદા ભાગોમાં દર વરસે કેટલો રૂ વપરાય છે, તે ૧૪૬માં સફા પર છાપેલા કોઠા (કોઠો ૫ મો) પરથી તરતજ જણાઈ આવે છે.

હવે અમે જુદા ધારવાર રૂની ખાખદ પર આવ્યો. એ રૂ હિન્દી રૂ (જુઓ 'રૂ') ની જાતોમાં 'હીગનધાટ' 'લરૂચી' તથા 'તીનેવેલી'થી સાફ સુતર કાઢવાના ખાખમાં ઉતરતો ગણાય

છે. સાધારણ રીતે ધારવાર રૂ સાફ ચાને કચરાના ભેલ વગરનો ખજારમાં આવે છે: જોકે 'જીનીંગ મેશીન' (જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન' વાકો લંખાન વીષય) ની મદદથી રેસાને ખીયાં સાથે છુટાં બેદરકારપણે પાડવાથી સાધારણ રીતે રેસાઓ તુટેલા આવે છે: જો રેસા લંખા-ધમાં ઘણા કમી થાય છે, તો સુતર વણવાના કામમાં તે વપરાઈ શકતા નહીં હોવાથી તેને રદી રૂ તરીકે કહાડી નાખવામાં આવે છે, જેથી મીલને તેટલી કીમ્મતની ખોટ જાય છે. પણ 'ધારવાર રૂ' ની ગાંસડીઓમાંના રેસા સરાસરી ૧૮સુની લંખાધના આવતા હોવાથી મીલોના સંચાઓમાં તે વપરાઈ શકાય છે.

જેમ રૂ ચઢતાં નંખરનું સુતર કહાડે, તેમ તે સારી જાતનો કહેવાય છે, અને તેની કીમ્મત પણ વધુ ઉપજે છે. ૧૪૮માં સફા પર છાપેલા કોઠા (કોઠો ૬ હો) પરથી દરેક વાંચનાર જુદી જુદી જાતના હિન્દી રૂની ખાસ્યત, વગેરેથી વાકેફગાર થશે. એ કોઠા પરથી જણાશે કે ફક્ત ધારવાર રૂ વાપરવાથી ચોવીશ નંખર સુધીનું સુતર હાલ તરત કહાડી શકાય છે. અમે 'હાલ તરત' શબ્દો વાપર્યા છે: તેનું કારણ એ જે મુખ્યમાં પ્રસિધ્ધ થતાં The Indian Textile Journal ના અક્ટોબર ૧૮૮૦ ના અંકમાં તેના અનુભવી અધીપતી અને 'Structure of the Cotton Fibre' ના કર્તા મી. હયુ મોની વાજખી રીતે લખે છે, કે જો રૂ ઉગાડવા, વગેરેમાં જોઈતી મેહનત લેવામાં આવે, અને હાલના સાચાઓમાં સેજ ફેરફાર કરવામાં આવે તો એજ હિન્દી રૂમાંથી ૪૦ થી ૫૦ નંખરનું સુતર કહાડી શકાશે. અમે આગલ વધી જણાવ્યે છીએ કે ૬૦ નંખરનું પણ કહાડી શકાશે.

સારી જાતના રૂના રેસા હમેસાં લંખા, ઘણા થોડો ઘેરાવો, રેસા હાથમાં પકડતાં સુવાલા રેશમ જેવા અને એકસરખા, અને કમાનની ખાસ્યત ધરાવનારા, મજબૂત તથા સફેદ રંગના હોવા જોઈએ. એ સઘલી ખાસ્યતો 'સા

ધારવાર ૩. (ચાહ).

જુદી જુદી જાતનો હીન્દી ૩.—કોઠો ૬ ઠો.

રેતું વેપારી નામ.	રેસાની લંખાઈ. તણ.	રેસાનો ધેરાવો. તણ.	કેટલા નંબરનું સુતર કાઠી શકે.	સુતરની જાત. ત્વીસ્ત=કપડાં માંનું ઉણું સુતર.	રેતું ઢુંક ખ્યાન.
ઉમરાવતી	$\frac{3}{8}$ થી $1\frac{1}{8}$.૦૦૦૮૪૭	૨૦ સુધી.	ત્વીસ્ત(કઠણ) તથા વેક્ત (નરમ)	હમેસાં થોડો ઘણો કચરા સાથનો. મુખ્ય કરી હલકી જાતમાં કચરો વધારે. રંગ ક્રીમ (Creamy) યાને મલાઈ જેવો. રેસો ઘણો મજબૂત અને સરખો.
કોમ્પટાહ (સુરત)	$\frac{3}{8}$ થી ૧	.૦૦૦૮૪૭	૧૫ સુધી.	વેક્ત (નરમ)	પાદડાં, ધું ખારીક કચરાનો મોટો જઠો ભેલાયલો હોય છે. રંગમાં આંખો ખદામી યાને ભુરો યાને તપખીરીયા. રેસા જરા નખલા.
તીનેવેલી	$\frac{3}{8}$ થી $1\frac{1}{8}$.૦૦૦૮૨૬	૨૬ સુધી.	ત્વીસ્ત(કઠણ)	વજણસર મજબૂત. આંખો ક્રીમ યાને મલાઈ જેવા રંગનો. અતી સ્થિતીસ્થાપક (Elastic) ગુણ ધરાવનારો. મધ્યમ રીતે સાફ.
ધારવાર	$\frac{3}{8}$ થી $1\frac{1}{8}$.૦૦૦૮૨૬	૨૪ સુધી.	ત્વીસ્ત અને વેક્ત.	સાધારણ રીતે કચરા વગરનો. કેટલીક વેલા ગાંસડાઓમાં રેસા તુટેલા આવે છે. ખીન્ન ગુણો 'ભરૂં' ૩ પેઠે.
ધોલેરા	$\frac{3}{8}$ થી $1\frac{1}{8}$.૦૦૦૮૪૭	૨૦ સુધી.	વેક્ત.	ઘણો કચરાથી ભરેલો. રંગ ધોળાસ પર. મજબૂતીમાં રેસા જરાક નખળા.
ભરૂં (સુરત)	$\frac{3}{8}$ થી ૧	.૦૦૦૮૩૩	૨૮ સુધી.	ત્વીસ્ત અને વેક્ત.	ઘણા આંખા સોનેરી રંગનો. સાફ. રેસાઓ મધ્યમ મજબૂતીના.
મદરાસ (વેસ્ટરન)	$\frac{3}{8}$ થી ૧	.૦૦૦૮૩૩	૨૦ સુધી.	ત્વીસ્ત.	ઘણાજ કચરાથી ભરપૂર હોવાથી વાપરતાં ખગાડ ઘણા થાય છે. ઉમરાવતી કરતાં વધુ ઘેરા રંગનો. રેસા મજબૂત.
ખંગાલી	$\frac{3}{8}$ થી ૧	.૦૦૦૮૬૮	૧૫ સુધી.	ત્વીસ્ત.	કચરાથી ભરપૂર. રેસો સુવાળો નહીં છતાં મજબૂત. આંખા સોનેરી રંગનો.
હીન્નઘાટ	$\frac{3}{8}$ થી $1\frac{1}{8}$.૦૦૦૮૩૩	૪૦ સુધી.	(મુખ્ય કરી ત્વીસ્ત.)	હીન્દી ૩માં સઉથી ઓછા જાતનો. રેસા ઘણાજ આંખા સોનેરી રંગનાં મજબૂત. કેટલીક વેલા કચરાનો ભેલ.

ધારવાર ૩. (આહ.)

દુન્યાના જુદા જુદા ભાગોમાં ઉગાડવામાં આવતા કેટલીક જાતના
ફેનો કોઠો—કોઠો ૭ મો.

ક્યાં ઉગે છે ?	ફેનું વેપારી નામ.	ફેસાની લંબાઈ. તરફ.	કેટલા નંબર-નું સુતર કાઢી શકે.	ફેનું હુંક પચાન.
અમેરીકા	અપલેન્ડ	૬૦ થી ૧૩	૧૨૦ સુધી.	ફેસા નરમ અને લંબાઈમાં સેજસાજ કમતી; એ ૩ હમેશાં સાફ અને વેફત (નરમ) સુતર માટે ઘણા સરસ છે.
આફ્રીકા	આફ્રીકન	૬૦ થી ૧૩	૧૬ સુધી.	ફેસા સુંવાળા નહી. રંગ પણ તેજસ્વી નહી.
ઈજીપ્ત	ઈજીપ્સન	૧૩ થી ૧૩	૧૩૦ સુધી.	જુરાં યાને બ્રાઉન રંગના ફેના ફેસા નરમ અને ફેશમ જેવા, પણ મફેદ રંગના ફેસા હમેશાં કડણ તથા કઠોર હોવાથી ૬૦ નંબર સુધીનું સુતર કાઢવા લાયક ગણાય છે.
અમેરીકા	ઓરલ્યન્સ ...	૧ થી ૧૩	૬૦ સુધી.	સઘલા અમેરીકન ફેમાં સરસ અને ફેસા એક સરખા. જે મફેદ રંગના ફેની ગાંસડીઓ આવે છે, તેમાં પાંદડાંનો ભેલ હોય છે; પણ જે મલાઈ યાને કીમી રંગનો હોય છે, તે સાફ આવે છે.
ઓસ્ટ્રેલ્યા ...	ઓસ્ટ્રેલ્યન. ૧૩ થી ૨	૨૦૦ સુધી.		'સી આયલન્ડ'ને મલતો.
અમેરીકા	ટેક્સાસ	૬૦ થી ૧૩	૬૦ સુધી.	અપલેન્ડ ૩ કરતાં ફેસા વધારે મજબુત; પણ પાંદડાંનો ઘણો ભેલ ઉપરાંત દેખાવમાં ઓછો ચલકાતવાલો.
અમેરીકા ...	બ્રેઝીલ્યન્સ ...	૬૦ થી ૧૩	૫૦ સુધી.	સાધારણ રીતે ફેસા સુંવાળા નહી. એ ફેસાના સુતરને હાથ લગાડતાં તે તારના જેવું લાગે છે. સુરતી ૩ સાથે ભેલ કરવા લાયક.
અમેરીકા	વેસ્ટ ઈન્ડયન ૬૦ થી ૧૩	૪૦ સુધી.		ફેસો ઠીક; પણ દર પાકે રંગ જુદો.
અમેરીકા	સી આયલન્ડ ૧૩ થી ૨૩	૩૦૦ સુધી.		દુન્યાના સઘળા ફેમાં સઉથી સરસ જાતનો; ફેશમ જેવો; સઘલી વાતે સારો; ઘણીક જાતોના ફેસા એકસરખા. અમેરીકન જાત સઉથી સારો.

ધારવાર ૩' (ચાહ).

આયલ-ડ' અને ઘણુંખરૂં 'ઓસ્ત્રેલ્યન' ૩ ધરાવતો હોવાથી તેમનામાંથી ૨૦૦ થી ૩૦૦ નંખરનું સુતર કહાડી શકાય છે.

૬ કા કોઠામાં હીન્દુસ્તાનના મુખ્ય ભાગોમાં ઉગતા ૩ના મુખ્ય નામો આપ્યાં છે. ઘણી વાર એજ ભાગોમાં આવેલાં ગામોમાં ઉગાડવામાં આવતા ૩ના નામો તે ગામના નામ પરથી આપવામાં આવે છે. પણ એક લતામાં, પણ જુદા જુદા ભાગોમાં, ઉગાડવામાં આવતો ૩ લગભગ એક બીજને મલતો આવે છે, તેથી તેમનું દરેકનું ખ્યાન કરી અહીં જગ્યા રાંકવા માંગતા નથી. એ પ્રમાણે ઉગાડવામાં આવતા ૩નાં નામો અને તેમને કયે ઠેકાણે ઉગાડવામાં આવે છે, તેની ફકટ ટીપ નીચે આપી છે:—

ઉમરાવતી—મધ્ય પ્રાંતો, ખીરાર, રજપુતાના (ખાનદેશ, ખીરાર, ખારસી, અહમદનગર, વગેરે).

કોકોનાડા—કોરના નદીની નજદીકના ભાગો (મુંખઈ ઇલાકાનો તથા નીગ્રામ હાઈ-દરાખાદનો દક્ષીણ ભાગ, અને મદરાસ ઇલાકામાં આવેલાં મસૂલીપટમ તથા ગન્તુર, શેહેરૌની નજદીકની જગ્યા.)

કોમ્પતા—મુંખઈ ઇલાકો (ધારવાર, ખીન્નપુર, ખેલગામ, ગોકાક, સાંવતવારી, વગેરે.)

તીનેવેલી*—મદરાસ ઇલાકાનો દક્ષીણ ભાગ (તીનેવેલી*.)

* હીન્દી ૩માં બેલસેલ કેમ થાય છે, તેના એક દાખલો અહીં તાંકયે છીએ. ઘોડાંક વરસની વાટપર સરકારી અમલદાર મી. ફીની (Mr. Finnie) પોતાના રીપોર્ટમાં તીનેવેલીથી લખે છે કે અહીં (તીનેવેલી) લગભગ સઘલા ખેડુતો કરજદાર છે. તેઓના સરાફો અતી ઘણાં બધાં નાણા ધીરે છે. અહીંના ૩નો સઘણો વેપાર લગભગ યુરોપિયન આડ-ત્યાઓને હાથ છે. એ યુરોપિયન પેટેડીઓ સારી જાતનો ૩ ઉગાડવા માટે ખેડુતોને ઉત્તેજણ આપ્યાને બદલે ખરાબમાં ખરાબ માલ કહાડવા આડકતરી રીતે કુરજ પાડે છે. એ યુરોપિયન પેટેડીઓ ઘણાજ હલકે દરે ૩ ખરીદવા અગાડીથી સરાફો સાથે સાદું કરે છે. સરાફ ખુલ્લું બેચ છે કે એટલા ભાવમાં કદીખી સારો ૩ આપી શકાય નહીં. છતાં, તેની પાસે યુક્તીઓને

ધારવાર—મુંખઈ ઇલાકો (ધારવાર, ખીન્નપુર, ખેલગામ, મુધલ, ગોકાક, વગેરે.)

ધોલેરા—કાઠીયાવાર (ધોલેરા).

નોરધરન—મદરાસ ઇલાકો (કાપા).

ખંગાલ—મધ્ય હીન્દુસ્તાન, પંજાબ, વાંચ પ્રાંતો, આહદ, અને રજપુતાના.

ભરૂચ—મુંખઈ ઇલાકો (ભરૂચ અને સુરત.)

ભાવનગર—ગુજરાત (કાઠીયાવાર: ભાવનગર.)

વેસ્તરન—મદરાસ ઇલાકો, મુંખઈ ઇલાકો, અને હાઈદરાબાદ. (ખેલારી, ગુલી, આદોની, કરનુલ, શોલાપુર, વગેરે.)

સાલેમ યા કોઈમ્પેટોર—મદરાસ ઇલાકો (સાલેમ, કોઈમ્પેટોર, આરકોટ).

સીંધ—સીંધ તથા પંજાબ.

સુરત—મુંખઈ ઇલાકો (સુરત).

હીંગનધાટ—મધ્ય પ્રાંતો અને ખીરાર.

ઉપલી ટીપ પરથી જણાશે કે ધારવાર ૩ મુંખઈ ઇલાકાના ધારવાર, ખીન્નપુર, ખેલગામ વગેરે ઠેકાણે ઉગાડવામાં આવે છે. જે કે એક ઇલાકાના એક્સ વીસતારવાલા પણ જુદા જુદા ભાગોમાં ઉગતો ૩ ઘણો ખરો મલતો આવે છે;

તારો નથી: કે જે યુક્તીઓ યુરોપિયન પેટેડીઓએ શોખની હતી. તે દલાલ સાથે ગોઠવણ કરે છે, કે જે દલાલને તે અગાડીથી ખેચાનાના પદસા આપે છે. દલાલ ખેડુતો પાસે હલકે ભાવે ૩ ખરીદે છે, ખેડુતોએ અનુભવથી જાણીતા થયલા હોય છે કે સારો ૩ ઉગાડવા મેહેનત લઈએ, તોપણ ઘોડા ને ઘણેડાને એકજ લાકડીએ લાંકવા* જેવો દાખલો ખાનવાનો સંભવ રહે છે. વલી તેઓને બારે બ્યાજ સાંકુકારને બરવાનું હોય છે, તે તો જુદું. હીકા દલાલ ૩ ખરીદે છે. ત્યાર પછી ૩ને ચરકામાં સાફ કરવામાં આવે છે. ઘણું સારો ૩ નીકળ્યા પછી કોહી ગયલો ૩ ખીયાં સાથે વલગી રહે છે, જેથી તેને એક પથરા વાટે છુંદી રેસા ખીયાંથી છુટા કરે છે. ત્યાર પછી ખરાબ ૩ સાથે સારા ૩ને ઘણી સંભાલથી ભેટી નાખે છે. યુરોપિયન પેટેડીઓને વધુ નફો મેલવવાની હોંસ હોવાથી તેઓ વલી દરેક ગાંસડીમાં ખીયાં ભેલે છે. ત્યારપછી તે કારખાનાંઓ ખરીદે છે.

છતાં, ઘણી વેલા તેમની લંખાઈમાં જાણવા જેવો ફેરફાર હોય છે. દરેક રૂ નો વેપારી યા રૂ વીધે માહિતગાર સખસ જાણુ છે કે મારા તરીકે ગણાત રૂમાં ખીજી જુખીઓ રહેવા ઉપરાંત, જેમ તેની લંખાઈ મોટી હોય તેમ તે રૂ સારી જાતનો ગણાય છે: તેથી અમે અહીં હીન્દુસ્થાનના જુદા જુદા ભાગોમાં ઉગાડવામાં આવતા રૂની લંખાઈ સાથની ટીપ નીચે આપ્યે છીએ. એ ટીપ પરથી તરત માલમ પડશે કે ધારવાર રૂના રૈસાની લંખાઈમાં પણ ઘણા ફેરફાર રહે છે; કોઈ કોઈ વેલા સારો નરસો પાક ઉતરે છે, ત્યારે પણ ફેરફાર થાય છે. ડોક્ટર વાતસન (Dr. Watson) નામના એક ગ્રંથે થોડાંક વરસની વાટ પર હીન્દી રૂના રૈસાની લંખાઈ વીધે અખતરાઓ સાથે તપાસ કરી હતી: જેનું પરીણામ નીચે પ્રમાણુ છે. એ પરીણામ આપણી જિજ્ઞાસી મતલબ પાર પાડશે:-

ક્યાં ઉગાડેલો? લંખાઈ (તસ).

અહમદનગર.....	૭૦થી ૧
આગ્રા.....	૬૦થી ૮૦
કોઈમખેડોર	૭૦થી ૧
કોઈમખેડોર	૮૦થી ૧૧૦
કોઈમખેડોર	૧૧૦થી ૧૨૦
ખાનદેશ	૮૦થી ૧૧૦
ગ્વાલ્યર	૭૦થી ૮૦
ગુજરાત	૮૦થી ૧૨૦
ગુજરાત	૮૦થી ૧૩૦
જલ્હર ડોઆખ	૭૦થી ૮૦
જેપુર.....	૭૦થી ૮૦
દીનેસરીમ	૧૧૦થી ૧૩૦
તીનેવેલી.....	૬૦થી ૮૦
તીનેવેલી.....	૮૦થી ૧૧૦
તીનેવેલી.....	૮૦થી ૧૨૦
ત્રાવનકોર	૧૧૦થી ૧૫૦
ત્રીચીનોપોલી	૬૦થી ૧
દીલ્લી	૫૦થી ૮૦
ધારવાર	૮૦થી ૧
,,	૮૦થી ૧૧૦

,,	૮૦થી ૧૨૦
,,	૧થી ૧૨૦
,,	૧૧૦થી ૧૫૦
,,	૧૧૫થી ૧૫૦
,,	૧૨૦થી ૧૫૦
,,	૧૩૦થી ૧૫૦
,,	૧૧૦થી ૧૭૦
,,	૧૪૦થી ૧૬૦
,, (હુખલી)	૧૪૦થી ૧૮૦
,,	૧૫૦થી ૧૭૦
,,	૧૫૦થી ૧૮૦
ખીરાંર.....	૭૦થી ૧
,,	૮૦થી ૧
ખેલગામ	૭૦થી ૮૦
,,	૮૦થી ૧૧૦
,,	૮૦થી ૧૧૦
ખોલારમ	૮૦થી ૧
,, (દખણ)	૮૦થી ૧૧૦
ખંકાપુર	૮૦થી ૧૨૦
ખંગાલ (કલકતા નજદીક).....	૧થી ૧૩૦
ભરૂચ	૬૦થી ૮૦
,,	૮૦થી ૧
મદરાસ	૮૦થી ૮૦
માઈસોર	૮૦થી ૧૨૦
,,	૧૪૦થી ૧૭૫
લીંગાસુર	૮૦થી ૧૨૦
સુરત	૮૦થી ૧૨૦
,,	૧થી ૧૨૦
રોઓપુર	૮૦થી ૧૧૦

ઉપલી ટીપ પરથી જણાશે કે ધારવાર રૂ જેટલો ઉરફેર લંખાઈનો ખીજી એકખી હીન્દી રૂ નથી. ઉપર જણાવી ગયા તેમ ચઢતા નંખરનું સુતર કાઢવા માટે ખીજી સારી ખાસ્યતો (જેવીકે, જોર, મજજતાઈ, સુવાલાપણું, રંગ, ખારીકાઈ અને સફાઈ) ઉપરાંત લંખાઈ રૂના રૈસા માટે ઘણી અગત્યની છે; અને એમાંના સઘળા યા થોડા ગુણુ અમેરીકન અને ખીજી દેશોનો રૂ ધરાવવાથીજ તે હીન્દી રૂ કરતાં સરસાઈ ભોગવે છે. વાંચનારને એ વીધે થોડો

ઘણા ખ્યાલ આવે, માટે પાછલા સફા (૧૪૯) પર અમે જુદા જુદા દેશોમાં ઉગાડવામાં આવતા રૂના થોડાંક નામો (કુંક ખ્યાન સાથે)નો કોડો (૭મો) આપ્યો છે. એ પર નજર નાખી ૧૪૮માં સફા પર છાપેલા ૬૬ કોડા સાથે સરખામણી કરીશું તો આપણને માલમ પડશે કે હિન્દી રૂમાંથી હાલ કેટલાં ઉતરતાં નંબરનું (એટલે હલકો માલ) સુતર કહાડે છે. એ (૭ મો) કોડામાં અમે સઘલી જાતનો રૂ દાખલ કર્યો નથી. દુન્યામાં ઉગતા રૂનું સંપુરણ વરણન 'રૂ' ના મકાલાં હેઠલ આપેલા વીષયમાં દાખલ કર્યું છે: માટે તે મકાલાં હેઠલની પાખદ વાંચવી.

અહીં જણાવવું જોઈએ કે જો હાલનાજ હિન્દી રૂ સાથે (તેની સાથે મલી જાય એવો) ખીજ દેશોનો રૂ ભેલી નાખીને તેમાંથી સુતર કહાડયે (કે જેમ યુરોપ્યન મીલવાલાઓ કરે છે), તો ઓછા ભાવમાં વધારે નંબરનું સુતર

કહાડવા ખની શકે છે. ખીજ દેશોનો કઈ જાતનો રૂ કઈ જાતના હિન્દી રૂ સાથે ભેલ્યે તો ઓછી કીમતમાં વધતાં નંબરનું સુતર કહાડી શકાય, તે માટે ઘણા અનુભવ જોઈએ: કારણકે જો તેમ નહી હોય તો મીલવાલાઓ તેમ કરી નફાકારક રીતે સુતર કાઢવાને બદલે ખોટે તેવી જાતનું સુતર કહાડી શકે છે. તોપણ હાલ સાધારણ રીતે મીલવાલાઓ (મુખ્ય કરી યુરોપની મીલો) જે મેજવણી કરે છે, તે નીચે મુજબ છે:— તેઓ અમેરીકન હલકા રૂ (મુખ્ય કરી મજબુત રેસાનો) તથા ખરેખરી રૂની કેટલીક જાતો સાથે ધારવાર, ઘોલેરા, બરૂચ, ઉમરાવતી, વગેરે હિન્દી રૂ ભેલી વધારે નંબરનું (સારી જાતનું) સુતર (૫૦-૬૫ નંબરનું) લગભગ એટલાજ ખર્ચમાં (ફક્ત હિન્દી રૂમાંથી ૨૦થી ૩૬ નંબરનું સુતર હિન્દી મીલવાલાઓ કહાડે છે તે ખર્ચમાં) કહાડી શકે છે. વધુ વીગત માટે જુઓ 'રૂ.'

૧૪૨માં પાના પર ધારવાર ઇલાકાની વસ્તી 'સાડી નવ લાખ' માણસની લખી છે, પણ તા. ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૧ માં વસ્તીની જે ગણતરી લીધી હતી, તેના પરથી તરિકે એ ઇલાકાની વસ્તી ૧૦,૪૭,૨૪૫ માણસની ગણાઈ છે. ૧૮૮૧ માં એ ઇલાકાની વસ્તી ૮,૮૨,૯૦૭ ની હતી.

ભાગ પેહેલો સમાપ્ત.

થોડા વખતમાં રીપન પ્રેસમાંથી છપાઇ બાહર પડશે.

ગુજરાતી-ઇંગ્લેશ કોશ.

આના જેવી હીશનરી કદીબી બાહર પડી નથી.

કિંમત:—રૂપ્યા સાત તથા. રૂપ્યા પાંચ.

મુબંધ: કાલબાદેવી, રીપન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.

કુલ મુદતમાં રીપન પ્રેસમાંથી છપાઇ બાહર પડશે.

રસીલો રંગ મંડપ.

રચનાર.—બાઇ રૂપાંબાઇ કે. દારાશાહજી.

‘રસીલો રંગ મંડપ’ વાર્તા-માળામાંની હઠી માળા છે. ‘રસીલા રંગ મંડપ’માં (૧) “ચેલી વિચિત્ર લાલ નીશાબુ,” (૨.) “બરફનો જથ્થો,” (૩.) “શારલોટ લીમરટનનું છેલ્લું વસિયત-નામું,” (૪.) “ઝોરીની ફરજ” વગેરે, વગેરે ઘણી રસીલી વાર્તાઓ આવશે.

કીંમત:—આના છ.

મુબંધ: કાલબાદેવી, રીપન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.

થોડા વખતમાં બીજો ભાગ બાહર પડશે.

સર્વ વિદ્યા-માળા

અથવા

ગુજરાતી ‘સાધકલોપીડ્યા’.

બીજા ભાગનો આગલથી થનારાં ઘરાકો પાસેથી રૂપ્યો એક રોકડો.

પાછલથી રૂપ્યો દોહોડ.

મુબંધ, કાલબાદેવી, રીપન પ્રેસમાંથી પૈસા ભરી રીસ્ટીટ મંગાવી લેવી.

ગુજરાતી 'સાઈકલોપીડ્યા.'

વાર્તા-માળા.

અધીપતી—મીં માણેકજી એદલજી વાછા

તે 'ગોલ્ડન યુલ', 'શીવાજી', 'પાંડુરંગ હરી', 'એદલ કાકા', 'બાપુ બાહમણુ',
રૌખીનારા', 'મગર મેરીયાં', 'કાકાંટ ઝોવ મોટે કીસ્તો'

વગેરે પુસ્તકોના કર્તા.

વારતા-માળાઝોપાન્યું દર મહીને રીપન પ્રસમાંથી છપાઇ બાહર પડે છે. એમાં ફક્ત દીક્ષ પસંદ અને રમુજ સાથે જ્ઞાન મલે એવી ચુટી કહાડેલી વાર્તાઓ આપવામાં આવે છે.

દરેક વાર્તા એવી રીતે છાપવામાં આવે છે કે પાછલથી ચોપડીના આકારમાં બંધાઈ શકાય. જેવી એક લંબાન વાર્તા પુરી થાય છે કે અમો દરેક ઘરાકપર તે વાર્તાના નામ સાથનું છાપેલું રંગીન કાગલનું કવર મફત મોકલીએ છીએ, જેથી ચોપડી બંધાવનારને ઘણું સવલ પડે. આથી દરેક ઘરાકને વરસની આખેરીએ ફક્ત રૂપીઆ એકમાં એક થા વધુ અસરકારક વારતાઓની ચોપડીઓ મળે છે.

ઘણા ખરા સોખીનોને 'ઝોપન બાઈડીંગ' પસંદ હોય છે, પણ ચોપાન્યું દર માસે "સ્તીચીંગ" કરેલું હોવાથી વરસની આખેરીએ તેમ થઈ શકતું નથી. આ મતલબ ધ્યાનમાં રાખીને દરેક અંક સ્તીચીંગ કર્યા વગર મોકલીએ છીએ, જેથી દરેક વાર્તા છુટી "ઝોપન બાઈડીંગ"માં પણ બંધાઈ શકાય.

ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રેન્ચ, અને અમેરીકન જાણીતા લખનારાઓની પ્રખ્યાત થયેલી ચોપડીઓમાંથી ઘટના ફેરફાર સાથે તરજુઓ કરીને વાર્તાઓ આપવામાં આવે છે, એટલુંજ નહીં પણ ઘણી સરસ "ઝોરજીનલ" વાર્તાઓ પણ આ ચોપાન્યામાં પ્રગટ થાય છે.

દરેક અંક 'ગુડ અફશાન' કદના મોટા સોલ સફામાં પ્રગટ થાય છે, અને તે દર મહીને નીકલે છે.

ગરીબમાં ગરીબને પણ આનંદ આપનારું વાંચન મલે, એવા ઇરાદાથી આ "વાર્તા માળા" ચોપાન્યાંની કીમત વરસે પોરતેજ સાથે ફક્ત રૂપયો એક ઠેકવી છે, જે આંગપર લેવામાં આવશે. ગુડ અફશાનનાં ઘરાકોએ ફક્ત આના આઠ મોકલવા.

પ્રગટ કરનારા:—બં ૪૦ મીસી અને અં ૬૦ સોલન.

 વાર્તા-માળાનું વરસ અક્ટોબરથી શરૂ થાય છે.

ગુજરાતી 'સાધકલોપાડ્યા'

સહૃદી સસતું ચોત્રો સહોત પ્રગટ થતું માસીક ચોપાન્યું

ગુલ અફશાન.

અધોપતી—મીં અરદેશર ફરામજી સોલન.

 આ-ધંત્રેજી ગુજરાતી માસીક ચોપાન્યાના જેટલો ફેલાવો બીજાં એકબી ધંત્રેજી-ગુજરાતી તેમજ ગુજરાતી માસીક ચોપાન્યાનો નથી, એજ આ ગુલ અફશાનનું લોક પ્રીયપણું દેખાડી આપે છે.

 ગુલ અફશાન દર માસે ઓછામાં ઓછા બત્રીસ સફામાં નીકલે છે, અને તે એવી રીતે છાપવામાં આવે છે કે બીજાં એ કદનાજૂડોઈ બી માસીકના આડત્રીસ સફા જેટલું થાય.

 ગુલ અફશાનમાં દર અંકમાં ઓછામાં ઓછા એક સંપુરણ વારતા આપવામાં આવે છે; એ ઉપરાંત અતી રસીક આલુ વારતાઓ તથા બીજી લોકોપયોગી ખાખદોનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

 ગુલ અફશાનમાં દર માસે નવી નવો સોષોને લગતા વીધ્યાલ્યાસીક ફકરાઓ આવે છે.

 ગુલ અફશાનમાં દરેક વારતા નીતીવાન, રસીક, અને ખાસ લખાવેલી આવે છે.

 ગુલ અફશાનમાં કવીતાઓ, ગાયણો, અને વખતને અનુસરતી ખાખદોનો સમાવેશ થાય છે.

 ગુલ અફશાનમાં આવતું ધંત્રેજી લખાણ ખારા સલાહથી આવે છે.

કીમ્મત: વરસ ૧ નો ફક્ત રૂપીઆ એક.

ચોસ્તેજ હીંદુસ્તાનમાં આઠ આના વધુ.

 ગુલ અફશાનનું વરસ અક્ટોબરથી શરૂ થાય છે.

ફક્ત મુબઈ, કાલબાદેવી, રોપન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં નામો નોંધાવવાં.

G U L A F S H A N .

EDITED BY

A. F. SOLON.

(64 COLUMNS.)

The largest and most widely circulated Anglo-Gujarati illustrated Monthly Journal.

THE GUL AFSHAN is the cheapest journal of all. A carefully selected mass of information is given of Literature, Science and Art within a small compass. It gives choice extracts from all the leading European, American, and Indian Quarterlies, Weeklies and Dailies.

Subscription: Re. 1 per annum; Postage 8 annas.

Single numbers, 4 annas each.

RIPON PRINTING PRESS, KALBADEVI, BOMBAY.

નીચલી ચોપડીઓ મુંબઈ, કાલ્યાદેવી, રીપન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાંથી મલશે.	
ગુજરાતી 'સાધકલોપીડ્યા: ભાગ ૧ લો	૩૨૫૦ દોહોડ.
સંવોરથોગી નુસખા સંચલ (૧૨૦૦ ઉપર નુસખાઓ).....	૩૨૫૦ સવા.
પાક ખોરદેહ અવસ્તા (પોકીતમાં રાખવાની).....	૩૨૫૦ એક
પાક ખોરદેહ અવસ્તા (મોટી)	૩૨૫૦ એક.
પાક ખોરદેહ અવસ્તા (નાના ખાળકો માટે)	આના અઠી.
ગોટ્ડન ગુલ. (વારતા)	આના છ.
મારા મઝ્તીની મોમમ, } (વારતાઓ)	આના આઠ.
મગર મેરીયા.	
તોપખાનાનો ભંડાર (વારતા: ૨૪ ચીત્રો સાથે.)	આના પાર.
પાંડુરંગ હરી (વારતા)	આના આઠ.
એદલ કાકા (વારતા)	આના ચાર.
ફરુઝદીન ઇબ્રાહીમ, શતોમ સાથે.....	આના બે.
પરાક્રમ નામું.....	આના છ.
ક્રીસ્તમસ ચવચવ (વારતાઓ)	આના ચાર.
આકાશ તત્વ (કર્તા: "સન્યાસી")	આના બે.
ZOROASTRIANISM	આના પાંચ.
ભવીચ પોથી (નસીખ જોવાની)	આનો એક.

આઈ રૂપાંઆઈ કે દારાશાહજીની રચેલી નીચલી ચોપડી છપાય છે:—

રસીલો રંગ મંડપ (વારતાઓ)

આના છ.

મીં માણુકજ એ વાછાએ રચેલી નીચલી ચોપડીઓ છપાય છે:—

ધંડીયન નાઈલસ: ભાગ ૧ લો (વારતાઓ).....

આના દશ.

શાપુર (વારતા)

આના છ.

વગેરે, વગેરે, વગેરે.

